

EUROOPAN UNIONI
EUROPEISKA UNIONEN

SUOMI
FINLAND

PASSI
PASS

Annika
Oksanen

SIIRTOLAISENA SINGAPORESSA

[SoPhi]

SIIRTONAISENA
SINGAPORESSA

Annika Oksanen

SIIRTONAISENA SINGAPORESSA

Ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneet
suomalaisnaiset kertovat kokemuksistaan

minerva
MINERVA KUSTANNUS OY
Helsinki | Jyväskylä

SoPhi 107

SoPhi 107

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Kustantaja ja myynti:
Minerva Kustannus Oy
Puistokatu 3 B 18, 00140 Helsinki
Viitaniementie 13, 40720 Jyväskylä
kustannus@minervakustannus.fi

© Kirjoittaja

Kansi Kalevi Nurmela
Taitto Hanna Ulvinen

ISBN 978-952-492-008-7

Paino:
Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2007

SISÄLLYSLUETTELO

<i>SAATTEEKSI</i>	7
<i>1 JOHDANTO</i>	9
1.1 Minun Afrikkani	9
1.2 Kertomatta jäänyt kertomus.....	10
1.3 Kokijälähtöisyys	31
1.4 Ihanat naiset rannalla	39
1.5 Kertomusta etsimässä	52
1.6 Tutkimuksen rakenne.....	63
<i>2 EKSPATRIAATTIELÄMÄNMUOTO</i>	65
2.1 Lainahöyhenissä	65
2.2 Komennuksesta tuli totta	69
2.3 Salainen tehtävä.....	77
<i>3 MENOLIPPU</i>	81
3.1 Ekspatriaattikotirouva.....	81
3.2 Kadonneen arjen metsästys	83
3.3 Kotimaa kun taakse jää.....	96
<i>4 REPPU JA REISSUMIES</i>	101
4.1 Tasapainon järkyessä	101
4.2 Parisuhde komennuksella	104
4.3 Mies matkalaukussa.....	117

<i>5 TÄNÄÄN KOTONA</i>	<i>121</i>
5.1 Vain kotona	121
5.2 Naiset ryhmäkuvassa	124
5.3 Ekspatriaattiäidin arki.....	135
<i>6 NÄKYMÄTTÖMÄLLÄ RAJALLA</i>	<i>139</i>
6.1 Ahkerat kädet.....	139
6.2 Tavallaan tyhjää elämää.....	141
6.3 Ansiotyön imperatiivi	149
<i>7 SIIRTONAINEN</i>	<i>153</i>
7.1 Pitkät jäähyväiset.....	153
7.2 Lahjaksi lähtö	161
7.3 Kuka on siirtonainen?.....	167
<i>8 PÄÄTÄNTÄ</i>	<i>171</i>
8.1 Vaillinaisesta kokonaiseksi	171
8.2 Paluu tulevaisuuteen	179
<i>KIRJALLISUUS</i>	<i>191</i>

SAATTEEKSI

Tämä kirja on kuin kutsu kylään. Singaporeen muuttaneet suomalaisnaiset tulevat hymyillen avaamaan oven ja pyytävät meitä käymään peremmälle, vierailulle omaan arkeensa. Naiset ovat eri-ikäisiä, osalla on pieniä lapsia hoidettavanaan, toiset opiskelevat kieliä ja jotkut pelaavat tennistä. Heitä yhdistää kuitenkin kaksi tekijää. Ensinnäkään kukaan naisista ei ole ansiotyössä. Toiseksi jokainen heistä asuu pienessä kaakkoisaasialaisessa kaupunkivaltiossa siksi, että he ovat suostuneet muuttamaan mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille. Naiset ovatkin kutsuneet meidät luokseen, koska he haluavat kertoa ulkomaantyökomennuksesta puolison perspektiivistä. Näin he tuovat esiin näkökulman, josta suomalaisessa julkisuudessa on pitkään vaiettu.

Käsillä oleva kirja on samannimisen väitöstutkimukseni pohjalta työstetty hieman kevennetty versio. Kirjasta on jätetty pois suomen- ja englanninkieliset tiivistelmät, osio, jossa arvioidaan tutkimusprosessin onnistumista ja liitteet. Lisäksi vien pohdintaa jonkinverran eteenpäin siitä, mihin väitöstutkimuksessani jään. Viimeisessä luvussa nostan päivänvaloon sellaisia sekä yritysmaailmaa että sosiaaliturvajärjestelmäämme koskevia käytäntöjä, joissa miestensä matkaan maailmalle lupautuneitten suomalaisnaisten olosuhteita ei ole riittäväällä pietetillä otettu huomioon.

Koska kirja pohjautuu väitöstutkimukseeni, olen erityiskiitoksen velkaa kaikille niille naisille, jotka ovat suostuneet haastateltavikseni ja avoimesti kertoneet uudesta elämänvaiheestaan. Kirja ei myöskään olisi ollut mahdollinen ilman seuraavien henkilöiden arvokkaita kommentteja ja myötälävää tukea väitöstutkimukseni monissa vaiheissa. Lämpimän kiitoksen ansaitsevat: professori Pirkkoliisa Ahponen, professori Kimmo Jokinen, dosentti Ossi Rahkonen, professori emerita Liisa Rantalaiho, dosentti Anna Rotkirch, dosentti Ullamaija Seppälä ja professori Maritta Törrönen.

Pekingissä helmikuussa 2007

Annika Oksanen

1 JOHDANTO

1.1 Minun Afrikkani

Ihmiset ovat aina liikkuneet paikasta toiseen. Kautta vuosisatojen lukemattomat naiset ja miehet ovat syystä tai toisesta lähteneet kotikylästään, kotikaupungistaan, kotimaastaan. Tässä tutkimuksessa suomalaiset naiset ovat lähteneet mukaan miestensä määräaikaikaisille ulkomaantyökomennuksille. Tutkimus on minulle, tekijälleen, syvästi henkilökohtainen, sillä olen itse kahteen otteeseen muuttanut puolisoni matkassa maailmalle. Tätä kirjoittaessani katselen samalla kiinalaista kaupunkimaisemaa: kuhmuisia polkupyöriä, outoja puita, uutuuttaan kiilteleviä autoja, halkeilevaa sementtiseinää. Tähän päivään on ollut pitkä matka, sillä tutkimuksen siemen kylvettiin jo 1980-luvun loppupuolella viettäessäni kaksi vuotta kolmen alle kouluikäisen lapsen kotiäitinä Afrikassa.

Eräänä iltana seison vaivautuneena nurmikolla. Minut on mieheni kanssa kutsuttu puutarhajuhliin. En ollut ymmärtänyt varautua tilaisuuteen matalakantaisilla jalkineilla, jolloin parhaimpien pyhäkenkieni korot työntyvät itsepintaisesti punaruskeaan maaperään. Missään ei näy kiveystä, joten minulle ei jää muuta mahdollisuutta kuin niellä epämurkava, vino asentoni. Kokemattomuudestani johtuvan erheeni olisin saattanut näin monen vuoden jälkeen jo unohtaa, mutta eräs kommentti on kuitenkin painanut tilaisuuden lähtemättömästi mieleeni.

Minulle ennestään tuntematon keski-ikäinen nainen pysähtyy vaihtamaan kuulumisiansa kanssani. Hän tiedustelee valloittavasti hymyillen syytä Lusakassa oleskeluuni. Kerron olevani kotirouva. Vastauksen kuultuaan nainen kääntyy kannoillaan kuin salaman satuttamana ja tiuskaisee mennessään aina inhonneensa niitä naisia, jotka miestensä elätettävänä kulkevat maailmalla! Epämääräistä häpeää tuntien jään katselemaan hänen jälkeensä. Kun minulle sitten yli kymmenen vuotta myöhemmin tarjoutui tilaisuus haastatella

Singaporeen miestensä määräaikaisten ulkomaantyökomennusten vuoksi muuttaneita suomalaisnaisia, en epäroinyt hetkeäkään.

1.2 Kertomatta jäänyt kertomus

Nykyajan paimentolaiset

Tutkimuksessa tarkastellaan miestensä määräaikaisille ulkomaantyökommennuksille mukaan muuttaneiden suomalaisnaisten kokemuksia. Tutkimus kuuluu sosiaalityön oppialaan, jolloin näkökulma on yhteiskuntatieteellinen. Sosiaalityön oppialaan tutkimus ei liity kuitenkaan siten, että tarkastelisin sosiaaliturvaan liittyviä kysymyksiä tai sosiaalityötä ammattina. Sosiaalityöhön tutkimus liittyy tarkasteltavana olevan ilmiön kautta, sillä keskityn tutkimuksessani sosiaalityössä keskeisiin kysymyksiin koskien sukupuolen, työn ja perhe-elämän järjestäytymistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksellinen tarve nousee siis arkielämän käytännöistä (Varto 1992, 67). Ennen muuta huomiosta, että tällä hetkellä kuva miestensä ulkomaantyökommennuksille mukaan muuttaneista naisista on epäselvä, osin jopa vääristynyt. Kokonaisemman kuvan esille saamiseksi haastattelujeni naiset painottavat valitsemansa elämänmuodon nurjaa puolta. Asetelmasta johtuen tutkimusraporttia leimaa hienoinen mollisoisuus, jota ei pidä kuitenkaan sekoittaa siihen, että suomalaisnaiset kokisivat valitsemansa elämänmuodon itsessään kielteisenä.

Tutkimuksen fyysinen tapahtumapaikka on trooppinen Singapore, pieni kaupunkivaltio Malesian niemimaan kärjessä. Vaikka Singapore sijaitsee maantieteellisesti kaukana Suomesta, se ei ole enää kaukana elinkeinoelämän näkökulmasta, sillä maapallon eri puolilla vaikuttavat talouden rakenteet ovat viimeisen vuosisadan kuluessa yhä tiiviimmin kietoutuneet toisiinsa. Tänäpä voidaankin hyvällä syyllä puhua globaalin talouden olemassaolosta. Tieto ja pääomat kykenevät nykyään siirtymään silmänräpäyksessä paikasta toiseen, josta on seurannut talouden rakenteiden reaaliaikainen ja herkeämätön liike. (Männikkö 1996, 271, 274.)

Talouden rakenteiden uudelleen järjestäytyminen on synnyttänyt myös uudenlaisen työvoiman kysynnän. Erilaiset yritykset ja organisaatiot etsivät työntekijöitä, jotka ovat halukkaita muuttamaan sekä maasta että maanosasta toiseen. Näitä, usein korkeasti koulutettuja, kansainvälistyjiä on viime vuosina alettu kutsua eräänlaisiksi nykyajan paimentolaisiksi (Junkkari &

Junkkari 2003) tai globaaleiksi nomadeiksi (Ruckenstein & Stark 2004, 26). Zygmunt Bauman (2002, 20–21) tulkitsee modernissa yhteiskunnassa kansalaisuuden olleen tiettyyn paikkaan sidottua kansalaisuutta, jolloin modernin yhteiskuntamuodon kulta-aikoina kansallisvaltioiden rajoista piittaamaton paimentolainen elämäntyyl ei ollut hallitsevan eliitin suosiossa. Nykyinen jälkimoderni maailmantalous puolestaan tarvitsee minnekään juurtumattomia nomadityöntekijöitä, jotka lyhyellä varoitusajalla ovat valmiita lähtemään sinne, missä heidän tiedoillaan ja taidoillaan on käyttöä. Tietenkin kielitaitoisia maasta ja kulttuurista toiseen sujuvasti siirtyviä kosmopoliitteja on ollut aina. Uuden ajan kansainväliset toimijat ovat kuitenkin kosmopoliitteja meidän aikamme ehdoilla, sillä he tuntevat olonsa kotoisaksi lentokentillä, internetin keskusteluryhmissä ja yritysten luomassa transnationaalisessa ilmapiiirissä. Uuden ajan kansainväliset toimijat eivät ole keitä tahansa liikkuvan elämänmuodon omaksuneita kosmopoliitteja. He ovat ennen kaikkea globaalin talouden ehdoilla toimijoita, jotka pitävät työpaikkanaan koko maailmaa. (Ruckenstein 2004, 13–14.)

Minna Ruckenstein ja Eija Stark (2004) toteavat koulutetun ja ammattitaitoisen työvoiman kansainvälistymisen olevan Suomessa ilmiönä monitahoinen. Työntekijöiden liikkumista maasta toiseen tukevat erilaiset yritykset, ministeriöt, kirkot, säätiöt, yliopistot ja tutkimuslaitokset. Myös jäsenyys Euroopan unionissa ja erilaisten organisaatioiden yhteistyö avaavat monelle suomalaiselle uusia mahdollisuuksia ulkomaantöihin. Suurin osa korkeasti koulutetuista muuttajista on kuitenkin niin sanottuja määräaikaismuuttajia, sillä yleensä he palaavat kotimaahan ulkomaanjakson jälkeen. (Ruckenstein & Stark 2004, 18–19.) Kauemmaksi Suomesta, Euroopan ja Yhdysvaltojen ulkopuolelle, lähtevät erityisesti diplomaatit, sotilaat, lähetystyöntekijät, metsäsiantuntijat, kriisityöntekijät ja yritysten lähettämät komennustyöntekijät (mts. 22).

En ole tutkimuksessani kuitenkaan kiinnostunut ulkomaille lähtevistä työntekijöistä, enkä edes yhdessä muuttavista perheistä, vaan ainoastaan varsinaisten työntekijöiden seurana muuttavista puolisoista. Tutkimuksessani äänen saavat suomalaiset naiset, koska olen haastatellut ainoastaan suomalaisia naisia. Tosin ilmiö itsessään on kansainvälinen ja on todennäköistä, että monin paikoin tutkimusraportissa olisi mahdollista puhua ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttavista puolisoista ikään kuin yleisessä länsimaisessa merkityksessä, vailla kansallista etumerkkiä. Mutta koska tutkimusaineiston rajaus ei mahdollista kansallista vertailua, tutkimusraportissa esiin nouseva puolison kokemus koskee ainoastaan suomalaisia naisia. Syy siihen, että olen valinnut tarkasteluni kohteeksi ainoastaan naispuoliset on yksinkertainen, sillä ulkomaantyöjaksoille mukaan suostuvat ovat naisia. Yli 80 % ulkomaille lähetettävistä työntekijöistä elää vakituudessa parisuh-

teessa (Riusala ym. 1998). (Ks. myös Pascoe 2003, 2.) Ulkomaantyöjaksolle puolisona osallistuvasta voidaan suomen kielessä käyttää nimitystä puolisopestiläinen. (Ks. Junkkari & Junkkari 2003.) Nimitys ei kuitenkaan paljasta mukana muuttavan puolison sukupuolta. Lähetettävistä työntekijöistä kuitenkin suurin osa on edelleen miehiä, sillä sekä kansainvälisten että kotimaisten havaintojen mukaan puolisopestiläinen on lähes poikkeuksetta nainen. (Ks. Adler 2002; Lampela-Kivistö 2001; Pascoe 2003; Riusala ym. 1998.)

Lähettäjänä liikeyritys

Puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisten naisten kokemusten lisäksi keskityn ainoastaan sellaisiin ulkomaantöihin, joissa lähettävä organisaatio on joku liikeyritys. Valinnan syyt ovat luonteeltaan sekä tutkimusekonomisia että tutkimusteoreettisia. Toisin kuin traditionaalisemmasta siirtolaisuudesta, tilapäisissä ulkomaantöissä olevista suomalaisista ja heidän perheistään ei ole olemassa kattavia julkisia tilastoja (Ruckenstein & Stark 2004, 34). Koska halusin varmistaa tiedon paikkansapitävyyden, otin yhteyttä Tilastokeskukseen. Leena Kartovaara toteaa 27.4.2004 päivätyssä sähköpostiviestissään: "Me olemme muuttotiedon suhteen täysin Väestörekisterikeskuksen muuttoilmoitusten varassa. Ne tulevat meille vieläpä yksilötasolla, joten perheitä ei tässä yhteydessä yhdistellä. Useinhan pariskunnat saattavat muuttaa eri aikaan ja kun avoliitot vielä ovat yleistyneet, ei yhdistelyä käytännössä edes voitaisi tehdä. Muuttoilmoituksessa ei myöskään kysytä muuton syytä."

Tilapäisissä ulkomaantöissä olevien suomalaisten lukumäärästä voikin esittää ainoastaan arvioita. Jonkinlaisia johtopäätöksiä on mahdollista tehdä sen perusteella, että esimerkiksi vuoden 2002 lopussa akavalaiisten liittojen jäseniä oli ulkomailla yhteensä 5100 henkeä (Ruckenstein & Stark 2004, 21). Lisäksi melko tuoreen kyselyn mukaan joka kahdeksas akavalaisiin liittoihin kuuluva työntekijä on harkinnut vuoden sisällä lähtevänsä töihin ulkomaille (Virtanen 2003; ks. Ruckenstein & Stark 2004, 19). Niinpä voidaan ajatella, että mikäli kaikki varsinaisen lähtijän perheenjäsenet, sukulaiset, ystävät ja naapurit otetaan huomioon tilapäiset ulkomaantyöt koskettavat tavalla tai toisella kymmeniä tuhansia suomalaisia. Yhteiskunnallisena ilmiönä tilapäiset ulkomaantyöt ei siis ole vähäpätöinen. Kattavien julkisten tietojen puute kuitenkin vihjaa, että tieteellisen tiedonhankinnan tarpeita ajatellen ilmiötä ei ole helppo lähestyä. (Ks. myös Lampela-Kivistö 2001.)

Tilapäisiä ulkomaantöitä on aiemmin tutkittu lähes yksinomaan liiketaloustieteen piirissä, sillä yritysmaailmalla on ilmiöön sekä intressi että pääsy. Olen myös omassa tutkimuksessani pitäytynyt yritysten ulkomaantyökon-

tekstissa. Ensinnäkin siksi, että liiketaloustieteestä löytyvä mukaan lähteneen naispuolison malli tarjoutuu peiliksi tutkimuksessani omista kokemuksistaan kertoville naisille. Toinen syy on ollut se, että asuessani itse puolisopestiläisenä Singaporessa minulle tarjoutui tilaisuus sekä tavoittaa yritysmaailman näkökulma että hylätä se. Minulla oli mahdollisuus haastatella suomalaisia naisia, jotka asuivat saarivaltiossa jonkun yrityksen sinne lähettämänä ilman, että minun olisi ollut turvauttava lähettäviin yrityksiin tai varsinaisiin lähetettyihin työntekijöihin tavoittaakseni naiset. Oma puolisopestiläisyyteni on siis mahdollistanut mukana muuttavan naisen position tarkastelun aidosti irrallaan yritysmaailmasta ja sen kiinnostuksen kohteista. Tutkimusaiheen omakohtaisuus on kuitenkin monitahoinen kysymys ja tietystä näkökulmasta jopa ongelma. Palaan tutkimusaiheen omakohtaisuuteen tarkemmin hieman tuonempänä.

Toinen tutkimustehtävän kannalta merkittävä seikka on ollut eron tekeminen ulkomaantyön ja ulkomaantyökomennuksen välillä, sillä yritysmaailmassa on perinteisesti käytetty nimitystä ulkomaantyökomennus. Käytettäessä työn sijaan määrettä työkomennus sana komennus osoittautuu merkittäväksi. Suomen kielen sanakirjassa (1996) todetaan: "komennus 1) harv käsky, komento 2) työntekijän, sotilaan lähettämisestä tilapäisesti toiselle paikkakunnalle määrätehtävään. Hän on komennuksella toisessa kaupungissa. Ulkomaankomennus." Näin komennus liittyy ajatuksellisesti myös määräaikaaisuuteen. Kumpikin määre vaikuttaa siihen, minkälaiseksi ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten naisten arki muotoutuu. Komennusasetelma siis vaikuttaa naispuolisoitten olosuhteisiin. Sillä vaikka oletetaan, että yrityksen ulkomaille komentama työntekijä on paikanpäällä omasta halustaan ja vapaaehtoisesti, komentaminen pitää aina sisällään hierarkisen valta-asetelman. Hänellä, joka komentaa on auktoriteettia suhteessa häneen tai heihin, joita kulloinkin komennetaan, koska muussa tapauksessa komentaminen ei olisi mahdollista. Näin komennettavalla on vähemmän liikkumavaraa kuin sellaisella henkilöllä, joka on tällaisen auktoriteettiaseman ulottumattomissa. Jako sellaisiin ulkomaille työskenteleviin perheisiin, jotka ovat lähteneet omasta aloitteestaan erotuksena sellaisiin perheisiin, jotka lähtevät ulkomaille jonkun yrityksen lähettämänä, saa tukea muun muassa raportista, johon on koottu Tekniikan Akateemisten Liiton ulkomaille työskenteleville jäsenilleen vuonna 2001 tekemän kyselyn tulokset: "Vaikka kyselyä pidettiin tärkeänä, kyselyn muotoilu ja taitto saivat kritiikkiä vastaajilta. Erityisesti ulkomaille lähetetyn ja itse ulkomaille hakeutuneen työntekijän erot koetaan niin suuriksi, että ne olisi pitänyt ottaa huomioon kyselyissä." (Hirvikallio 2002, 3.) Myös edellä mainitussa Ruckensteinin toimittamassa teoksessa todetaan, että "... lähikuvassa esiintyy sekä yritys-

ten ulkomaille lähettämiä komennustyöntekijöitä... että muita ulkomailla työskenteleviä suomalaisia.” (Ruckenstein 2004, 14.)

Tutkimuksessa kokemuksistaan kertovat siis sellaiset suomalaiset naiset, jotka ovat valinneet nykyisen statuksensa enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti. Lisäksi puolisopesti ulkomailla merkitsee lähes aina naisen jäämistä kotiin (Junkkari & Junkkari 2003, 83). Puolisopestille mukaan lähtenyt nainen ei siis valitse ainoastaan lähteä ulkomaille, vaan hän valitsee myös jäädä kotiin. Bauman (1997, 141) huomauttaa, että kun valitsemme harkinnan jälkeen tehdä jotakin jonkun toisen tekemisen sijaan, meillä täytyy olla joku käsitys valintamme seurauksista. Valintamme, ja ennen kaikkea se, miten valintamme perustelemme, kertoo yhteisöstä, jossa elämme; sillä jokaisen yksilön valintoja sitoo kulttuuriin se, että valintojen on oltava perusteltavissa kulttuurisesti hyväksyttävällä tavalla (Suoninen 1997, 157). Me haemme oikeutusta erityisesti sellaisille valinnoillemme, joiden aavistamme olevan ristiriidassa yleisten käsitysten kanssa. Arja Jokinen (1996, 164) täsmentää meidän antavan erilaisia selityksiä tilanteissa, joissa tiedämme toimineemme vastoin vallalla olevia normatiivisia ja/tai moraalaisia odotushorisontteja. Toimimme näin voidaksemme ikään kuin vapautua sosiaalisesta vastuustamme (Antaki 1994, 43).

Tutkimusaiheen valinta

Omalle toiminnalleen oikeutuksen hakeminen on monella tapaa koskenut myös minua tutkimuksen tekijänä, sillä tutkimushanke on ollut alusta lähtien luonteeltaan vastaansanomattoman intiimi. Olen ajoittain kokenut toimivani kahta tieteellisen tiedonhankinnan vaatimusta vastaan: objektiivisuuden vaatimusta ja vaatimusta pitää riittävä etäisyys kulloinkin tarkasteltavana olevaan ilmiöön. Objektiivisuuden osalta tilanne on ollut helpompi, sillä nykykäsityksen mukaan kaikki tieteellinen tieto on aina sidoksissa johonkin aikaan, paikkaan, intressiin ja tätä kautta johonkin näkökulmaan (Anttonen 1997, 47), jolloin relativistiseksi, kontekstuaaliseksi ja situationaaliseksi tulkittu tieto on itse asiassa objektiivisempaa kuin ajasta, paikasta ja perspektiivistä puhdistettu niin sanottu universaali tieto (mts. 48). Tieteellisen tiedonhankinnan kohdalla objektiivisuuden vaatimus ei siis ole hävinnyt minnekään. Objektiivisuudella ei kuitenkaan tarkoiteta tietynlaista subjektin naamiointia, vaan tekijyyden mahdollisimman tarkkaa ja tarkoituksenmukaista eksplikointia. Riittävän etäisyyden vaatimus suhteessa tutkimusaiheeseen on kiperämpi kysymys. Linda Tuhiwai Smith (2002, 56) korostaa erityisesti tutkimuksen teossa tarvittavan etäisyyttä, sillä etäisyys ilmentää

neutraaliutta. Juha Varto (1992, 66–67) puolestaan puhuu tutkittavan ilmiön vieraudesta silloin, kun etsitään neutraaliutta. Tutkittavan vieraus on Vartolle tärkeä tutkimuksellinen ohje, koska se pakottaa tutkijan ottamaan huomioon, miten kulloinkin tarkasteltavana olevan ilmiön merkitysyhteydet muodostuvat. Tutkimushankkeeni suhteen minulla ei ole ollut mahdollisuutta tuudittautua ikään kuin jostain luonnostaan versoavan etäisyyden tai vierauden varaan. Kuten anekdootti Lusakan vuosiltani osoittaa, kiinnostuin ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneistä naisista alunperin siksi, että halusin ymmärtää omia hämmentäviä kokemuksiani.

Alkuvuodesta 1997 tapahtunut toinen lähtöni, tällä kertaa Kaakkois-Aasiaan, muodostui monin tavoin ensimmäistä Afrikkaan muuttoani ristiriitaisemmaksi. Tuolloin lapset olivat ehtineet kouluikään ja lopettelin opintojani yliopistolla. Vaakakupeissa painoivat hakeutuminen takaisin ansiotyöhön ja aviomiehelle tarjottu työtilaisuus eksoottiselta kuulostavassa ympäristössä. Lähtöpäätöstä tehdessäni pelkäsin syrjäytyväni lopullisesti työelämästä. Päätös ei ollut helppo. Tutkimushankkeen henkilökohtaisuutta lisää vielä se, että olen koko tutkimusprosessin ajan elänyt kotirouvana ulkomailla. Tutkimusta on siis mahdollista arvioida myös siitä näkökulmasta, että tutkimushanke on ollut itselleni eräänlainen selviytymisstrategia vuosia jatkuneessa tilanteessa, jossa minulta on puuttunut liikkumavara suhteessa työelämään sellaisena kuin se Suomessa ymmärretään. Toisaalta oletan pitkään toisissa kulttuureissa asumisen tuoneen kaivattua etäisyyttä nimenomaan erilaisiin suomalaisuuden konstruktioihin ja sitä kautta uudenlaista jännitettä koko tutkimusprosessiin (Lempiäinen 1999). Muutamia vuosia Suomessa asunut Elizabeth Etorre (1998) korostaa, kuinka vieraassa maassa eläminen ikään kuin pakottaa henkilön kosketuksiin sellaisen itsessä olevan kanssa, joka kotimaan kulttuurisessa tuttuudessa jää helposti piiloon. Valitaan mikä näkökulma tahansa kiistatonta on, että olen aivan tutkimuksenteon alkumetreiltä lähtien joutunut kamppailemaan tutkimusaiheen ja erityisesti tutkimusaiheen valintakriteerien kanssa.

Tuija Parvikko (1998) arvostelee suomalaista naistutkimusta, jossa hänen mukaansa on tullut melkein pä tavaksi soveltaa eräänlaista kokemusperäisyyden ideaa. Kokemusperäisyyden idealla Parvikko tarkoittaa asetelmaa, jossa tutkimuskohteeksi valitaan itselle läheinen ilmiö tai ongelma. Parvikko tulkitsee näin esille nousevaan "terapeuttisuuden aspektiin" liittyvän lukuisia ongelmia. Vakavin niistä kiinnittyy edellä Tuhiwai Smithin mainitsemaan etäisyyden puutteeseen siitä ilmiöstä, joka tarkastelun kohteeksi valitaan. Tällä kohtaa sekä Parvikko että Tuhiwai Smith ovat kuitenkin vaikean tehtävän edessä, sillä riittävää etäisyyttä kulloinkin kiinnostuksen kohteena olevaan ilmiöön ei ole mahdollista ehdottomasti ja tarkasti määritellä. Mikäli tutkijan ja tutkittavan ilmiön välinen etäisyys ylipäätään nähdään tutkimuksen laadun

mittarina, varsinkin niin kutsutuissa ihmistieteissä ajaudutaan vaikeuksiin. Ihmistieteissä tutkijalle ei nähdäkseni jää muuta vaihtoehtoa, kuin tunnustaa olevansa itsekin ihminen ja sitä kautta laajasti ymmärrettynä aina osa sitä elämismaailmaa, jota hän kulloinkin tarkastelee (Varto 1992, 26).

Parvikon logiikkaa äärimmilleen venyttämällä on mahdollista nimittäin perustella sellainenkin asetelma, jossa ainoastaan nuorten lapsettomien miestutkijoiden oletetaan kykenevän riittävän etäältä tarkastelemaan äitiyttä. Mistä johtuu seikka, että harvoin tutkijamiehet kuitenkaan kiinnostuvat äitiydestä? On selvää, että jokaisen tutkimushankkeen taustalta löytyy henkilökohtainen kimmoke. Kimmoke saattaa liittyä tekijän haluun osoittaa kykynsä itselleen tai muille, tekijän uratavoitteisiin tai hänen elämäntilanteeseensa, tekijän kokemuksiin tai muuten hänelle luontaisiin kiinnostuksen kohteisiin. Ja juuri henkilökohtaisen kiinnostuksen puutteesta johtuu, että miestutkijat harvoin innostuvat pohtimaan esimerkiksi äitiyden yhteiskunnallista merkitystä. Äitiys ei ole heille ainoastaan riittävän etäinen ilmiö, se on liian etäinen. Myös Irving Seidman (1998, 26) muistuttaa tutkijan ja tutkimusaiheen suhteeseen kätkeytyvistä paradoksaalisista piirteistä. Toisaalta on valittava aihe, joka jaksaa innostaa tutkijaa ja pitää yllä hänen motivaatiotaan, sillä esimerkiksi laadullisin menetelmin toteutettu haastattelututkimus teettää paljon työtä. Asetelma johtaakin yleensä siihen, että tavalla tai toisella tutkijan on oltava lähellä tutkimusaihettaan. Tutkijan ja tutkimusaiheen välillä vallitsee siis sikäli aito paradoksi, että sitä ei kyetä lopullisesti ratkaisemaan.

Voidakseni tulla paradoksin kanssa toimeen tulkitseen kaiken tieteellisen tekstin olevan luonteeltaan keinotekoisia. Tieteellinen teksti on aina keinoteko (artefakti), joka on tutkijan valintojen tulos (Eräsaari 1995, 5). Tutkimuksellinen asetelma on siis tietoisesti luotava, koska ei ole olemassa luonnollista etäisyyttä suhteessa johonkin tiettyyn ilmiöön. Tätä taustaa vasten itselle läheisen ilmiön tarkasteleminen on tutkijalle yhtä ongelmallista tai ongelmattomaa kuin minkä tahansa ilmiön. Ilmiön omakohtaisuus on mahdollista tulkita jopa positiiviseksi premissiksi. Teppo Kröger (2002) esimerkiksi korostaa kokemuksellisen vammaistutkimuksen tärkeyttä. Hän sulkee kokemuksellisen vammaistutkimuksen piiriin myös vammaisten itsensä tekemän vammaistutkimuksen, sillä Krögerin mukaan oma kokemus ohjaa tutkimuksen suunnittelua ja toteutusta joka tapauksessa merkittävästi. Omakohtaisuus saattaa siis taitavasti toteutettuna tarjota tutkimushankkeelle hedelmällisen kasvualustan.

Liiketaloustieteellinen ekspatriaattitutkimus

Sopeutumistehtävä

Yksikään tutkimuksen kohteeksi valittu ilmiö ei ole kuitenkaan syntynyt tyhjästä. Jokaisella ilmiöllä on historiansa, jota vasten se on asetettava. Koska keskityn liikeyritysten puolisopestiläisiksi lähettämien suomalaisten naisten kokemuksiin, tutkimukseni juuret löytyvät liiketaloustieteen sisällä ulkomaantyökomennuksiin keskittyvästä tutkimushaarasta. Seuraavassa tarkastelen tutkimushaaraa oman tutkimusintressini näkökulmasta. Tarkoitukseni on, erilaisia diskursiivisia painopisteitä esiin nostamalla, osoittaa ne puolisopestiläisiksi lähteneitä naisia koskevat tulkinnat, jotka liiketaloustieteen sisällä on tehty. Liiketaloustieteessä ulkomaantyökomennusten tutkimusta kutsutaan ekspatriaattitutkimukseksi. Yleiskielisessä käytössään ekspatriaatti (an expatriate) tarkoittaa henkilöä, joka on muuttanut pois isänmaastaan (Junkkari & Junkkari 2003, 11). Liiketaloustieteeseen termi kotiutui 1970- ja 1980- luvuilla virinneen ekspatriaattitutkimuksen myötä (Peltonen 1998, 13). Liiketaloustieteellisessä kontekstissa ekspatriaatilla tarkoitetaan yrityksen asiantuntijaa ja/tai liikkeenjohtoon kuuluvaa henkilöä, joka muuttaa määräajaksi maasta toiseen tehdäksään työtä kohdemaassa, tavallisesti saman työnantajan palveluksessa (Dowling ym. 1994; ks. Tahvanainen 1998, 8).

Puolisopestillle ei ole mahdollista lähteä yksin, jolloin pestiin on aina sisäänrakennettuna suhde varsinaiseen lähtijään, jonka työpanoksen varaan ulkomaille muutto ja ulkomailla asuminen rakentuvat. Ja koska tutkimuksessani määräaikaisiin ulkomaantöihin muuttavat ovat kohdemaassaan siksi, että joku liikeyritys on heidät sinne lähettänyt, niin taustalta löytyvät aina myös liiketaloudelliset intressit. Jos nykyajan nomadityöntekijöiltä vaaditaan valmiutta lähteä sinne, missä heidän tietojaan ja taitojaan kulloinkin tarvitaan, niin taloudellisen toimeliaisuuden laatu edellyttää myös organisaatioilta liikkuvuutta ja kykyä reagoida nopeasti muutoksiin maailmanlaajuisilla markkinoilla. Varsinkin suurimpien yritysten kohdalla tämä tarkoittaa usein konkreettista asettautumista kaukaisillekin markkina-alueille: toimistojen perustamista myynnin ja hallinnon tueksi, tuotantolaitoksia ja tutkimuskeskuksia.

Niinpä viimeisten kahden, kolmen vuosikymmenen aikana eri pituiset ulkomaantyökomennukset ovat muuttuneet harvinaisista poikkeuksista osaksi yritysten strategisen suunnittelun arkipäivää. Ulkomaille suuntautuva työkomennus on yritykselle aina kuitenkin sekä taloudellinen että tuotannollinen riski. Erityisen kalliiksi työnantajalle tulevat sellaiset epäonnistuneiksi määritellyt komennukset, joissa työntekijä syystä tai toisesta joutuu palaamaan kesken sopimuskauden takaisin kotimaahansa (Schneider & Asakawa 1995).

Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että ekspatriaattitutkimuksessa on keskitytty syihin, miksi tietyt työntekijät eivät onnistu ekspatriaatteina; ja kuinka erilaiset epäonnistumiset kyettäisiin vastaisuudessa minimoimaan ekspatriaattityöntekijän valintaa ja koulutusta tehostamalla (Peltonen 1998, 13). Ekspatriaattitutkimuksen valtavirtaa kuvaa osuvimmin sopeutumistutkimuksen (adjustment studies) käsite, sillä ilmiötä on enimmäkseen lähestytty juuri erilaisten selviytymis- ja sopeutumisprosessien näkökulmasta (Peltonen 1998, 104).

Näin tutkimukselliseen keskiöön on noussut kaikki se, minkä on tulkittu vaikuttavan ekspatriaattityöntekijän kykyyn toimia uudessa työ- ja asuinympäristössään (Dowling ym. 1999, 87). Tosin 1990 -luvulla ekspatriaattitutkimus on hakenut myös uusia uria. Tarkastelukulma on muuttunut lähinnä Nancy Adlerin ajattelun myötä. Adler tulkitsee ekspatriaattikomennusten kehittävän ulkomaille lähetetyn työntekijän yleisiä johtamistaitoja (managerial work), joita yritysten sisällä on mahdollista hyödyntää varsinaisten komennusten ulkopuolellakin. Lähestymistavassa keskitytään enemmän erilaisiin henkilöstöhallinnon (Human Resource Management) käyttämiin strategioihin kuin varsinaisten ekspatriaattityöntekijöiden sopeutumisprosesseihin. (Peltonen 1998, 13–15.)

Ekspatriaattikertomuksen käsikirjoitus

Liiketaloustieteet on siis se tieteenala, jossa ensimmäisenä kiinnostuttiin määräaikaisille ulkomaankomennuksille lähetetyistä työntekijöistä. Asetelmasta seuraa ensinnäkin, että nykyisen ekspatriaattitutkimuksen ovat synnyttäneet, ja sitä edelleen ohjaavat, erilaiset liiketaloudelliset intressit ja näihin intresseihin nojaavat näkökulmat. Toiseksi käsityksemme määräaikaisista ulkomaantöistä perustuu pitkälti sen käsikirjoituksen varaan, joka liiketaloustieteellisessä kontekstissa on luotu ja jota se edelleen ylläpitää. Liiketaloustieteellisen ekspatriaattikertomuksen juoni voidaan tiivistää seuraavasti: 1) kertomuksen tuottaa ja ohjaa yritysmaailma, 2) päärooli kuuluu ulkomaankomennukselle lähetetyille työntekijälle ja 3) juoneltaan se on sopeutumiskertomus. Se, että liiketaloustieteellisellä ekspatriaattikertomuksella ei juuri ole ollut kilpailijoita näkyy muun muassa siinä, että kertomusta sovelletaan myös varsinaisen tutkimuskirjallisuuden ulkopuolella. Soveltamisesta suomalaisena esimerkkinä voidaan mainita Fintran (1998) julkaisu: Työ ja koti maailmalla, muuttajan valmentautumisopas.

Oppaasta on löydettävissä sekä edellä mainitut tuottaja-ohjaaja että pääroolin esittäjä sopeutumistehtävineen. Fintran julkaisu tiivistää: "Tehoton tai

pahimmassa tapauksessa keskeytynyt ulkomaankomennus on hukkainvestointi, johon yhdelläkään yrityksellä ei ole varaa " (s. 3). Yritysnäkökulma pingottuu äärimmilleen oppaan maalaillessa kauhuskenaariota, jossa " ... henkilön ennenaikaisesta paluusta kotimaahan syntyy rahallisten kustannusten lisäksi myös muita harmejä. Liiketoiminta saattaa häiriytyä ja yrityksen maine vahingoittua" (s. 10). Fintran valmentautumisoppaan kohdalla päähenkilöstäkään ei ole epävarmuutta: "Koko perheen sitoutuminen yrityksen tavoitteisiin – yhteen hiileen puhaltaminen – luo ulkomaan komennuksen onnistumiselle hyvän lähtökohdan" (s. 57–58). Oppaassa muistetaan myös mainita päähenkilön harteille sälytetty sopeutumistehtävä: "Irtautuessaan vähitellen turvallisesta ulkomaalaisyhteisöstä ja perehtyessään aste asteelta paremmin paikallisiin oloihin maahanmuuttaja lopulta sopeutuu ympäröivään kulttuuriin" (s. 103).

Ekspatriaattitutkimuksessa on siis aina keskitytty siihen, miten yrityksille kalliiksi tulevat ennen aikojaan päättyvät, ja näin epäonnistuneiksi määritellyt, ulkomaantyökomennukset olisi mahdollista välttää. Pohdinta on johtanut tutkijat miettimään määräaikaismuuttajan vaikeutta sopeutua kohdemaan erilaiseen työ- ja kulttuuriympäristöön. Susan Schneider ja Kazuhiro Asakawa (1995) toteavat artikkelissaan, että sopeutumistutkimuksen sisällä on havaittavissa kaksi toisistaan poikkeavaa lähestymistapaa. Makrotasolla tutkijat ovat keskittyneet lähtö- ja asemamaitten välisiin kulttuurieroihin, kun taas mikrotasolla mielenkiinnon kohteena ovat olleet varsinaiset ekspatriaattityöntekijät ja heidän perheensä. Ekspatriaattiudesta puhuttaessa on siis pidettävä mielessä, että ei ainoastaan asemamaassa vastassa oleva vieraus, paikallinen kulttuuri, vaikuta työntekijän ja hänen perheensä sopeutumiseen. On tärkeää, että tunnistetaan myös omien kulttuuristen käytäntöjen merkitys sopeutumisprosessissa.

Schneider ja Asakawa (1995) osoittavat ekspatriaattikokemuksen saatavan muodostua hyvin erilaiseksi riippuen lähtijöiden omista taustoista. He vertaavat tutkimuksessaan toisiinsa sellaisia maita kuin Yhdysvallat ja Japani, joissa tavat ja tottumukset ovat paikoin huomattavan erilaiset, jopa toisilleen täysin vastakkaiset. Esimerkiksi lapsen lukitseminen talon ulkopuolelle ymmärretään Japanissa ankaraksi rangaistukseksi tottelemattomuudesta, kun sitä vastoin sisälle sulkeminen, kotiaaresti, on Yhdysvalloissa tyypillisempi rankaisumuoto. Mikrotasolla ekspatriaattien sopeutumista on liiketaloustieteellisessä kontekstissa usein lähestytty niin sanotun kulttuurisokkikäsitteen avulla.

Adlerin (2002, 264) mukaan kulttuurisokki on reaktio, jonka ytimen muodostaa se epävarmuus, joka uuden, ja siitä johtuen arvaamattoman, ympäristön kohtaamisesta aiheutuu. Kulttuurisokki on siis eräänlainen väliaikainen havainto- ja tulkintakyvyn häiriötila, jossa henkilö ei kykene adek-

vaatisti keräämään ja soveltamaan tietoa häntä ympäröivästä todellisuudesta. Kulttuurisokiksi luonnehdittu olotila kestää tavallisesti kolmesta kuuteen kuukautta. Tänä aikana häiritsevät tekijät vähitellen laantuvat ja arki alkaa ulkomaillakin muistuttaa enemmän normaalia elämää. Ekspatriaatti oppii vähä vähältä huomaamaan, mitä uudessa ympäristössä pidetään merkityksellisenä ja mikä sitä vastoin ei ole niin tärkeää. Muuttajalle kirkastuu, milloin "kyllä" tarkoittaa "kyllä" ja milloin se sitä vastoin merkitsee "ehkä" tai peräti "ei". (Mts. 266.) Niinpä liiketaloustieteellisessä ekspatriaattikertomuksessa kulttuurisokkia ei tulkita ainoastaan siksi taudiksi, jota ulkomaankomennukselle lähetetty työntekijä tulee vääjäämättä potemaan. Kulttuurisokin ilmaantuminen, ja sen eri vaiheiden läpi käyminen, on myös oire siitä, että uuteen ympäristöön sopeutuminen on toivotulla tavalla käynnistynyt. (Adler 2002, 264–265.) Kulttuurisokin tunnistaminen ja sen onnistunut läpi eläminen ovat liiketaloustieteellisessä kertomuksessa oleellinen osa ekspatriaatin sopeutumistehtävää. Tosin käsitteen yhteydessä puhutaan myös niin sanotusta kuherruskuukausivaiheesta, jolle puolestaan leimaa antavin piirre on eräänlainen euforia.

Kaija Maria ja Lari Junkkari (2003, 38) kuvaavat ulkomaankomennuksen alkuun liittyvää viehätystä seuraavasti: "Uuden maan maisemat, ihmiset, kieli ja kulttuuri tuntuvat kiehtovilta. Parhaimmillaan olo on kuin pitkällä mukavalla turistimatalla. Kotimaa unohtuu ja uudesta maasta ja paikkakunnasta nähdään pääasiallisesti myönteiset puolet; on niin paljon eksoottisia tutustumiskohteita." Innostus on kuitenkin tilapäistä ja ennakoi edellä esiteltyä sokkivaihetta: "Kannattaa nauttia tästä alkuinnostuksen vaiheesta, koska se hiipuu ennen pitkää ja muuttuu toisenlaiseksi" (mts. 38). Junkkarit jalostavat ajatusta kulttuurisokista esittelemällä Craig Stortin termin maasokki. Alku-kuukausina muuttaja ei ole oikeastaan vielä kunnolla kohdannut paikallisia ihmisiä ja heidän tapojaan, jolloin se maa, johon muuttaja on asettautumassa on se, joka koetaan oudoksi. Varsinainen vieraaseen kulttuuriin tutustuminen seuraa myöhemmin. Tulkinnassa ekspatriaatin on siis mahdollista sopeutua maahan ja yhteisöön (esimerkiksi työpaikkaan), jossa hän elää ilman, että hän on vielä sopeutunut paikallisiin ihmisiin ja kulttuuriin. (Mts. 41.)

Tunteita ja tuoksuja

Tulkitaan vieraaseen ja outoon maahan asettautumisrituaalit miten hyvänsä, kiistatta ekspatriaattityöntekijä ja hänen perheensä käyvät läpi monenlaisia vaativia vaiheita, jotka usein stressaavat ja turhauttavat muuttajia. Uuteen maahan asettautuminen ei ole koskaan helppoa. Se on taitolaji, joka kysyy

harjoittajaltaan aikaa ja kärsivällisyyttä. Tällä kohtaa haluan tarkastella edellä esitettyä sopeutumisskeemaa kuitenkin myös hieman toisesta näkökulmasta, sillä ei ole lainkaan itsestään selvää, että asemamaan vieraaksi koettu kulttuuri ihastuttavine ja ärsyttävine piirteineen on todella se, mihin ekspatriaattityöntekijä ja hänen perheensä viime kädessä joutuvat sopeutumaan. Väitän laajalle levinneen paikalliseen kulttuuriin sopeutumishanteen edustavan eräänlaista eksoottis-romanttista näkemystä ekspatriaattielämänmuodosta. Näkemystä, joka ei kaikilta osin vastaa todellisuutta.

Ulkomaantyökomennukset ovat yleensä määräaikaisia. Ne ovat myös suhteellisen lyhytkestoisia, sillä esimerkiksi TEKin jäsenet ulkomailla -raportissa (2002) kerrotaan ekspatriaattien viipyvän komennuksillaan keskimäärin kaksi ja puoli vuotta kerrallaan. Ulkomaantyökomennusten väliaikainen luonne ja liiketaloustieteelliseen ekspatriaattikertomukseen sisältyvä asemamaan kulttuuriin sopeutumisen ihanne ovat ristiriidassa keskenään. Suhteellisen lyhyellä työkomennuksella oleva ulkomaalainen on asemamaassaan vain ja ainoastaan ulkomaalainen, vaikka hän kuinka muuta mielisi. Paikallinen väestö elää omaa elämäänsä ja ekspatriaatit omaansa. Ristiritiaan vihjataan myös edellä mainitussa Fintran valmentautumisoppaassa: " ... ulkomaalainen pysyy aina jossain määrin ulkopuolisena uudessa kulttuurissa, vaikka oppisi kielen ja sopeutuisi muutenkin hyvin" (s. 104).

Nykyiseen liiketaloustieteelliseen ekspatriaattitutkimukseen sisältyvä paikallisiin ihmisiin ja heidän elämänmuotoonsa sopeutumisen ihanne peittääkin alleen arkisemman todellisuuden. Ekspatriaattityöntekijän perheineen on ennen kaikkea sopeuduttava olemaan ekspatriaatteja. Heidän varsinainen viiteryhmänsä ei ole vieras kansa tapoineen, vaan toiset ekspatriaatit, maassa elelevä ekspatriaattiyhteisö; usein vielä omat maanmiehet. Asetelmaan viitataan myös Ruckensteinin (2004, 223) kirjan yhteenvedossa, jossa todetaan, että " ... suomalaisten keskinäiset verkostot rajoittuvat lähinnä ekspatriaattiyhteisöihin." Tulkitseen eksoottis-romanttisen sopeutumisdiskurssin istuvan liiketaloustieteellisessä ekspatriaattikertomuksessa sitkeästi, koska se on ajatuksena kiehtova. Väitettäni vasten tulee ymmärrettäväksi, että Adlerkin (2002, 264) patistelee ekspatriaatteja, jotta nämä "sukeltaisivat syvälle" asemamaan kulttuuriin sen sijaan, että he jättäytyisivät eristyksiin muiden ulkomaalaisten pariin, eräänlaiseen ekspatriaattigettoon. Eksoottis-romanttinen asemamaan kulttuuriin sopeutumishanne ei ole kuitenkaan harhainen ainoastaan siksi, että se ei vastaa ekspatriaattielämänmuodon todellisuutta, vaan myös koska sekä siihen sisäänkirjoitettu lupaus eksotiikasta että sopeutumishannetta ylläpitävä romanttinen asenne perustuvat fantasiaan.

Riitta Jallinoja (2000, 31–32) toteaa romanttisen merkitsevän nykyihmiselle jotakin, joka on tavanomaisen arjen tavoittamattomissa, tavallisen arjen tuolla puolen. Niinpä kaikki romanttinen mielletään ikään kuin

jonnekin muualle, vaikkapa menneisyyttä muistuttaviin ympäristöihin tai luonnonhelmaan. Seppo Knuutila (1994, 11) valottaa esimerkillään sitä, miksi erilaisia romanttisia asenteita ylläpidetään yhteisöissä. Knuutila tulkitsee, että menneinä vuosikymmeninä suomalaisissa elitistisissä taide- ja tiedehistorian piireissä ei niinkään tosiasiallisesti haluttu elvyttää suuresti ihailtuja kansantapoja ja traditioita, vaikka niitä ahkerasti kuvattiinkin. Romanttisen asenteen tehtävänä oli ennen kaikkea esittää kansantavat ja traditiot parhaaseen menneisyyteen kuuluneina. Tutkimuksen kontekstissa Knuutilan tulkinta ei ainoastaan paljasta romanttiseen asenteeseen kätkeytyä yhteisöllistä funktiota. Se auttaa myös kiinnittämään huomion siihen, että nykyisessä liiketaloustieteellisessä ekspatriaattitutkimuksessa syvälle asemamaan kulttuuriin sukeltamisen ihanne ei palvele arkisen ekspatriaattitodellisuuden esittämistä vaan sitä, että romanttisen asenteen avulla ekspatriaattielämä kuvataan ikään kuin parhaassa mahdollisessa valossa. Parhaassa mahdollisessa valossa esittämällä taas puolestaan pyritään motivoimaan ulkomaankomennukselle lähtevää työntekijää ja hänen perhettään. Stuart Hall (1999, 114) korostaa, että kokiessamme tietyn elämänmuodon (paikan, ajan tai ihmisryhmän) eksoottisena, kokemuksemme nousee yhteisistä kuvitelmistamme. Kokemus on siis ennen kaikkea päämme sisäinen luomus, joka ei vastaa kohteessa elettyä arkitodellisuutta. Hall tulkitsee läntisen maailman kuvien esimerkiksi trooppisista paratiiseista ja eksoottisista lomista saavan voimansa siitä erosta, joka tehdään "meidän" ja "muiden" välillä. Tätä taustaa vasten esimerkiksi turismissa on aina pohjimmiltaan kyse "meidän" silmin nähdystä toiseudesta. (Ks. myös Knuutila 1994, 125.)

Sukupuolella on väliä

Liiketaloustiede on siis nykyisen ekspatriaattitutkimuksen ominta aluetta. Edellä kuvattu ekspatriaattikertomus on se, joka tällä hetkellä asettaa rajat ja muokkaa käsitystämme sekä ulkomaantyökomennuksista ilmiönä että ilmiöön liittyen myös ulkomaantyökomennuksille mukaan lähtevistä puolisoista. Vaikka ekspatriaattitutkimuksen juonikuvioissa lähetetty työntekijä on itsestään selvä tutkimuksellinen päähenkilö, on puolisollekin kirjoitettu oma osa. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että koska ulkomaantyökomennuksille mukaan lähtevät puoliset eivät ole kumpaa sukupuolta tahansa, niin liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimus on lähtökohdiltaan syvästi sukupuolittunutta tutkimusta, kokonaan riippumatta siitä, hyväksytäänkö premissi vai ei. Anneli Anttonen (1997, 39–40) korostaa tiedon olevan aina sidottu myös ajattelevan subjektin sukupuoleen. Näin naisen ja miehen kokemuksia

ei voi olettaa samanlaisiksi, sillä ne ovat yhteiskunnallisessa työnjaossa muovautuneet erilaisiksi. Naiset ovat yhä päävastuussa hoivasta, jälkeläisistä ja miehet puolestaan vastaavat tuotannosta. Mary Belenkly ym. (1997, 3) painottavat perusoletustemme totuuden ja todellisuuden luonteesta ja tiedon alkuperästä muovaavan olennaisesti sitä, miten näemme maailman ja itsemme meitä ympäröivässä maailmassa. Mikäli oletamme naisen tiedon poikkeavan miehen tiedosta, silloin myös naisen maailmassa olemisen tapa poikkeaa miehen maailmassa olemisen tavasta. (Ks. myös Anttonen 1997, 118.) Rosi Braidotti korostaa sukupuolen olevan ennen kaikkea ihmisyksilön olemassaoloa määrittävä ontologinen ero: mikäli minä ei ole sukupuoliolento, minä ei ole lainkaan olemassa. (Braidotti 1989, 92.)

Tutkimuksen kontekstissa on kuitenkin hedelmätöntä pohtia, miten naisen ja miehen kokemukset eroavat toisistaan. Eron laatu ei ole tutkimuksen kannalta oleellinen. Oleellista on ymmärtää, että kun tarkastellaan ulkomaantyökomennukselle mukana muuttavaa puolisoa, itse asiassa tarkastellaan naista. Tutkimuksen kannalta ei liene hedelmällistä sekään, mikäli asetelma tulkitaan binaaristen vastakohtaparien näkökulmasta. Vaikka näin vastinparien välillä vallitseva valtasuhde tulisikin kaapattua mukaan (Hall 1999, 154), niin binaarioppositiot usein jähmettävät vastakkain asetellut kategoriat toisiinsa nähden eräänlaisiksi vihollisleireiksi. Binaarioppositiolähtökohdan poissulkeminen ei saisi kuitenkaan johtaa sellaiseen tulkinnalliseen naiviuteen, jossa eletään ikään kuin maailmassa ei olisi minkäänlaisia alistussuhteita. Naiviudessa on usein kyse siitä, että binaarinen valtasuhde on näkymätön sille vastinparin osapuolelle, joka on sattunut syntymään normin mukaisena (valkoihoinen/mies) ja jonka ei tästä syystä tarvitse problematisoida omaa tapaansa olla olemassa. Liisa Tainio (2002, 61) toteaa tieteellisessä tekstissä sukupuolen näkymiseen olevan mahdollista suhtautua kahdella tavalla. Sukupuolen merkintöjä voi yrittää häivyttää. Sukupuoli on myös mahdollista kirjoittaa näkyviin. Olen tietoisesti valinnut jälkimmäisen vaihtoehdon. Tulkinta, että naisen ja miehen kokemuksia ei ole mahdollista olettaa samanlaisiksi, sulkee muut vaihtoehdot pois. Mikäli havaintoa ei otettaisi tämän tutkimuksen lähtökohdaksi ja analyysissä edettäisiin ikään kuin kumpi tahansa sukupuoli olisi mahdollinen, tutkimus vääristyisi ja menettäisi suuren osan tulkintavoimastaan.

Miksi sukupuolesta vaietaan?

Adler tarkastelee ekspatriaattitutkimuksen alalla merkittävässä teoksessaan: *International Dimensions of Organizational Behavior* (2002) seikkaperäisesti

traditionaaliseksi vaimoksi kutsumansa naisen uraa ekspatriaattina. Adlerin havainnot perustuvat tutkimukseen, jossa haastateltiin 197 ekspatriaattityöntekijän vaimoa. Heidät oli kaikki lähetetty ulkomaille, joko pohjois-amerikkalaisen yrityksen tai Kanadan kehitysyhteistyöjärjestön (Canadian International Development Agency) kautta. Naiset seurasivat miehään Aasiaan, Afrikkaan, Eurooppaan ja Latinalaiseen Amerikkaan. Olosuhteet asemamaissa vaihtelivat suurista kaupunkimetropoleista pieniin maaseutu- paikkakuntiin. Jotkut haastatelluista asuivat teollistuneissa maissa ja toiset puolestaan elivät hyvin köyhässä ympäristössä, alikehittyneillä alueilla. Joissain maissa naiset kykenivät käyttämään englantia ja joissain asemamaissa paikallinen kieli poikkesi täysin heidän äidinkielestään. Myös naisten ikä ja perhetilanteet vaihtelivat. Huolimatta eroista naisten taustoissa ja asemamaissa ne haasteet, joita naiset kohtasivat osoittautuivat tutkimuksessa yllättävän samankaltaisiksi. (Adler 2002, 302.)

Yritykset lähettävät työntekijöitä ulkomaille monien syiden vuoksi, mutta vaimo muuttaa ulkomaille ainoastaan siksi, että työnantaja on siirtänyt hänen aviomiehensä. Joillekin vaimoille lähtö tulee yllätyksenä, jopa jonkinlaisena sokkina. (Adler 2002, 302–303.) Monet naiset kokevat itsensä valmistautumattomiksi muuttoon. He tietävät vähän tulevasta asemamaasta ja sen kulttuurista tai edes maan tarkkaa sijaintia. Usein naisen odotuksilla ja vieralla todellisuudella on niukasti tekemistä toistensa kanssa. Uuteen maahan asettautuminen on yllätyksellistä ja jopa jännittävää. Asettautumiseen sekoittuu kuitenkin myös hämmennystä ja suoranaista pelkoa. (Mts. 310.) Naiset kuvaavat heillä olevan tunteja ja taas tunteja aikaa, muttei mitään järkevää tekemistä. He kokevat elävänsä ikään kuin kullatussa häkissä: on kaunis koti ja mahdollisesti palvelijoita tekemässä työt, mutta heiltä itseltään puuttuu merkityksen tunne. (Adler 2002, 314.) Mitä enemmän vaimo valittaa ja kotona on ongelmia, sitä vähemmän aviomies haluaa viettää siellä aikaansa. Moni mies tunnustaakin olevansa pidempään toimistolla ja lähtevänsä useammin työmatkoille, kuin työn hoitaminen itse asiassa vaatisi. (Mts. 315.) Niinpä nainen ei selviä ulkomaille muutostaan pelkästään läpäisemällä onnistuneesti maahan ja kulttuuriin sopeutumisen vaiheet, sillä vasta niiden jälkeen nainen kohtaa tehtävistä vaikeimman: hänen tulisi kyetä luomaan vieraisa oloissa itselleen tyydyttävä ja merkityksellinen elämä. (Mts. 315.)

Miksi liiketaloustieteellistä ekspatriaattitutkimusta edustava Adler on ryhtynyt näinkin perusteellisesti analysoimaan puolisoestille lähteneen naisen osaa, vaikka tutkimuksellinen fokus on ulkomaankomennukselle lähetetyssä työntekijässä? Ennen kuin vastaan kysymykseen, tekstissä kiinnittyä huomio erääseen toiseen seikkaan. Ekspatriaattitutkimuksen valtavirrassa Adlerin kuvaus on harvinainen, sillä en ole muualla kirjallisuudessa tavannut mukana muuttavasta puolisoista käytettävän nimitystä vaimo (a wife). Sel-

laisissakin tutkimuksissa, joissa tarkastellaan nimenomaan komennukselle mukaan lähteneen naisen asemaa puhutaan aina puolisosta (a spouse). (Ks. Black & Stephens 1989; Black & Gregersen 1991) Oxford Modern English Dictionary (1995) määrittelee ilmauksen: a spouse tarkoittavan, joko avio miestä tai vaimoa (a husband or wife). Sanakirja kertoo, että spouse tulee sanasta spuse (Middle English), joka puolestaan on johdettu vanhan ranskan sanoista spo(u)s (maskuliinimuoto) ja spo(u)se (feminiinimuoto). Ilmaus on siis alunperin siirtynyt ranskan kielestä englannin kieleen nimenomaan sanan feminiinisessä merkityksessä. Sukupuolisesta neutraaliudestaan huolimatta angloamerikkalaisessa kulttuuripiirissä sanan spouse käyttöön liittyy siis historiallinen häivähdys, joka äidinkielenään englantia puhuvalle vihjaa mukana muuttavan puolison olevan nainen.

Mielenkiintoiseksi asetelman tekee se, että vaikka liiketaloustieteellisessä ekspatriaattikirjallisuudessa yleensä käytetään neutraalia ilmausta puoliso, sillä tarkoitetaan naista. Miksi sukupuolesta ei puhuta? Ensinnäkin on todennäköistä, että puolisosta puhuminen mielletään korrektimmaksi, koska nykyään läntisen maailman julkisessa sanankäytössä halutaan välttää vihjaamasta epätasa-arvon tai alistussuhteitten olemassaoloon tai niiden mahdollisuuteen ihmisten välillä. Toiseksi, koska ekspatriaattitutkimuksessa puolisopestiläiseksi mukaan suostuvan naisen kokemus on aina alisteinen liiketaloustieteellisen tarinan päähenkilön, ekspatriaattityöntekijän kokemukselle, niin sillä, onko puoliso nainen vai mies, ei liiketaloustieteellisessä kontekstissa ole suurta merkitystä.

Ei huviretkellä

Alistaisuus ei kuitenkaan tarkoita, että liiketaloustieteellisen ekspatriaattitutkimuksen valtavirrassa ei oltaisi kiinnostuneita mukaan lähtevästä naisesta. Pikemmin päinvastoin, sillä sopeutumiskäyristään vilpittömästi innostuneet tutkijat ovat tehneet mielenkiintoisen havainnon. Stewart Black ja Hal Gregersen (1991) alleviivaavat artikkelissaan, että ekspatriaattityöntekijän puolison sopeutuminen asemamaahan ja sen oloihin on ratkaisevan tärkeä tekijä ulkomaantyökomennuksen onnistumisessa tai epäonnistumisessa. (Ks. myös Adler 2002, 301; Black & Stephens 1989; Dowling ym. 1999, 87) Peter Dowling ym. (1999, 134) varoittavatkin, että onnettomaksi itsensä tunteva puoliso saattaa häiritä ekspatriaattityöntekijän kykyä sopeutua uuden asemamaan vaatimuksiin, ja näin puoliso vaikuttaa ekspatriaattityöntekijän suoritukseen. Black ja Gregersen (1991) vievät ajatuksen vielä astetta pidemmälle lainatessaan omassa tutkimuksessaan erään amerikkalaisen henkilöstöjohtajan miet-

teitä: "Kaksikymmentäneljä vuotta olen nähnyt ekspatriaattityöntekijöiden puolisoiden menevän ja tulevan. Useat heistä epäonnistuvat ja ovat onnettomia, koska he eivät kykene irrottautumaan kotimaan ympyröistä. Mutta aina löytyy myös sellaisia puolisoita, jotka viettävät ulkomailla elämänsä parhaat vuodet. Se, muodostuuko perheen kokemus surkeaksi vai mielenkiintoiseksi riippuu mukaan lähtevästä puolisoista. Kun puoliso sopeutuu ja uskaltautuu virran vietäväksi, kaikki muu seuraa perässä..." Adler on siis kiinnostunut ulkomaantyökommennukselle mukaan lähtevän traditionaaliseksi vaimoksi kutsumansa naisen hyvinvoinnista, koska sen on tilastollisesti todettu olevan erittäin merkittävä tekijä, mikäli mielitään välttää yrityksille kalliiksi tulevia ulkomaantyökommennusten keskeytyksiä.

Käytyään läpi suomalaisia parisuhdeoppaita Tainio (1999) päätyy tulkinnaan, että kaikissa parisuhdeoppaissa toive muutoksesta säilytetään naisen harteille. Naisella on siis oman muuttumisensa myötä mahdollisuus parantaa parisuhdettaan. Sitä vastoin miehen muuttumiseen oppaissa ei ole avaimia. Miehet jäävät sellaisiksi kuin ovat, ja siihen naisen on tyytyminen. Tulkinta on analoginen nykyiseen ekspatriaattitutkimukseen sisältyvän hiljaisen vaatimuksen kanssa, jossa ulkomaantyökommennukselle puolisoestille lupautunut nainen viime kädessä vastaa ekspatriaattityöntekijän (mies) sopeutumisesta uusiin oloihin. Naisen on siis liiketaloustieteellisen ekspatriaattikertomuksen tulkinnan mukaan mahdollista edesauttaa miehen sopeutumista sopeutumalla itse. Mikäli analogiaa venytetään tarpeeksi pitkälle käy ilmeiseksi, että nainen on oikeastaan vastuussa koko ulkomaantyökommennuksen (parisuhde) onnistumisesta tai epäonnistumisesta. Tällä kohtaa on kuitenkin syytä painottaa, että liiketaloudellisesta näkökulmasta asetelma on ymmärrettävä, koska ulkomaantyökommennukset eivät ole yrityksille mitään huviretkiä. Kokonaisen perheen lähettäminen vieraisiin oloihin on kallista, sillä esimerkiksi muutto-, asumis- ja koulukustannukset ovat usein varsin huomattavat. Yrityksen kannalta mukana muuttava perhe on kustannus, jonka odotetaan tuovan lisäarvoa juuri uusiin oloihin sopeutumista ja niissä viihtymistä silmällä pitäen.

Tätä taustaa vasten on myös ymmärrettävää, että liiketaloustieteen ekspatriaattikertomus kätkee ulkomaantyökommennukselle mukaan lähtevän naisen oman kokemuksen. Ikään kuin nainen istuisi piilossa näyttämön edessä sijaitsevassa kuiskaajan kopissaan. Nainen on mukana näytelmässä nimeltä ulkomaantyökommennus, mutta hänellä ei ole roolia varsinaisessa esityksessä. Kuiskaajana naisen tehtävä on ennen kaikkea tukea pääroolin esittäjää, varsinaista ekspatriaattityöntekijää. Kuiskaajana nainen sekä näkyy näyttämölle että näkee näytelmän. Kuiskaajana nainen hallitsee jokaisen vuorosanan ja vähäpätöisimmänkin juonen käänteen, jolloin jo pelkkä hänen olemassaolonsa riittää tuomaan turvaa vaativalle pääroolia vetävälle

ekspatriaattityöntekijälle. Naisen näkökulmasta kuiskaajan osa on kuitenkin epäkiitollinen. Kuiskaajana nainen ajautuu kiertämään kehää, jossa hänen näkymättömyytensä tukahduttaa itsenäisemmän roolin idutkin. Asetelmasta seuraa, että puolisopestiläisiksi lähteneillä naisilla on vaikeuksia hahmottaa itseään. Selkeän hahmon puute puolestaan voimistaa epämääräistä pahaa oloa. Ulkomaantyökomennuksille mukaan lähteneitten naisten kohdalla kokemuksellinen epämääräisyys liittyy siis olennaisesti siihen, että he ovat mukana näytelmässä olematta itse esityksen subjekteja. Seuraavassa eräs haastateltavistani kuvaa osuvasti puolisopestitille suostuneitten suomalaisnaisten vaikeutta puhutella itseään oman elämänsä subjekteina: "Naiset kyllä lähtee sillä lailla heppaisesti, että eivät monetkaan ajattele itteensä. Ne miettii vaan, että mitä paitoja miehelle pakataan..."

Tuntematon puolisopestiläinen

Tutkimuksen tarkoitus on siis nostaa puolisopestiläisiksi suostuneet suomalaisnaiset heille liiketaloustieteellisessä ekspatriaattikertomuksessa varatuista kuiskaajan kopeista näyttämölle, omien esitystensä subjekteiksi. Ymmärrän diskurssin tavaksi rakentaa merkityksiä. Diskurssi on ryhmä lausumia, jotka tarjoavat kielen sille, että on mahdollista puhua tietyllä tavalla tietystä aiheesta eli representoida tietoa jostakin aiheesta. Näin ollen jokainen diskurssi myös rajoittaa tapoja, jolla tiettyä aihetta voidaan esittää. (Hall 1999, 98.) Tulkintaa vasten liiketaloustieteellisen ekspatriaattitutkimuksen diskurssissa puolisopestiläiseksi suostunut nainen esitetään tietyllä tavalla, jolloin se rajoittaa tapoja, joilla puolisopestiläiseksi lupautunutta naista on ylipäättään mahdollista esittää. Se, että diskurssi on tapa rakentaa merkityksiä tarkoittaa myös, että diskurssi tuottaa tietoa kohteestaan. Tieto puolestaan vaikuttaa erilaisten kulttuuristen käytäntöjen ja sosiaalisten rakenteiden syntyyn. Sillä, että puhutaan tai ajatellaan tietyllä (eikä jollakin toisella) tavalla, on todellisia seurauksia. (Mts. 105.) Jokaiseen diskurssiin liittyy aina myös valtaa, sillä ei ole niin, että todellisuudesta esitetyt tosiasiat tekevät asioista tosia, asioista tekee tosia valta tehdä niistä tosia (mts. 102). Niinpä kulloinkin vallalla olevat diskurssit eivät ainoastaan tuota itsensä näköistä tietoa, vaan ne tietoa tuottamalla vahvistavat omaa valta-asemaansa. Usein on niin, että diskursiivisesta valta-asemasta käsin tuotettu tieto vaikuttaa ikään kuin luonnolliselta ja itsestäänselvältä.

Ei ole yhdentekevää, että puolisopestitille lähteneiden naisten asemaa on tähän mennessä tarkasteltu tieteellisen tiedonhankinnan näkökulmasta ainoastaan liiketaloustieteellisen ekspatriaattitutkimuksen piirissä. Teemalliseen

haastatteluaineistoon perustuva ja laadullisin menetelmin toteutettu yhteiskuntatieteelliseen traditioon kiinnittyvä tutkimushankkeeni onkin ensimmäinen alallaan. Hämmästykseni olen tavoittanut ainoastaan kolme kirjoittajaa, jotka selkeästi liiketaloustieteen ekspatriaattikertomuksen ulkopuolella keskittyvät eksklusiivisesti ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten naisten kokemuksiin. Kaikki kolme kirjoittajaa löytyvät angloamerikkalaisen elämäntaitokirjallisuuden (self-help books) piiristä. Kanadalainen journalisti ja diplomaatin vaimo Robin Pascoe on laatinut oppaat: *A Wife's Guide* (1992/2001) ja *A Moveable Marriage* (2003). Kolmannen oppaan: *A Portable Identity* (2003) ovat puolestaan kirjoittaneet amerikkalaiset sosiaalityöntekijät Debra R. Bryson ja Charise M. Hoge. Etsiessäni tekijöiden perusteluja sille, miksi he ovat hankkeisiinsa ryhtyneet, paljastui mielenkiintoinen seikka. Sekä Pascoe että Bryson ja Hoge ilmoittavat kuin yhdestä suusta motiivikseen halun kertoa kertomuksen, joka on ollut kauan kätkeytyneenä. "For this book, my self assigned task has been to research and write a story that has long gone unreported..." (Pascoe 2003, 3). "To some, life as an expatriate spouse compares to a modern-day fairy tale... But the fairy-tale image of expatriate life is like a veil. It hides the untold story of womens' lives overseas..." (Bryson & Hoge 2003, 4).

Tosin aivan viime vuosina liiketaloustieteellisen ekspatriaattitutkimuksenkin piirissä on ryhdytty miettimään puolisopestiläisen omaa näkökulmaa. Julie Yuen (2003) toteaa tutkielmassaan, että vaikka kiinnostus ilmiötä kohtaan on kasvussa, informaation kerääminen ainoastaan puolisopestiläisen perspektiivistä ei ole tähän saakka ollut ekspatriaattitutkimuksen prioriteeteissa kovin korkealla. Toisessa esimerkissäni Yvonne McNulty (2005) kertoo kyselytutkimuksestaan, jossa hän keskittyy niihin haasteisiin, joita ekspatriaattityökomennuksella mukana oleva puolisopestiläinen kohtaa. McNulty tarkastelee puolisopestiläisyyttä kvantitatiivisin menetelmin, eikä hän ole erottanut naispuolisoiden ja miespuolisoiden toisistaan. Kaikesta huolimatta myös liiketaloustieteen sisällä on siis havahduttu huomaamaan, että ulkomaantyökomennuksille mukaan lähtevistä puolisoista on olemassa niukasti empiiristä aineistoa ja erityisen niukasti laadullista aineistoa. (Yuen 2003.)

Pascoe huomauttaa kuitenkin, että vaikka miespuolisoiden kiinnostus asemaansa kohtaan on aiheellinen, niin heidän lukumääränsä ei ole vielä merkittävä. Keskittymällä pieneen miespuolisoiden vähemmistöön käännetään ekspatriaatteja lähettävien yritysten huomio pois suuresta naispuolisoiden enemmistöstä. Pascoe siteeraa kirjassaan erästä *Wall Street Journal* -lehden artikkelia, jossa kannetaan huolta siitä, että yhä useampi mukana muuttava puoliso on mies. Artikkelissa vaaditaan yrityksiä auttamaan miehiä, jotta he selviytyisivät uudessa elämäntilanteessaan. Pascoen mielestä *Wall Street*

Journalin kirjoitus ohittaa olankohautuksella lukuisat naispuoliset ja heidän kokemuksensa: "It was as if women, who had been relocating with their partners all these years, didn't exist." (Pascoe 2003, 25–26.) Pascoe nostaa näkyviin myös toisen tutkimukseni kannalta mielenkiintoisen näkökulman. Hän nimittäin väittää lukuisten yritysten kohtelevan ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttavia naisia ja lapsia lähinnä kuin matkatavaroita. Varsin monet liikeyritykset myöntävät avoimesti, että heillä ei ole minkäänlaista virallista rekisteriä tai tietokantaa ulkomaille lähetettyjen työntekijöiden puolisoista. Pascoen havaintojen mukaan myöskään yritysten henkilöstöhallinnon puolella ei olla erityisen innostuneita keskustelemaan suoraan puolison (naisen) kanssa, jolloin kaikesta ulkomaankomennuksiin liittyvästä neuvotellaan varsinaisen työntekijän (miehen) välityksellä. (Pascoe 2003, 28–32.)

Ollaan Pascoen esittämistä väitteistä mitä mieltä hyvänsä, niin ne osoittavat kuitenkin nykyisen tilanteen, jossa liiketaloustieteellinen ekspatriaattidiskurssi hallitsee keskustelua koskien sekä ulkomaantyökomennuksia yleensä että puolisoiksi suostuneita naisia. Asetelmasta seuraa muun muassa se, että lähetettävien yritysten ja puolisopestiläisiksi aikovien ja/tai lähetettyjen naisten suhteista ja niissä ilmenevistä mahdollisista konflikteista on tähän saakka vaiettu. Vaikka Barbara Cummings (1999) tarkastelee väitöskirjassaan ainoastaan Yhdysvaltojen sisällä tapahtuvia yritysten työkomennuksia ja komennustyöntekijöiden perheitä, niin ilmiötasolla yhteys liikeyritysten ulkomaantyökomennuksiin on olemassa. Cummings siteeraa erästä amerikkalaista yritysjohtajaa, joka painottaa, etteivät monetkaan liikeyritykset tosiasiallisesti halua tietää esimerkiksi osavaltiosta toiseen tapahtuvien muuttojen henkilökohtaisesta puolesta (Cummings 1999, 155). Vetäessään tutkimuksensa langanpäitä yhteen Cummings päätyykin ehdottamaan, että yritysten olisi viimein korkea aika haudata myytti erillisestä perhe- ja työelämästä, ja näin avoimesti myöntää työkomennusten vaikuttavan, ei ainoastaan työntekijään ja hänen työsuoritukseensa, vaan koko perhesysteemiin (mts. 189).

Tutkimustehtävän määrittely

Tutkimushanke onkin mahdollista nähdä eräänlaisena takaisin tutkimisena, sillä tarkoitukseni on käsitteellistää ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisten naisten kokemus. Ajatuksen takaisin tutkimisesta olen lainannut Tuhiwai Smithiltä (2002), joka osoittaa lännen paradigmasta käsin tehdyn tutkimuksen lukinneen Uuden Seelannin maorit

sellaisen kulttuurisen määritelmän sisään, joka ei vastaa maorien kokemusta todellisuudesta, jossa he elävät. (Tuhiwai Smith 2002, 7, 170.) Tuhiwai Smithiä soveltaen tulkitsemme, että suhteessa nykyiseen liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimukseen myös puolisopestille lähteneet suomalaiset naiset ovat lukittuina sellaisen kulttuurisen määritelmän sisään, joka ei vastaa heidän kokemustaan todellisuudesta, jossa he parhaillaan elävät.

Viitataan edellä Anttoseen, joka toteaa tiedon olevan aina sidottu ajattelevan subjektin sukupuoleen, ja sitä kautta sidottu jomman kumman sukupuolen kokemukseksi. Tätä taustaa vasten miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan lupautuneitten, ja uudessa asemamaassa kotiin jääneitten, naisten kokemus on ikään kuin kaksinkertaisesti erilainen, kun se asetetaan heidän miestensä kokemusta vasten: nainen on sekä toinen sukupuoli että elää arkeaan ansiotyön ulkopuolella. Koska naispuolison ja miestyöntekijän todellisuudet ovat sekä sukupuolen että arjen käytäntöjen näkökulmasta erilaiset, erilaisuus voidaan asettaa tutkimuksen lähtökohdaksi, sillä se aidosti vastaa ulkomaankomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten ja heidän työntekijämiestensä erilaisia kokemushorisontteja. Näin naisten omien kokemusten kuunteleminen ja analysointi on avain heidän maailmaansa. (Varto 1992, 20, 24.)

Raymond Williams (1983, 310) määrittelee subjektin ajattelevaksi tekijäksi, jolloin ajattelun tulkitaan perustuvan subjektiivisiin kokemuksiin. Tätä taustaa vasten kaiken inhimillisen ajattelun voi nähdä olevan sidoksissa eräänlaiseen elettyjen kokemusten maailmaan. Tämä elettyjen kokemusten maailma on se lukemattomien arkisten tapahtumien ja instituutioiden muodostama diskursiivinen todellisuus, jonka yhteisön tai yhteiskunnan jäsenet yhä uudelleen tuottavat ja jota he ylläpitävät. (Heritage 1996, 54–55.) Kaikki sosiaalinen ja kulttuurinen tieto, eli tieto yhteiskunnasta, on siis ikään kuin muodoltaan diskursiivista, koska se on aina jonkin sanallisen informaation ja vuorovaikutuksen välittämää. (Ahponen 2001, 322.) Edellä esitetyn huomioon ottaen asetan tutkimustehtäväkseni ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisten naisten diskursiivisen todellisuuden näkyväksi tekemisen, jolloin tutkimuskysymyksiksi jäsentyvät:

Millaisia puolisopestiläisyyttä koskevia diskursiivisia tulkintoja ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneille suomalaisnaisille tarjotaan?

Millaisia diskursiivisia tulkintoja ulkomaantyökomennuksilla puolisopestiläisinä olevien suomalaisnaisten elämästä on heidän omien kokemustensa pohjalta mahdollista tehdä?

1.3 Kokijälähtöisyys

Oman arkensa asiantuntijat

Se, että tutkimuksessa tieto perustuu ennen kaikkea naisten kokemuksiin, pakottaa pohtimaan sekä kokemukseen että erityiseen naisten kokemukseen pohjautuvan tiedon luonnetta ja rajoituksia. Lähestyn tarkasteltavana olevaa ilmiötä siis yksilön kokemuksen kautta, jolloin tarkastelutapani on subjektiivinen (Ahponen 2001, 27). Siitä huolimatta, että tutkimuksessani informantit ovat ihmisyksilöitä ja tietoa ilmiöstä kerätään subjektiivisesta näkökulmasta, yhteiskuntatieteellisestä premissistä johtuen tutkimuksen peruskäsite ei kuitenkaan ole yksilö, vaan tietty rakenne tai rakenteet. (Heiskala 2000, 14.) Tuottaessamme erilaisia merkityksiä tuotamme myös niitä kulttuurisia käytäntöjä, joista todellisuutemme rakentuu. (Ahponen 2001, 315.) Merkitysten välittyminen puolestaan tapahtuu ennen kaikkea kielessä. Kielenkäyttö siis sekä rakentaa kulttuurisia käytäntöjä että pitää niitä yllä. (Kirsi 2001.) Konstruktiivisesta näkökulmasta tarkasteltuna kaikki kulttuuriset käytännöt ovat yhteiskunnallisesti, poliittisesti ja kielellisesti tuotettuja (Hyvärinen 1998, 330), jolloin tiettyjä kulttuurisia käytäntöjä on mahdollista tarkastella havainnoimalla niitä subjekteja, joita käytännöt koskevat (mts. 312).

Konstruktiivista lähtökohtaa vasten erittely naisen ja miehen kokemukseen, ikään kuin neutraalimman ihmisen kokemuksen sijaan, on paikallaan, sillä naisena oleminen poikkeaa miehenä olemisesta siksi, että naiseutta ja mieheyttä ei tuoteta samojen yhteiskunnallisten, poliittisten ja kielellisten ehtojen vallitessa. (Anttonen 1997, 39–40.) Päivi Naskali (2004) vetoaa Jacques Derridaan huomauttaessaan, että aina kun subjektia väitetään neutraaliksi itse asiassa tarkoitetaan miehistä subjektia. Todellisuuden tuottamisen konstruktiivisiin lähtökohtiin on siis sisäänkirjoitettu oletus, että juuri erilaiset tuotantoehdot synnyttävät sukupuolten välisen eron. Naiset ja miehet tekevät sukupuolta monin tavoin ja kaiken aikaa sekä tietoisesti että rutiininomaisesti (Korvajärvi 1998), jolloin sukupuoli on itsessään ehkä keskeisin ihmistä muokkaava kulttuurinen käytäntö. Tästä seuraa, että aidosti konstruktiivisessa tulkinnassa sukupuolta ei ole mahdollista ohittaa. Sukupuoli on tavalla tai toisella eksplikoitava, koska sukupuolen ei voi olettaa olevan voimassa itsestään. Kaikkien muiden kulttuuristen käytäntöjen tavoin sekä sukupuoli että sukupuoliero luodaan.

Toisaalta erityisen naiskokemuksen painottamiseen sisältyy tutkimuksellisen paitsion vaara. Feministinen standpoint -tutkimus, jonka pyrkimyksenä on parantaa naisten asemaa nostamalla esiin sekä naisten kokemuksia että

sen arjen, johon kokemukset ovat kiinnittyneenä, joutuu vastaamaan kiperään kysymykseen: Onko yleinen naiskokemus lainkaan mahdollinen? Yleisen naiskokemuksen korostamisen voi nimittäin havaita johtavan ongelmiin jo silloin, kun puhutaan saman kulttuuripiirin sisällä elävistä naisista. (Granfelt 1998, 17.) Ongelmat johtuvat siitä, että kulttuurisesti tuotetut erot eivät pysähdy erilaisten käytäntöjen väliin, niiden ulkopuolelle. Erot tunkeutuvat aina myös kulttuuristen käytäntöjen sisään, jolloin ei ole mahdollista puhua naisista yhtenäisenä joukkona. Tulkitsen sukupuolesta juontuvat erot luonteeltaan samanlaisiksi kuin kaikki muutkin ihmisten välillä ilmenevät erot (etniset, sosiaalis-taloudelliset) (Cameron 1996, 82), jolloin niiden painoarvo on yhtä suuri tai vähäinen kuin minkä muun eron tahansa. Tulkinnan alleviivaaminen on paikallaan, sillä arkiajattelussa sukupuolieron kohdalla langetaan helposti mystifiointiin, jossa naiseus ja mieheys riittävät sinällään selitykseksi jollekin elämänilmiölle (pojat ovat poikia). Tieteellisessä ajattelussa sukupuolta ei tulisi kuitenkaan käyttää ikään kuin perimmäisenä selityksenä, koska sukupuoli on kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentunut, ja näin ollen kaippaa itsekin selitystä (mts. 84).

Huolimatta ongelmista, joihin naiskokemuksen valitseminen tutkimuksen epistemologiseksi lähtökohdaksi johtaa, olen siihen päätenyt; sillä jokainen kokemus syntyy vuorovaikutuksessa tiettyjen olosuhteitten kanssa (Laine 2001, 27). Näin myös miestensä määräaikaisille ulkomaantyökomennuksille mukaan lähteneitten suomalaisten naisten olosuhteet tulevat näkyväksi naisten kokemuksia kuuntelemalla ja analysoimalla. Kokemuksen voi siis ajatella kertovan aina joistakin olosuhteista. Vaikka kokemus ei kerro koko totuutta, niin sen voi kuitenkin tulkita ikään kuin todistavan tiettyjen olosuhteitten puolesta (Williams 1983, 128). Puolisopestillä olevien suomalaisten naisten kokemukset siis sisältävät tietoa niistä olosuhteista, joissa naiset parhaillaan elävät. Tästä seuraa, että koska liiketaloustieteellinen ekspatriaattitutkimus ei ole paneutunut puolisopestillä olevien (suomalaisten) naisten kokemuksiin, niin sen välittämä kuva suomalaisnaisista puolisopestiläisinä on vähintään puutteellinen, osin jopa vääristynyt. Riitta Granfelt (1998, 15–16) toteuttaa tutkimuksessaan sellaista standpoint -asetelmaa, jossa keskeinen ajatus on lähteä liikkeelle naisten arjen kokemuksista ja valita teoreettiset käsitteet tätä taustaa vasten. Näin tulkitun standpoint -asetelman mukaisesti on tärkeää, että puolisopestiläisiksi lähteneet suomalaiset naiset ovat tutkimuksessa vahvasti läsnä olevia oman arkensa asiantuntijoita, joiden elämästä tutkijana olen kiinnostunut. Tutkimus koostuu siis tulkinnoista, jotka nojaavat naisten omiin kokemuksiin. Vaikka tulkintani eivät kaikilta osin perustu ainoastaan haastatteluaineistoon, ne ovat kuitenkin kiinnittyneet nimenomaan naisten kokemuksiin puolisopestiläisinä.

Kokemus ja sen ymmärtäminen

Tutkimuksessa suomalaisnaisten kokemukset ilmenevät ennen muuta kielessä. Kieli puolestaan kantaa mukanaan sen kulttuuripiiriin merkityksiä, jonka sisällä sitä käytetään (Tuhiwai Smith 2002, 36). Lähestyn kulttuurisia merkityksiä yrittäen ymmärtää ja tulkita niitä (Laine 2001, 29). Panu Raatikainen (2004) huomauttaa niin kutsuttujen ymmärtävien ihmistieteitten (yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden) pohjalta löytyvän ajatuksen, että ihmistieteiden tutkimus todellisuus on itsessään merkityksellistä ja siksi edellyttää yritystä ymmärtää näitä merkityksiä. Näin tutkimusmetodologisia valintojani hallitsee ihmisen kokemusta ymmärtämään pyrkivä hermeneuttinen ote. Toisen ihmisen kokemus on luonteeltaan sellainen, että sitä on yritettävä ymmärtää, jotta siitä on mahdollista sanoa jotakin. Hermeneuttinen lähestymistapa johtaa kuitenkin väistämättä senkaltaiseen käsitykseen todellisuuden luonteesta, jossa todellisuuteen ajatellaan päästävän käsiksi ainoastaan tulkintojen kautta. Kulttuuriset käytännöt ovat siis ihmisten itsensä tuottamia ja ylläpitämiä, jolloin todellisuus ei oikeastaan puhu meille, vaan me puhumme todellisuutta (Jähi 2004, 57). Maija Lehtovaara (1994, 23) korostaa, että juuri tulkintaan sidotun luonteensa vuoksi ymmärtävään pyrkivässä hermeneuttisessa lähestymistavassa ei ole mahdollista lyödä tarkkaan etukäteen lukkoon edes sitä, miten tutkimus tulee suorittaa, koska ymmärtämään pyrkivä tutkimusote pyrkii korjaamaan omaakin ymmärtämistään.

Yksilön kokemus on elementti, jolla luodaan laadullista eroa suhteessa toisiin yksilöihin, sillä kokemus on luonteeltaan aina subjektiivinen. Toisen ihmisen kokemusta on mahdollista yrittää ymmärtää, mutta lopullisesti yksikään kokemus ei ole jaettavissa. Seidman (1998, 3) toteaaakin, että mikäli voisimme ymmärtää toisen ihmisen kokemuksen täydellisesti olisimme tuo toinen. Kokemus pysyy siis viime kädessä suljettuna, jolloin se on ainoastaan kokijan tiedossa. Asetelmasta seuraa, että kokemusta vastaan ei ole mahdollista argumentoida, koska jokainen kokemus on ikään kuin kokijansa omaisuutta. Vibeke Steffen (1997) erottaa kokemuksessa sekä ohimeneviä että pysyvämpiä elementtejä, jolloin kokemus on aina kokijalleen itselleenkin epätäydellinen. Tulkinta sitoo kokemuksen myös aikaan ja paikkaan, joten kokemus ei ole koskaan täysin samanlaisena toistettavissa. Näin se tapa, jolla kokemusta ilmaistaan vaikuttaa siihen minkälaiseksi kokemus rakentuu. Lisäksi kokemus vaatii aina tuekseen yhteisöllistä jakamista pysyäkseen ikään kuin elossa. Kokemus on siis yhtäaikaan sekä henkilökohtainen että sosiaalinen, jolloin se sijaitsee eräänlaisella yksilöllisen ja yhteisöllisen rajapinnalla. (Steffen 1997.) Olen ryhtynyt tekemään haastatteluja olettaen,

että jokaisella ihmisellä on kaksi perustavanlaatuista tarvetta: tarve jakaa kokemuksiaan ja tarve tulla kuulluksi.

Granfelt (1998, 22) korostaa, ettei samassa tilanteessa eläminen tai saman ilmiön kokeminen ole avain toisen ihmisen kokemukseen. Hän painottaa ymmärtämisprosessissa empatian merkitystä, jolloin ymmärtämisen lähtökohdaksi otetaan oma, ehkä hyvinkin erilainen, kokemus, jonka pohjalta pyritään toista kuunnellen ja tuota omaa kokemusta hyväksi käyttäen tavoittamaan todellisuus hänen tulkitsemanaan. Siitä huolimatta, vaikka empaattinen kuuntelu otetaan ymmärtämisen lähtökohdaksi, väitän kuitenkin, että samassa tilanteessa eläminen tai saman ilmiön kokeminen helpottaa toisen ihmisen kokemuksen ymmärtämistä. Elämäntilanteen jakamisesta on siis etua, vaikka se ei olisikaan ymmärtämisen ehto. Erilaiset itseapuryhmät ovat saman tilanteen jakamisesta hyvä esimerkki. Ilkka Arminen (1998, 64) kuvaa AA (Alcoholics Anonymos) -ryhmien puitteissa järjestettäviä tapaamisia, joiden keskeinen idea on, että sellaiset henkilöt, jotka myöntävät itsellään olevan alkoholin käyttöön liittyviä ongelmia kokoontuvat yhteen ja pyrkivät ryhmässä jakamaan kokemuksiaan. AA -tapaamiset muodostavat foorumin, jossa osallistujilla on mahdollisuus paljastaa intiimejä asioita elämästään. Situaatión samankaltaisuudesta johtuen AA -toiminnassa mukana olevien on usein varsin helppo samastua toinen toistensa kokemuksiin. Tapaamisten aikana osallistujat nojaavat yhteisiin kokemuksiinsa ja luovat niistä uutta kollektiivista kokemusta alkoholismista (mts. 204).

Merkitysten maailma

Inhimilliset kokemukset ovat siis ikään kuin se aines, josta me ihmiset luomme ja jonka avulla muokkaamme kulttuurisia käytäntöjämme eli niitä symbolisia merkityksiä, joita ilmaisemalla vaikuttamme tapoihin toimia yhteiskunnassa. Erilaiset sosiaaliset rakenteet puolestaan vaikuttavat siihen, minkälaisiksi kokemuksemme muovautuvat. Ihmisille merkityksellinen maailma eli se diskursiivinen todellisuus, jossa me elämme, ei siis muodostu ainoastaan kulttuurisesti määräytyvistä merkityksistä. Merkityksellinen maailma sisältää myös lukuisia sosiaalisia rakenteita, joita me ajattelussamme, toiminnassamme ja vuorovaikutuksessamme luomme ja ylläpidämme. (Ahponen 2001, 15, 263.) Miten kulttuuriset käytännöt, sosiaaliset rakenteet ja subjektit sitten ovat suhteessa toisiinsa? Voidaan ajatella, että ensin tulevat kulttuuriset käytännöt eli ne symboliset merkitykset, jotka muodostavat keskeisen resurssin, jonka varassa yksilö vaikkapa uudessa elämänvaiheessaan muovaa subjektiuttaan. (Ylijoki 1998, 182.) Sosiaaliset rakenteet puolestaan

tarjoavat kehyksen, jossa subjektit toimivat. Näin erilaiset sosiaaliset rakenteet määrittelevät kulloisellekin toiminnalle kehikon, jolloin sosiaaliset rakenteet ovat sekä toiminnan tuottamia että toiminnan tuottamisen välineitä. Subjektit toimivat siis aina jonkin tietyn sosiaalisen rakenteen sisällä, jota heidän oma toimintansa kuitenkin samanaikaisesti muovaa. Toiminnan kehys koostuu niistä erilaisista sosiaalisista rooleista ja yhteiskunnallisista instituutioista, joihin subjektit kulloinkin ovat kiinnittyneinä. (Ahponen 2001, 13, 141, 191, 203.)

Hierarkian alimmalta askelmalta löytyvät tekemisilleen merkityksiä antavat subjektit, joiden toimintaa puolestaan erilaiset motiivit ja pyrkimykset suuntaavat. (Ahponen 2001, 13.) Niinpä, vaikka tietyn yksilön näkökulmasta todellisuus on luonteeltaan subjektiivinen, se kulttuurisina käytäntöinä ja sosiaalisina rakenteina on olemassa myös objektiivisena. Miten sitten on mahdollista ylittää kuilu subjektin (subjektiivisuuden), kulttuuristen käytäntöjen ja sosiaalisten rakenteiden (objektiivisuuden) välillä? Pirkkoliisa Ahponen (2001, 53) tulkitsee, että me ihmiset koemme toimintojemme synnyttävän yhteisyyttä, joka on meille totta. Eli yhteisyyttä, joka on samalla kertaa subjektiivisesti merkityksellistä että objektiivisesti todellista, jolloin silta subjektiivisen ja objektiivisen välille rakentuu tässä kokemuksessa. Mutta, koska sen paremmin itse tutkimusprosessi kuin tutkijuuskaan eivät sijaitse inhimillisen todellisuuden ulkopuolella, kysymys on relevantti myös tieteellisen tiedonhankinnan kontekstissa. Tieteellisen tiedonhankinnan kontekstissa subjektiivisuuden ja objektiivisuuden rajan ylittäminen tapahtuu reflektiivisen tutkimusotteen avulla. Reflektiivisessä tutkimusotteessa tutkija etsii aktiivisesti tapoja tarkastella omia tiedon tuottamisen prosessejaan sekä suhteessa empiirisen aineiston keräämiseen ja analyysiin että suhteessa niihin ihmisiin ja siihen ympäristöön, joihin hän tutkijana on kiinnittyneenä. (Tuhiwai Smith 2002, 137.)

Tietoisuus itsestä jakaa merkitysten maailman kuitenkin kahtia minään ja ei-minään, jolloin keskeiseksi nousee kysymys: Kuinka minä voi ymmärtää tuota toista, joka ei ole minä? (Tuomi & Sarajärvi 2003, 70.) Haastattelututkimuksessa haastateltavina olevien kokemukset ilmenevät ennen kaikkea puheessa (Laine 2001, 29). Seidman (1998, 2) korostaakin, että juuri kykymme symboloida kokemuksiamme kielessä on inhimillisen olemassaolomme ydinaluetta. Vuorovaikutus puolestaan edellyttää ymmärrettävien symbolien välittymistä. Niinpä ymmärrämme toisiamme ennen kaikkea sen pohjalta, kuinka kulloinkin tulkitsemme toistemme toiminnan motiivit ja tavoitteet. (Ahponen 2001, 75.) Lähden analyysissäni liikkeelle siitä, että kielen perusluonne ilmenee erilaisissa diskursseissa. Seidman (1998, 12) vetoaa Vygotskiin painottaessaan, että juuri se prosessi, jossa annamme kokemuksellemme

kielellisen muodon on kokemuksemme merkityksellistämistä. Näin kieli ja subjekti kietoutuvat toisiinsa.

Tutkimusprosessi nostaa esiin kolme erilaista subjektia eli ikään kuin subjektiuden tasoa, vaikka ne eivät olekaan missään hierarkisessa suhteessa toisiinsa. Ensinnäkin varsinaisissa haastattelutilanteissa tapaamme puhuvia subjekteja: naisia, jotka fyysisesti läsnäolevina kertovat omista kokemuksistaan. Toisena tulevat ne subjektit, joista naiset kulloinkin kertovat (esimerkiksi se minä, joka Suomessa pakkaa tavaroita muuttolaatikoihin). Kolmas subjekti on niin sanottu puhutun subjekti eli se minä, jonka tutkimuksen diskursiivinen tulkinta tuottaa. (Laitinen 1995, 43–44, 70.) Puhutun subjekti (tutkimuksellinen subjekti) on aina tietystä näkökulmasta tuotettu konstruktio, joka syntyy empiirisen aineiston analyysissa. Tutkimuksen yhteydessä havainto, että puolisoestille suostunut suomalainen nainen ei, niin halutessaankaan, voi välttyä subjektiutensa uudelleen arvioinnilta, on tärkeä. Uudelleen arvioinnin välineenä naiset käyttävät kieleen sidottua kykyään jakaa kokemuksiaan toinen toistensa kanssa. Tätä taustaa vasten haastattelutilanteet eivät siis ole toimineet ainoastaan tieteellisen tiedonhankinnan välineenä, vaan ne ovat myös tarjonneet mukana olleille naisille areenan arvioida subjektiuttaan.

Naisia telineillä

Inhimillinen oleminen ja tietäminen on aina johonkin situaatioon sidottua olemista ja tietämistä (Clarke 2005, xxxiii). Koska tutkimuksen näkökulma on yhteiskuntatieteellinen, tarkastelen puolisoestille lähteneitten suomalaisnaisten kokemuksia suhteessa niihin sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin rakenteisiin, joiden sisällä naiset puolisoestiläisyyttään tuottavat ja jotka samalla vaikuttavat siihen, minkälaisiksi heidän kokemuksensa muotoutuvat. Kun naiset asetetaan heidän kokemuksiaan kehystäviä sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia rakeneteita vasten näkyy, että he eivät ole sattumalta tulleet heitettyiksi Singaporeen. Haastattelemani naiset ovat Singaporessa siksi, että myös Suomen kansantalous joutuu sopeuttamaan toimintaansa maailmanlaajuiseen kilpailuun. Vuonna 2000 maailmassa oli arviolta noin 60 000 monikansallista yritystä, joilla puolestaan oli noin 820 000 tytäryhtiötä. Joidenkin lähteiden mukaan monikansalliset yritykset kattavat tällä hetkellä 25 prosenttia maailman kokonaistuotannosta ja peräti 70 prosenttia maailmankaupasta. Monikansallisten yriesten myyntiluvut puolestaan vastaavat lähes 50 prosenttia maailman bruttokansantuotteesta. (Held & McGrew 2005, 61.) Suomalaiset naiset asuvat puolisoestiläisinä Singaporessa siis siksi, että taloudessa, po-

litiikassa ja kulttuurissa on tapahtunut ja parhailaan koko ajan tapahtuu maailmanlaajuisia laadullisia muutoksia. Näitä muutoksia kutsutaan globalisaatioksi. Globalisaatiolla ymmärretään mannerten välisen taloudellisen vuorovaikutuksen lisääntymisen lisäksi myös mannerten välisen sosiaalisen vuorovaikutuksen lisääntymistä, ja samalla näiden vuorovaikutusprosessien aiempaa suurempaa merkitystä ihmisten jokapäiväisessä elämässä. (Held & McGrew 2005, 5.)

Parhailaan käynnissä olevassa globalisaatiokeskustelussa on havaittavissa huomattavia periaatteellisia eroja. Kiista koskee sitä, kuinka globalisaatio ilmiönä pitäisi ymmärtää. David Held ja Anthony McGrew (2005) jakavat keskustelussa käytettävät argumentit kahteen toisilleen vastakkaiseen leiriin. Niin kutsutut globalistit ajattelevat, että globalisaatio on aito ja syvällisiä muutoksia mukanaan tuoma prosessi. Epäilijät puolestaan pitävät näkemystä liioitteluna. Epäilijät ajattelevat globalistien oletusten johtavan tilanteeseen, jossa ei enää totuudenmukaisesti hahmoteta voimia, jotka tosiasiaassa ohjaavat yhteiskuntia, maailmantaloutta ja poliittisia ratkaisuja. (Held & McGrew 2005, 10.) Kahdesta erilaisesta tulkinnallisesta horisontista huolimatta tutkimukseni suomalaisnaisten elämässä globalisaatio kiinnittyy ennen muuta siihen kapitalistiseen maailmantalouteen, jota markkinamekanismit ja voitontavoittelu ohjaavat. (Held & McGrew 2005, 60.)

Maailmantaloudessa maailmaa ei jaeta enää maantieteellisten koordinaattien avulla. Niiden tilalle on noussut uudenaikainen perustein toimiva sosiaalis-taloudellinen arkkitehtuuri, joka ei noudata perinteisiä alueellisia ja kulttuurisia rajoja. Uusi arkkitehtuuri järjestää maailmaa niihin ihmisiin ja ihmisryhmiin, jotka hyötyvät globalisaatiosta ja niihin, jotka eivät siitä hyödy. Se, että globaali epätasa-arvo ja köyhyys ovat viime aikoina lisääntyneet, myönnetään yleisesti. Globaali epätasa-arvo ja köyhyys ovatkin historian valossa muuttuneet pysyviksi maailmanjärjestyksen piirteiksi. (Held & McGrew 2005, 89, 92.) Tätä taustaa vasten tutkimus koskee naisia, jotka kuuluvat globaaliin eliittiin. Toisaalta, mikäli asetelmaa arvioidaan koko ihmiskunnan mittakaavassa, eivät ainoastaan yritysten määräaikaisille ulkomaantyökomennuksille lähettämät suomalaiset perheet kuulu eliittiin. Eliittiin kuuluvat kaikki suomalaiset ja koko hyvinvoiva pohjoinen pallonpuolisko.

Toinen sosiaalinen, taloudellinen ja poliittinen rakenne, jonka sisällä naiset kokemustaan puolisopestiläisyydestä tuottavat on niin kutsuttu sukupuolijärjestelmä. Käsitteenä sukupuolijärjestelmä viittaa metodologiseen ymmärrykseen, jossa sukupuolen nähdään järjestyvän yhteiskunnassa monella tavalla ja samalla järjestävän yhteiskuntaa. Sukupuolijärjestelmä on, kuten muutkin yhteiskunnalliset konstruktiot, aikaan, paikkaan ja historiaan sidottu. Sukupuolijärjestelmää määrittää kuitenkin kaksi yleistä periaatetta, joilla

naisten ja miesten välisiä suhteita kaikkialla järjestetään: ero ja hierarkia. Sukupuolijärjestelmän kontekstissa ero merkitsee sitä, että nainen ja naiseus on kyettävä selvästi erottamaan miehestä ja mieheydestä sekä kulttuuristen käytäntöjen että abstraktin ajattelun tasolla. Hierarkkisuuden periaate puolestaan tarkoittaa sitä, että nainen ja naiseus ei ole yhtä arvokasta kuin mies ja mieheys. Naiselta ja naiseudelta siis puuttuvat tärkeys ja eräänlainen kulttuurinen hohdokkuus. Näin sukupuolijärjestelmän kokonaishierarkiassa naisten työt ja erilaiset toiminnan areenat ovat vähemmän arvostettuja kuin miesten työt ja toiminnan areenat. (Rantalaiho 1994, 10–12.)

Erityisesti pohjoismaiset tutkijat puhuvat vielä sukupuolijärjestelmän sisään sijoittuvasta epävirallisesta sopimuksesta sukupuolten välillä. Sukupuolisopimus tulkitaan pääosin äänettömäksi ja kätkeytyksi sopimukseksi, jolla naisten ja miesten oikeuksia, velvollisuuksia ja suhdetta yhteiskunnassa säädellään. Ja koska moderni yhteiskunta on tehnyt ongelman nimenomaan naisen asemasta, sukupuolisopimukset koskevat yleensä ainoastaan naisten paikkaa ja mahdollisuuksia. (Julkunen 1994, 180.) Ajatus naisen paikkaan ja mahdollisuuksiin puuttuvasta sukupuolisopimuksesta on tutkimuksen kontekstissa mielenkiintoinen. Miestensä määrääikaisille ulkomaantyökommennuksille mukaan lähtevät suomalaiset naiset ovat monenlaisten uusien haasteiden edessä, sillä puolisopestiläisyys ei merkitse ainoastaan elämistä kotimaan rajojen ulkopuolella, se merkitsee myös elämistä ansiotyön ulkopuolella. Uudessa elämäntilanteessaan suomalaiset naiset joutuvatkin neuvottelemaan määrääjäksi ikään kuin yksityisen sukupuolisopimuksen sekä itsensä että kumppaninsa kanssa. (Ks. Julkunen 1994, 198.)

Narratiivinen hiljaisuus

Eräänlaisista yksityisistä sukupuolisopimuksista huolimatta puolisopestil-
le suostuvien suomalaisnaisten lähtöä ja uutta arkea varjostaa hiljaisuus. Margaret Somersia (1994) apuna käyttäen tulkisen, että puolisopestiläisiksi lähteneiltä suomalaisnaisilta puuttuu julkinen kertomus (public narrative). Julkiset kertomukset ovat kertomuksia, jotka kiinnittävät yksilön subjektiivisia merkityksiä suurempiin kulttuurisiin ja institutionaalisiin muodostelmiin. (Somers 1994.) Tuhiwai Smith korostaa alkuperäiskansojen kohdalla maailmankuvan fragmentoitumisen olevan ennen kaikkea sellaisten imperialististen käytäntöjen seurausta, joista alkuperäiskansojen jäsenet eivät ole kyenneet tunnistamaan itseään. (Tuhiwai Smith 2002, 28.) Vastaavasti ulko-

maantyyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten omakuvan voi olettaa fragmentoituneeksi, sillä naiset eivät tunnista itseään niistä kulttuurisista käytännöistä ja sosiaalisista rakenteista, jotka heille tällä hetkellä ovat tarjolla. Julkisen kertomuksen omaksi tunnistaminen on kuitenkin tärkeää, sillä jokainen julkinen kertomus sisältää tietoa. Niinpä sellainen julkinen kertomus, jota ei koeta omaksi sisältää subjektin kannalta hyödytöntä tietoa. (Mts. 34.)

Ulkomaantyyökomennuksille puolisopestiläisiksi lupautuneitten suomalaisten naisten kokemukset eivät siis tyhjene yhteenkään nykyiseen julkiseen kertomukseen (Jähi 2004, 158), jolloin naiset eivät myöskään tunnista kokemuksiaan jo olemassa olevista julkisista kertomuksista. Somers kutsuu tätä tunnistamattomuuden tilaa narratiiviseksi hiljaisuudeksi (narrative silence). Narratiivinen hiljaisuus vahingoittaa yksilöä, sillä se estää yksilöä konstruoimasta subjektiuttaan, koska se, mitä tiedämme vaikkapa perheen perustamisesta tai jonkun sairauden kanssa elämisestä, on seurausta suuresta määrästä julkisia kertomuksia, joiden joukosta meidän on mahdollista löytää itsemme tai joihin me voimme kulloisenkin elämänvaiheemme sijoittaa. Näin narratiivisen hiljaisuuden haastaminen edellyttää aina vastakertomuksen artikulaatiota. (Somers 1994.)

1.4 Ihanat naiset rannalla

Haastatteluilmapiiri

Clark Moustakas (1994, 21) korostaa, että ihmisen kokemusta ei ole mahdollista saavuttaa kvantitatiivisilla tutkimusmenetelmillä. Näin se, että olen valinnut tarkastella ulkomaantyyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten kokemuksia, on sulkenut tieteellisen tiedonhankinnan kvantitatiiviset menetelmät tutkimushankkeen ulkopuolelle. Seidman (1998, 4) näkee laadullisen haastattelututkimuksen perusoletuksen olevan siinä, että ne merkitykset, joita me ihmiset omille kokemuksillemme annamme, vaikuttavat olennaisesti siihen, miten me kokemustemme kanssa elämme.

Empiirisen aineiston muodostavat seitsemäntoista (17) Singaporessa 5.1.–19.2.1999 välisenä aikana nauhoittamaani teemahaastattelua. Lisäksi olen valinnut haastatteluaineistoa tukemaan, eräänlaiseksi peiliksi, opaskirjan: *Living in Singapore, An Expatriate's Guide* (1995). Opaskirja puolustaa paikkaansa tutkimuksessa kahdesta syystä. Ensinnäkin se käsittelee ekspat-

riaattiutta nimenomaan Singaporessa, jossa haastatteluaineistokin on kerätty. Toiseksi sen edustama angloamerikkalainen näkökulma on löydettävissä sekä nykyisestä liiketaloustieteellisestä ekspatriaattitutkimuksesta että tieteellisen genren ulkopuolella ilmiötä käsittelevästä kirjallisuudesta. Koska olen saanut opaskirjan tulolahjaksi paikalliselta muuttofirmalta (Helu-Trans (S) PTE Ltd) muuttaessani Singaporeen, opaskirja on myös kuva siitä, kuinka syvälle tutkimuksen tekijänä olen sukeltanut tarkastelemaani ilmiöön. Opaskirja on siis mahdollista nähdä sekä sisäpuoleisena dokumenttina itse eletystä ajasta että analysoinnin kohteena. Tulkinta tapahtuu tässä jännitteessä. Peilaan opaskirjassa kuvattua ekspatriaattielämänmuotoa haastatteluaineistosta esiin nostamiani suomalaisnaisten kokemuksia vasten. Haastattelut on tallennettu mikrokaseteille, joista olen ne purkulaitteen avulla aukikirjoittanut. Litteroitua tekstiä on kertynyt kaikkiaan 958 liuskaa (rivivälillä 1).

Tutkimusraportti sisältää runsaasti aineistositaatteja. Olen päätenyt ratkaisuun siksi, että nostaessani ensimmäistä kertaa ikään kuin päivänvaloon puolisopestiläisiksi lupautuneitten suomalaisnaisten omat kokemukset samalla artikuloituu ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lupautuneitten suomalaisnaisten vastakertomus. Tehtäväni on asettaa näkyville naisten kokemusten lukuisuus tai yleisyys, jota ei pidä kuitenkaan ymmärtää kvantifointiin pyrkimisenä. Tulkitsen ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten kokemusten konkretisoituvan haastatteluaineistosta poimimissani sitaateissa, eräänlaisessa naisten autenttissa puheessa. Lisäksi tutkimusraportissa esiintyy joitakin suoria englanninkielisiä lainauksia, jotka olen jättänyt kääntämättä, kun kääntämättä jättämisellä on ollut asiayhteyden kannalta merkitystä. Esitän haastatteluaineiston sitaatit lukijaystävällisessä muodossa niin, että olen lisännyt litteroituun tekstiin välimerkkejä, poistanut tarpeetonta toistoa ja pikkusanoja. Olen myös muokannut puhekielistä ilmaisua enemmän kirjakielen suuntaan, ennen kaikkea tunnustettavuuden vaikeuttamiseksi. Joihinkin sitaatteihin olen lisännyt sulkeisiin selvennyksen (puuttuva sana tai paikkakunta tai henkilö) silloin, kun se asiayhteyden ja/tai ymmärtämisen kannalta on välttämätöntä. Mikäli olen yhdistänyt sitaatissa eri kohdista haastattelu poimimaani puhetta, olen erottanut kohdat toisistaan kolmella pisteellä. Olen jättänyt lainauksiin litteroinnin aikana tekemäni puheen ulkoiset huomiot näkyville (naurahdukset, ynähetyt), kun ne palvelevat asiayhteyttä. Jokaisella yksittäisellä haastattelukerralla on oma juokseva numeronsa, joka noudattaa pääsääntöisesti haastattelujen nauhoitusjärjestystä (H1, H2, H3 ja niin edelleen). Käytän juoksevaa H-kirjaimen ja numeron yhdistelmää tästä eteenpäin jokaisen haastattelusitaatin yhteydessä.

Yksittäisten haastattelutilanteiden litteroidut pituudet vaihtelevat 35 ja 81 liuskan välillä. Toisin sanoen samoistakin teemoista on eri ihmisten kesken

ja eri tilanteissa riittänyt puhetta hyvin eri tavoin. Haastattelutilanteisiin sisältyy siis myös laadullinen dimensio. Haastattelutilanteita yleisellä tasolla tarkastellessani huomioni kiinnittyi toistuvaan toisen puheen päälle puhumiseen ja vastapuolen puheen keskeyttämiseen. Laura Aro (1996, 62) tulkitsee haastattelutilanteissa esiintyvän päällekkäispuheen ja toisen osapuolen keskeyttämisen merkeiksi haastattelutilanteen intensiivisyydestä. Tutkimukseni kontekstissa intensiteetti liittyy läheisesti innokkuuteen, sillä kaikki haastatteluihin osallistuneet naiset olivat varsin halukkaita kertomaan kokemuksistaan. Innokkuuden elementti välittyy myös pitämästäni haastattelupäiväkirjasta, johon olen välittömästi kunkin haastattelun päätyttyä tallentanut vaikutelmiani. Seuraavat ajatukseni olen kirjannut ylös 15.1.1999 nauhoitetun haastattelun jälkeen.

”Haastattelutilanne oli erittäin tunnelatautunut. Haastateltavan keskimmaisella lapsella diagnosoitu xx juuri ennen Suomesta lähtöä. Haastateltavan surutyö kesken, huoli ja syyllisyys painavat. Haastateltava miettinyt paljon. Esitti asiansa hyvin ja jäsennellysti. (Haastattelija puhuu liikaa! Innostuin lapsen diagnoosista, koska itselläni on vastaavia kokemuksia.) Haastattelutilanteella oli varmasti myös vahva terapeuttilinen merkitys. Perheessä kokopäiväinen apulainen, jota en nähnyt koko aikana. Tilanne lämmin ja avoin.”

Haastattelupäiväkirja tarjoaa subjektiivisen, mutta sellaisenaan varsin autenttisen mahdollisuuden tarkastella haastattelutilanteita ikään kuin reaali-ajassa. Päiväkirjamerkintäni antavat haastattelutilanteista varsin myönteisen kuvan. Luonnehtiessani haastattelujen yleistä ilmapiiriä eniten käyttämäni yksittäinen adjektiivi on luonteva (7 kertaa). Seuraavilta sijoilta löytyvät sellaiset adjektiivit kuin helppo (4 kertaa), valoisa ja miellyttävä (yht. 4 kertaa) sekä mutkaton (3 kertaa). Kuvatessani haastateltaviani keskityn arvioimaan ennen kaikkea naisten puhetta ja puheen tuottamiseen liittyneitä ehtoja. Arvelen haastateltavan olleen arka, estynyt tai varautunut kuusi (6) kertaa. Totean haastateltavien vapautuneen haastattelun kuluessa ja/tai kertovan kokemuksistaan hämmästyttävän avoimesti kahdeksan (8) kertaa. Lisäksi arvioin haastateltavan puhuvan tosissaan tai miettineen paljon omaa elämäntilannettaan yhdeksän (9) kertaa. Viittaan päiväkirjamerkinnöissäni neljä (4) kertaa sellaiseen mielentilaan, jossa haastateltava on syystä tai toisesta, joko purskahtanut, tai ollut vähällä purskahtaa, itkuun.

Haastatteluaineiston keruuprosessi

Haastatteluaineiston keruuprosessia leimasi sama vastaansanomaton intiimiys, joka on leimannut koko tutkimusprosessia. Alusta alkaen oli selvää, että koska etsin ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten omia kokemuksia tutkimusaineiston keräämiseksi oli jalkauduttava puolisopestiläisten pariin. Tätä taustaa vasten valitsin haastattelutyypiksi teemahaastattelun, sillä halusin ennen muuta varmistaa naisille riittävästi väljyyttä pohtia elämäntilannettaan. Samassa yhteydessä tein vielä yhden rajauksen. Päädyin varsin varhaisessa vaiheessa siihen, että on mielekkäintä pyrkiä löytämään haastateltaviksi sellaisia puolisopestillä olevia suomalaisia naisia, jotka eivät olleet asuneet Singaporessa kovin pitkään, mieluiten muutamia viikkoja tai kuukausia. Päättelin, että rajauksen avulla kykenen tarkastelemaan ikään kuin tuoreeltaan niitä kulttuurisia käytäntöjä ja sosiaalisia rakenteita, jotka ovat olleet vaikuttamassa naisten lähdön ja asettautumisen taustalla. Rajaus jättää kuitenkin jälkeensä kysymyksen, miten se on vaikuttanut niihin tulkintoihin, joita haastatteluaineiston pohjalta on ollut mahdollista tehdä.

Edellä totean TEKin raporttiin nojaten yritysten ulkomaantyökomennusten keskimääräiseksi kestoksi kaksi ja puoli vuotta. Vaikka eräänlainen ekspatriaattisykli ei siis ole erityisen pitkä, niin sen voi tulkita ikään kuin amplitudiltaan jyrkäksi, koska suhteellisen lyhyessä ajassa perheen arkisissa rutiineissa tapahtuu suuria muutoksia. Toisaalta ensimmäinen vuosi uudessa maassa on aina jonkinlaista opettelua etenkin, jos ulkomaantyökomennus on perheen ensimmäinen. Tällöin haastatteluaineiston rajaaminen ensimmäisen vuoden sisään tietenkin painottaa tulkintaa tietynlaisen hämmennyksen suuntaan. Onko painotuksella kuitenkaan olennaista merkitystä, kun tiedetään, että varsin pian ekspatriaattielämänmuodon rutiinien löydyttyä perhe yleensä alkaa suunnitella takaisin paluuta. Edelleen se, että myöskin pidempään puolisopestiläisenä olleet suomalaiset naiset näyttäisivät kamppailevan samojen kysymysten kanssa kuin vasta-alkajatkin, häivyttää rajauksen merkitystä.

Seuraavassa eräs haastateltavani, joka on muuttanut Suomesta ensin puolisopestiläiseksi Bangkokiin ja jatkanut sieltä Singaporeen, nostaa esiin miehen pitkät työpäivät, piirteen, joka keskeisesti määrittää kaikkien ekspatriaattiperheitten elämää: ”Jos mä muistelen sitä Bangkokin aikaa, niin mä olin suorastaan järkyttynyt siitä, miten pitkät ne työpäivät olivat. Että mä en meinannut sopeutua siihen.” Haastateltava on haastattelun tekohekellä siis ehtinyt jo kerran muuttaa asemaasta toiseen, jolloin perhe on ollut ulkomaankomennuksella yhtäjaksoisesti lähes neljä vuotta. Siitä huolimatta hänen on edelleen vaikea kestää miehen kovaa työtahtia: ”Se ärsyttää, kun miehellä on niin vähän aikaa olla mun kanssani ja meidän lasten kanssa.

Että ei ole kun ne viikonloput. Ja joskus on työmatkat niin, että ne osuvat viikonloppuun, että sitten on nekin pois.” Asetelma onkin tulkittavissa niin, että ekspatriaattielämänmuodossa itsessään ei ajan funktiona tapahdu merkittävää laadullista muutosta, koska elämänmuodon ehdot pysyvät vuodesta ja maasta toiseen kutakuinkin ennallaan. Näin ei myöskään sillä, ovatko naiset olleet puolisopestiläisinä vuoden, kaksi tai kolme, ole tutkimustehävän kannalta oleellista merkitystä.

Haastatteluaineistoa koskevan rajauksen lisäksi tutkimushankkeen ensi-metreillä yritin myös pitää etäisyyttä hankkeen ja ikään kuin yksityisemmän minän välillä. Vaikka itse asuin Singaporessa alkuvuodesta 1997 alkuvuodesta 2000 ja tunsin muita samassa tilanteessa eläviä suomalaisnaisia, päätin tavoitella haastateltavikseni ainoastaan sellaisia naisia, jotka olivat minulle ennestään tuntemattomia. Onnistuinkin tavoitteessani, sillä haastattelemistani seitsemästätoista (17) suomalaisnaisesta olin ennen haastattelutilannetta tavannut vain kaksi, ja heidätkin tunsin varsin pintapuolisesti. Tosin näin jälkikäteen ajatellen privaattiminän suojele oli eräänlaista hätävarjelun liioittelua, sillä sanottavaa hyötyä siitä ei ole ollut. Kuitenkin juuri etäisyyden etsiminen sai minut kääntymään Suomen Singaporen suurlähetystön puoleen. Lähetystöstä kerrottiin, että vuonna 1998 noin 80 % saarivaltioon muuttaneista suomalaisista luovutti heille nimi- ja osoitetietonsa. Suomen Singaporen suurlähetystö piti tuolloin yllä näihin nimi- ja osoitetietoihin perustuvaa epävirallista kontaktilistaa, joka kaksi kertaa vuodessa lähetettiin kaikkiin Singaporen suomalaistalouksiin, siis myös minulle.

Olen valinnut informantit siten, että vertasin huhtikuussa 1998 minulle kotiin lähetettyä yhteystietomonistetta siihen vastaavaan monisteeseen, jonka sain jälleen puolen vuoden kuluttua eli marraskuussa 1998. Etsin puolisopestiläisiksi muuttaneita naisia siis eräänlaisen vähennyslaskun avulla, jossa vertasin marraskuun nimiä ja yhteystietoja huhtikuun monisteessa olleisiin nimiin ja yhteystietoihin. Kaikki puolen vuoden aikana kontaktilistalle ilmestyneet uudet perheet olivat minun kannaltani kiinnostavia. Etsiessäni huhtikuun 1998 ja marraskuun 1998 välisenä aikana Singaporen puolisopestiläisiksi päätyneitä suomalaisnaisia poimin marraskuun monisteesta kaikki sellaiset perheet, joita en ollut nähnyt huhtikuun monisteessa. Tämän jälkeen otin puhelimitse yhteyttä tulokasperheisiin, jolloin selvisi kumpi puolisoista oli ansiotyössä, vai olivatko kummatkin.

Soittamalla jokaiseen tulokasperheeseen sain tiedot yhdeksästätoista suomalaisesta naisesta, jotka eivät olleet ansiotyössä. Seitsemääntoista haastateltavaan puolestaan päädyin, koska eräs kandidaateista kieltäytyi haastattelusta jyrkästi jo puhelimesta, enkä nähnyt mielekkääksi alkaa häntä sen enempää suostutella. Ja toisen lopullisesta haastatteluaineistosta pois pudonneen naisen kohdalla vasta varsinaisessa haastattelutilanteessa

selvisi, että perhe olikin itse hakeutunut Singaporeen. Viimeksi mainitussa tapauksessa syytän itseäni, ettei asia tullut puhelinkontaktin aikana selvästi ilmi. Asianlaita jäi hämäräksi, koska nainen ilmoitti olevansa kotona, jolloin oletin perheen ilman muuta olevan paikalla jonkun liikeyrityksen lähettämänä. Toisaalta itsestään selvänä pitäminen kertoo, että suurin osa vuonna 1998–1999 saarivaltiossa asuneista suomalaisista oli nimenomaan ekspatriaattikomennuksella. Yhteystietomonisteesta, joka on päivätty 2. marraskuuta löytyy kaiken kaikkiaan 185 perheen tiedot. Tarkoitin perheellä joko avio- tai avoliitossa olevaa pariskuntaa, jolla joko on tai ei ole lapsia. Näiden 185 perheen joukosta poimin siis edellä kuvaamallani tavalla haastateltavikseni seitsemäntoista (17) vuoden tai sen alle Singaporessa asunutta kotona olevaa suomalaista naista.

Taustatiedot

Seuraavassa esittelen haastattelemiä naisia. Ilmoitan jokaisen naisen kohdalla, kuuluuko hän ikäryhmään alle 30, 30–35, 35–40, 40–45, 45–50 tai yli 50. Samoin kuvaan naisen koulutustason niin, että kerron hänellä olevan joko ammattitutkinto (tutkintoja) tai korkeakoulututkinto. Kerron myös, onko haastateltavalla lapsia ja asetan lapset johonkin seuraavista luokista: alle kouluikäinen, kouluikäinen ja aikuinen (yli 18-vuotias). Lopuksi mainitsen, kuinka pitkään haastateltava on haastatteluhetkellä asunut Singaporessa. Haastateltavien taustatietojen yhteydessä on kuitenkin pidettävä mielessä, että kaikki haastateltavani eivät olleet muuttaneet Suomesta Singaporeen, vaikka kymmenen (10) naista niin oli tehnytkin. Neljä (4) naista oli tullut Singaporeen muualta Kaakkois-Aasiasta, kaksi (2) Aasiasta ja yksi (1) eräästä Skandinavian maasta. Käytän naisista heille valitsemiani pseudonyymejä, jotka yhtä poikkeusta (Q-kirjain) lukuunottamatta noudattavat aakkosellista järjestystä. Tämän lisäksi merkitsen jokaisen haastateltavan kohdalle järjestystä kuvaavan juoksevan numero- ja kirjainyhdistelmän (H1, H2, H3 ja niin edelleen), jotta lukija kykenee varmistamaan, kenestä haastateltavasta tai mistä haastattelusta kulloinkin on kyse.

Anna (H1), ikäryhmä 30–35, kaksi ammattitutkintoa, ei lapsia, Singaporessa 2 ½ kk

Bella (H2), ikäryhmä 40–45, korkeakoulututkinto, kaksi kouluikäistä lasta ja yksi alle kouluikäinen lapsi, Singaporessa 5 kk

Cecilia (H3), ikäryhmä 40–45, ammattitutkinto, kaksi kouluikäistä lasta ja yksi alle kouluikäinen lapsi, Singaporessa 7 kk

Doris (H4), ikäryhmä 30–35, ammattitutkinto, kaksi alle kouluikäistä lasta, Singaporessa 5 kk

Ella (H5), ikäryhmä yli 50, korkeakoulututkinto, kaksi aikuista lasta, joista toinen on mukana ulkomaantyökomennuksella, Singaporessa 4 ½ kk

Frida (H6), ikäryhmä 30–35, ammattitutkinto, kaksi alle kouluikäistä lasta, Singaporessa 9 kk

Greta (H7), ikäryhmä 30–35, kesken jäänyt korkeakoulututkinto, kolme alle kouluikäistä lasta, Singaporessa 3 ½ kk

Hanna (H8), ikäryhmä alle 30, korkeakoulututkinto, ei lapsia, Singaporessa 12 kk

Inka (H9), ikäryhmä yli 50, korkeakoulututkinto, aikuinen lapsi, joka ei ole mukana ulkomaantyökomennuksella, Singaporessa 6 kk

Jaana (H10), ikäryhmä 40–45, ammattitutkinto, kaksi aikuista lasta, jotka eivät ole mukana ulkomaantyökomennuksella ja kaksi kouluikäistä lasta, jotka ovat mukana, Singaporessa 6 kk

Kaija (H11), ikäryhmä yli 50, kaksi ammattitutkintoa, kaksi aikuista lasta, jotka eivät ole mukana ulkomaantyökomennuksella, Singaporessa 7 kk

Leena (H12), ikäryhmä 30–35, korkeakoulututkinto, kolme alle kouluikäistä lasta, Singaporessa 6 kk

Mari (H13), ikäryhmä 40–45, kaksi ammattitutkintoa, kaksi aikuista lasta, jotka eivät ole mukana ulkomaantyökomennuksella, Singaporessa 5 kk

Nella (H14), ikäryhmä alle 30, korkeakoulututkinto, yksi alle kouluikäinen lapsi, Singaporessa 5 ½ kk

Oili (H15), ikäryhmä 35–40, ammattitutkinto, ei lapsia, Singaporessa 5 kk

Paula (H16), ikäryhmä 45–50, ammattitutkinto, yksi kouluikäinen lapsi, Singaporessa 6 kk

Riina (H17), ikäryhmä 35–40, ammattitutkinto, kaksi kouluikäistä lasta, Singaporessa 8 kk

Neljä teemaa

Naiset suhtautuivat haastattelupyyntöihini hyvin myönteisesti. Minulle tuli välillä jopa tunne, että haastateltavani olivat kuin odottaneet sitä päivää, jolloin joku tulee ja kysyy heiltä heidän kokemuksistaan. Halukkaita haastateltavia olisi varmasti löytynyt enemmänkin. Varsin pitkään sen jälkeen, kun olin jo haastattelut tehnyt, minulta tiedusteltiin eri yhteyksissä, miksi en ollut

haastatellut kysyjää itseään tai jotakuta toista puolisopestillä olevaa naista, joka olisi kysyjän mielestä ollut tarkoituksiini erityisen sopiva. Huomiotani on erityisesti kiinnittänyt se seikka, että sekä kaikki haastattelujeni naiset että muutkin ekspatriaattielämästä osansa saaneet, yhtä hyvin naiset ja miehet, ovat kautta tutkimusprosessini pitäneet tutkimusaihetta mielenkiintoisena ja tärkeänä. Yksimielisyys tutkimusaiheen merkityksestä on kuitenkin pakottanut minut myös miettimään, mitä tutkimusaiheen mielekkyyttä korostavat oikeastaan haluavat sanoa? Mahdollinen selitys saattaa piillä juuri edellä kuvatussa kertomatta jääneessä kertomuksessa. Ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lupautuneet suomalaisnaiset ovat vailla sellaista julkista kertomusta, jonka he kokisivat omakseen. Tämän puutteen naiset itse ja heidän lähipiirinsä enemmän tai vähemmän vaistonvaraisesti tiedostavat. Asetelmasta seuraa, että vaikka eräänlainen vailla olemisen kokemus olisi jäänyt varsin epämääräisellekin tasolle, niin tutkimusaiheen esiin nouseminen osoittaa ikään kuin oikeaan suuntaan, jolloin tutkimusaihetta on pidetty mielenkiintoisena ja tärkeänä.

Olen siis nauhoittanut kaikki haastattelut pienille mikrokaseteille. Sekä kasetit että niiden pohjalta aukikirjoitetut ja litteroidut haastattelut ovat hallussani, enkä tule niitä luovuttamaan kenenkään ulkopuolisen käyttöön. Säilytän kasetit ja kirjoitetussa muodossa olevan haastattelumateriaalin toisistaan erillään siten, että ulkopuolisen ei ole nauhoitteita ja kirjoitettua haastattelumateriaalia yhdistelemällä mahdollista selvittää haastateltavien henkilöllisyyttä. Tosin haastattelemani naiset eivät olleet ainakaan haastattelutilanteiden yhteydessä erityisen huolissaan yksityisyytensä varjelemisesta tai haastattelunauhojen kohtalosta. Seikka on jälkikäteen ihmetellyttänyt minua. Varsinkin, kun viimeistään haastattelunauhojen aukikirjoitus- ja litterointivaiheessa ymmärsin, kuinka henkilökohtaisia ja intiimejä keskusteluja haastattelut sisältävät. Liisa Lampela-Kivistö (2001) on Suomen Merimieskirkolle tekemässään pienimuotoisessa tutkimuksessaan tarkastellut Hollannissa väliaikaisesti asuvia suomalaisia ja heidän sopeutumistaan. Lampela-Kivistö kuvaa suhdettaan haastateltaviinsa seuraavasti: "... raportointiin tuo oman leimansa se, että minun on suojeltava haastateltavieni anonymiteettiä. Suomalaisen populaatio Hollannissa on pieni ja lisäksi olen saanut haastateltavieni yhteystiedot Rotterdamin merimieskirkon kautta. Ymmärrettävästi haastateltavani olivat tästä asemasta johtuen hyvin huolissaan oman intimitteittinsä suojasta."

Huomionarvoista onkin, että tutkimukseni naiset eivät olleet "hyvin huolissaan oman intimitteittinsä suojasta", vaikka myös oma tutkimukseni koskee ulkomailla asuvaa pientä suomalaispopulaatiota. Mikä on vaikuttanut siihen, ettei tutkimusasetelmassani vastaavaa arkuutta ilmennyt? Tulkitsen haastattelutilanteitteni poikenneen Lampela-Kivistön kontekstista ensinnäkin

siksi, että haastattelujeni naiset tiesivät minun olevan haastattelijana ikään kuin samassa veneessä heidän kanssaan. Naiset saattoivat olettaa, että minua haastattelijana sitoo kaikki se näkyvä ja näkymätön sosiaalinen ja kulttuurinen, joka sitoo heitä, jolloin he kykenivät luottamaan siihen, että minulla haastattelijana ei ollut intressiä toimia heitä vastaan. Naiset tiesivät minun olevan hyvin selvillä niistä olosuhteista, joissa he elivät, sillä olosuhteet eivät olleet ainoastaan heidän olosuhteensa, vaan ne olivat meidän olosuhteemme. Toiseksi tulkitsen, että kaikilla haastatteluihin osallistuneilla naisilla on ollut erityinen tarve jakaa kokemuksiaan nimenomaan sellaisen henkilön kanssa, jonka he ovat olettaneet ymmärtävän heidän elämäntilanteensa. Haastattelujeni naiset ovat siis persoonallisuuseroistaan huolimatta, eräänlaisen sisäisen tarpeensa pakottamana, tempautuneet mukaan haastattelutapahtumiin, jolloin oman reviirin varjelu on unohtunut tai jäänyt omista kokemuksista kertomisen jalkoihin.

Käyttäessäni käsitettä teemahaastattelu tarkoitan sitä, että jokainen haastattelu on rakentunut neljän erillisen teeman ympärille. Yleensä ennen nauhoituksen aloittamista kävin teemat huolellisesti läpi kulloisenkin haastateltavan kanssa. Teemat on käsitelty kaikissa haastatteluissa aina samassa järjestyksessä, joskin tietyn teeman painoarvo suhteessa muihin teemoihin on saattanut vaihdella jonkin verran haastattelukerrasta toiseen. Luettelen seuraavassa teemat apukysymyksineen siinä muodossa, jossa olen ne ennen haastattelujen aloittamista haastattelupäiväkirjaani kirjannut.

1. LÄHTÖTILANNE

Minkälainen oli päätöksentekoprosessisi?

Mitä mietit? Mitä eniten pelkäsit?

2. ARKI SINGAPORESSA

Mikä on helppoa?

Mikä on vaikeaa?

Mistä olet yllättynyt?

3. PUOLISONA OLEMINEN KOROSTUU

Sinä olet täällä, koska puolisosi työskentelee täällä.

Puolisuus korostuu.

Mitä ajatuksia se sinussa herättää?

4. NEUVOJA LÄHTÖÄ MIETTIVÄLLE

Mitä neuvoja antaisit lähtöä miettivälle (toiselle) suomalaiselle naiselle?

Valitut teemat osoittautuivat kantaviksi ainakin, mikäli niiden pohjalta virinneen keskustelun vilkkautta pidetään kriteerinä. Se, että tutkijana olen jakanut haastatteluvien arjen, on varmasti auttanut haastattelurungon laatimisessa, sillä haastattelun teemojen rakentaminen ei suju ilman jonkinlaista etukäteistietoa tutkittavasta kohteesta (Eskola & Suoranta 2003, 78). Haastatteluteemat puolestaan ovat ohjanneet sitä, mistä haastattelutilanteissa on puhuttu, ja tätä kautta sitä, mitkä kokemukset ovat nousseet esiin. On selvää, että toisilla haastatteluteemoilla ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisten naisten kokemus olisi näyttänyt toisenlaiselta. Millään teemoilla naisten kokemus ei olisi kuitenkaan näyttäytynyt minkälaisena tahansa. Olen etsinyt haastatteluaineistosta samuutta eli ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten yhteisiä kokemuksia. Empiirisen aineiston saturaatiosta (kylläntymisestä) on perusteltua puhua silloin, kun laadullisessa tutkimuksessa haetaan nimenomaan ilmiön sisäistä samuutta, eikä keskityä eroihin (Tuomi & Sarajärvi 2002, 91). Saturaatiolla tarkoitetaan tilannetta, jossa valittu aineisto alkaa toistaa itseään, jolloin tiedonantajat eivät enää tuota tutkimustehtävän näkökulmasta uutta tietoa (mts. 89). Haastattelupäiväkirjasta löytyvät seuraavat merkinnät vahvistavat, että haastatteluaineiston keruuprosessin loppupuolella teemojen yhteydessä ei enää noussut esiin olennaisesti uutta.

”Päätä kivistää, omat tunnelmat eivät ole kovin hääppöiset. Tänään on kovin kiireinen päivä, en tiedä, jaksanko keskittyä tarpeeksi haastatteluihin. Teemat alkavat toistua...” (22.1.1999)

”Teemat alkavat toistua. Alan ehkä hieman väsyä ”saman toistamiseen”, joskin jokaisen naisen tarina on myös yllättävän erilainen.” (5.2.1999)

Haastattelutilanteet olivat luonteeltaan kurinalaisesti tietyissä teemoissa pysyviä, mutta muuten varsin vapaamuotoista. Sävyiltään ne muistuttivat innostunutta keskustelua. (Ks. myös Alasuutari 1994, 123.) Ajoittain tunnelma yleni suorastaan riehakkaaksi.

Greta: Kyllä mä sitäkin teen (huutaa miehelleen), kun oikein pinna kiristyy ((haastatteli ja ynähtää)) niin totta kai. Sieltä tulee, että helvetti kun sä et ole koskaan kotona ((haastateltava purskahtaa raikuvaan nauruun)) ja tässä mä joudun... ((puheesta ei saa naurun vuoksi selvää)). Ei siis, no, totta kai se on ihan selvä asia. Ei, enkä mä viitsi tota meidiäkään nyt haukkua täällä. Aino on, että kun mies tulee kotiin (.) Tai voi sitten soittaa

yhden kiukkusen puhelun, että helvetti et ole soittanu tänäänkään ((haastattelija ynähtää)) yhtään kotisoittoa ((haastateltava nauraa raikuvasti)).

Annika: Ai, odotat sä semmosia.

Greta: Ei, no, se oli ((sekä haastattelija että haastateltava purskahtavat nauruun)) jostain pitää keksiä se aihe.

Kaikki haastattelut tapahtuivat haastateltavien kodeissa. Yleensä istuin haastateltavien kanssa sohvalla tai ruokapöydän ääressä niin, että mikrofoni saatiin aseteltua äänitysetäisyydelle. Itse haastattelutilanteisiin ei liittynyt muuta kestitsemistä kuin vesi- tai mehutarjoilu. Saavuttuani paikalle haastattelut aloitettiin ripeään tahtiin. Kaikissa tapauksissa haastatteluajankohdaksi sovittiin sellainen viikonpäivä tai sellainen aika päivästä, jolloin haastateltavien puoliset olivat työssä ja mahdolliset isommat lapset koulussa. Paikalla saattoi siis olla aivan pieniä lapsia ja/tai kotiapulainen. Paikasta toiseen liikkumiseen käytin taksia. Tosin taksillakaan kaikkien naisten luokse ei ollut aivan helppo löytää, sillä 1990-luvun loppupuoli oli Singaporessa kuumeisen rakentamisen aikaa. Ja varsin usein tapahtui, että taksikuskit eivät tienneet osoitetta, jolloin perille saapui monta mutkaa kiertänyt hikinen haastattelija.

Kenen kokemus?

Päiväkirjamerkinnoissani kuvaan itseni ennen muuta haastattelijaksi, joka puhuu liikaa.

”Olen hukassa kaikkien omien höpinöitteni, päällepuhumisten ja kirkumisten kanssa. Tänään en tunne itseäni kovin onnistuneeksi, enkä hyväksi” (15.1.1999). ”Puhun aina liikaa. Tällä kertaa haastateltava kärsi siitä. Hän ei tarvinnut verbaalista auttamista tai johdattelua. Minulla on vähän morkkis” (26.1.1999).

Ajoittain sangen angstisten muistiinpanojen takaa löytyy eräänlainen imaginaarinen ihannehaastattelija, johon omaa suoritustani vertaan. Haastatteludialogeja analysoimalla olen tullut tulokseen, että haastateltavien johdattelu ja omien kokemusteni kertominen ovat olleet mielestäni vakavimmat virheeni haastattelijana. Seuraava aineisto-ote kuvaa, miten haastattelijana olen haastateltaviani johdatellut.

Doris: Kun taas mä olisin tyytyväinen tähän.

Annika: Niin (.) entäs kateus?

Doris: Niin, niin siihenkin törmää (.) joo.

Annika: Kerro vähän siitä, koska se on tota (.) ihan rehellisesti sanottuna, niin se on tullut kaikissa esille. Mitä sä ajattelet? Mitä nämä kysymykset tarkoittavat, että miten sinä saat siellä aikasi kulumaan? Mihin haastattelija itsekin (on törmännyt).

Doris: Koska sinä olet vain kotona.)

Innostuessani Doriksen (H4) kommentista alan johdatella keskustelua: Niin (.) entäs kateus? Pyydän suoraan, että Doris jatkaisi aiheesta. Ahdistun kuitenkin pyynnöstäni ja ryhdyn hetkeä myöhemmin puhuttelemaan itseäni ikään kuin kolmannessa persoonassa: Mihin haastattelija itsekin on törmännyt. Tulkitsemisen käytökseni siten, että kolmanteen persoonaan turvautuminen on ollut puoleltani kömpelö yritys liudentaa haastattelijasubjektin voimakasta läsnäoloa. Seuraavasta aineisto-otteesta puolestaan selviää, kuinka olen haastattelijana reagoinut tilanteessa, jossa olen tuntenut tarvetta kertoa omista kokemuksistani.

Ella: Me kommunikoidaan kyllä hyvin, mutta me äännetään aivan eri lailla molemmat englantia, mutta ei se haittaa koska (tota.

Annika: Mutta) voisin tähän nokkamagnetofoniin vielä sanoa sen, että ainakin mulle on aina helpotuksena. Mun kielitaito ei oo kauhean hyvä. Se on lähinnä sellaista keittiöenglantia ((haastateltava ynähtää)). Vanhanaikaisen oppikoulun ansiosta, missä ((haastateltava ynähtää)) ei oppinut puhumaan.

Katkelmasta käy ilmi, että olen lähtenyt tekemään haastatteluja ajatellen, että haastattelijan roolissa omista kokemuksistaan ei ole soveliasta puhua. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävämpää, että huomattessani haluni viitata omiin kokemuksiini suuntaan sanottavani, en suinkaan Ellalle (H5), vaan ikään kuin dialogin ulkopuolella eräänlaisella demilitarisoidulla vyöhykkeellä sijaitsevalle magnetofonille. Vaikka näin jälkikäteen yritykseni vaikuttaa koomiselta, se kuitenkin kertoo positiostani haastattelijana. Haastattelusuhteen analysointi pakottaakin kysymään: Miksi yhä uudelleen löydän itseni haastattelijana tilanteista, joissa en ole kyennyt toimimaan odotusteni mukaisesti? Olen joutunut paljon pohtimaan asemaani haastattelijana ja tullut

siihen tulokseen, että haastatteluja tehdessäni olen ollut elämäntilanteessa, jossa myös minulla itselläni on ollut tarve käsitellä omia kokemuksiani.

Ennen kuin siirryn tarkastelemaan tutkimuksen metodisia valintoja, haluan korostaa, että haastattelijan innostunut ja myötäelävä ote ei vääjäämättä koidu haastatteluaineiston tappioksi. On mahdollista ajatella, että juuri innostuneisuuteni ja myötäelämiseni haastattelijana on vaikuttanut sellaisen ilmapiirin syntyyn, jossa haastateltavat ovat rohkaistuneet tuomaan esiin intiimejäkin kokemuksiaan. Eero Suoninen (1997, 23) ehdottaa, että laadullisia haastatteluaineistoja olisi mahdollista kerätä myös niin, ettei haastattelijakaan pyri minimoimaan omaa painoarvoaan, vaan toimii päinvastoin. Jolloin haastattelijalla virittää kulloinkin käytävää keskustelua siirroillaan moniin eri suuntiin ja katsoo sitten, mikä niistä tulee valituksi. Haastatteludialogeja ja haastattelupäiväkirjaa rinnakkain lukemalla löysin tukea väitteelle, että haastattelijan innostuneella ja myötäelävällä otteella on vaikutusta haastatteluilmapiiriin. Luonnehdin päiväkirjamerkinnöissäni Kaijaa (H11) ja Oilia (H15) varautuneen ja aran tuntuisiksi haastateltaviksi. He ovat kumpikin olleet pidättyväisiä haastattelujen alkaessa, mutta rohkaistuneet loppua kohden puhumaan varsin avoimesti. Kaija ja Oili ovat myös ne kaksi naista, joilta olen varsinaisessa haastattelutilanteessa saanut myönteistä palautetta haastattelijan roolistani.

Annika: Mutta kyllä mä joskus koen syyllisyyttä siitä, esimerkiksi mulla on miehellä sellainen tilanne ollut, että KATO nyt kun mä puhun yhtä paljon (kuin sinäkin).

Kaija: Joo, joo jatka vaan. Kyllä se tästä tulee vielä.

Annika: Niin) niin mulla on ollut sellainen tilanne.

Annika: Haastattelijakin puhuu niin paljon, että hyvä kun suunvuoron saa.

Oili: Juu, se on hyvä ((naurahtaa)).

Havainto tukee käsitystä, että enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti valitsemani haastattelutyylit, jossa olen ikään kuin samassa veneessä haastateltavien kanssa, on hyödyttänyt haastatteluaineiston keruuprosessia. Seidman (1998) muistuttaakin, että usein on parempi vaihtoehto yrittää saada haastatteleamalla tietoa ilmiöstä, kuin jättää haastatteluaineisto kokonaan keräämättä. Näin siitä huolimatta, että keruuprosessia ei olisikaan mahdollista viedä läpi ideaaleissa olosuhteissa. Haastatteleamalla kerätty tieto ei siis ole koskaan puhdasta siinä mielessä, että haastattelijalla aina vaikuttaa tavalla tai toisella itse prosessiin. Inhimillisenä olentona haastattelijalla on kuitenkin sopeutu-

miskykyinen ja joustava instrumentti, josta haastatteluprosessin kannalta on enemmän hyötyä kuin haittaa. (Seidman 1998, 16.) Samalla Seidman (1998, 80) myös haastaa tutkimukseeni sisäänkirjautuneen asetelman todeksaan, että haastattelijan halu tai tarve luoda hyvä suhde haastateltaviinsa on aina kaksiteräinen miekka. Toisaalta haastattelijan tulee reagoida niin, että haastateltava tuntee olonsa hyväksi ja hänen on helppo puhua (Seppälä 1998, 72), mutta toisaalta haastateltavan ja haastattelijan liian läheinen suhde voi vaarantaa tieteellisen tiedon hankintaprosessia. Niinpä kysymys, kenen kokemuksesta tutkimukseni haastatteluaineisto kertoo, nousee tieteellisen tiedonhankinnan näkökulmasta keskeiseksi.

1.5 Kertomusta etsimässä

Tutkijasta tutkijatulkiksi

Tutkimusasetelmassa on ollut erityisen pulmallista se, että tutkijan tulkitseva ääni, tutkimukseen sisältyvä metodologinen ääni ja tutkimuskohteen empiirinen todellisuus eivät ole asettuneet ikään kuin luonnolliseen dialogiin suhteessa toisiinsa (Törrönen 2002, 46), sillä tutkimuskohteen empiirinen todellisuus on jo valmiiksi tutkivan minän tulkitsevan äänen lävistämä. Niinpä tutkimukseni keskeiseksi menetelmälliseksi ratkaisuksi nousee tutkivan minän halkaisu haastattelijaminäksi ja tutkijatulkkiminäksi. Jolloin haastattelijaminän tarve käsitellä omia kokemuksiaan on mahdollista palauttaa piirteeksi, joka määrittää ainoastaan haastatteluaineistoa. Piirteeksi, joka näin ollen rajautuu muun tutkivan prosessin ulkopuolelle. Tutkivan minän teoreettisella kahtiahkaisuudella olen pyrkinyt erottamaan haastatteluissa kokemuksiaan käsittelevät naiset analyysia tekevästä tutkijatulkkiminästä. (Ks. myös Juhila 1999, 214.) Ratkaisu on ollut tarpeen, sillä sen turvin olen kyennyt luomaan analyyttistä ilmavuutta, jotta minulla tutkijatulkkina on ollut mahdollisuus intuitiivisesti etäännyttää itseni haastattelut tehneen haastattelijaminän tarpeesta käsitellä omia kokemuksiaan. Ratkaisua vasten oletan, että haastatteluaineiston analyysin esiin nostamiin suomalaisnaisten kokemuksiin sisältyvät myös omat kokemukseni. Näkökulma on tärkeä, koska haastatteleminen naisten ja haastattelijana toimineen haastattelijaminän kokemusten tarkka erottaminen vaatisi kokonaan toisen tavan lähestyä haastatteluaineistoa. Huomionarvoista on myös, että vaikka tieteellisen tiedonhankinnan kannalta kysymys, kenen kokemuksista haastatteluaineisto

kertoo, on oleellinen, niin varsinaisen tutkimustehtävän kannalta se ei ole oleellinen, koska haastatteluja tehdessäni olen jakanut haastateltavieni arjen puolisopestiläiseksi lähteneenä suomalaisena naisena.

Haastattelijaminä ja tutkijatulkkinä on myös mahdollista nähdä ikään kuin subjektiuden eri puolina. Voidaan ajatella, että haastattelijaminäksi ja tutkijatulkkinäksi asettautumisessa on kyse samankaltaisista subjektiuden eri puolista, kuin vaikkapa siirryttäessä äitinä olemisesta jonkun miehen rakastetuksi. Naisen subjektiuden eri puolina äitinä olemisen ja jonkun miehen rakastettuna olemisen ovat yhtäaikaan voimassa palautumatta kuitenkaan jäännöksettömästi toisiinsa. Äitinä subjekti siis sekä on että ei ole sama subjekti, joka on tietyn miehen rakastettu. Vaikka äitinä olemisen ja rakastettuna olemisen välille saattaa ajoittain kasautua jännitettä, äidin ja rakastetun on kummankin mahdollista olla ehjiä naissubjekteja. Vastaavaa asetelmallista paradoksaalisuutta liittyy yhteistä kokemusta haastateltavien kanssa tuottavan haastattelijaminän ja tuota kokemusta analysoivan tutkijatulkkinän välille. Toisaalta on pidettävä mielessä, että tutkijatulkkinakaan minulla ei ole ollut pääsyä todellisuuteni ulkopuolelle. Tekemästäni tutkimusmetodisesta ratkaisusta huolimatta tutkimukseni jää siis sen saman kaksinkertaisen tulkinnallisuuden vangiksi kuin kaikki muukin ihmistieteellinen tutkimus, jossa tutkittavan ilmiön nähdään sekä itsessään syntyneen tulkinnan kautta että koko tutkivan tapahtuman olevan läpikotaisin tulkintaa (Lehtovaara 1994, 256).

Useissa tutkimusmetodologisissa ratkaisuissa tutkijan oletetaan kuitenkin suhteessa tarkastelemaansa ilmiöön kykenevän pysyttelemään ulkopuolise-
na, jolloin tutkijan ajatellaan tarkkailevan ilmiötä siihen itse sotkeutumatta. (Tuhiwai Smith 2002, 137.) Oletusta vasten Tuhiwai Smith tarkastelee omaa asemaansa länsimaisen tutkijakoulutuksen saaneena maorina, joka tekee tutkimusta maoriyhteisössä. Hän tunnistaa monien eettisten, kulttuuristen, poliittisten ja henkilökohtaisten positioiden lävistävän tutkijuuttaan. Tuhiwai Smith kokee positioiden vaikeuttavan hänen omaa asemaansa, koska hän tutkijana on yhteisössään samanaikaisesti sekä sisäpuolella että ulkopuolella. Ulkopuolisuuden kokemuksen Tuhiwai Smith tulkitsee juontuvan tutkijakoulutuksesta, joka asettaa hänet osaksi eräänlaista lännen paradigmaa. Ristiriitaa voimistaa vielä tieto, että hänet on usein valittu tiettyyn tutkimustehtävään tai projektiin juuri etnisen taustansa vuoksi. (Tuhiwai Smith 2002, 5.)

Vaikka tutkijuuteni ei sisällä lännen paradigman omaksuneen maoritutkijan kulttuurista jakautuneisuutta, tunnistan tutkijapositioni asetelmallista samankaltaisuutta. Patricia Hill Collins (Collins 1991; ks. Tuhiwai Smith 2002, 5) käyttää käsitettä sisäinen ulkopuolinen (the outsider within) kuvaessaan tutkijaa, joka työskentelee länsimaisen paradigman sisäistäneenä,

mutta joka tutkijayhteisössä tuntee olevansa ulkopuolinen, koska hänet on etnisen taustansa vuoksi persoonana marginalisoitu. Collinsin kokemus on omalla kohdallani mahdollista ilmaista siten, että tutkijapositionitani määrittää sisäisen ulkopuolisuuden sijaan sisäinen sisäpuoleisuus (the insider within). Sisäisen sisäpuoleisuuden kokemus on ollut tutkimusprosessissa sekä taakka että voimavara. Positioni on siis ollut myös voimavara, joka on auttanut minua eläytymään haastateltavien kokemusmaailmaan, ja tätä kautta kokoamaan heidän diskursiivisen todellisuutensa niistä kulttuurisista ja rakenteellisista merkitysyhteyksistä, joista se aidosti rakentuu. Sisäpuoleisen tutkijan on kuitenkin oltava yhtä eettinen, kunnioittava ja tarkkanäköinen suhteessa haastateltaviinsa kuin niin sanotun ulkopuolisen tutkijankin. Lisäksi sisäpuoleiselta tutkijalta vaaditaan nöyryyttä, sillä hänen asemansa poikkeaa väistämättä yhteisön muiden jäsenten asemasta. (Tuhiwai Smith 2002, 139.)

Sisäpuoleisen tutkijuuden kriittisin piste on jatkuva reflektoinnin tarve. Tulkitseen tutkijaminän teoreettisen kahtiahalkaisun konkreettiseksi osoitukseksi siitä, että olen sisäpuoleisena tutkijana kyennyt refleктоimaan asemaani tutkijana. Lisäksi ajallinen välimatka helpottaa oman toiminnan havainnointia. Sillä vaikka pääosin Bangkokissa tapahtunut haastatteluaineiston aukikirjoitus- ja litterointivaihe jo loi välimatkaa haastattelutilanteisiin, niin myös seikka, että sekä varsinainen haastatteluaineiston analyysi että tutkimusraportin kirjoittaminen ovat tapahtuneet muualla kuin Singaporessa, on kasvattanut etäisyyttä haastattelemini naisten kokemuksiin. Joten, vaikka tutkijaminän kahtiahalkaisu ei kokonaan poista sisäpuoleisen tutkijuuden ongelmaa, se on kuitenkin taannut riittävän analyyttisen liikkumavaran. Tällä kohtaa jaan Tuhiwai Smithin (2002, 5) tuntemukset, joita hän roolissaan alkuperäiskansojen elämästä kiinnostuneena tutkijana ja etniseltä taustaltaan maorina ei ole päässyt pakoon: "I think that indigenous research is not quite as simple as it looks, nor quite as complex as it feels!"

Kokemuskategoriat

Puolisopestille suostuneilta suomalaisnaisilta puuttuu siis julkinen kertomus, joka kiinnittäisi heidät subjektiivisia merkityksiä suurempiin kulttuurisiin ja institutionaalisiin yhteyksiin. Julkisen kertomuksen puute vahingoittaa naisia, koska heillä ei uudessa elämäntilanteessaan ole hallussaan sellaisia narratiivisia resursseja, joiden avulla he kykenisivät adekvaatisti arvioimaan subjektiivuttaan. Ulkomaantyökomennukselle mukaan lähteminen kuitenkin väistämättä käynnistää subjektiivuden uudelleenarviointiprosessin. (Ks.

myös Somers 1994.) Tätä taustaa vasten eräänlainen primääri pyrkimykseni suhteessa haastatteluaineiston analyysiin on olla tuottamassa miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaville suomalaisnaisille heidän kipeästi kaipaamaansa julkista kertomusta.

Olen ryhtynyt analysoimaan haastatteluja mielessäni Williamsin (1983, 128) ajatus, että subjektin kokemuksen voi tulkita aina todistavan jonkin olosuhteen puolesta. Näin myös tieto puolisopestillä olevien suomalaisnaisten olosuhteista kätkeytyy heidän kokemuksiinsa puolisopestiläisinä. Olen jakanut haastatteluaineiston analyysin menetelmällisesti ikään kuin kahteen vaiheeseen: 1) aineistolähtöiseen vaiheeseen ja 2) diskurssianalyttisen tulkinna vaiheeseen. Haastatteluaineiston analyysin aineistolähtöisen vaiheen tehtävänä on paikantaa puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten kokemukset. Kokemusten paikantamista seuraava diskurssianalyttisen tulkinna vaihe puolestaan on välttämätön, koska suomalaisnaisten kokemukseen sisältyvä tieto niistä olosuhteista, joissa he puolisopestiläisinä parhaillaan elävät, ei avaudu ilman tulkintaa. Tosin sopivaa analyysimenetelmää miettiessäni pohdin pitkään mahdollisuutta etsiä haastatteluaineistosta erilaisia identiteettejä, sillä eräänlaiseksi neuvotteluksi ymmärretyssä haastattelutilanteessa haastateltavien ja haastattelijan olisi ollut mahdollista yhdessä ehdottaa puolisopestillä oleville suomalaisnaisille erilaisia identiteettejä. (Suoninen 1997, 123.) Ongelmaksi muodostui kuitenkin se, että haastatteluaineistosta haastattelijaminän ja haastateltavien kokemuksellisia elementtejä ei ole ollut helppo erottaa toisistaan. Ajatus haastattelutapahtumasta neuvotteluna kuitenkin edellyttää eron tekemistä, sillä neuvottelussa on läsnä kaksi retorisesti tasavertaista osapuolta, joiden vuoropuhelusta on kyse.

Olen siis ensin aineistolähtöisesti paikantanut ne kokemukset, jotka jollakin tavoin koskevat suomalaisnaisten suhdetta omaan puolisopestiläisyyteensä. Tämän aineistolähtöisen vaiheen analyysiyksiköksi olen valinnut komennuskokemuksen. Komennuskokemusten löytämistä on helpottanut se, että olen haastattelujen kuluessa käytyjä keskusteluja aukikirjoittaessani ja litteroidessani kuunnellut jokaisen haastattelunauhan hyvin tarkkaan. Jopa niin tarkkaan, että monen vuoden jälkeen pystyn palauttamaan mieleeni kaikki haastattelemani naiset, heidän äänenpainojaan myöten. Haastattelunauhojen aukikirjoitus- ja litterointivaiheessa haastattelumateriaali syöpyykin tutkijan tajuntaan tavalla, joka ei juuri muilla keinoin ole mahdollista. (Ks. myös Seidman 1998, 98.) Ajatusta komennuskokemusten paikantamisesta on syytä kuitenkin sikäli tarkentaa, sillä olen aukikirjoitetusta ja litteroidusta haastattelupuheesta etsinyt nimenomaan sellaisia suomalaisnaisten komennuskokemuksia, jotka voidaan määritellä yhteisiksi komennuskokemuksiksi. Yhteisellä tarkoitan tässä sellaisia komennuskokemuksia, jotka tulevat esille useimpien haastattelujen yhteydessä. Haastatteluja huolella lukemalla ja kuuntelemalla sekä

saatua haastattelumateriaalia eri tavoin ryhmittelemällä haastatteluaineistosta erottuvat seuraavat kymmenen keskeisintä kokemukskategoriaa:

1. Kokemus koskien puolison jatkeena olemista
2. Kokemus koskien kotona olemisen vaikeutta
3. Kokemus koskien taloudellista riippuvuutta
4. Kokemus koskien parisuhdetta uudessa tilanteessa
5. Kokemus koskien lähtöä ja Singaporeen asettautumista
6. Kokemus koskien Singaporen suomalaisyhteisöä
7. Kokemus koskien kodin siirtämistä maasta toiseen
8. Kokemus koskien Suomeen jääneitä sukulaisia ja ystäviä
9. Kokemus koskien kotiapulaisuutta
10. Kokemus koskien äitinä olemista uudessa tilanteess

Kokemuskategorioiden lähempi tarkastelu paljastaa osan komennuskokemuksista olevan, kun ne asetetaan suomalaista yhteiskunnallista todellisuutta vasten, ikään kuin lähtökohtaisesti kielteisiä: Kokemus koskien puolison jatkeena olemista (1), kokemus koskien kotona olemisen vaikeutta (2) ja kokemus koskien taloudellista riippuvuutta (3). Se diskursiivinen todellisuus, jossa me kulloinkin elämme koostuu aina sekä niistä merkityksistä, joita me kokemuksillemme annamme että niistä sosiaalisista rakenteista, jotka kehystävät tuota merkitysten antamisen prosessia. Niinpä puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten komennuskokemuksia kehystävät tietyt suomalaisessa yhteiskunnassa vallalla olevat sosiaaliset roolit ja yhteiskunnalliset instituutiot. Puolisopestilille suostuneitten suomalaisten naisten komennuskokemusten yhteydessä onkin mahdollista puhua eräänlaisesta rakenteellisesta raskasmielisyydestä, joka syntyy puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten komennuskokemusten ja eräänlaisen hegemonisen suomalaisen naiseuden yhteentörmäyksessä. Käsittelen yhteentörmäystä tarkemmin kuitenkin vasta luvussa kuusi (Näkymättömällä rajalla).

Kokemuskategorioiden kohdat neljä (4) ja viisi (5) ovat puhuttaneet naisia eniten sekä niin, että jokaisessa seitsemässätoista (17) haastattelussa kategoriat ovat tavalla tai toisella tulleet esille, mutta myös niin, että kummas-takin aihepiiristä on riittänyt muita kategorioita runsaammin kokemuksia jaettavaksi. Kohta yhdeksän (9) on myös puhuttanut kaikkia naisia, mutta aiheen käsittelyintensiteetti ei yllä kohtien neljä (4) ja viisi (5) tasolle. Olen mitannut intensiteettiä yksinkertaisesti sen perusteella, kuinka laveasti tai pitkäkestoisesti johonkin tiettyyn aihepiiriin liittyviä komennuskokemuksia haastattelujen aikana käsiteltiin. Sellaisia suomalaisnaisten komennuskokemuksia, jotka tulevat tavalla tai toisella esille vähintään kymmenen tai sitä useamman haastattelun kohdalla ovat: puolison jatkeena oleminen (10

haastattelua), kotona olemisen vaikeus (14 haastattelua), taloudellinen riippuvuus (10 haastattelua), suomalaisyhteisössä eläminen (14 haastattelua) sekä sukulaiset ja ystävät Suomessa (14 haastattelua). Listalle päässeistä aihepiireistä niukimmin huomiota osakseen keräsi äitinä oleminen uudessa tilanteessa (6 haastattelua).

Olen siis lähtenyt etsimään naisten komennuskokemuksia ikään kuin kahdesta suunnasta. Ensinnäkin olen haastattelumateriaalia aineistolähtöisesti lukemalla, kuuntelemalla ja eri tavoin ryhmittelemällä löytänyt ne keskeisimmät aihepiirit, joista naiset komennuskokemuksiensa yhteydessä puhuvat. Tämän jälkeen olen käynyt jokaisen haastattelun läpi etsien kaikki sellaiset kommentit tai puheenvuorot, jotka jollain tavoin liittyvät johonkin edellä mainituista kymmenestä keskeisimmästä kokemuskategoriasta. Saatuaani selville puolisopestillä olevien suomalaisnaisten kymmenen kokemuskategoriaa, havaitsin niiden muodostavan kolme laajempaa kokemuskategoriakokonaisuutta:

I. Lähdön ja asettautumisen kokemuskategoriakokonaisuus, joka koostuu kokemuskategorioista viisi (5), seitsemän (7) ja kahdeksan (8)

II. Parisuhdetta koskeva kokemuskategoriakokonaisuus, joka koostuu kokemuskategorioista yksi (1), kolme (3) ja neljä (4)

III. Kotona olemista koskeva kokemuskategoriakokonaisuus, joka koostuu kokemuskategorioista kaksi (2), kuusi (6), yhdeksän (9) ja kymmenen (10)

Lisäksi haastattelumateriaalia lukiessani kiinnitin huomiota siihen, kuinka haastattelutilanteesta toiseen siirryttäessä tietyt komennuskokemukset ovat vahvistuneet ja toiset taas jääneet vähemmälle huomiolle. Tulkitsen kumuloitumista tapahtuneen ennen kaikkea siksi, että omat komennuskokemukseni ovat toimineet haastattelutapahtumissa eräänlaisena esitietona, jota vasten olen kuunnellut ja kommentoinut haastateltavieni komennuskokemuksia. Havainnollistan valikoitumista kahdella aineistokatkelmalla, joissa toisessa keskustelen Leenan (H12) ja toisessa Riinan (H17) kanssa.

Annika: Nämä on semmoisia, mitä mä toivoisin, että tässä tutkimuksessa tulisi esille. Koska nämä eivät ole ihan yksinkertaisia asioita.

Leena: Niin, Suomessa ei ymmärretä sitä, että me asutaan vuosi täällä ja sitten me käydään vuoden välein Suomessa. Että siellä (Suomessa) ovat muun muassa lapsille kauhean tärkeitä isovanhemmat ja sukulaiset.

Annika: Niinkuin yksi haastateltava sanoi. Että jos ensimmäisenä päivänä (Singaporessa) jää (kotiin) ja mies lähtee kolmen viikon työmatkalle. Että jos semmoinen rohkeus puuttuu. Niin sitten voi olla aika hankalaa tai (voi).

Riina: Joo

Annika: tulla) tuskalliseksi se oleminen.

Toisaalta haastatteluaineistossa havaittava tiettyjen komennuskokemusten kumuloituminen saattaa olla myös haastatteluille tyypillinen ominaisuus. Seidman (1998, 66) toteaa tieteellisen tiedonhankinnan näkökulmasta haastattelun struktuurin olevan itsessään aina kumulatiivinen niin, että yksi haastattelu toimii kontekstina toiselle. Haastattelutapahtumasta toiseen siirtymisessä on ollut havaittavissa vielä kolmannenkinlaista vahvistamista. Erilaisten itseapuryhmien (AA-ryhmät) teho perustuu pitkälti siihen, että ne vahvistavat osallistujensa keskinäisen avun systeemiä. Itseapuryhmien taustalta löytyy näkemys, jossa ihmisen eheytyminen tulkitaan ennen muuta sosiaalisiksi prosessiksi (Steffen 1997). Tutkimuksen kontekstissa sosiaalisen prosessin näkökulma on tärkeä. Vaikka ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten ei ajateltaisikaan etsivän eheytymistä samassa mielessä kuin sellaisten henkilöiden, joiden elämää kapeuttaa joku addiktio, niin haastattelujeni naisilla ja itseapuryhmiin osallistuvilla naisilla ja miehillä on eräs yhteinen piirre: he kaikki hakevat lohtua toinen toistensa kokemuksista.

Vastakertomuksen artikulaatio

Etsiessäni haastatteluaineistosta samuutta erilaisuuden kustannuksella, on kokemuskategorioihin sisältyvien merkitysten näkyväksi tekeminen tarkoit-
tanut ennen kaikkea perustelujen etsimistä eräänlaiselle puolisopestiläisiksi suostuneiden suomalaisnaisten yhteiselle komennuskokemukselle. (Vrt. Nas-
kali 2004.) Haastatteluaineiston analyysin ensimmäisessä aineistolähtöisessä vaiheessa esille nostamaani kymmentä kokemuskategoriaa on mahdollista

tarkastella kymmenenä erillisenä diskurssina. Vaikka subjektin ymmärrys tuottaa merkityksiä, jotka perustuvat hänen omiin kokemuksiinsa, niin erilaiset kulttuuriset käytännöt kertovat kuitenkin kokemuksista, jotka ovat jaettuja kokemuksia. Subjektit siis määrittelevät kaiken aikaa keskinäisen yhteisymmärryksen piirejä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, joissa niitä tulkitaan diskursseina. (Ahponen 2001, 253.) Tätä taustaa vasten diskursioiden tuottaminen näyttäytyykin aktiivisena tekemisenä, eräänä sosiaalisen toiminnan muotona (Clarke 2005, 147).

Erilaisia diskursseja tarkasteltaessa ikään kuin luonnollinen lähtökohta on, että tarkastellaan sitä, joko puhuttua tai kirjoitettua, kieltä, jonka avulla diskursseja kulloinkin tuotetaan (Clarke 2005, 148). (Ks. myös Neuendorf 2002, 5–6.) Kuten edellä totean, olen nimennyt haastatteluaineiston analyysin toisen vaiheen diskurssianalyttisen tulkinnan vaiheeksi. Tarkoitan diskurssianalyttisellä tulkinnalla pyrkimystä asettaa jokainen kymmenestä kokemuskategoriasta johonkin laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, jolloin tulkinta syntyy tässä kokemuskategorioitten ja valittujen kontekstien välisessä vuoropuhelussa. Näin määritellyn diskurssianalyttisen tulkinnan keskiössä on siis kokemuskategorioitten ja kontekstien vuoropuhelu, eikä niinkään se, kuinka kokemuskategoriat on tuotettu.

Diskusseja voidaan lähestyä siitä näkökulmasta, että niissä neuvotellaan ihmisten välisistä suhteista. Toinen mahdollisuus lähestyä diskursseja on keskittyä havainnoimaan sitä, kuinka me diskursioiden avulla tuotamme sekä itsellemme että toisillemme sosiaalisia rooleja tai identiteettejä. Kolmas tapa lähestyä diskursseja on tulkita diskurssit tiedon (ja sitä kautta myös vallan) tuottamisen välineiksi. Vaikka haastatteluaineiston toisen vaiheen analyysissä on havaittavissa piirteitä kaikista mainituista tavoista nähdä diskurssi, olen kuitenkin lähestynyt diskursseja ennen muuta viimeksi mainitussa foucaultilaisessa hengessä. Käsitän diskurssin siis tiedon muodoksi, joka asettaa rajat sille, mikä subjekteille kulloinkin on mahdollista. Tätä taustaa vasten edellä esitellyt kymmenen kokemuskategoriaa pitävät sisällään tiedon, millaisia ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten olosuhteitten on mahdollista olla. Haastatteluaineiston analyysin toisessa vaiheessa tavoittelenkin niitä, ennen ikään kuin piilossa olleita, areenoita, joilla puolisopestiläisiksi lähteneet suomalaisnaiset ja heidän komennuskokemuksensa kohtaavat. Areenoita, jotka näin ollen muodostuvat myös niiksi tiloiksi, joissa naiset uudessa elämäntilanteessaan tuottavat uutta subjektiuttaan. (Clarke 2005, 154–163.)

Edellä kuvatun diskurssianalyttisen tulkinnan edellytys on siis loppuviimeksi ollut se, että tutkijana olen kyennyt asettamaan kokemuskategorioissa havaitsemani toiminnan oikeaan kontekstiin. (Seidman 1998, 17.) Näin tutkijan kyvyllä tunnistaa oleellinen suhteessa kulloinkin tarkastele-

maansa ilmiöön on merkitystä. Laadullinen tutkimus onkin aina sidoksissa myös tutkijan intuitioon, jolloin analyttinen prosessi ei voi olla luonteeltaan mekaaninen. (Järvinen-Tassopoulos 2005, 275.) Haastatteluaineiston analyysin toisen vaiheen diskurssianalyttisessä tulkinnassa olen asettanut kokemuskategoriat vuoropuheluun sekä ekspatriaattielämänmuodon että erilaisten suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevien kulttuuristen käytäntöjen, sosiaalisten roolien ja instituutioiden kanssa. Tutkimuksessa ekspatriaattielämänmuoto saa hahmon ennen kaikkea edellä mainitun *Living in Singapore, An Expatriate's Guide* (1995) -opaskirjan analyysissä. Siihen, miten olen opaskirjan analysoinut palaan luvussa kaksi (Ekspatriaattielämänmuoto). Haastatteluaineiston diskurssianalyttisen tulkinnan olen aukikirjoittanut luvuissa kolme (Menolippu), neljä (Reppu ja reissumies), viisi (Tänään kotona) ja kuusi (Näkymättömällä rajalla). Luvun kolme diskurssianalyttinen tulkinta perustuu kokemuskategorioihin viisi (Kokemus koskien lähtöä ja Singaporeen asettautumista), seitsemän (Kokemus koskien kodin siirtämistä maasta toiseen) ja kahdeksan (Kokemus koskien Suomeen jääneitä ystäviä ja sukulaisia). Luvun neljä diskurssianalyttinen tulkinta perustuu kokemuskategorioihin yksi (Kokemus koskien puolison jatkeena olemista), kolme (Kokemus koskien taloudellista riippuvuutta) ja neljä (Kokemus koskien parisuhdetta uudessa tilanteessa). Luvun viisi diskurssianalyttinen tulkinta perustuu kokemuskategorioihin kaksi (Kokemus koskien kotona olemisen vaikeutta), kuusi (Kokemus koskien Singaporen suomalaisyhteisöä), yhdeksän (Kokemus koskien kotiapulaisuutta) ja kymmenen (Kokemus koskien äitinä olemista uudessa tilanteessa). Luvussa kuusi syvennän ja tarkennan edellisten lukujen diskurssianalyttistä tulkintaa.

Tämä luvuissa kolme, neljä, viisi ja kuusi diskurssianalyttisen tulkinnan avulla toteutettu kokemuskategorioitten aukikirjoittaminen on mahdollista lukea myös eräänlaisen vastakertomuksen artikulaationa. Puolisopestille läheneet suomalaisnaiset ovat siis vailla julkista kertomusta. Niinpä se, mitä puolisopestillä olevat suomalaisnaiset tarvitsevat on vastakertomuksen artikulaatio, sillä juuri vastakertomuksen artikulaation on mahdollista valtaistaa tietyt yksilöt tai tietty ihmisryhmä kiinnittämällä huomiota yksilöiden tai ihmisryhmän omiin kokemuksiin, ottamalla heidät vakavasti. (Clarke 2005, 175.) Näin tutkimus asettuukin osaksi eräänlaista vähemmistötutkimusta, sellaista yhteiskunnallista tutkimustraditiota, jossa tietoisena pyrkimyksenä on edistää tarkastelun kohteeksi valitun ihmisryhmän valtaistumista (empowerment -intressi).

Luku seitsemän (Siirtonainen) sitävastoin poikkeaa muista varsinaisen haastatteluaineiston analyysiin pohjaavista luvuista (3–6). Luvussa seitsemän lähestyn haastattelumateriaalia sekä toisesta näkökulmasta että toisin analyttisin menetelmin, sillä tarkoitukseni on nostaa näkyviin puolisopes-

tiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten lähtöjen subjektiiviset merkitykset. Luvun seitsemän näkökulmaa ja sitä, miten analyysin olen toteuttanut tarkastelen kuitenkin vasta luvun yhteydessä.

Eettinen haastattelututkimus

Sellaisen tutkimusaineiston keruuprosessiin, jossa haastattelija keskustelee intensiivisesti tunnin tai kaksi haastateltaviksi suostuneitten kanssa, sisältyy aivan omia eettisiä vaatimuksiaan, jopa ohi muun laadullisen tutkimuksen. Henkilökohtaisten kokemusten jakaminen ei ole koskaan tapahtumana ainoastaan tutkimuksenteon metodologiaa, se on myös sosiaalinen suhde. Silloin, kun haastattelutapahtumaa tarkastellaan sosiaalisena suhteena, se on jotakin, jota pitää hoitaa, ylläpitää ja joka pitää osata lopettaa oikein. Haastattelutapahtumassa on aina läsnä monenlaisia tunteita. Kun kerätään kokemuksellista tietoa ihmisten elämästä henkilökohtaisen haastattelun metodia käyttäen, on ymmärrettävä selkeästi se, ettei haastattelutapahtuman haavoittavuus haastateltavan kohdalla tyhjene hänen henkilöllisyytensä tunnistettavuuteen. Tulkitsen tällaisen intensiivisen haastattelutilanteen kriittisimmäksi kohdaksi juuri sen lopettamisen. Haastattelun hyvää lopetusta on mahdollista kuvata adjektiivilla armollinen. Tarkoitan armollisella sitä, että haastateltavalle jää tunne, että hän on arvokas sekä haastateltavana että ihmisenä. (Seidman 1998, 79.) Olen valinnut seuraavat kaksi aineistokatkelmaa osoittamaan, että haastattelutilanteitten lopetuksissa pyrin tietoisesti jättämään haastateltavilleni kokemuksen, että he ovat onnistuneet omassa osuudessaan.

Annika: Että sulla on varmasti ollut vaikeita aikoja. Musta on ihana kuulla kypsän tasapainoisen aikuisen ((haastateltava ynähtää)) naisen ((haastateltava ynähtää)) puhetta ((haastateltava ynähtää)).

Jaana: Kiitos

Annika: Mä olen erittäin tyytyväinen, että myönnyit tähän haastatteluun.

Jaana: Kiva

Annika: Mutta tässä on tullut erittäin hyviä asioita, Riina.

Riina: No hyvä (.) tosi hyvä.

Annika: Mä olen erittäin tyytyväinen tähän.

Haastattelijalle esitetty armollisuuden vaatimus ei kuitenkaan koske ainoastaan lopetusta, sillä, kuten Ullamaija Seppälä (1998, 72) toteaa, tutkijan tulee kautta haastattelun reagoida niin, että haastateltava kokee olonsa hyväksi ja hänen on helppo puhua. Olen valinnut seuraavat aineisto-otteet kuvaamaan pyrkimystäni rohkaista ja kannustaa haastateltaviani.

Anna: Yhtäkkiä heitetty sinne.

Annika: Kotiin (.) mutta sä osaat senkin puolen. Sä hallitset keittämisen ja tälläsen.

Anna: Joo, kyllä mä nautinkin siitä (2) nautinkin siitä.

Annika: Sä olet ihan ihmeellinen ((haastattelija nauraa)). Kaikki nämä hallinnassa.

Doris: Mä en ollut koskaan käynyt siellä (Bangkokissa). Että mä vaan (.) putosin.

Annika: Ahaa (.) sä olet rohkea nainen ((sekä haastattelija että haastateltava naurahtavat)).

Doris: Niin

Kolmas seikka, jota varsinkin intensiivisten haastattelutilanteitten yhteydessä on syytä painottaa on se, että haastattelija ja haastateltava eivät ole haastattelutilanteessa koskaan tasavertaisia, sillä haastattelija ja haastateltava sekä haluavat että saavat haastattelusta eri asioita. Se, mitä haastattelujen yhteydessä on mahdollista tavoitella on oikeudenmukaisuus. Haastattelukontekstissa oikeudenmukaisuus tarkoittaa tasapainottelua sen suhteen, mitä haastattelututkimuksella etsitään ja mitä sen avulla on kohtuudella mahdollista saavuttaa. Haastattelusuhteessa oikeudenmukaisuuden rakentuminen alkaa ensimmäisestä kontaktista haastattelijan ja haastateltavan välillä. Oikeudenmukaisuus merkitsee ensinnäkin sitä, että haastattelija lähtee liikkeelle selkeästi omista lähtökohdistaan ja haastateltava omistaan. Yleensä haastattelija haluaa tietoa tietystä ilmiöstä ja haastateltava puolestaan haluaa

kertoa kokemuksistaan, joista aiemmin ei ehkä kukaan ole ollut kiinnostunut. Oikeudenmukaisuus tarkoittaa myös sitä, että haastattelija ei lupaa mitään, mitä hän ei kykene täyttämään, ja pitää huolen siitä, että hän kykenee täyttämään kaiken sen, minkä hän on luvannut. (Seidman 1998, 92–93.)

1.6 Tutkimuksen rakenne

Johdantoluvun lisäksi tutkimus koostuu seitsemästä muusta luvusta. Pitkähkön johdantoluvun ajatuksena on vakuuttaa lukija tutkimuksen tarpeellisuudesta ja varustaa lukija niin, että erityisesti haastatteluaineiston analyysiin perustuvien lukujen (3–7) argumentaation seuraaminen helpottuu. Luvussa kaksi (Ekspatriaattielämänmuoto) esittelen ekspatriaattielämänmuodon, joka tutkimuksessa toimii kontekstina miestensä ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneiden suomalaisnaisten omille kokemuksille. Luvuissa kolme (Menolippu), neljä (Reppu ja reissumies), viisi (Tänään kotona) ja kuusi (Näkymättömällä rajalla) puolestaan aukikirjoitan kokemuskategorioiden pohjalta tekemäni diskurssianalyttisen tulkinnan. Samalla nämä neljä lukua (3–6) kuvaavat ne olosuhteet, joissa miestensä ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneet suomalaiset naiset tosiasiallisesti elävät. Tämä suomalaisten naisten olosuhteitten kuvaus on siis vastakertomuksen artikulaatio sille kuiskaajan positiolle, jota liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimus puolisopestiläisiksi lupautuneille naisille tarjoaa.

Luvussa seitsemän (Siirtonainen) nostan näkyviin miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan suostuneitten suomalaisnaisten lähtöjen subjektiiviset merkitykset etsimällä haastatteluaineistosta erilaisia lähtötyyppejä. Luvussa kahdeksan (Päättäntä) esitän tutkimuksen keskeisimmät tulokset. Lopuksi tartun neljään solmukohtaan, joissa puolisopesteille lähteneitten suomalaisnaisten kokemukset paljastavat puutteita sekä yrity maailman toimintatavoissa että sosiaaliturvajärjestelmässämme.

2

EKSPATRIAATTIELÄMÄNMUOTO

2.1 Lainahöyhenissä

Tietty elämänmuoto otetaan haltuun ennen muuta sen kielen avulla, josta haluttu tai tarjottu elämänmuoto koostuu (Bauman 1997, 285). Edellä totean kielen ja subjektiuden liittyvän olennaisesti yhteen niin, että niitä ei ole mahdollista erottaa toisistaan. Baumanin elämänmuototulkinta paljastaakin haastattelujen naisten position. Havainto, että ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneilla suomalaisilla naisilla ei ole kulttuuristen ilmiöiden tasolla itsenäistä statusta auttaa ymmärtämään, ettei naisten puolisopestiläisyys ole myöskään erillinen elämänmuoto. Ja koska se ei ole erillinen elämänmuoto, ei ole olemassa kieltä, jonka avulla suomalaisten naisten puolisopestiläisyys olisi mahdollista tunnistaa ja omaksua. Kullakin eri elämänmuodolla on oma julkinen kertomuksensa, jossa kuvataan, mitkä ominaisuudet, toimintamuodot ja suhtautumistavat ovat sen piirissä arvostettavia (Hänninen 2000, 51–52). Se sosiaalinen tarinavaranto, jossa eri elämänmuodoille suunnatut julkiset kertomukset sijaitsevat, käsittää kaikki lukemattomat kertomukset, joiden keskellä me tiettyinä aikana ja tietyssä paikassa elämme. Tarinavarannon tarjonta on laaja ja laadullisesti epätasainen, sillä se sisältää sekä satuja että tutkimusraportteja, sekä pyhiä opetuksia että juttuja julkisuuden henkilöistä, sekä suuria kertomuksia että alhaisia juoruja. Kerrottuna jokaisen julkisen kertomuksen on mahdollista kuvitella siirtyvän ikään kuin kulttuuriseen tarinavarantoon, enemmän tai vähemmän näkyvälle paikalle. (Mts. 129, 131.)

Kaikki julkiset kertomukset ovat siis kuviteltavissa eräänlaisen suuren tarinatavaratalon sisään, jossa ne yhdessä muodostavat tarinavarannon. Tarinatavataloon on mahdollista poiketa katselemaan kertomuksia, hypistelemään niitä, sovittelemaan niitä ylleen. Tarinatavaratalossa on myös osastoja. Sieltä löytyvät omat osastonsa niin naisille kuin miehille, eri-ikäisille ihmisille,

erilaisen taustan omaaville ihmisille. Tavarataloon varastoidut julkiset kertomukset määrittelevät niitä odotuksia, joita eri elämäntilanteissa oleviin ihmisiin kohdistuu, ja joihin ihmiset yleensä enemmän tai vähemmän mukautuvat. (Hänninen 2000, 51.) Ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneiltä suomalaisnaisilta siis puuttuu tämä julkisen kertomuksen artikulaatio. Lisäksi kokemuskategorioitten analyysi paljastaa, että ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneilta suomalaisnaisilta ei puutu ainoastaan julkinen kertomus, sillä heillä ei näyttäisi myöskään olevan kulttuurisia edellytyksiä puhutella itseään myönteisesti. Näin suomalaisnaiset eivät ole vailla ainoastaan julkista kertomusta, vaan heiltä puuttuu myös mahdollisuus luoda itselleen myönteinen julkinen kertomus. Tarkastelen kysymystä tarkemmin kuitenkin vasta luvussa kuusi (Näkymättömällä rajalla).

Kulttuuristen resurssien suhteen ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneet suomalaisnaiset ovat siis tulleet heitetyiksi keskele narratiivista hiljaisuutta. Julkisen kertomuksen puute rajoittaa naisten kulttuurista liikkumavapautta, sillä naisten, jotka eivät tiedä miten itseään puhuttelisivat, ei ole myöskään mahdollista asettua vastarintaan tai tehdä valtavirtaa vastustavia valintoja (Ylijoki 1998, 137). Jokaisella toimivalta julkisella kertomuksella on aina kiinnityskohtia todellisiin tapahtumiin (mts. 148). Ja koska liiketaloustieteessä naisille tarjolla oleva kuiskaajan osa ei sisällä riittävästi kiinnityskohtia todellisiin tapahtumiin, se ei rajoita ainoastaan puolisopestiläisiksi suostuneita suomalaisnaisia itseään, vaan se rajoittaa myös muiden suhtautumista heihin. (Mts. 51, 154.) Tosin jako ekspatriaattityöntekijän elämänmuodon ja puolisopestiläiseksi mukaan muuttaneen naisen elämänmuodon välillä on väkivaltainen, sillä arjen käytännöissä elämänmuodot tietenkin edellyttävät toisiaan, ja ovat siten jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.

Ulkomaantyökomennuksella on selkeä rytmi: lähtö, asettautuminen ja paluu, joka koskee yhtä hyvin varsinaista työntekijää kuin hänen puolisoaan. Rythmi löytyy sekä liiketaloustieteellisestä ekspatriaattitutkimuksesta (Adler 2000, 259–300) että omasta haastatteluaineistostani ja Living in Singapore -opaskirjasta. Siitä huolimatta, että haastatteluaineistoni painottuu ulkomaantyökomennusten alkukuukausiin paluu on kuitenkin kaiken aikaa läsnä. Paluu pukeutuu eräänlaisen ilveilijän hahmoon, jonka aikomuksista on vaikea saada selkoa. Vaikka varsinainen lähtijä eli ekspatriaattityöntekijä allekirjoittaa työsopimuksen, jossa yleensä määritellään komennuksen pituus, niin yritysmaailmassa ulkomaantyökomennukset eivät ole suinkaan suorita polkuja pisteestä a pisteeseen b. Polut mutkittelevat ja välillä ne häviävät kokonaan näköpiiristä. Ulkomaantyökomennuksille lähtevät suomalaiset perheet sitoutuvatkin viettämään pätkäelämää, jossa mikään ei ole niin varmaa kuin epävarmuus.

Bella (H2): Kukaanhan ei tiedä. Syksyllä puhuttiin, että me lähdettais jo kesällä pois (Singaporesta). Nyt taas näyttää siltä, että me ollaan se suunniteltu kaksi vuotta. Mutta sitähan ei täällä kukaan tiedä.

Inka (H9): Rehellisesti sanottuna mulla ei ole minkään näköistä aavistusta kauanko me täällä tullaan olemaan. Mä en naivisti luota ollenkaan siihen, että sun kontrakti on viisi vuotta, sun sopimus on viisi vuotta. Me ollaan täällä viisi vuotta ja sitten meille hyvissä ajoin kerrotaan, mitä muuta sä teet sen jälkeen. Ei se näin enää ole nykyään.

Ekspatriaattielämänmuodon on mahdollista tulkita alkavan siitä päivästä, kun työsopimus yrityksen ja ekspatriaattityöntekijän välillä allekirjoitetaan. Sopimus ei kuitenkaan tipahda siistinä pakettina lähtijöiden eteen. Usein sopimista edeltää lyhyempi tai pidempi sinne tänne poukkoileva neuvotteluprosessi, jonka lopputuloksesta ei voi koskaan olla varma.

Cecilia (H3): Mitä nyt sitten tapahtuu liikemaailmassa. Taas välillä hylättiin kaikki suunnitelmat ja sitten ne tulivat taas esille. Se oli semmoinen kahden vuoden prosessi. Mä ajattelin, että tämä asia ei koske mua ollenkaan. Niin kauan, kun ei ole mustaa valkoisella mä en kiihdy tästä asiasta suuntaan enkä toiseen. Että neuvotelkaa ihan rauhassa mistä haluatte. Se meni niin pitkälle. Mun miehen työsuhde alkoi 1.5., niin huhtikuun alussa se paperi kirjoitettiin.

Kun puolisopestiläiseksi ehdolla olevat naiset suljetaan ulkomaantyökommennuksia suunniteltaessa ja niistä neuvoteltaessa kokonaan prosessin ulkopuolelle, he joutuvat Cecilian tavoin suojelemaan itseään: Mä ajattelin että tämä asia ei koske mua ollenkaan. Asetelma haavoittaa naisia tarpeettomasti. Ennen kaikkea siksi, että kun ulkomaantyökommennuksia kaavaillaan tai niiden yksityiskohdista neuvotellaan, naiset vastaanottavat kaiken informaation miestensä kautta. Yritykset ovatkin sulkeneet puolisopestiläisiksi aikovat suomalaisnaiset neuvotteluprosessien ulkopuolelle, ikään kuin päätökset eivät lainkaan koskisi heitä. Pascoe sanoo suoraan sen, mihin Cecilia implisiittisesti viittaa: Sulkemalla naisen ulos ulkomaantyökommennuksen neuvotteluprosessista yritykset pitävät yllä valheellista kuvaa perhe-elämästä. (Pascoe 2003, 37.)

Inka (H9): Meidän lähtötilanne oli tällainen. Se ei ollut yksi tilanne, vaan se oli hirveen pitkä prosessi, lähdetäänkö me vai ei lähdetä. Se oli rasittavaa, kun me keskusteltiin asiasta tai jostain muusta tekemisestä, niin se alkoi sitten sillä tavalla, että niin jos me muutetaan. Tai, jos me nyt ollaan täällä, tai jos me ollaan siellä. Kaikki oli niin ehdonalaista, että mihinkään oli vähän vaikea tarttua.

Ekspatriaattielämänmuodon kynnyksellä ei ainoastaan komennussopimuksen syntyminen ole sinne tänne poukkoileva neuvotteluprosessi, sillä usein myös mahdolliset maakandidaatit vaihtelevat tiuhaan tahtiin. Maitten ja maanosien vilahdellessa silmien edessä potentiaalisten lähtijöiden on usein mahdoton ennustaa, minne viimein päädytään, tai sitä, milloin muuttoon ja uusiin oloihin orientoituminen kannattaa aloittaa.

Kaija (H11): Se kesti kaksi vuotta ennen kuin lähdimme, koska me olimme lähdössä moneenkin paikkaan. Ensinnäkin Japaniin ja sitten Hong Kongiin ja sitten takaisin Japaniin ja sitten Koreaan loppujen lopuksi. Mutta sitten yhtäkkiä vaan tuli tämä Singapore.

Ennustamattomuuden lisäksi ekspatriaattielämänmuodolle on tyypillistä, että yritysten strategiset päätökset toteutetaan salamavauhdilla. Usein suunnitelmat vaihtuvat nopeasti, jolloin sekä varsinaiset työntekijät että mukana muuttavat perheet saattavat löytää itsensä eräänlaisesta ajolähtötilanteesta. Yritykset tarkastelevat ulkomaantyökomennuksia puhtaasti liiketaloudellisesta näkökulmasta, niinpä työntekijöitten ja heidän perheittensä kannalta yksityisasioiden huolellinen suunnittelu ja ikään kuin psyykinen valmistautuminen ovat enemmän toiveajattelua kuin todellisuutta. "Nykyään yhä useammat ekspatit kokevat äkkilähdön, koska nopeasti muuttuvassa liikelämässä työnantajat joutuvat tekemään pikaisia muutoksia. Työntekijän on vain lähdettävä. Saattaa käydä niinkin, että vasta lentokoneessa työntekijällä on aikaa tutkailla, minne ollaan menossa ja mitkä hänen motiivinsa kaiken kaikkiaan oikein ovat." (Junkkari & Junkkari 2003, 26.)

Frida (H6): Se on niinkö miehen firmassa semmoinen systeemi, että parin viikon varoitusajalla ja that is it ja lähdetään. Siellä ei niinkö valmistauduta siltä tavalla.

2.2 Komennuksesta tuli totta

Living in Singapore

Tulkinta, jossa erilaisten sosiaalisten rakenteiden ajatellaan aina tavalla tai toisella kehystävän yksilöiden kokemuksia (Ahponen 2001; Tuhiwai Smith 2002), johtaa siihen, että myös ekspatriaattielämänmuodon on mahdollista nähdä kehystävän ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähte-neitten suomalaisnaisten kokemuksia. Tätä taustaa vasten ekspatriaattielämänmuodon lähempi tarkastelu on tutkimuksen yhteydessä välttämätöntä. Käytän ekspatriaattielämänmuodon tarkastelussa jo mainitsemaani The American Association of Singapore laatimaa ja kustantamaa opaskirjaa: *Living in Singapore, An Expatriate's Guide* (1995). Tarkoitukseni on opaskirjan avulla osoittaa ne erilaiset diskurssit, joissa ekspatriaattielämänmuotoa tuotetaan, erityisesti sen singaporelaisessa kontekstissa. Olen analyysissäni tukeutunut sekä opaskirjan sisällön luokitteluun että etsinyt opaskirjan sisältämiä erilaisia lukuisuuksia (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95). Olen esimerkiksi laskenut, kuinka monta vapaa-ajanvietto- ja harrastemahdollisuutta opaskirja ekspatriaattilukijalleen ehdottaa. Luokittelujen ja lukuisuuksien määrittämisen jälkeen olen sisältöluokituksia vertaamalla pyrkinyt löytämään opaskirjan diskursiiviset painopisteet.

Esipuheessa oppaan toivotaan omalta osaltaan helpottavan ekspatriaattien sopeutumista vieraaseen kulttuuriin ja ympäristöön. Tekijät toivovat myös, että heidän laatimansa opaskirja auttaisi ekspatriaatteja arvostamaan nykyistä asemamaataan. Lukijaa muistutetaan siitä, että toimitus haluaa erityisesti edistää amerikkalaisten hyvinvointia Singaporessa ja samalla lisätä yhteisymmärrystä eri kansallisuuksien välillä (ix). Opas on jaettu kolmeentoista (13) lukuun, joiden sivumäärä on yhteensä 244. Kaiken kaikkiaan kirjassa on 273 sivua. Kirjan loppuosaan (Helpful Hints) on nimensä mukaisesti listattu monenlaista hyödyllistä pikkutietoa aina aikaeroista ja Kiinan dynastioista postin toimintaan ja mittayksikköihin. Oppaan liitteenä on kolme karttaa: Singaporen kaupunkikartta, metron (MRT) kartta ja Kaakkois-Aasian kartta.

Ensimmäinen luku (Profile of Singapore) koostuu saaren lyhyestä historiikista, jota seuraa kuvaus kaupunkivaltion juhla- ja lomapäivistä. Luku päättyy viiden sivun selontekoon paikallisista seremonioista (häät, syntymä, hautajaiset). Seremoniat on kuvattu Singaporen kolmen etnisen ryhmän suuruus- (ja tärkeys)järjestyksessä: kiinalaiset, malajit ja intialaiset. Oppaassa todetaan, että Singaporen monirotuisen (multiracial) yhteiskunnan luon-

ne tulee esille juuri näissä kolmessa, toisistaan poikkeavassa, kulttuurissa. Toisessa luvussa (Moving to Singapore) tarkastellaan Singaporea läntisin silmin. Singapore on pinta-alaltaan pieni saarivaltio, joka Yhdysvalloista katsottuna sijoittuu jonnekin kauaksi itään, mutta joka itse asiassa koetaan osaksi länttä. "The Republic of Singapore is a sleek, clean modern city situated on a small island. Foliage is green year around due to the warm, humid climate. . . The government takes an active role in a continuous program landscaping which greatly enchances the lush appearance of much of island. Singapore's tapwater meets U.S. standards and tropical diseases are rare." (Living in Singapore 1995, 25.)

Hall (1999, 78) selvittää Singaporen sijaintia mentaalisisällä kartallamme muistuttamalla lännen olevan yhtä paljon idea kuin maantieteellinen tosi-seikka. Tarkoitamme läntisellä sellaista yhteiskuntaa, joka on kehittynyt, teollistunut, kaupungistunut, kapitalistinen, maallinen ja moderni. Läntisin silmin nähtynä Singaporessa kaikki tuntuu olevan kohdallaan. Saarella on lämmintä, mutta siellä ei juuri ole trooppisia sairauksia. Kunnallistekniikka pelaa, kaupunki on siisti, hyvin hoidettu ja juomavesikin on puhdasta. Ekspatriaatin elämä on ulkonaisilta puitteiltaan helppoa. Samaa mieltä ovat myös haastattelemiini naiset.

Bella (H2): Kun lähtee ensimmäistä kertaa, niin musta tämä (Singapore) on helppo paikka. Tämä on siisti ja täällä on helppo elää. Ja täällä on muita samassa asemassa.

Frida (H6): Mä pystyn ottaan rattaat ja penskat mukaani ja hyppäämään linja-autoon, osa Eurooppaa. Ja ilmasto (hyvä) lasten kanssa. Pystyt ihan hyvin olemaan ulkona ja altaalla. Ei Bangkokissa ollut mitään mahdollisuuksia.

Luvuissa kolme (Getting Settled), neljä (Getting Around) ja viisi (Your Home) käydään läpi asumiseen, ruokaan, lasten kouluihin, oman auton hankintaan, julkiseen liikenteeseen ja kotiapuun liittyviä vaihtoehtoja. Luvussa kuusi (Business & Legal Matters) puolestaan paneudutaan pankkiasioden hoitoon, Singaporen valuuttamarkkinoihin, vakuutuksiin, verotukseen. Luvun lopussa luetellaan eri maiden suurlähetystöt. Luvussa seitsemän (Health Matters) käydään läpi sairauden- ja terveydenhoitopalvelut aina akupunktuurista äitiyshuoltoon. Luvut kahdeksan (Clubs & Societies), yhdeksän (Recreation), kymmenen (Outings & Excursions), yksitoista (Leisure & Entertainment) ja kolmetoista (Shopping Tips) keskittyvät ekspatriaattien vapaa-aikaan ja viihtymiseen. Näiden viiden luvun yhteenlaskettu sivumäärä on 104. Kun sitä verrataan jäljelle jäävän kahdeksan luvun sivumäärään 140,

huomataan erilaisten vapaa-ajanvietto- ja ostosmahdollisuuksien esittelyn haukkaavan opaskirjasta melkoisen osan. Väliin jää viiden sivun luku kaksitoista (Leaving Singapore), jossa pikaisesti puututaan muuttoon ja maasta lähtöön liittyviin käytännön seikkoihin.

Opaskirja esittelee siis Singaporen ennen kaikkea harrastajan ja kuluttajan maanpäällisenä paratiisina. Oppaassa luetellaan ekspatriaattien iloksi peräti 53 erilaista harrastusmahdollisuutta, aina kukkien asettelusta poolon peluuseen. Aikuisten rientojen rinnalle listataan vielä lukuisia lapsille ajateltuja aktiviteetteja. Edellisten lisäksi julkaisusta löytyy 48 erilaista ostos- ja kulutusvihjettä, alkaen tietokoneista ja työkaluista päätyen matelijoiden nahkoihin ja ruusupuisiin kalusteisiin. Oppaaseen on myös kirjattu kaksitoista (12) yritysmaailmaa lähellä olevaa yhdistystä ja organisaatiota, kuten British Business Association (BBA) ja Rotary Club of Singapore. Samassa yhteydessä luetellaan, ainakin suomalaisesta näkökulmasta, häkellyttävä määrä (18) erilaista yksityistä klubia ja niin sanottua maaseutuklubia (Country Clubs).

Klubeihin vaaditaan jäsenyys ja niiden jäsenmaksut ovat yleensä korkeat. Kaikkiin ei ole edes mahdollista liittyä rahalla, sillä joidenkin klubien kohdalla jäsenyys edellyttää suosittelijoita. Seuraavassa toimintaansa esittelee Camden Park 22 sijaitseva hollantilainen klubi (The Hollandse Club/Dutch Club): "The newly-renovated club facilities include a continental restaurant with live music, bar, terrace snack bar, card room, reading room, library and banquet room. Sport facilities include: a 25-meter swimming pool, 5 tennis courts, 2 squash courts, snooker tables and children's playground. Membership is open to all nationalities." (Living in Singapore 1995, 133.) Varta vasten ekspatriaattien vaimoille suunnattuja kerhoja ja yhdistyksiä oppaasta löytyy kahdeksan (8) kappaletta, esimerkiksi ANZA (Australian and New Zealand Association) Women's Auxiliary tarjoaa kursseja, retkiä, lasten leikkiryhmiä, vapaaehtoistyötä ja urheilutoimintaa. Löytyypä joukosta sellainenkin kuriositeetti kuin Singaporen Oilwife's Club. Kerho on tarkoitettu niille naisille, joiden miehet työskentelevät öljyteollisuuden palveluksessa. Vaimot ilmoittavat tapaavansa kerran kuukaudessa lounaan merkeissä. Kulinaarisen yhdessäolon lisäksi naiset kokoontuvat pelaamaan bridgeä ja canastaa.

Singaporella on Kaakkois-Aasiassa ostosparatiisin maine, jota myös opas pitää yllä: "Shopping is a popular pastime in Singapore. Because of its proximity to many countries that produce everything from inexpensive knick-knacks to priceless treasures, Singapore offers an adventure in shopping." (Living in Singapore 1995, 221.) Perinteisesti ostoksilla käynti liitetään naiseen. Mielen kuvissa naiset suuntaavat kulkunsa alennusmyynteihin, joissa he uupumukseen saakka penkovat tavaroita, vaatteita ja kiistelevät keske-

nään parhaista paloista. Jossain kulttuurimme syvärankenteissa naiset edelleen keräilevät pätkinät, hedelmät ja juuret talteen. Näin ostoksilla käyminen (keräily) tulkitaan yhä luonteeltaan feminiiniseksi. Seikka, että myös kirjan ostosvihjeet on suunnattu etupäässä naisille, on luettavissa seuraavasta: "Some bookstores and expatriate women's organization carry guides, such as Shopping in Singapore..." (Mts. 221.)

Vaatumuksena vaatimattomuus

Edellä esitän ulkomaantyökomennuksen elämänmuotona, johon päätyvien on hyväksyttävä komennuksen kestoon liittyvä epävarmuus ja usein varsin lyhyellä varoitusajalla tapahtuvat tarkennukset tai muutokset juonenkäänteissä. Toiseksi ekspatriaattien elämänmuotoa luonnehtivaksi piirteeksi, epävarman pätkäelämän rinnalle, Living in Singapore -opaskirja nostaa vapaa-ajan ja sen tarjoamat monenlaiset mahdollisuudet. Opaskirjan painottuminen voimakkaasti erilaisiin vapaa-ajan viettomahdollisuuksiin oli alkuun varsin hämmäntävä havainto, sillä se vaikutti olevan jyrkässä ristiriidassa niihin suomalaisnaisten kokemuksiin, joissa miesten kuvataan olevan paljon poissa kotoa, joko tekevän pitkää päivää toimistolla tai olevan alituisen työmatkoilla. Kun haastattelujen naisia kuuntelee tulee pikemmin tunne, että perheen yhteinen vapaa-aika on entiseen verrattuna vähentynyt.

Bella (H2): Tämä on kyllä kumma. Kun me tullaan, ensimmäisinä viikkoina ei näykään. Ja tänään hän (mies) lähtee Malesiaan. Sitähän tämä on. Niinkun mä tällä viikolla sanoin, että mitä helkattia sä meidät tänne tuot, jos sä näytät nenäsi aamulla ja nenäsi illalla lapsille. Että kattoisit vähän, että perheesi viihtyy myöskin täällä, jos sä retuutat sen toiselle puolelle maailmaa.

Living in Singapore -opaskirjan vapaa-ajan painotus vaikuttaa siis ensilukemalta kummalliselta, koska naiset toisaalla kertovat miestensä tekevän pitkää päivää ja lentelevän paidat märkinä pitkin ja poikin Kaakkois-Aasiaa. Miten siis selittyy se, että erilaiset harrastusmahdollisuudet, klubit ja ostosvihjeet haukkaavat niin suuren osan oppaan kuvauksesta? Ristiriita liudentuu, kun vapaa-aika tulkitaan, ei ainoastaan määrälliseksi, vaan myös laadulliseksi suureeksi. Suhteessa perheen yhteiseen vapaa-aikaan ekspatriaattielämänmuodossa tapahtuu neljä laadullista muutosta: 1) taloudellinen liikkumavara lisääntyy, 2) nainen on kotona, 3) aiempaa paremmat mahdollisuudet

turvautua sekä kotiapuun että apuun lastenhoidossa ja 4) fyysinen etäisyys kotimaan ystävä- ja sukulaiverkostoon.

Ekspatriaattien elämänmuotoa leimaa taloudellinen ja aineellinen hyvinvointi. Ulkomaantyökomennusten palkkataso mitoitetaan yleensä niin, että perhe tulee hyvin toimeen, vaikka vain toinen puolisoista on ansiotyössä. (Ks. Valaskivi 2004, 185.) Useimmiten myös asemamaiden alhaisempi verotus tai muut järjestelyt takaavat sen, että tilipussista jää enemmän käteen. Lisäksi yritykset pääsääntöisesti kattavat perheen asumiskustannukset tai suuren osan niistä, jolloin sekä käytettävissä olevat tulot että asumisen taso lähes aina ylittävät olosuhteet kotimaassa. Niinpä ekspatriaattiperheellä on aiempaa useammin varaa vaikkapa matkusteluun, jolloin myös seuraava opaskirjan vihje tulee ymmärrettäväksi: "For further ideas and information regarding regional travel, consult Apa Productions series of travel books and the highly recommended "Insight Guides" covering Bali, Java, Singapore, Malaysia, Thailand, Hong Kong, the Philippines and the other exotic destinations." (Living in Singapore 1995, 198.)

Antti Oksanen (2004) toteaa New Yorkissa ahneuden ja rikastumisen kuuluvan itsestäänselvästi asiaan, jolloin kaupungissa asuvan suomalaisen ekspatriaatinkaan ei tarvitse peitellä hyvää taloudellista tilannettaan, vaikka oman varallisuuden vähättelyä Suomessa pidetään edelleen korrektina käyttäytymisenä. (Oksanen 2004, 60.) Haastatteluaineistossani aihepiiriin puututaan ensisijaisesti katselemalla oman elämän aineellisia ehtoja kotimaahan jääneitten sukulaisten ja tuttavien silmin. Ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi suostuneet suomalaiset naiset ikään kuin varjelevat kotimaahan jääneitä läheisiään juuttumasta ekspatriaattielämuodon aineelliseen puoleen, jotta sopu säilyisi.

Inka (H9): Sitten sieltä (Suomesta) tulee selkeesti kateellisia kommentteja. Herrajesta, että mitä luksuselämää siellä (Singaporessa) vietetäänkään.

Leena (H12): Kyllä mä olen huomannut, että joku on jopa hylännyt ystävyysuhteen sen takia, että mulla menee muka hirvittävän hyvin. Että kyllä mä sen tulkitsisin kateudeksi, joka sieltä pohjalta kumpuaa. Eikä sitä viitsi puhua näistä asioista kaikille Suomessa, että sitä on oppinut pitämään ne itsellään. Jos kysytään, niin voin mainita, mutta millään lailla en korosta.

On olemassa kulttuuriset rajat sille, mistä kussakin yhteisössä voidaan uneksia, mitä voidaan haluta ja hankkia. Mikäli yksilö etsii sosiaalista hyväksyntää, niin kaikki, mikä ylittää tuon näkymättömän rajan on luksusta

ja luksuksen haluaminen on ikään kuin synty. Kaikissa yhteisössä yhdenmukaisuutta pidetään tärkeänä. Yhteisön jäsenten tulisi ymmärtää asettua turvallisten rajojen sisäpuolelle ja olla kuten muut. (Bauman 2002, 95.) Haastattelujeni naiset ovat havainneet tulleen eräänlaiselle luksusrajalalle, jota he eivät kykene ylittämään, mikäli haluavat sosiaalista hyväksyntää lähipiirissään. (Vrt. edellä Antaki 1994, 43; Jokinen 1996, 164.) Tosin Hanna näkee kotimaasta kiirivälle kateudelle myös muita syitä.

Hanna (H8): Mä luulen että yksi syy on se, että ylipäättään ulkomailla olemiseen liittyy Suomessa vielä jonkinlainen arvolataus. Se on jotenkin hienompaa.

Hannan epäily saa tukea Päivi Rantasen (1998) tulkinnasta, jossa topeliaaninen käsitys köyhästä ja karusta, mutta meille suomalaisille parhaasta maasta nähdään edelleen olevan osa Suomi -kuvaa. Topeliuksen vuonna 1875 ilmestynyttä Maamme kirjan Suomi -kuvaa hallitsi näkemys köyhästä ja karusta isänmaasta, jota ei saa hylätä oman edun tavoittelemisen nimissä. Topeliaaninen tulkinta onkin pitänyt sisällään eräänlaisen maastamuuttokielion, jossa karu maa ja isänmaanrakkaus on liitetty yhteen. Maamme -kirjaa käytettiin kouluissamme lähes sadan vuoden ajan, jolloin se on opettanut usealle suomalaiselle sukupolvelle, mitä oikea suomalaisuus on. (Rantanen 1998, 102–104.) Knuutila (1994, 34, 153) lisää, että aikansa eläneen tuntuistakin suomalaisuuden mielikuvista on yllättävän vaikea sanoutua irti, sillä majesteettisen hitaina kulttuurisina pohjavirtoina ne ovat vastahankaisia muutokselle.

A Living-in Maid

Suomalaisen ekspatriaattiperheen taloudellisen liikkumavaran lisääntymisen ohella vapaa-ajan luonnetta muuttavat sekä naisen kotona oleminen että mahdollisuus saada kokopäiväistä lasten- ja kodinhoitoapua. Useimmissa suomalaisperheissä kumpikin tilanne on uusi. Suomalaiset naiset eivät ole tottuneet jättäytymään ansiotyön ulkopuolelle kuin äitiyslomillaan. Perheissä ei olla myöskään totuttu siihen, että omassa kodissa on läsnä vieras ihminen. Lähes kaikilla haastattelemillani naisilla on kuitenkin osa- tai kokopäiväistä kotiapua. Singaporessa sekä paikalliseen että ekspatriaattielämänmuotoon kuuluu isäntäperheen luona asuva kotiapulainen (a living-in maid). Kokopäiväinen kotiapulainen on lähes poikkeuksetta hankittu välitystoimiston kautta ja tulee useimmiten Filippiineiltä. Niinpä Living in Singapore (1995,

122–123) opaskirjassakin todetaan Amerikkalaisten Naisten yhdistyksen järjestävän erityisiä ensiapukursseja kotiapulaisille. Kirjassa ensiapukursseista kertovaan tekstiin liittyy viereiselle sivulle sijoitettu puolen arkin kokoinen värikuva, jossa neljä tummatukkaista nuorta naista seisoo pöydän ympärillä. He katsovat tarkkaavaisina, kuinka valkoiseen takkiin pukeutunut keski-ikäinen kaukaasialainen nainen elvyttää noin 2–3 vuotiaan lapsen kokoista nukkea. Isäntäperheessä asuva, kokopäiväinen apulainen on singaporelaisessa ekspatriaattiyhteisössä siinä määrin normi, että Nella tuntee velvollisuudekseen selittää omaa valintaansa semminkin, kun jaloissa pyörii vasta yksivuotias miehenalku ja toinen on tulollansa.

Nella (H14): Minulla käy nyt kerran viikossa siivoaja. On tarkoitus, että se riittäisi. Että mä en halua tänne kokoaikaista apulaista. Se on kuitenkin semmoinen. Tämä on mun koti.

Perheen rytmissä elävä kotiapulainen kuitenkin houkuttaa, koska kotiapulainen mahdollistaa lapsiperheen äidille, pienten lasten vanhemmille, sellaista omaa aikaa, jota vieraissa oloissa on muuten vaikea järjestää. Jaana on ollut kaksikymmentä vuotta kotiäitinä Suomessa. Hänellä on neljä lasta, joista kaksi nuorinta asuu Singaporessa. Leenalla puolestaan on kolme pientä poikaa.

Jaana (H10): Niin onnellinen, että meillä on living-in meidi. Mun ei tarvitse edes siivota, eikä laittaa ruokaa. Että nyt, niin mä todella vaan nautin. Mä olen sanonut aina. Mä olen kaksikymmentä vuotta tehnyt töitä ihan siis aamusta iltaan koko ajan.

Leena (H12): Ja täällä meillä on nyt (kotiapulainen). Mä voin mieheni kanssa lähtee. Me päätetään, että hei nyt me lähdetäänkin käväisemään tuossa vähän ulkona. Me voidaan ihan koska vaan tehdä se.

Kotiapulainen on suomalaisessa perheessä kuitenkin ajatuksena outo. Asuu apulainen sitten yhdessä perheen kanssa tai käy auttamassa siivouksessa, silytyksessä, ruuanlaitossa, lasten kaitsemisessa suomalaisiin käytäntöihin ei ole kuulunut vieraan ihmisen läsnäolo omassa kodissa. Usein tilanne onkin alussa hämmentävä.

Frida (H6): Onhan se tietenkin alussa vaikea, kun olet tottunut itse tekemään kaiken ja toinen tulee huusaan sun keittiöön.

Kysymys kotiapulaisuudesta nostattaa pintaan vielä toisenkin suomalaiskansallisen hyveen: ankaran työnteon, suorastaan raatamisen. Myös tällä kohtaa haastattelujen naiset katselevat omaa tilannettaan ensisijaisesti Suomeen jääneitten ystävien ja sukulaisten silmin.

Greta (H7): No, niin sitten se muija saa siellä olla kotona ja meidi tekee hommat. Ja siellä paratiisissa vaan istuu ja löhöö. Joo, siis se on aivan selvä asia, että tämä ei ole todellakaan helppoa.

Asetelma ei kuitenkaan koske ainoastaan suomalaisia ekspatriaatteja Singaporessa, sillä Asta Leppänen (2004) toteaa Dallasissa asuvista suomalaisista ekspatriaateista: "Suomalaiset eivät mielellään kerro ulkopuolisille, jos he ovat palkanneet siivoojan, lastenhoitajan, au pairin tai puutarhurin. Taustalla voi olla iänikuinen kateuden pelko. Toisaalta suomalaiset arvostavat myös työntekoa ja käyttävät palveluja huomattavasti vähemmän kuin amerikkalaiset. Lapset hoidetaan mieluummin itse ja ruoat laitetaan kotona." (Leppänen 2004, 171.) Suomalaisiin kulttuurisiin käytäntöihin sitkeästi liitettävä ahkeruuden korostaminen tulee haastatteluissa esiin myös eräänlaisena etukäteen kieltäytymisenä tarjotusta mahdollisuudesta, sillä Mari sulkee itse itsensä kotiapulaiskäytännön ulkopuolelle.

Mari (H13): Mutta sitten mä rupesin miettimään, että mitäs nyt sitten, jos mä en jaksa tiskata, siivota, pestä pyykkiä ja sillittää. Kun silloin, kun mä hoidin kaksi kakaraa, mä kävin päivät töissä ja mä kävin illalla vielä koulua siinä yhdessä vaiheessa ja sitten me rakennettiin. Eikä mulla ollut yhtään meidiä. Ja kyllä meidän huusholliin mahtui sillonkin. Jos mä nyt otan tähän jonkun sorkkimaan, että mä saan istua tässä, niin ei se käy kyllä mulle. Ja sitten mulle ei ainakaan kelpaa se jälki.

Suomalaisten tulee siis edelleen ahkeroida. Topelius on ollut omalta osaltaan pohjustamassa sitkeästi säilynyttä omakuvaamme raatajina. Maamme-kirjan kertomuksessa Autiolle annetaan hedelmällinen maa, jonka hän laiskuudellaan päästää rappeutumaan. Päiviö, joka alunperin joutuu tyytymään karuun maahan, saa oman maatilkkunsa ahkeruudellaan kukoistamaan. Topeliaanisessa sielunmaisemassa Autio identifioituu niihin vauraisiin toisiin (ulkomaalaisiin), joilla on aikaa nautiskella elämästä. Päiviö kuvaa köyhää

suomalaista, joka vaivojaan kaihtamatta tekee kaiken voitavansa. (Rantanen 1998, 104–105.)

Kotiapulaisuuden lisäksi se, että puolisopestille suostunut nainen ei ole ansiotyössä kodin ulkopuolella, muuttaa myös siihen tottumattomissa suomalaisperheissä käsitystä vapaa-ajasta ja sen vietosta. Miesten paljosta työnteosta huolimatta puolisoille jää usein aiempaa enemmän aikaa yhteiselle tekemiselle, sillä vapaa-aika ei kulu ainoastaan työstä toipumiseen tai kotiaskareisiin. Hanna kuvaa nasevasti uutta asetelmaa. Hannalla ei ole lapsia, eikä kotiapulaista.

Hanna (H8): Mutta kyllä se semmoinen vaikutus parisuhteeseen on, että kun mä olen kotona, niin mä pystyn hoitamaan kotiasiat valmiiksi. Sitten kun Heikki on vapaalla, niin sitten se hänen vapaa-aikansa on paljon laadukkaampaa. Se on sitten semmoista oikeata yhdessäoloa ja rentoutumista ja tehdään jotain kivaa yhdessä. Että aikaisemmin, kun mä olin myös töissä ja tein pitkää päivää. Niin se harvinainen vapaa-aika, mitä meillä oli meni siihen, että pestiin pyykkiä ja imuroitiin ja käytiin kaupassa, tehtiin ruokaa, sitä perushuoltoa.

2.3 Salainen tehtävä

Taloudellisen tilanteen kohentuminen, saatavilla oleva apu kodin- ja lastenhoidossa ja naisen asema ansiotyön ulkopuolella eivät kuitenkaan vielä kokonaan selitä, miksi Living in Singapore -opaskirja kiinnittää ekspatriaattielämänmuotoa kuvatessaan niin paljon huomiota vapaa-ajan viettoon. Tässä tullaan edellä esittämäni neljänteen kohtaan, jossa jokainen ulkomaantyökommennukselle lähtevä suomalainen ekspatriaattiperhe jättää kotimaahan laajemman tai suppeamman, kiinteämmän tai löyhemmän työtoveri-, naapuri-, ystävä- ja sukulaispiirin. Uusissa oloissa kotimaan sosiaalisen piirin puuttuminen on sekä menetys että mahdollisuus. Aikaisemmassa kirjallisuudessa on kiitettävästi kiinnitetty huomiota stressin ja yksinäisyyden kokemuksiin, joihin ekspatriaattiperheen on syytä varautua, koska asemamaassa ei ole tuttua ja turvallista sosiaalista verkostoa. (Ks. Adler 2002, 265; Lampela-Kivistö 2001)

Lähtöön ja uudelleen alkamiseen sisältyy kuitenkin aina myös vapauttavia elementtejä. Kuinka muuten kukaan koskaan jättäisi mitään taakseen? Julia

Kristeva (1992, 38) nimeää suvusta, äidinkielestä, kotimaasta irti tempautumisen rohkeudeksi. Irti tempautumista siivittää eräänlainen seksuaalinen vimma: lyhyen siiveniskun kaikki on mahdollista. Seuraavassa Gretan puheenvuorossa on kuultavissa ristiriitainen suhde äitiin, jolloin voidaan tulkita, että muuttoon on sisältynyt tarve ottaa etäisyttä äidistä.

Greta (H7): Meillä oli aika paljon Suomessa semmoista, että mun äiti oli lapsia hoitamassa. Mikä oli ihan kiva sinänsä, mutta kyllä se sitten aika paljon sekaantui myös perhe-elämäänkin siinä sitten ((naurahtaa)).

Serkun jokakesäinen kutsu mökille, tyttären balettitunti, työpaikan sähköporukka, kylään odottava anoppi. Kaikki ne jäävät Suomeen. Singaporessa asuessaan suomalaisten ekspatriaattiperheitten on mahdollista uudelleen miettiä, mitä he vapaa-aikanaan haluavat tehdä. Perheitten on mahdollista ikään kuin järjestäytyä uudelleen suhteessa omaan ajankäyttöön, koska kotimaan sosiaalinen verkosto ja entiset velvoitteet eivät enää fyysisesti sido. Ekspatriaattiperheillä on siis todellista vapaasti valittavaa aikaa aiempaa enemmän, vaikka varsinaisten ekspatriaattityöntekijöiden (miesten) työaika yleensä lisääntyy.

Cecilia (H3): Että kun sä olet ulkomailla, kun sulla on pienempi se sun ympyräs. Ja sun oma perhe on se ainut, mikä sulla on niin se lähentää. Suomessa sulla on se koko lähisukulaisuus, joka sitten vähän vetää sua sivummalle. Ei se nyt tavallaan sua kauemmaksi vie, mutta niitä on enemmän niitä, mihin sitä huomiotaan jakaa.

Niinpä ekspatriaattielämänmuoto on mahdollista kuvata jatkuvana tasapainotteluna eräänlaisten dikotomisten ääripäiden välillä. Ekspatriaattielämänmuodon aineellisen hyvinvoinnin kääntöpuolelta löytyy pätkäelämän kuluttava epävarmuus. Ekspatriaattielämänmuodossa innostus ja irtiotto muuttuvat toisessa hetkessä riipiväksi yksinäisyydeksi ja neuvottomuudeksi. Ekspatriaattielämänmuoto sekä positiivisella tavalla lähentää perheenjäseniä toinen toisiinsa että pakottaa heidät muiden kontaktien puutteessa vaatimaan riippuvuussuhteeseen toinen toisistaan.

Living in Singapore, An Expatriate´s Guide -opaskirjan lähempi tarkastelu paljastaa kuitenkin vielä yhden, ikään kuin pinnan alla uinuvan, konnotaation, joka koskee nimenomaan puolisopestiläisiksi lähteneitä naisia. Opaskirjaa lukiessa ei nimittäin voi olla huomaamatta niitä yhtäläisyysmerkkejä, jotka ekspatriaattielämänmuodon ja kuluttamisen välille on vedetty. Kuten jo edel-

lä totean, oppaassa ostosten tekeminen ja kuluttaminen liitetään erityisesti naisiin eli kotona oleviin puolisopestiläisiin. Asetelman kiinnostavuutta lisää se, että ekspatriaateille tarkoitettun opaskirjan on toimittanut Singaporessa asuvien amerikkalaisten yhdistys (The American Association of Singapore). Yhdysvaltalainen Genna Matthews (1987, 198) nimittäin toteaa, että ennen toista maailmansotaa amerikkalaisessa yhteiskunnassa kotona olevat naiset jätettiin systemaattisesti julkisen piirin ulkopuolelle. Naisille suunnatussa aikakauslehdessä Ladies Home Journal julkaistiin tuolloin lukuisia artikkeleita, joissa naisia kiitettiin siitä, että he eivät sotkeudu itselleen liian monimutkaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, vaan pysyttelevät kodin ja perheen kysymyksissä. Lehden vuoden 1938 syyskuussa ilmestyneessä pääkirjoituksessaan Bruce ja Beatrice Gould evästävät lukijoitaan seuraavasti: ”... Be glad you`re dumb while your husband is saving the world - be brave and you can save the home.”

Amerikkalaisille keskiluokkaisille naisille ei siis jätetty juuri muita väyliä toteuttaa itseään kuin kodin yksityinen piiri, kotirouvuus. Kuten Betty Friedan vuonna 1963 ensimmäisen kerran ilmestyneen *Feminine Mystique* kirjansa uuden laitoksen esipuheessa toteaa: naisia ei otettu niin vakavasti, joten naiset eivät ottaneet itseäänkään niin vakavasti (Friedan 2001, xvi). Vaikka sitä ei kukaan kotirouville ääneen sanonutkaan, naiset ymmärsivät, että heidän todellinen yhteiskunnallinen ja taloudellinen funktionsa oli hankkia kauniisiin lähiökoteihinsa yhä uusia televisioita, jääkaappeja ja pölynimureita. Kuluttamisesta kehkeytyikin 1950–60 -lukujen amerikkalaisten keskiluokkaisten lähiökotirouvien eräänlainen salainen tehtävä. (Friedan 2001, xi.) Friedan kuvaa 1950–60 -lukujen amerikkalaiset keskiluokkaiset lähiökotirouvat lasten kaltaisiksi naisiksi, jotka olivat vapaaehtoisesti luopuneet todellisesta itseään toteuttavasta aikuisuudesta viettääkseen aikansa ikään kuin inhimillisen olemisen alemmalla tasolla täyttäessään päivänsä sillä, että he hankkivat ruokaa perheilleen ja tavaroita koteihinsa. (Friedan 2001, 307.) Asettamalla Friedanin ja Matthewsinkin tulkinnat *Living in Singapore, An Expatriate's Guide* -opaskirjan lukuisia naisille suunnattuja ostosvihjeitä vasten paljastuu, että samainen 1950–60 -lukujen amerikkalainen kuluttava kotirouva on eräänlaisena kuluttavan puolisopestiläisen (jonka implisiittisesti oletetaan olevan nainen) ideaalina siirretty ekspatriaattielämänmuotoon, ilman, että ideaalia on lainkaan asetettu kyseenalaiseksi.

3

MENOLIPPU

3.1 Ekspatriaattikotirouva

Tutkimustarinani päähenkilöt eivät siis ole kumpaa sukupuolta tahansa olevia puolisoita. He ovat syystä tai toisesta ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitä suomalaisia naisia. Naisille tulisikin nyt löytää sopiva nimi. Nimen antaminen jollekin ilmiölle ei ole sanoilla leikittelyä, sillä se on mitä suurimmassa määrin teoreettinen valinta. Marja Etelämäki (1998, 56) toteaa nimen asettavan kulloinkin puheena olevan johonkin merkityskokonaisuuteen. Nimi on se, joka ohjaa sitä, mitä tuosta jostakin voidaan nostaa esille ja minkälaisia ominaisuuksia siinä on mahdollista osoittaa. Nimi ohjaa sitä, miten jokin ilmiö kulttuurisina käytäntöinä ja sosiaalisina rakenteina on kuvattavissa ja miten ilmiöön voidaan ottaa kantaa. Puolisopestiläinenhan voi olla joko nainen tai mies, koska käsitteestä itsestään sukupuoli ei ilmene. Tutkimuksen tarpeisiin puolisopestiläinen on kuitenkin hankala, koska sen käyttö vaatii jatkuvaa sukupuolen määrittelymistä. Tutkimustehtävä mielessäni olen päättänyt hieman raskasliikkeeseen määreeseen: ekspatriaattikotirouva, koska sen avulla on mahdollista tarkasti kertoa se, mistä on kyse.

Ekspatriaattikotirouva ei voi olla mies. Sanan alkuosasta selviää myös se, että ekspatriaattikotirouvuus tapahtuu ulkomailla, naiselle vieraassa ympäristössä. Koska ilmauksen alkuosa viittaa liiketaloustieteessä käytettävään käsitteeseen ekspatriaattius, niin samalla se rajaa ekspatriaattikotirouvuuden naiselle määräaikaiseksi statukseksi. Määreen loppuosa puolestaan kertoo, että nainen on kotona. Miestensä matkaan lähteneiden suomalaisnaisten on asemamaassa vaikeaa tai mahdotonta sijoittua ansiotyöhön kodin ulkopuolelle. Joissain maissa sen estävät paikalliset työlupakäytännöt tai saattaa olla, että naisen työnteko on erikseen kielletty miehen komennussopimuksessa. (Rousku 1998, 120.) Junkkarit (2003, 83) toteavatkin, että " ... nykyajan

paimentolaisille on tyypillistä, että ulkomaille lähdetessä perheen isällä on työpaikka ja äiti jää kotiin hoitamaan lapsia.” Yleensä suomalaisessa kontekstissa ekspatriaattityöntekijän naispuolisoa nimitetäänkin kotiäidiksi (Junkkari & Junkkari 2003, 89; Lampela-Kivistö 2001; Rousku 1998, 118).

Se, miksi olen päätenyt nykysuomalaiseen korvaan hieman oudolta kalskahtavaan kotirouvaan, johtuu yksinkertaisesti siitä, että tutkimuksessa ei ole kyse kotiäitiydestä. Kaikki ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneet naiset eivät ole äitejä. Kaikki naiset eivät myöskään ole enää ikään kuin aktiivisesti äitejä. Niinpä esimerkiksi omasta haastatteluaineistostani löytyy kolme (3) sellaista naista, joilla ei ole lapsia lainkaan. Neljä (4) haastattelemistani naisista puolestaan on elämänvaiheessa, jossa kaikki heidän lapsensa ovat jo aikuisia eli yli 18-vuotiaita. Tarkoitan kotirouvalla siis sellaista naista, joka ei ole ansiotyössä kodin ulkopuolella; ja jolla joko on tai ei ole lapsia.

Edellä kuvattua 1950–60 -lukujen amerikkalaista keskiluokkaista lähiö-kotirouvuutta leimasi kuluttamisen ohella toinenkin piirre, jonka voi havaita olevan läsnä myös ekspatriaattielämänmuodossa. Kun amerikkalaiset kotirouvat kotitalouksien koneellistumisen myötä siirtyivät monenlaisten taloustöiden osajista ja tuottajista kuluttajiksi, samalla itse kotirouvuus alkoi näyttäytyä vähemmän työnä. Kotirouvuudesta tuli siis teknisen kehityksen ja yleisen vaurastumisen myötä sellainen elämänmuoto, joka ei vaatinut juurikaan osaamista tai erityistaitoja. Niinpä kotona toimimisesta tuli ennemmin kotona olemista, jolloin se alkoi myös naisten itsensä silmissä näyttäytyä yhä epätydyttävämpänä olotilana. Sen sijaan, että kotirouvat olisivat nauttineet kotona olemisestaan, he kokivat, että heidän päivänsä olivat jotakin, jota heidän piti vain sietää, sillä useimmat päivittäiset rutiinit eivät enää vaatineet naisilta erityistä paneutumista. Tämä naisten siirtyminen kotitaloustöiden osajista kuluttajiksi vaikutti myös siihen, miten 1950–60 -lukujen amerikkalaisessa yhteiskunnassa kotirouvuuteen alettiin suhtautua. Kaunokirjallisuuteen ilmestyi miellelyhtymäpari: bitch – housewife, jolla haluttiin kuvata, kuinka naiset kotirouvina, joko pomottivat miehiään tarpeettomasti tai he olivat ainoastaan rahaa ympärilleen kylväviä ”parasiitteja”, tai usein kumpaakin. Amerikkalaisten miesten keskuuteen levisi pelko, että kotirouvina naiset pääsevät aivan liian helpolla. (Matthews 1987, 201–202, 209.) Viitteitä vastaavan maskuliinisen position olemassaolosta, jossa ekspatriaattikotirouvien elämän ajatellaan olevan liian helppoa, on löydettävissä myös omasta haastatteluaineistostani.

Frida (H6): Monet suomalaiset miehet että kyllähän teillä naisilla on helppoa täällä, shoppaillette. Miehet tekee töitä.

Siteeraan edellä Friedanin tulkintaa, että koska amerikkalaisen yhteiskunnan sisällä kotirouvia ei otettu kovin vakavasti, he eivät itsekään ottaneet itseään kovin vakavasti. Ekspatriaattiyhteisöjen sisäinen hierarkia on myös sillä tavalla ansiotyön varaan rakentunut, että kukaan ei yleensä vaivaudu kysymään ansiotyön ulkopuolella eläviltä ekspatriaattikotirouvilta, mitä he tekevät. Ja juuri kysymyksen poissaolo paljastaa, että ilman muuta oletetaan, että naiset eivät tee mitään, millä olisi mitään erityistä merkitystä. (Bryson & Hoge 2003, 184.) Puolisopestille lähteneitten naisten ei siis ole helppo olla ansiotyössä käyvän ekspatriaattiyhteisön silmissä sillä tavoin kokonaisina läsnä, johon he nykyisen länsimaisen tasa-arvoon pyrkivän yhteiskuntajärjestyksen sisäistäneinä naisina ovat lähtömaissaan tottuneet. Ekspatriaattikotirouvuudesta käsin tarkasteltuna asetelma on turhauttava, jopa loukkaava. Seuraavassa Pascoe kuvaa tapahtumia eräillä päivälliskutsuilla, joihin hän puolisona osallistui:

Yritin ottaa osaa keskusteluun viittaamalla aiempaan uraani lehtimiehenä. Kerroin vierustoverilleni olevani koulutukseltani journalisti. Toivoin, että hän tai joku muu pöytäseurueesta olisi tarttunut syöttiini. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan toinen mies kysyi vierustoveriltani, kuinka hänen liiketoimensa sujuivat. Päätin soluttautua keskusteluun mukaan hieman myöhemmin. Jälkiruokaa syödessämme hätistelini vierustoveriani uudelleen kertomalla, että olen urani aikana tehnyt paljon töitä yritysten tiedottajana. Innostuin omista puheistani. Ja koska asuimme tuolloin Taiwanilla jatkoin, että myös Taiwania olisi varmasti monella tapaa mahdollista markkinoida. Sehän on hienoa, mies mutisi hajamielisesti, todeten samaan hengenvetoon hänen oman vaimonsa harrastavan kutomista. (Pascoe 2001, 74.)

3.2 Kadonneen arjen metsästyks

Lähdön partaalla

Päivi Naskali (1998) korostaa vieraisiin oloihin muuttajan aina joutuvan pohtimaan omaa sijaintiaan ja subjektiuttaan. Suomalaisien ekspatriaattikotirouvien kohdalla ei tietenkään ole kyse subjektiuden kertakaikkisesta muutoksesta, vaan eräänlaisesta subjektiuden uudelleen prosessoinnista. Itse asiassa subjektiuden uudelleen prosessoinnista tulee, ainakin ulkomaantyökomennusten alkuvaiheissa, ikään kuin ekspatriaattikotirouvien pääasiallinen tehtävä, sillä useat aiemmin heidän käytössään olleet identiteetit joko lakkaa-

vat kokonaan olemasta tai muuttavat muotoaan. Singaporeen asettautuminen tarkoittaa suomalaisten ekspatriaattikotirouvien elämässä sitä, että he ovat lähteneet pois jostain muualta. Varsinkin ensimmäistä kertaa ulkomaantyökommennuksella olevat suomalaisnaiset kertovat siirtymävaiheen olleen rankan. On tavallista, että yritykset lähettävät ekspatriaattityöntekijän asemamaahan ennen muuta perhettä, jolloin käytännön muuttojärjestelyt koti- tai lähtömaassa jäävät naisen harteille. Miehen nopea lähtö tulee usein perheelle yllätyksenä, jolloin naisille ei jää muuta vaihtoehtoa kuin selvitä.

Bella (H2): Mutta sitten siinäähän kävi niin, että mun mieshän joutui silloin tammikuussa heti tänne pariksi viikoksi ja varsinaisesti aloitti jo maaliskuun alussa täällä. Että se aikataulu hänen kohdallaan sitten aikastui. Koska mä hoidin kaikki kontit tänne lähtemään yksin, kaikki muuttoasiat, kaikki asunnon vuokraukset. Kaikki jäi mulle silloin, koska se tuli niin äkkiä se lähtö tänne, mutta selvittiin.

Greta (H7): Siis sehän on todella raskas projekti. Ainakin meillä oli, koska meillä oli mies kuukauden etukäteen täällä asumassa ja me oltiin sitten kuukauden Suomessa itseksemme. Ja mä samalla järjestelin tätä muuttoa ja siivosin asuntoa vuokralaisia varten. Ja pakkasin kamoja ja hoidin (lapsia). Valvoin yöt tuon pienimmän kanssa ja tota se oli hirveän rankkaa. Kyllä multa itku pääsi, kun mä pääsin tänne asuntoon. Täällä oli tosi likasta ja mä ajattelin, että tässä mulla alkaa uusi rulljanssi, kun mä olin puolikuolleenä pessyt sitä meidän asuntoa.

Kokemus ei kuitenkaan rajoitu haastattelujeni suomalaisnaisten kokemukseksi, sillä myös Pascoe (2003, 17) varoittaa ekspatriaattikotirouvia siitä, että nämä eivät tule näkemään miehiään muutamaan kuukauteen, koska mies tullaan lähettämään asemamaahan etukäteen ja naisten täytyy myydä asunto ja hoitaa muuttoon liittyvät järjestelyt. Aiempi lähtökokemus ymmärrettävästi helpottaa siirtymävaihetta, mutta siitä huolimatta uuteen maahan muuttaminen perheen kanssa on aina mittava ponnistus. Cecilia on ennen perheen nykyistä ulkomaantyökommennusta ehtinyt asua jo kolmessa eri maassa.

Cecilia (H3): Että se hoitui. Ja koska me ollaan oltu aikaisemmin maailmalla, niin mä osasin. Totta kai kodin siirtäminen maasta toiseen sehän on. Mutta onhan se iso prosessi.

Lähtö ja uuteen maahan asettautuminen kietoutuvat monella tapaa toisiinsa. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kokevat lähdön ja uudelleen alkamisen konkreettisesti myös omassa ruumiissaan, sillä entisestä itsensä irti repäisy ja vieraan kohtaaminen kuluttavat heitä sekä fyysisesti että psyykkisesti.

Riina (H17): Alussa kun sä tulet johonkin vieraaseen ympäristöön, niin sullahan menee energiaa siihen, että sä panet paikat kuntoon.

Sangen arvaamattomat seikat saattavat ulkomaantyökomennusten alkumetreillä tuntua ekspatriaattikotirouvista hämmäntäviltä. Naiset voivat kokea jopa habituksensa vääranlaisina: Kun tulin Thaimaaseen koin itseni jotenkin omittuiseksi, toivottoman pitkäksi ja hyvin kalpeaksi. En ollut tuntenut sellaista koskaan aikaisemmin. Kotona Yhdysvalloissa olen aina kokenut itseni pieneksi, mutta Thaimaassa koin olevani valtava. En tiennyt, kuinka minun olisi pitänyt kävellä kaupungilla. Minua katsottiin niin häpeämättömästi suoraan silmiin, etten tiennyt tuijotanko takaisin, katsonko muualle vai hymyilenkö. Tuntui kuin olisin menettänyt yksityisyyteni, koska minulla ei ollut mitään mahdollisuutta sulautua ympäristööni. (Bryson & Hoge 2003, 61.)

Hanna (H8): No, se oli ehkä silleen, että mihin ei ollut varautunut, että miten paljon ihmisiä täällä on ylipäätään joka paikassa, kadulla, kaupassa. Ja miten pieniä ne on ((naurahtaa)) ne ihmiset. Iso tuntee olevansa suuri mursuntappaja pohjoisesta, joka voi yhdellä varomattomalla liikkeellä heilauttaa kuoliaaksi useammankin pienen kiinalaisen.

Singaporen pääsaari on 42 kilometriä pitkä mitattuna idästä länteen ja 23 kilometriä mitattuna pohjoisesta etelään. Saariryhmä sijaitsee Malesian niemimaan kärjessä, vain 137 kilometrin päässä päiväntasaajalta. Singaporessa on päiväntasaajalle tyypillinen ilmasto, joka käytännössä tarkoittaa kuumuutta ja kosteutta läpi vuoden. Päivittäinen keskilämpötila on 26,8 °C, päivittäinen suhteellinen kosteus niinkin korkea kuin 84,3 % ja vuosittainen sademäärä kipuaa yli kahteen metriin. (Singapore 2000, 33.) Niinpä myös saaren maantieteellisestä sijainnista johtuva trooppinen ilmanala verottaa suomalaisten ekspatriaattikotirouvien voimia.

Paula (H16): Mä olen tämmöinen neljän vuodenajan ihminen. Että tämä kuumuus, tämä keskipäivän aurinko on aika kova. Se rajoittaa sillä tavalla, että sä suunnittelet päiväsi eri tavalla. Ja sitten sä olet aika väsynyt, että tarvitsee enemmän yöunta.

Trooppisen kuumuuden ja kosteuden lisäksi Singaporeen muuttaneitten ekspatriaattikotirouvien on totuteltava selviytymään arjesta ja arjen pulmatilanteista yksin, sillä perhe-elämän pyörittäminen jää yleensä kokonaan heidän harteilleen.

Frida (H6): Että ei mies joutanut. Ei se joutanut sielläkään (Bangkokissa) mitään asioita hoitamaan. Kaikki asiat mä jouduin hoitamaan itse.

Epätahdissa

Alkuviikkoina vieraassa ympäristössä suomalaisilla ekspatriaattikotirouvilla on vaikeuksia suoriutua niinkin jokapäiväisestä askareesta kuin ruokakaupassa käynti, sillä sekä kaupat että niissä myytävät tarvikkeet noudattavat naisille vierasta logiikkaa. Mikäli naiset haluavat leipoa pullaa, heidän on ensin selvitettävä, löytyykö mistään hiivaa. Leipooko täällä joku muu pullaa? Ostospaikan löydettyäänkin naisten on jatkettava etsimistä, sillä seuraavaksi heidän pitää ymmärtää, mille hyllylle hiiva paikallisen käytännön mukaan laitetaan. Jokaisen, ennen varsin vähäpätöiseltä tuntuneen, tavarain tai palvelun etsiminen ja kokonaan uuden sisäisen järjestyksen omaksuminen väsyttävät. Ekspatriaattikotirouvat uupuvat, sillä liian monet itsestäänselvytykset ovat kadonneet heidän elämästään.

Anna (H1): Ehkä se tekee elämän Suomessa normaaliksi, koska sä tiedät niin helposti ja tarkkaan, miten siellä pitää toimia. Miten homma toimii. Mutta että täällä se ei olekaan niin yksinkertaista mihin sä olet tottunut. Että teenpä sitä ruokaa. Ai, perhana ei täältä saakaan varmaan sitä. No, saattaa jostain saada, mutta kun mä en tiedä, mistä mä lähtisin hakemaan. Mä olen törmännyt tähän nimittäin miljoona kertaa... Jotenkin tuntuu, että kaikki on niin vasenkätistä nyt mulle, että mä en jaksa ((naurahtaa itkunsekaisesti)).

Anna ja Singapore ovat ajautuneet ikään kuin vastakkain, sillä se mikä on ollut luonnollista siellä (Suomessa) ei yllättäen olekaan sitä enää täällä (Singaporessa). (Jokinen 2003.) Tosin Annan kokemukseen vaikuttaa myös ärhäkkä alkuraskaus, joka tavallista voimakkaimpine pahoinvointeinen on pakottanut Annan sekä pysymään neljän seinän sisällä että vienyt hänet jopa muutamaa otteeseen sairaalaan ja tiputukseen. Singaporessa suomalaiset

ekspatriaattikotirouvat huomaavat arjen ja rutiinien olleen aiemmin limittyneinä toisiinsa. Arki on luonteeltaan toistavaa ja rutiininomaista. Arkisissa käytännöissä toisto ei ole kuitenkaan pahasta, sillä se vapauttaa voimavaroja. Näin tutun arjen pyörittäminen on vähemmän kuluttavaa, kuin oudon ja vieraan ja vasta muotoutumassa olevan. Arki ja sitä ylläpitävät rutiinit eivät kuitenkaan ole olemassa omavoimaisesti, sillä sekä rutiinit että arki luodaan. Rutiineja on myös pidettävä yllä, sillä ilman niiden ylläpitoa arki ei kestä kovin kauan entisellään. Singaporeen muuttaneiden suomalaisten ekspatriaattikotirouvien entiset rutiinit ovat murtuneet. Rutiinien murtumisesta seuraa, että myös tuttu arki on lakannut olemasta. Naiset väsyvät, sillä naisten mieli ja ruumis eivät ole sovussa heihin kohdistuvien vaatimusten kanssa. Erityisesti ulkomaantyökomennusten ensimmäisinä viikkoina ekspatriaattikotirouvat kokevat olevansa ikään kuin epätahdissa. (Jokinen 2003.)

Uusien rutiinien luomisen lisäksi suomalaisten ekspatriaattikotirouvien psyykkistä energiaa kuluttaa toimivan ihmissuhdeverkoston pystyttäminen. Muihin perheenjäseniin verrattuna naisten positio on sekä vaativampi että haavoittuvampi, sillä heillä ei ole ympärillään työpaikan tai koulun luonnollista ihmissuhdeverkostoa. Ihmisiin tutustuminen on kokonaan heidän oman aktiivisuutensa varassa. Selviytyäkseen uudessa arjessaan suomalaiset ekspatriaattikotirouvat joutuvat tekemään eräänlaista tutustumistyötä.

Cecilia (H3): Mä tota luulen, että se on se tunne-elämän energia. Se että sun tässä alussa varsinkin, sanotaan ekan vuoden aikana, sun täytyy rakentaa sun koko sosiaalinen elämäsi uudestaan. Jokainen uusi ihmissuhde vaatii panoksensa.

Frida (H6): Monet suomalaiset miehet että kyllähän teillä naisilla on helppoa täällä... Mä sanon ei se nyt kyllä niinkään. Että alussa (kun) Bangkokiinkin meni, niin ihmissuhteetkin sun pitää ihan itse. Mies menee töihin ja sillä on heti niitä kavereita.

Doriksen kokemus Bangkokin ajoilta osoittaa, että ekspatriaattikotirouville ei ole valinnan varaa. He eivät voi valita, haluavatko he pitää yhteyttä toisiin samassa elämäntilanteessa oleviin naisiin vai eivät. Kontakteihin on hakeuduttava temperamentin laadusta tai henkilökohtaisista intresseistä riippumatta, sillä asemamaassa jaksaminen edellyttää myös jonkinlaisen perheen ulkopuolisen ihmissuhdeverkoston olemassaoloa.

Doris (H4): Mä en osannut, enkä kai uskaltanutkaan hakea mitään kontakteja aluksi. Ja sitten Bangkok on mielettömän likainen. Sun on pakko siellä siivota joka päivä. Eli aamu alkoi

aina sillä, että sä tartuit siihen moppiin. Ja kun mä tein sitä kotona siis siivosin vaan ja olin siellä pienen lapseni kanssa. Mä muistan, kun me oltiin sitten yhtenä arki-iltana Pizza Hutissa syömässä, niin mä vaan vullotin siellä että mä en kestä tätä. Mun on pakko päästä takaisin Suomeen.

Niinpä ei olekaan yllättävää, että Riina toteaa elämän olevan Suomessa monella tapaa helpompaa.

Riina (H17): Vaikeampaa tämä elämä täällä on kun Suomessa, koska täältä puuttuvat ne tutut kuviot. Elikkä sulla menee aikaa, että sä saat sen elämän rullaamaan jollain lailla normaalisti.

Singaporelaisen arjen synnytystuskien kääntöpuolelta löytyy kuitenkin suomalaisten ekspatriaattikotirouvien halu nähdä vieraita paikkoja, ihmisiä, kulttuureja. Haastattelujeni naiset korostavat ulkomaantyökomennukselle mukaan muuttamisen kysyvän ennen kaikkea luovuutta ja joustavuutta.

Cecilia (H3): Lähtee kuin suureen seikkailuun, silloin ei oikeastaan odota mitään. Ja mun mielestä, kun sä olet seikkailussa, niin sä olet avoin kaikelle.

Paula (H16): Täytyy olla seikkailumieltä, että sä katsot voivasi lähteä uusiin olosuhteisiin. Että sä et ole riippuvainen siitä, että sä saat tietyn merkkistä perunaa ja maitoa ja juustoa.

Tosin tällä kohtaa Seidman (1998, 64) heittää hiekkaa Cecilian ja Paulan rattaisiin huomauttamalla, että havaitessaan haastateltavan puhuvan seikkailusta hän aina valpastuu. Seidman nimittäin tulkitsee seikkailusta puhumisen olevan merkki siitä, että haastateltava tosiasiaa painii jonkin itselleen vaikean kokemuksen kanssa. Uskon, että haastattelujeni suomalaisnaiset eivät kieltäisi Seidmanin tulkintaa, sillä he myöntävät auliisti painiskelevansa ajoittain varsin hämmäntävien kokemusten kanssa. Toisaalta Seidmanin näkemys saattaa myös kuvata angloamerikkalaisen kulttuuripiirin pyrkimystä välttää negatiivisia ilmauksia. Ehkä voimme kuitenkin ajatella, että kun suomalaiset naiset ilmoittavat olevansa seikkailulla, he haluavat ennen kaikkea kertoa koettavansa suhtautua uuteen elämänvaiheeseensa positiivisella ja avoimella mielellä.

Kodintekijä

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät suinkaan jää laiskottelemaan koti-maahan sen jälkeen, kun miehet ovat aloittaneet työnteon perheen uudessa asemamaassa. Naiset pakkaavat, siivoavat, vuokraavat tai myyvät asunon. Naiset hyvästelevät ystävät, sukulaiset ja työtoverit. He siis pakkaavat kodin siirtääkseen sen toiseen maahan, jolloin ekspatriaattielämänmuodon yhteydessä on aiheellista kysyä: Miten perheen koti siirtyy maasta toiseen? Kulttuurissamme koti tulkitaan ennen muuta naisen tilaksi tai paikaksi (Jokinen 1996, 73). Koti ei kuitenkaan ole ainoastaan naisen paikka, sillä se on myös perheen arjen itseoikeutettu tapahtumapaikka. Ja koska juuri nainen esitetään arjen subjektina (joskus myös arjen vankina) ovat arki, koti ja nainen tiukasti toisiinsa sidottuja. (Jokinen 2003.) Niinpä edellä esitettyä kysymystä on syytä tarkentaa: Miten suomalaiset ekspatriaattikotirouvat siirtävät perheen kodin uuteen asemamaahan? Mary Douglasille (1991) koti on ennen kaikkea tila, jota kontrolloidaan. Koti alkaa siitä, kun tietty tila otetaan haltuun. Koti on niitä ihmisiä varten, jotka elävät tiettyssä haltuunotetussa tilassa jonakin tiettyinä aikana. Douglasin määritelmä auttaa näkemään kotiin liittyvät esteettiset ja moraaliset dimensiot. Koti on siis sekä yksilön kokemus että hänen tulkintansa tuosta kokemuksesta. Seuraavassa Bella kuvaa omia tilan haltuunottamisen prosessejaan.

Bella (H2): Heti kun muuttolaatikat tulivat perjantaina, tämä oli lauantaina koti. Että mä purin ja laitoin kaikki kuntoon. Jo lauantaina leivoinkin ensimmäisen kerran. Että tavallaan se tulee kodiksi. Että (on) kaikki kirjat, kaikki lasten kirjat. Sen takia, että koti tulisi kotina. Kaikki astiat, mitä me ollaan käytetty on meillä mukana sen takia, että saatiin koti tuotua.

Sitaatista ilmenee, että Bellalle on ollut erityisen merkityksellistä se, että hänellä on ollut mahdollisuus kuljettaa kirjat, astiat ja muut perheelle tärkeitä esineet Suomesta Singaporeen. Bella ei ole suomalaisten ekspatriaattikotirouvien joukossa poikkeus, sillä juuri itselle tärkeät esineet ovat se osa elettyä ympäristöä, joka auttaa ihmistä siirtymään ajasta ja paikasta toiseen. Esinemaailmassa elämänkulkuun liittyvä menneen ja tulevan jatkuvuus tulee sekä konkreettisesti näkyviin että korostuu. (Vilkko 2000.)

Oili (H15): Me ostettiin (Bangkokissa) no, kaikkea tämmöistä rihkamatavaraa. Ja sitten rupesin pikkuhiljaa sisustamaan. Niistä tavaroista tuli semmosia (tärkeitä), kun mekin muutettiin siellä (Bangkokissa) kolme kertaa. Niistä tuli hirveän tärkeitä, kun mulla oli ne tietyt tavarat mukana, niin sitten mä pystyin olemaan missä vaan.

Vieraassa maassa monet käytännön järjestelyt, kuten esimerkiksi asuinpaikan ja lasten koulujen valinnat vaativat kotimaata enemmän paneutumista, ja tästä johtuen niihin kuluu myös enemmän aikaa. Ainakin suurimmat suomalaiset ekspatriaatteja lähettävät yritykset kustantavat ulkomaankomennusta har-kitsevalle perheelle yleensä viikon pituisen tutustumismatkan mahdolliseen uuteen asemapaikkaan.

Nella (H14): Me käytiin keväällä. Me muutettiin tänne (Singaporeen) viime elokuussa ja me käytiin huhtikuussa täällä. Firma maksoi meidät tänne käymään, katsomaan paikkoja. Ja käytännössä sanottiin, että me saadaan tulla ensin katsomaan ja sitten tehdä lopullinen päätös. Mutta mä mietin mitä firma olisi tehnyt, jos me oltaisiin sen reissun jälkeen ilmoitettu, että ei me tullakaan ((nauraa)).

Perheet käyttävät tarjotun tutustumismatkan juuri eri asumis- ja kouluvaihtoehtojen punnitsemiseen. Joskus tapahtuu niinkin, että etukäteen asemamaahan lähetetty ekspatriaattityöntekijä (mies) hankkii perheelle asunnon. Doris myöntää, että hän ei koskaan viihtynyt miehensä valitsemassa asunnossa. Arjen, kodin ja naisten kolmiyhteys näyttääkin tarkoittavan usein sitä, että kodit ovat enemmän naisten hallussa. Toisaalta, kuten Doris seuraavassa sitaatissa huomauttaa, ekspatriaattielämänmuodossa naisen ja kodin suhde korostuu siksikin, että naiset yksinkertaisesti ovat enemmän kotona.

Doris (H4): Koska hän (mies) meni sinne (Bangkokiin) aikaisemmin, hän valitsi sen asunnon. Ja mä en koskaan viihtynyt siinä asunnossa. Mulle on aina se koti ollut hirveän tärkeä. Ja mun mielestä kodin merkitys korostuu ulkomailla, koska naiset ovat pääasiassa kotona päivisin. Ja jos se koti ei ole semmoinen missä sä viihdyt, niin et sä silloin varmaan viihdy koko paikassa. Ainakin mulla se alku Bangkokissa lähti senkin takia huonosti, koska mä en viihtynyt siinä kodissa.

Singaporessa ekspatriaattien asunnot löytyvät lähes aina kiinteistövälittäjän kautta. Se, mille alueelle perhe päätyy ja minkälainen asumismuoto valitaan, on kompromissi, joka syntyy komennussopimuksessa asumiskustannuksiin varatun summan ja sen hetkisen tarjonnan välisessä neuvottelussa. Perheen toiveet elävät sitten näiden rajojen sisällä. Yritysten Singaporeen lähettämät ekspatriaatit asuvat poikkeuksetta yksityisiltä markkinoilta vuokratuissa asunnoissa. Varsin usein Singaporessa asuville ekspatriaateille tarjotaan niin sanottua condominiumia. Condominium on amerikanenglantia ja sillä tar-

koitetaan hyvin varusteltua ja vartioitua asunto-osakeyhtiötä, jossa yleensä on esimerkiksi oma kuntosali ja uima-allas. On tavallista, että ekspatriaattit kerääntyvät tietyille asuma-alueille ja että eri alueiden välillä vallitsee hierarkia, josta ekspatriaattiyhteisön sisällä ollaan varsin tietoisia. Seuraava Inkan asunnonvuokrauskertomus on Singaporessa asuvan suomalaisen ekspatriaattiperheen näkökulmasta tyypillinen. Inka ja hänen miehensä ovat muuttaneet kahdestaan.

Inka (H9): *Mä olin täällä kerran kolme kuukautta ennen meidän muuttamista tuon isännän mukana nimenomaan hakemassa asuntoa. Kuljin kaksi puolikasta päivää yhden asunnonvälittäjän kanssa. Ja sitten valkkasin kolme vaihtoehtoa ja raahasin miehen katsomaan ne kolme vaihtoehtoa. Me lähdettiin siitä, että ei meidän tarvitse mennä semmoiseen paikkaan, mistä lapset kirmasevat terassilta uima-altaaseen. Me voidaan olla keskustassa. Ja kun ei yleensä normaaliin firmojen housing allowanssit riitä taloihin, niin sitten me mennään kerrostaloon mahdollisimman korkeelle. Eli ei se nyt ollut niin vaikeata sen asunnon löytäminen.*

Jo ennen haastattelujen aloittamista minulle oli selvää, että haastattelujen kuluessa tultaisiin tavalla tai toisella puhumaan kodista ja erityisesti kodin merkityksestä asuttaessa ulkomailla. Minut yllätti kuitenkin se, kuinka vähän haastattelujeni naiset tosiasiallisesti kertoivat siitä kodista, jossa he parhailaan asuivat. Suomalaisnaiset kuvaavat uutta kotiaan ainoastaan yhteyksissä, joissa arkipäiväisen asumisen suhteen on ilmennyt jotakin tavallisuudesta poikkeavaa.

Kaija (H11): *Joo tämä on ihan uusi ja silloinhan tapahtuu vaikka mitä, jos muuttaa ihan uuteen. Ensin makuuhuoneen lattia räjähti tavallaan. Elikkä se nousi sieltä ylös pamahtamalla. Me luulimme, että me putoamme naapuriin ((naurahtaa)). Se oli niin järkyttävää. Ne tulivat tietysti heti katsomaan, mitä oli tapahtunut management offisista. Siinä meni muutama päivä korjatessa.*

Kaikesta huolimatta suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kutsuvat Singaporessa sijaitsevia vuokra-asuntojaan uskollisesti kodeikseen, mutta kovin vakuuttavaa kodin tuntua he eivät kuitenkaan saavuta. Ensin ajattelin, että ekspatriaattielämänmuotoon sisäänkirjoitettu määräaikaisuus ja epävarmuus riittävät selittämään naisten vaitonaisuuden. Sillä vaikka ekspatriaattikotirouvat ovat panostaneet sopivan asunnon etsimiseen ja sen sisustamiseen,

perheen Singaporen koti on kuitenkin väliaikainen koti. Haastattelujeni naiset kertovatkin oikean kodin sijaitsevan edelleen Suomessa.

Mari (H13): Että kyllä mä aina kodiksi tätäkin sanon. Mutta että kyllä mä sitten melkein, kun mä kodista puhun sillä tavalla, kun Suomessa puhutaan, niin puhun siitä Suomen kodista. Että kyllä se paikka se ykköspaikka on. Me on se itse rakennettu aikanaan. Kaikki se mitä on, niin se on meidän ihan omaa.

Paula (H16): Että kyllä mä mieluummin joulun, jos mä saan valita, niin vietän omassa kodissa (Suomessa), kun noin ulkomailla.

Kodin tematiikan tarkastelussaan Anni Vilkkonen (1998) lähtee liikkeelle kakisitahoisesta kodin käsitteen määrittelystä. Ensinnäkin koti viittaa tiettyssä paikassa, tiettyinä aikoina sijainneisiin asuntoihin, joista me olemme elämämme varrella tehneet itsellemme kodin. Toiseksi koti on eräänlainen mielen koti. Mielen koti on eksistentiaalinen suure, johon kiteytyy sosiokulttuurista arvomaailmaamme, yksilöllisiä kokemuksiamme ja tunteitamme. Kaikkia niitä me kannamme mukana mielen kodiksi kutsutussa paikassa. (Vilkkonen 1998, 28.) Vilkkosen metafora mielen kodista auttaa näkemään, että suomalaisten ekspatriaattikotirouvien nykyiset kodit, ne fyysiset asunnot, joissa he parhaillaan asuvat, ja heidän mielensä kodit sijaitsevat eri maanosissa. Suomessa naisten on ollut mahdollista pitää fyysisistä kotiaan ja mielen kotiaan yhdessä ja samassa paikassa. Uuden elämäntilanteen myötä eron tekeminen on kuitenkin käynyt välttämättömäksi. Eron tekemisen välttämättömyydestä johtuu, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kertovat rakkaiksi käyneistä omakotitaloistaan ja haaveistaan viettää joulun Suomessa.

Kotiutuminen

Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien nykyisiä Singaporen koteja kuvaa siis ennemmin eräänlainen poissa- kuin läsnäolo. Michael Billig (1997) pitää poissaolon tarkastelua diskursiivisesti mielenkiintoisena. Se, miksi tietty kulttuurisesti määräytyneet dialogit ei sisällä tiettyjä elementtejä, on yhtä merkityksellistä kuin se, miksi se niitä sisältää. Hiljaisuus ei ole koskaan luonteeltaan viatonta, sillä myös vaikenemista säätelevät erilaiset yhteisölliset normit. Olen päättänyt tulkintaan, että ekspatriaattielämänmuodon väliaikaisuus ei kokonaan selitä suomalaisten ekspatriaattikotirouvien Sin-

gaporen koteja ympäröivää hiljaisuutta, sillä väliaikaisuus on ainoastaan ajan, ei laatuja, funktio. Se, että johonkin tiettyyn paikkaan ei liity ajallista jatkuvuutta, ei sulje pois paikkaan liittyvää tunnesuhdetta. Väliaikainenkin koti voi siis olla kokemuksen tasolla merkittävä. Suomalaisen ekspatriaattikotitirouvien Singaporen koteihin kiinnittyy kuitenkin jotakin, joka tekee niistä ikään kuin vähemmän koteja.

Seuraavassa sitaatissa Inka, joka on ekspatriaattikotitirouvana vielä varsin noviisi, päiväittelee muiden suomalaisten ekspatriaattikotitirouvien käyttäytymisessä havaitsemaansa piirrettä, joka poikkeaa jyrkästi siitä, mikä hänen mielestään on korrektaa. Inkan kuvauksen yhteydessä on hyvä pitää mielessä, että tietyssä yhteisössä vakiintuneen käyttäytymisen arviointi on aina myös kulttuuristen käytäntöjen arviointia. (Juhila 1999, 177.) Kerran kuukaudessa vuorollaan jonkun suomalaisen ekspatriaattikotitirouvan kodissa pidettävien kahvikutsujen yhteydessä naiset kiertelevät luontevasti katselemassa paikkoja. Inkan silmissä he eivät riko normia siinä, etteikö kiertely toisen kodissa olisi mahdollista, joskus jopa toivottavaa. Normia rikotaan, koska naiset kuljeskelevat ympäriinsä ilman, että he pyytävät kutsujen emännältä siihen erikseen lupaa.

Inka (H9): No, mä ajattelin että tännehän ette tule. Varsinkin sen jälkeen, kun mä näin, kun ne (naiset) siellä (meni) ympäri ihmisten huushollia. Ja meni yläkertaankin käskemättä katsomaan toisen makuuhuoneita ja joka paikan yläkerrassakin.

Sitaatista heijastuu positio, joka takaa kenelle tahansa suomalaiselle ekspatriaattikotitirouvalle, hänen niin halutessaan, oikeuden tehdä eräänlainen tupatarkastus kenen tahansa toisen suomalaisen ekspatriaattikotitirouvan kodissa. Mikä selittää naisten, kulttuuristen käytäntöjen kannalta tarkasteltuna, epäkorrektin käyttäytymisen? Jotta kykenen vastaamaan kysymykseen, on ensin otettava askel taaksepäin ja palautettava mieleen, että ekspatriaattiyhteisöä on mahdollista tarkastella eräänlaisena enklaavina. Enklaavin näkökulmasta tarkasteltuna paikallinen väestö elää omaa elämäänsä ja ekspatriaattiyhteisö omansa. Jaakko Valaskivi (2004, 190) viittaa asetelmaan todetessaan, että " ... englanninkielinen ekspatriaattielämä, ja lokaali, japanilainen arkitehdellisuus, elävät rinnan, mutta usein hyvin etäällä toisistaan." Tietenkin ekspatriaattiyhteisöt muotoutuvat jokaisessa maassa luonteeltaan hieman erilaisiksi, koska ne ovat aina sidottuja myös paikallisiin olosuhteisiin. Väitän kuitenkin, että nimenomaan rinnakkain eläminen kuvaa osuvimmin ekspatriaattiyhteisön ja paikallisten asukkaiden keskinäisiä välejä.

Toisaalta ekspatriaattiyhteisöillä on taloudellisia resursseja ja paikallinen väestö puolestaan kykenee tarjoamaan ekspatriaattiyhteisöille erilaisia

palveluja, hyödykkeitä, elämän välttämättömyyksiä, kuten asuntoja. Niinpä ekspatriaattiyhteisön ja paikallisen väestön välejä voi kuvata eräänlaisina markkinoina, joista kumpikin osapuoli hyötyy. Singaporessa yksityisen asuntotuotannon vuokrataso on korkea. Sitä eivät tavoita kuin kaikkein varakkaimmat paikalliset ja ulkomaantyökomennuksilla olevat ekspatriaattit, joiden asumiskustannuksista huolehtii lähettävä yritys. Saarivaltiossa ekspatriaattiyhteisön kulutusvolyyymi ei kuitenkaan perustu ainoastaan ekspatriaattien hyvään taloudelliseen tilanteeseen, sillä myös ekspatriaattien suhteellinen osuus on korkea. Singaporen hallituksen julkistamat väestötiedot kertovat väkiluvun olleen vuonna 1999 yhteensä 3,8 miljoonaa, joista ulkomaalaisia (ei kansalaisia) oli peräti 0,6 miljoonaa (Singapore 2000, 42). Ekspatriaattien lukuisuus puolestaan on seurausta Singaporen hallituksen määrätietoisesta politiikasta, jonka keskeisenä tavoitteena on ollut kehittää maasta kilpailukykyinen luomalla olosuhteet sellaisiksi, että ne houkuttelevat sekä ulkomaisia yrityksiä että lahjakkaita yksilöitä (foreign talent) kaikkialta maailmasta (Singapore 2000, 236).

Vapaarahoitteisen vuokra-asuntojen vilkas kysyntä on puolestaan johtanut siihen, että saarelle on muodostunut yksityisten vuokra-asuntojen pooli, josta alati vaihtuva ekspatriaattiyhteisö valitsee asuntonsa. Niinpä teoriassa on mahdollista ajatella, että kuka tahansa Inkan kanssa samoilla kahvikutsuilla olleista suomalaisnaisista olisi saattanut vuokrata juuri sen asunnon, jossa kutsut pidettiin. Näin tulkittuna suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kodit Singaporessa eivät ole omaksi vuokrattuinaakaan eksklusiivisesti heidän, sillä asunnot kuuluvat oikeastaan koko ekspatriaattiyhteisölle. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kodit Singaporessa ovat vähemmän koteja, kuin ne olisivat vastaavissa olosuhteissa kotimaassa. Eräänlaisen mielen kotipaikan erottaminen niistä kodeista, joissa ekspatriaattikotirouvat parhailaan asuvat, ei kuitenkaan vielä vastaa kysymykseen, miten he siirtävät perheen kodin maasta toiseen. Kirjat, astiat ja muut tutut esineet eivät ole kyenneet siirtämään naisten mielen kotia Singaporeen. Uusi koti on jäänyt ohueksi. Ensinnäkin, koska naiset tietävät, että koti on väliaikainen ja he voivat menettää sen elämänmuodon arvaamattomuuden vuoksi lähes milloin vain. Toiseksi, koska koti itselle vuokrattunakin kuuluu ikään kuin koko ekspatriaattiyhteisölle. Tätä taustaa vasten hylkään ajatuksen, että määräaikaisille ulkomaantyökomennuksille lähteneet suomalaisnaiset siirtävät kotejaan maasta toiseen. Ennemminkin suomalaiset ekspatriaattikotirouvat siirtävät maasta toiseen kykynsä kotiutua.

Granfelt (1998) kuvaa kotiutumista neljän säännön avulla. Ensinnäkin kotiutuminen on samastumista jonkun paikan kanssa. Toiseksi kotiutuminen merkitsee elämän jatkumista sosiaalisessa ja kulttuurisessa mielessä niin, että ihminen tottuu uusiin rutiineihin ja sitä kautta outo arki tulee tutuksi.

Kolmanneksi kotiutuminen tapahtuu aina myös ymmärryksen tasolla. Neljänneksi johonkin tiettyyn paikkaan kotiutuminen on kompleksinen tapahtuma, joka perustuu jokapäiväisten tapojen tutuksi tulemiseen. (Granfelt 1998, 108.) Alussa ekspatriaattikotirouvat ovat enemmän tai vähemmän yksyksissä. Oudossa ympäristössä sijaitsevat asunnot eivät tarjoudu kotiutumisen apuvälineiksi, sillä myös uudet kodit ovat osa vierautta. Niinpä Singaporessa sijaitsevat uudet kodit eivät ole lämpimiä pesiä (Vilko 2000), joihin naisten olisi mahdollista paeta, tai pesiä, joista he voisivat lähteä retkilleen kääntämään ympäröivää vierautta tuttuudeksi. Koti on siis osa eräänlaista suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kotiutumistehtävää, jossa heiltä ensin vaaditaan koko uuden elinympäristön riittävää ymmärtämistä, jotta he kykenevät kokemaan elämän jatkuvan sosiaalisessa ja kulttuurisessa mielessä.

Riina (H17): Että tota noin, et sä täällä (Singaporessa) ole heti kuin kotona. Koska sun on pakko oppia tuntemaan nämä paikat ja nurkat. Ja ihmisiä oppia tuntemaan.

Ekspatriaattikotirouvien kotiutuminen tapahtuuakin koko ajan liikkeellä olevassa prosessissa, jossa he välillä tuskastuneena ottavat etäisyyttä kaikesta oudosta, mutta joutuvat jälleen palaamaan takaisin epätahtiseen arkeensa. (Granfelt 1998, 108.)

Doris (H4): Silloin kun ärsyttää kaikki täällä (Singaporessa) ja ärsyttää mies ja ärsyttää koti ja kaikki. Silloin mä olen valmis lähtemään heti. Sitten taas seuraavana aamuna tuntuu, että minne mä täältä lähden.

Onkin perusteltua olettaa, että singaporelaisessa ekspatriaattielämänmuodossa Douglasin (1991) tilan haltuunoton metafora ei koske ainoastaan uutta asuntoa, vaan se laajenee käsittämään koko vieraaksi koetun ympäristön: aina trooppisesta kuumuudesta ja kosteudesta aikaa vievään asiointiin. Näin uudet kodit pysyvät ulkomaantyökomennusten ajan yhtä vieraina tai tulevat yhtä tutuksi kuin se ympäristö, jossa naiset elävät. Tätä taustaa vasten kotiutuminen on suomalaisille ekspatriaattikotirouville kokopäiväistä työtä. Arjen, kodin ja naisten kulttuurisesta allianssista seuraa, että vähintään symbolisessa mielessä juuri ekspatriaattikotirouvien on tultava sinuiksi vieraan ympäristön kanssa. Naiset kotiutuvat ikään kuin koko perheen puolesta.

Bella (H2): Ja mä teen oman työni. Mun työni on nyt sitten tämä tässä. Tämä koti ja sosiaalinen seurustelu ja kaiken maailman kokkarit. Mä koen, että tämä on mun työni nytten.

3.3 Kotimaa kun taakse jää

Lähdön ja uuteen asettautumisen käänttöpuolella on aina myös jonkun taakseen jättäminen. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät jätä kotimaahan ainoastaan mielen kotiaan, sillä Suomeen jäävät myös läheiset: ystävät ja sukulaiset. Kaipausta onkin eräs suomalaisten ekspatriaattikotirouvien uskollisimmista seuralaisista.

Ella (H5): Mä en ole hirveän paljon ollut turvallisuussyistä yhteydessä ystäväpiiriin Suomessa, koska tämä on vielä niin herkkää vaihetta, että kun on kaipuu. Tietty kaipuu on työhön ja Suomeen. Että jos mä hirveän paljon otan yhteyttä, niin mulle voi tulla turhan voimakkaana ne tunteet. Mä suojelen itseäni. Onko se puolustusmekanismi tai mikä se on, mutta mä en ihan tarkoituksella ole mun sijaiseenikaan ottanut yhteyttä.

Seuraavassa Ella tarkastelee Singaporeen muuttoaan Suomeen jääneen iäkään ja sairaalloisen äitinsä tilannetta vasten. Muutto näyttäytyy emotionaalisesti ristiriitaisena nollasummapelinä, jossa toisen hyvä on toiselta pois. Vaikka Ella on päättäväisesti priorisoinut ydinperheensä kaiken muun edelle, ei hän ole kuitenkaan uskaltanut kertoa äidilleen, kuinka pitkä työsopimus hänen miehellään on.

Ella (H5): Äitihän ei tule tässä mun kolmen listassa, vaan se oli aviopuoliso, työ ja lapset. Ja sitten vasta tulee muu suku ((naurahtaa)). Että esimerkiksi mä otan äitiiniikin aika vähän yhteyttä, koska hänen on hirveän ikävä. Hän tuo sen esiin joka kerta. Mä voisin soittaa ihan joka päiväkin, että ei nämä puhelut nyt niin kalliita ole. Mutta mä ehkä soitan kerran viikossa tai kahden viikon välein. Ihan vaan koska siellä on niin paljon sitä tuskaa. Kun hän ei ole terve, mutta hän pääsi juuri muuttamaan palvelutaloon. Se helpotti niin paljon, että meillä ei ole enää mun

veljen kanssa huolta. Mä en ole sanonut hänelle, että mä olen kolme vuotta, että pikkuhiljaa.

Ekspatriaattikotirouvien on siis suostuttava sekä fyysiseen että emotionaaliseen etäisyyteen. Etäisyyden, ja sitä kautta etäännyttämisen uhan, kanssa eläminen on sisäänkirjoitettuna ekspatriaattikotirouvuuteen. Asetelmasta ei ole ulospääsyä.

Inka (H9): Esimerkiksi jos sun pitää puhua äitisi kanssa tai sisarustesi tai ystävättäriesi kanssa joka päivä puhelimesta. Ja käydä joka viikonloppu anoppilassa tai omien vanhempiesi luona, niin sä et voi lähteä. Jos se on sulle niin hirveän tärkeätä, että sitten siitä tulee ongelma.

Yhtäkaikki suomalaiset ekspatriaattikotirouvat pitävät sosiaalisten suhteitten ylläpitoa sukulaisiin ja ystäviin tärkeänä. He kokevat sosiaalisten suhteitten ylläpidon eräänlaisena itselleen lankeavan työnä, josta vastaaminen vie aikaa ja kysyy viitseliäisyyttä. Ekspatriaattikotirouvat tuntevat velvollisuudekseen pitävä yhteyksiä yllä kotimaahan koko perheen puolesta.

Hanna (H8): Ja sitten, minkä mä lasken myös isoksi osal alueeksi, mitkä on mun hommia on sosiaalisten suhteitten ylläpito Suomeen. Että kaverit pysyy olemassa ja mä kerron, mitä me tehdään ja mitä meille kuuluu. Siihen menee yllättävän paljon aikaa. Ja kyllä mä väittäisin, että ei Heikillä olisi ketään kavereita ((naurahtaa)), kun se menee takaisin Suomeen, jos mua ei olisi olemassa ja jos se olisi täällä sinkkuna.

Prosessi, jossa kokonaan uusi elämänmuoto pakottaa suomalaiset ekspatriaattikotirouvat arvioimaan subjektiivuttaan, linkkiytyy luontevaksi osaksi yhteydenpitoa. Vieraisissa oloissa outous tulee vastaan kaikkialla. Niinpä arkisista sattumuksista kertominen ja erilaisuuden ääneen ihmetteleminen on mahdollista tulkita eräänlaiseksi itsehoidoksi. Lähemmin tarkasteltuna se, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kertovat kuulumisiaan ei tarkoita ainoastaan, että heille sinne (Suomeen) kerrotaan, mitä meille tänne (Singaporeen) kuuluu. Itse kertominen on tärkeää, sillä sen avulla naisten on mahdollista korjailla omaa positiotaan suhteessa kaikkeen siihen, mitä heille on tapahtunut tai parhaillaan tapahtuu.

Inka (H9): Ja sitten tota mä löysin ihan uuden tyyppisen harrastuksen. Mä olen itsekin hämmästynyt siitä, miten mä

olen saanut siihen aikaa menemään ja miten paljon mä olen siitä tykännyt. Se alkoi siitä, kun mun kälyni sanoi mulle, että sitten kun sä muutat ruvetaan kirjoittelemaan kirjeitä. No, se on nyt mennyt siihen, että mä olen kirjoittanut kauheasti, mutta hän ei ole ehtinyt kirjoittaa kertaakaan ((naurahtaa)). Yleensä vähintään kerran kuussa mä kirjoitan hänelle aika monta sivua. Ja sitten kun mä olin kirjottanut sen ensimmäisen kerran mä printtasin sen isommilla kirjaimilla ja rivivälillä ja lähetin vanhalle äidilleni. Siitä on nyt tullut tämmöinen jatkokertomus Singaporeen muuttajan kokemuksista. Ja mä olen sitten itse asiassa kirjottanut huolella siinä mielessä, että koettanut tutkailla miltä täällä on tuntunut ja kertonut näistä kaikista ((huokaa)). Tarkasti tietysti näistä remonttiasioista ja meidän tekemisistä ja tästä kiinalaisesta tädistä ja sen palkkaamisesta. Ja siitä, missä me ollaan matkusteltu ja mitä me ollaan syöty.

Vilko (1997, 52) näkee omaelämäkerran elämänhallinnan välineenä, eräänlaisena identiteettityön areenana. Omaelämäkerran kirjoittaminen on areena, jolla voi käsitellä menneen suhdetta nykyiseen, hakea aiemmin olleesta ja koetusta aineksia parhaillaan koettavan ymmärtämiseen ja jäsentämiseen. Ekspatriaattikotirouvien yhteydenpito kotimaassa asuviin ystäviin ja sukulaisiin täyttää edellä kuvatun identiteettityön kriteerit, vaikka se ei olisikaan samalla tavoin tietoista toimintaa kuin omaelämäkertojen kirjoittajilla. Ekspatriaattikotirouville yhteydenpito kotimaahan merkitsee siis sekä yhteydenpitotyötä että mielekästä ajankulua. Tämän lisäksi yhteydenpito tarjoaa naisille väylän jäsentää omia ajatuksiaan ja tunteitaan. Yhteydenpito kotimaan ystäviin ja sukulaisiin sisältää myös lohdun ja tuen elementtejä.

Frida (H6): Mutta niinkö mun äiti ja isä ne ovat aina (pitäneet yhteyttä). Joka viikko he soittavat ja lähettävät suomalaisia lehtiä ja muuta.

Kaipuun ja sosiaalisten suhteitten ylläpidon eri dimensioiden lisäksi ekspatriaattikotirouvat potevat usein huonoa omaatuntoa suhteessa Suomessa asuviin sukulaisiinsa. Naisten ei ole ollut helppo jättää iäkkäitä vanhempiaan tuhansien kilometrien päähän, jossa vanhemmat ovat huolenpidon lottumattomissa.

Bella (H2): No, me oltiin mun vanhassa, elikkä mun äidin ja isän, kodissa. Koska mä näen, että ne on niin vanhoja ja niin vanha katse silmissä. Ja mä näen, kuinka paljon he olivat odottaneet

ja kuinka paljon he olivat tehneet sen eteen, että lapset tulivat sinne. No, silloin kun me lähdettiin, niin mä (mietin), että kuinka he selviävät. Sitten oikeastaan mä en itse syyllistänyt itseäni, koska mä näin sen, että mä olisin vielä hullumpi ihminen, jos mä en lähtisi ja odottaisin, että ne vanhukset kuolee. Ja sitten vasta me voitaisiin elää omaa elämäämme. Ja mun äitihän on aina kannustanut mua lähtemään. Mutta mun sisaret sitten vähän kommentoivat, että me emme tule syyllistämään sua ja näin. Elikkä tavallaan ne syyllisti mut jo siinä lauseessa, kun he näin sanoivat.

Mari kokee, että hänelle on vuosien varrella kertynyt eräänlainen kunniavelka suhteessa omiin vanhempiinsa. Äiti ja isä ovat aina asuneet lähellä ja monella tapaa tukeneet, kun hän on tarvinnut apua esimerkiksi lastenhoidossa. Nyt, kun vanhemmat puolestaan tarvitsisivat häntä, hän asuu kaukana Etelä-Kiinanmeren kainalossa.

Mari (H13): No, se vähän riippuu sitten, mitä sinne kotiin jää. Että jos sinne jää hirveän raskas taakka, niin nainenhan sitten kantaa sen mukanaan. Jos sä olet nüitten vanhempien kanssa ollut niinkun meilläkin on. Että ((nielaisee)) se on kanssa mun kohdallani, että koska me ollaan naapurit, rajanaapureina asuttu. Niin mulla on vähän huono omatunto nyt, että koska vanhukset ovat hoitaneet lapset ja nyt he tarvitsisivat, niin mä lähdin pois. Mutta mä aina puolustaudun sillä, että on mulla kaksi sisarusta. Että tehkään hekin nyt jotain. Tehkään hekin muutaman vuoden lumitöitä ((naurahtaa)).

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kantavat huolta omaistensa selviytymisestä. Anttonen (1997, 132–133) tulkitsee asetelman naisille ominaiseksi moraaliseksi vastuun kantamiseksi kokonaisuudesta. Asetelmassa on oleellista, että naiset ajattelevat toimintansa seurauksia sekä itsensä että muiden kannalta. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien syyllisyyden värittävä positiio ei kuitenkaan pysähdy iäkkäisiin vanhempiin. Haastattelujen nuoret äidit kieriskelevät yhtäläillä omantunnontuskissaan, koska he ovat muutollaan riistäneet sekä omilta vanhemmiltaan mahdollisuuden seurata lastenlastensa kehitystä että lapsiltaan mahdollisuuden elää vuorovaikutuksessa isovanhempiensa kanssa. Nella on alle 30-vuotias ekspatriaattikotirouva, jolla on vuoden vanha lapsi ja toinen tulollansa. Hänen muutamaa vuotta vanhempi veljensä asuu myös ulkomailla.

Nella (H14): Sitten kun mä odotin esikoista, niin ((nielaisee)) tämä oli tavallaan uudestaan ensimmäinen lapsenlapsi, koska se ensimmäinen oli viety (veljen mukana ulkomaille). Ja sitten me, että heidän oli helpompi päästää (meidät), kun he olivat jo yhden lähettäneet. Mutta kun he olivat juuri päässeet siihen, että nyt he saivat sen ketä saa seurata, kun (ensimmäistä lastenlasta) he eivät päässeet seuraamaan. Niin sitten mekin vietiin toi.

4

REPPU JA REISSUMIES

4.1 Tasapainon järkkyyessä

Suomalaiset naiset ovat siis mukana ulkomaantyökomennuksilla, koska jokainen heistä on jonkun miehen vaimo. He ovat joko vihittyjä aviovaimoja tai niin sanottuja avovaimoja. Vaimo on konventionaalisen merkityksensä mukaisesti nimitys, joka suhteuttaa naisen mieheen (Tainio 1999). Vaikka kaikki haastattelujen naiset eivät ole virallisesti naimisissa elämänkumppaneittensa kanssa, he ovat kaikki edellä kuvatussa mielessä vaimoja. Naiset ovat mukana ulkomaantyökomennuksilla ainoastaan siksi, että he ovat suhteessa tiettyyn mieheen. Ekspatriaattikotirouvuus alleviivaa parisuhdetta, jolloin kotona olemisen ohella vaimona oleminen on väistämätön osa puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten uutta statusta. Ulkomaantyökomennusten ajan suomalaiset naiset ovat ennen kaikkea joidenkin miesten vaimoja riippumatta siitä, minkä verran he itse ovat aiemmin kokeneet vaimouden määrittelevän itseään. Uuden painotuksen hyväksyminen ei aina kuitenkaan ole ihan helppoa.

Bella (H2): Kun ihmisiä esiteltiin, niin kukin sanoi, missä mies on töissä. Se otti mua sanomattomasti pannuun. Mä ajattelin, että mitä helkatin väliä sillä on, missä sun mies on töissä, kun sä olet siinä.

Greta (H7): Tökki suoraan sanottuna, että minun mieheni on Nokialla, no niin minunkin mieheni on. Jos siellä naiset on koolla, että yksi lysti, missä miehet on töissä. Mun mielestäni.

Vaimouden uudelleen arvioinnin kipeydestä kertoo myös se, että naiset saattavat kuvailla itseään ikään kuin he olisivat kokonaan kadottaneet sub-

jektiutensa. Seuraavissa sitaateissa Anna puhuttelee itseään repuksi ja Oili huonekaluksi. Anna ja Oili ovat omissa silmissään muuttuneet objekteiksi, elottomiksi esineiksi.

Anna (H1): Mä kuljen niinkun reppuna mukana.

Oili (H15): Että sä olet niinkun huonekalu, että sä olet mukana. Mutta käytetään vaan tarvittaessa. Se on vähän sellainen.

Ulkomaantyökommennusten yhteydessä itsensä esineeksi hahmottaminen ei kuitenkaan rajoitu ainoastaan haastattemieni suomalaisnaisten kokemukseksi, sillä myös Pascoe, vaikka hän tarkoittaa ensisijaisesti parisuhdetta, käyttää esinemetaforaa: "My marriage too was being tossed about like a chair or lamp, but without any bubble wrap to cushion it from relocation bums or breakage." (Pascoe 2003, 7.)

Soile Veijola (1987) osoittaa, kuinka kulttuurisissa konventioissamme vaimouden ajatellaan ikään kuin imevän ravintonsa arjesta ja paikallaanolosta. Näin vaimouden kasvualustaksi tulkitaan eräänlainen normaalitila. Miehellä on sitä vastoin perinteisesti ollut vapaampi pääsy juhlaan ja sitä kautta mahdollisuus elää ikään kuin poikkeustilassa, jonka voi ajatella arjen vastakohdaksi. Oilin kokemuksesta, jossa hän istuu odottamassa miestänsä heidän Bangkokin kodissaan, on kuultavissa tämä naisten ja miesten maailmojen välille juurtunut asetelma.

Oili (H15): Jos mä ajattelen sitä Bangkokin aikaa, niin ensin siellä kyllä välit kiristy. Että se ensimmäinen vuosi oli aika vaikea, koska siellä oli miehille näitä kaikenlaisia huvituksia. Ja siinä tuli kaikenlaista sitten. Justiinsa sellaista, että mies jää ulos vielä työn jälkeen, mikä mun mielestäni on aika kohtuutonta. Mä nyt olen siellä tavallaan häntä varten ja odotan kotona häntä. Niin hän sitten jää johonkin kuppilaan. Ja sitten olivat nämä muut.

Lausahdukset: "Ja siinä tuli kaikenlaista sitten" ja "Ja sitten olivat nämä muut" vihjaavat viinan, seksin ja vieraiden naisten alliansiin miehen maailmassa (Veijola, 1987). Oili odottaa miestänsä kotiin. Tunnit kuluvat eikä hän tiedä, mitä tehdä oudossa kaupungissa, jos miestä ei ala kuulua. Oili tuntee itsensä yhtäaikaa sekä avuttomaksi että vihaiseksi. Pascoe myötäilee Oilin kokemusta toteamalla, että ulkomaankomennuksilla miesten on usein helppo evätä kotona olevilta vaimoiltaan mahdollisuus osallistua erilaisiin iltarientoihin toteamalla sen ja sen tilaisuuden olevan tarkoitettu ainoastaan

toimiston väelle. Ja sitten miehet viipyvät teillä tietymättömillä pitkälle aamuyöhön. Naiset pyörittelevät kotona peukaloitaan ja miettivät, missä miehet oikein mahtavat olla. Ja kenen kanssa. (Pascoe 2001, 136.)

Christine Delphy ja Diana Leonard (1996) haastavat suomalaiset ekspatriaattikotirouvat tunnistamaan ambivalenssin, joka heillä liittyy suhteessa miehiinsä. Toisaalta naiset tarvitsevat kiintymyksen ja tuen, jota he miehiltään ulkomaantyökomennusten aikana saavat, mutta samalla he vaistoavat suhteeseen kätkeytyvän myös hyväksikäytön elementtejä. Tosin Delphy ja Leonard tulkitsevat elämäntilanteesta riippumatta miehillä olevan aina tiettyjä etuja heteroseksuaalisessa parisuhteessa. Edut ovat olemassa huolimatta siitä, kuinka hyvin tai huonosti yksittäinen mies kohtelee naistaan. Miehen etu parisuhteessa perustuu siihen, että naiset ja miehet ovat yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuina tehneet, ja yhä tekevät, eri asioita. Eri asioiden tekeminen puolestaan on johtanut hierarkisen asetelman syntyyn, jossa maskuliinisen mielletään olevan enemmän kuin feminiininen. Yhdenkään pariskunnan ei ole mahdollista paeta asetelmaa, koska se on kirjautuneena siihen sosiaalisesti ja kulttuurisesti määräytyvään struktuuriin, jonka sisällä kaikki rakkaussuhteet alkavat, eletään ja loppuvat. (Delphy & Leonard 1996, 259, 261, 266.)

Miesten edut parisuhteissa ovat siis ennen kaikkea asetelmallisia. Naisten ja miesten tasa-arvoa korostavissa länsimaissakin miehellä on edelleen etua mieheydestään, vaikka etu ei ole enää yhtä selkeä kuin aikaisempina vuosikymmeninä ja -satoina. Giddens (1992, 60–61) tulkitsee postmodernin elämänmuodon vaativan yksilöltä kykyä reflektoida itseään suhteessa ympäristöönsä. Paradoksaalisesti juuri ne kulttuuriset käytännöt ja sosiaaliset rakenteet, joissa naisilta ja miehiltä on odotettu eri asioita, ovat johtaneet siihen, että naiset onnistuvat yleensä itsensä reflektoinnissa miehiä paremmin. (Ks. myös Hautamäki 1999.) Sitä vastoin tutkimukseni kaakkoisaasialaisessa kontekstissa yhteiskunnallinen ja kulttuurinen asetelma, jossa miehillä on mieheytensä vuoksi suurempi liikkumavara, muttuu silmin nähtäväksi ja käsin kosketeltavaksi.

Oili (H15): Kun tuli tämä musta alue tämä prostituutio. Kun meni jonnekin Pat Pongille (baarikatu Bangkokissa), missä niitä on niitä tanssipaikkoja vierä vieressä. Tytöt notkuu siellä. Isä laittaa tytön tienaamaan Pat Pongille, että se saa teeveen.

Bangkokissa ekspatriaattikotirouvuina asuneet Bryson ja Hoge toteavat, että kun länsimaalaiset miehet muuttavat ekspatriaateiksi Thaimaahan, he saattavat tuntea erityistä etua mieheydestään: Thaimaassa eräänlainen näkymätön vallan tasapaino naisten ja miesten välillä kallistuu miesten eduksi. (Bryson

& Hoge 2003, 63–64.) Käsitkseni mukaan Brysonin ja Hogen tulkinta ekspatriaattielämänmuodon ja miehen seksuaalisen halun/vallan välillä valitsevasta yhteydestä koskee sekä koko Aasiaa että yleisemminkin köyhiä kehitysmaita. Taikulttuurissa nuoret naiset ovat ennen kaikkea äitiensä ja miesten (miestensä) omaisuutta. Näin seksuaalinen vapaus on yksisuuntainen ja hyödyttää ainoastaan miehiä. (Mts. 63.) Tosin tällä kohtaa Parveen Adams (1989, 248) huomauttaa seksuaalisen halun järjestelmän kaikkialla perustuvan yhä edelleen enemmän miehen tarpeeseen, falloksen.

4.2 Parisuhde komennuksella

Ekspatriaattiparisuhde

Kulttuurissamme koti tulkitaan naisten paikaksi. Kotiin sijoittuu myös vaimous, jolloin koti määrittyy ikään kuin paikaksi, jossa vaimona olemisen tapahtuu. (Jokinen 1996, 73.) Tässä yhteydessä en tarkoita paikalla kuitenkin objektiivista tosiasiaa, konkreettista paikkaa, vaan paikkaa eräänlaisena ihmisen kokemuksista ja tulkinnoista merkityssisältönsä saavana ilmiönä (Silvasti 2000). Niinpä vaimouden paikkaa kulttuurissamme rakentavat sekä ne kokemukset, joita naisilla vaimona olemisestaan on että kaikki ne kulttuuriset tulkinnat, joita vaimouteen liitetään. Vaimouden paikka on siis niissä kokemuksissa ja tulkinnoissa, joissa vaimoutta kulloinkin eletään. Tulkintaa vasten ajattelin pitkään, että koska juuri kotiin sijoittuu se kokemuksellinen ja tulkinallinen tihentymä, josta vaimous suurelta osin saa sisältönsä (koti on eräänlainen vaimouden päänäyttämö), niin tästä seuraa, että myös suomalaisen ekspatriaattikotirouvuuden paikka on koti. Ihmettelin kuitenkin, miksi haastattelemi naiset eivät juuri muuttoja tai välittömiä asettautumisiaan enempää innostuneet kertomaan Singaporen kodeistaan. Samanaikaisesti kaikki naiset painottivat kysymättäkin, että ulkomaantökomennuksille lähettäessä parisuhteitten tulee ehdottomasti olla kunnossa. Ulkomaantökomennusten yhteydessä ajatus parisuhteen kunnossa olemisen välttämättömyydestä ei nouse kuitenkaan ainoastaan omasta haastatteluaineistostani. Esimerkiksi edellä mainitussa Fintran oppaassa todetaan: "Kuitenkin yksi syy, jonka vuoksi ulkomaille ei missään tapauksessa kannata lähteä, on toive rakoilevan avioliiton vahvistamisesta uudessa ympäristössä." (Rousku 1998, 59.)

Cecilia (H3): Olit sitten minkäläinen ihminen. Niin se, että se parisuhde pitää olla kunnossa, koska ulkomailla se ei parane. Inka (H9): Että ulkomaille ei kyllä varmaankaan lähdetä paikkaamaan huonolla tolalla olevia avioliittoja.

Oili (H15): Niin, että turha ulkomaille on lähteä parisuhteen väliin selvittelyyn. Se on ihan huuhaata ((naurahtaa)). Koska silloinhan se parisuhde vasta. Niin, se joutuu niin koville.

Kaikkia edellä esitettyjä aineisto-otteita leimaa itsestäänselvänä pitämisen lisäksi tietty ehdottomuus. Sitaateista välittyy asetelma, jossa puheena olevaa ei ole lainkaan mahdollista lähestyä mistään muusta näkökulmasta, jolloin kaikki jäljelle jäävät näkökulmat tuomitaan fundamentaalisesti virheellisiksi. Juuri sanomisen kiihkeys ja vaihtoehdottomuus paljastavat suomalaisen ekspatriaattikotirouvuuden paikaksi parisuhteen. Ekspatriaattikotirouvuus syntyy ja eletään parisuhteessa. Ja koska jokaisen suomalaisen naisen kohdalla ekspatriaattikotirouvuus on enemmän tai vähemmän määrääkainen status, niin myös se prosessi, jossa ekspatriaattikotirouvuus puretaan tapahtuu parisuhteessa. Ulkomaantyökomennukselle yhdessä lähtevän naisen ja miehen suhde on siis eräänlainen ekspatriaattikotirouvuuden ikioma näyttämö, ja siksi suhteen laatua pidetään merkittävänä.

Tarkastelen parisuhdetta ennen kaikkea niiden kulttuuristen käytäntöjen ja sosiaalisten rakenteitten näkökulmasta, joissa parisuhteet alkavat ja joissa niitä ylläpidetään. Lähtökohtani on, kuten Delphy ja Leonard (1996) toteavat, että kaikki heteroseksuaaliset (tietenkin myös homoseksuaaliset) suhteet ovat niitten sosiaalisten rakenteitten ja kulttuuristen käytäntöjen merkittäviä, joissa suhteet syntyvät. Niinpä, koska nimenomaan parisuhde on osoittautunut (suomalaisen) ekspatriaattikotirouvuuden tapahtumapaikaksi, ei ole yllättävää, että ulkomaantyökomennuksen aikaista parisuhdetta tavalla tai toisella alleviivaavia selontekoja löytyy sekä aiemmasta kirjallisuudesta (Lampela-Kivistö 2001, 33–34; Junkkari & Junkkari 2003, 116; Pascoe 2003) että omasta haastatteluaineistostani. Seuraavassa Hannan kokemuksessa kiteytyy haastattelemieni suomalaisten ekspatriaattikotirouvien ajatukset ikään kuin komennuksilla olevista parisuhteistaan.

Hanna (H8): Ulkomailla asuminen tavallaan korostaa kaikkia niitä parisuhteen puolia, mitä siinä ylipäättään on.

Vaikka lähestyn parisuhdetta sen sosiaalisesta ja kulttuurisesta määräytymisestä käsin, niin parisuhde ei ole kuitenkaan ainoastaan ajassa ja paikassa hahmottuva instituutio, joka asettaa rajat yksittäisten naisten ja miesten va-

linnoille. Tietyn naisen ja tietyn miehen välinen rakkaussuhde eroaa aina myös laadullisesti kaikista muista mahdollisista rakkaussuhteista. Kaarina Määttä (2000, 181) määrittelee rakkaussuhteen saavan alkunsa eräänlaisena sopimuksettomana tilana, jota kukin pariskunta ryhtyy täyttämään juuri heille ominaisella tavalla. Määttän rakkaussuhteen määritelmää vasten jokainen parisuhde onkin mahdollista tulkita ikään kuin omaksi tarinakseen; tarinaksi, joka tapahtuu ainoastaan meille. (Ks. Rojola 1995, 80.) On siis olemassa vain yksi meidän tarinamme, joka täsmälleen samanlaisena ei toteudu kenekään muun pariskunnan kohdalla. Tätä taustaa vasten jokaisessa parisuhteessa on, ajallisen dimension ja sosio-kulttuurisen määräytymisen lisäksi, mahdollista erottaa parisuhteelle ominainen intiimin sisällön taso. Tasojen toisistaan erottaminen puolestaan auttaa näkemään sen, että ekspatriaattielämänmuodon yhteydessä kannattaa puhua erikseen eräänlaisesta ulkomaantyökomennuksella olevasta parisuhteesta eli ekspatriaattiparisuhteesta. Määrittelen ekspatriaattiparisuhteen niin, että se syntyy ja eletään tietyssä ajassa ja tietyssä paikassa, jossa se muotoutuu ekspatriaattielämänmuodon yleisten ehtojen ja kunkin pariskunnan yksityisen tarinan välisessä dialogissa.

Kuinka äkäpussi kesytetään?

Ekspatriaattikotirouvuudessa vaimous ilmenee aina riippuvuutena miehestä. Riippuvuus näkyy esimerkiksi positiossa, jossa, varsinkin ulkomaantyökomennusten alkutaipaleella, suomalaisnaiset kokevat miestensä paljon pois-saolon lähes rikollisena. Hänninen (2000, 69) korostaa emootioille olevan ominaista, että ne ovat itsessään tahdonalaisen kontrollin ulkopuolella. Kukaan ei voi pelkällä päätöksellä ryhtyä iloitsemaan tai lakata suremasta. Suurin osa tunteista nojaakin erilaisiin moraalisiin arviointeihin, jolloin esimerkiksi suuttumus perustuu yksilön käsitykseen siitä, että jotakin tiettyä moraalikoodia on rikottu. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat vihaisia miehilleen, jotka jättävät heidät pitkiksi ajoiksi yksin. Naiset kokevat tul- leensa huijatuiksi.

Bella (H2): Niinkuin mä tällä viikolla sanoin, että mitä helkattia sä meidät tänne tuot, jos sä näytät nenäsi aamulla ja nenäsi illalla lapsille. Että kattosit vähän, että perheesi viihtyy myöskin täällä, jos sä retuutat sen toiselle puolelle maailmaa.

Greta (H7): Kyllä mä sitäkin teen (huutaa miehelleen), kun oikein pinna kiristyy. Sieltä tulee että helvetti, kun sä et ole koskaan kotona.

Kaija (H11): Minä vaan olen näin inhottava ihminen, että olen vihainen kun mieheni tulee kotiin. Mä luulen, että on se jättäminen. Että hän jättää mut. Ja sitten täytyy tavallaan kostaa. Mä luulen, että mitä iloisemmin hän lähtee, sitä vihaisempi olen itse, kun hän tulee kotiin.

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat tuntevat siis suuttumusta myös silloin, kun miehet palaavat takaisin. Kaijan tavoin Veijola (1987) tulkitsee naisten kiukuttelun eräänlaiseksi rangaistukseksi siitä, että heillä itsellään on vähemmän liikkumavaraa. Nainen ja mies ovat sidottuja arkeen, eivätkä he pääse vapaaksi arjen rutiineista kuin tilapäisesti: humalassa, karnevaalissa, rakastumisessa, matkalla. Naiset jäävät usein pitämään ovea auki kotiin palaaville miehilleen, koska varsinkaan pienten lasten äidit eivät voi lähteä yllättäen minnekään. Tai, jos naiset lähtevät, he ottavat lapset mukaan. Halutessaan kostaa naiset paitsaavatkin oven kiinni miehensä nenän edestä: jos en kerran minä pääse, niin et sitten pääse sinäkään.

Ekspatriaattikotirouvat ovat usein sidottuja lapsiinsa ja outoon ympäristöönsä. Kokemus liikkumavaran puutteesta ei kuitenkaan tyhjene lapsiin, eikä edes vieraaseen ympäristöön, sillä elinympäristön vieraus hälvenee ajan myötä. Eikä, kuten jo aiemmin totesin, kaikilla ekspatriaattikotirouvilla ole lapsia tai lapset ovat jo aikuisia. Kaija asuu Singaporessa kaksin aviomiehensä kanssa, jolloin hän niin tahtoessaan kykenee mielin määrin harrastamaan ja liikkumaan kodin ulkopuolella. Lisäksi Kaija on varannut itselleen mieluista tekemistä ottamalla Singaporeen mukaan omat kangaspuunsa. Ekspatriaattielämänmuodossa se, että suomalaisnaiset kokevat suuttumusta miesten matkustelusta ja/tai paljosta poissaolosta onkin mahdollista tulkita ennemmin merkiksi siitä, että naiset huomaavat yllättäen olevansa ikään kuin enemmän vaimoja, eikä siis niinkään merkiksi siitä, että heillä itsellään ei ole mahdollisuutta mennä ja tulla.

Vaillinainen

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat riippuvaisia miehistään ennen kaikkea taloudellisesti. Niinpä ei ole yllättävää, että haastattelujeni naiset

kokevat oman rahan puutteen lähes poikkeuksetta hämmentävänä, jopa nöyryyttävänä.

Doris (H4): Se oli tosi inhottava mennä pyytään rahaa. Että voitko sä nyt tänään jättää vähän rahaa. No, mihin sä nyt sitä rahaa tarvitset? Vielä olisi pitänyt tehdä selkoa siitä mitä sä ostat.

Frida (H6): Se oli oikeastaan sillä tavalla, että mun piti kysyä sitä rahaa. Se oli vaikeaa aamulla aina odottaa, kun mies lähti töihin. Antaakohan se nyt sitä rahaa. Pitääkö mun pyytää. Siitä tuli se tappelu. Heitettiin vähän rahaa, että ota nyt siitä sitten. Kyllä se oli tosi nöyryyttävää.

Positio ei koske ainoastaan haastattelemani suomalaisia ekspatriaattikotirouvia. Pascoe toteaa ulkomaantyökomennusten aikana rahan nousevan aina jonkinlaiseksi kysymykseksi. Siitä, kuinka rahaa käytetään ja kenellä on sen käytön suhteen viimeinen sana, käydään tavalla tai toisella valtataistelua lähes jokaisessa parisuhteessa. Erityisen selvästi valtataistelu näkyy kuitenkin ulkomaantyökomennuksilla eletessä, koska yleensä ainoastaan mies on ansiotyössä. (Pascoe 2003, 92.) Se, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kokevat oman rahan puutteen nöyryyttävänä, ei siis ole sidoksissa tietyn yksilön henkilöhistoriaan, ei tapaan hahmottaa elämää, tai edes siihen, miten kukin yksittäinen parisuhde toimii. Modernissa maailmassa elätettävänä oleva nainen kokee olevansa vähemmän, koska kyvystä elättää itsensä on muodostunut täysivaltaisen kansalaisuuden (aikuisuuden) tunnusmerkki.

Anttonen (1997) tulkitsee modernin kansalaisuuden alkutaipaleella (1800-luvun lopulla) työvoiman alkaneen määräytyä oman ruumiin omistamisen kautta. Tuolloin alkoi tulla mahdolliseksi vaihtaa omalla ruumiilla tehty työ rahan, ja näin elättää itsensä. Tosin biologisiin perusteisiin vetoamalla oman ruumiin omistamisen ei alunperin ajateltu koskevan synnyttämiseen ja imettämiseen sidottuja naisia. Näkökulma johtikin kahteen yhteiskunnallisesti kauaskantoiseen painotukseen. Ensinnäkin siihen, että naisten alempiarvoisuuden perustelut pitkään nojasivat juuri biologisiin argumentteihin. Toiseksi siihen, että taloudellisen riippumattomuuden (vapauden) vastakohtana riippuvuus on saanut sekä feminiinisen että negatiivisen sisällön. (Anttonen 1997, 150–151.) Tämän päivän maailmassa vailla taloudellista riippumattomuutta ovat ainoastaan hyvin köyhät naiset ja miehet, lapset ja kotona olevat naiset.

Kaarina Nurmi (1998, 21) huomauttaa, ettei palkkatyön merkitys pysähdy kuitenkaan pelkkiin taloudellisiin tekijöihin. Työ ja työssäkäynti liittyvät

olennaisesti ihmisen hyvinvointiin sinänsä: ihmissuhteisiin, itsensä toteuttamisen ja kehittämisen mahdollisuuksiin. Jallinoja (2000) jatkaa, että todennäköisesti työ eli se, mitä henkilö varsinaisesti tekee ei ainakaan kaikilla aloilla ole se keskeisin seikka. Keskeisintä työssä on, että työn tekemiseen sinällään sisältyy suuri mahdollisuus sellaiseen, jota kulttuurisesti arvostetaan. Näin sillä, joka ei ole työssä ei myöskään ole tätä mahdollisuutta. (Jallinoja 2000, 132.) Tämän lisäksi erityisesti suomalaisia ekspatriaattikotirouvia kuormittaa se, että Pohjoismaissa sosiaaliturvaetuudet ovat pääsääntöisesti yksilöllisiä, ansiotyöhön sidottuja. Sosiaaliturvaetuudet eivät määrity perheen tai avioliiton kautta, kuten on tilanne useissa keskisen Euroopan maissa. (Anttonen 1997, 199.) (Ks. myös Nousiainen 2001.)

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat siis ennen kaikkea taloudellisesti aiempaa riippuvaisempia puolisoistaan. Riippuvaisuuden lisääntyminen ymmärrettävästi pelottaa naisia ja synnyttää heissä epävarmuutta. Minna Piispa (2000) muistuttaa, että niin kutsutussa perinteisessä perhemallissa, jossa mies elättää naisen ja lapset, keskeisin naista alistava sidos on naisen taloudellinen riippuvuus miehestään. Naista alistavat sidokset lisäävät naisen haavoittuvuutta parisuhteessa ja naisen voimattomuuden kokemusta suhteessa mieheen. Niinpä se, että suomalaisnaiset ekspatriaattielämänvaiheen aikana kokevat riippuvuuden lisääntymisestä johtuvaa epävarmuutta parisuhteissaan, ei ole suhteen laadusta kiinni. Epävarmuus koskee niin onnellisiksi koettuja kuin horjuviakin parisuhteita: Kuka tietää huomisesta? Ekspatriaattikotirouvat ovat ikään kuin varpaillaan. Naiset ovat varautuneet siihen, että jonakin päivänä he saattavat jäädä yksin.

Mari (H13): Kyllä mua on joskus pelottanut, että mitenkä avioliitolle käy. Koskaanhan sä et siitäkään tiedä, vaikka se on nyt tähän saakka mennyt ihan hyvin. Jos joku jättää.

Oili (H15): Että kyllä tässä niinkun ollaan ja kyllä se mies elättää mut loppuelämän. Niin semmoiseen ei kannata tuudittautua.

Toisen naisen uhka

Emotionaalinen haavoittuvuus on läsnä kaikissa romanttiseen rakkauteen perustuvissa parisuhteissa. Toinen nainen ja toinen mies ovat aina romanssille perustuvan parisuhteen uhka, sillä ajatuksessa toisesta naisesta tai toisesta miehestä konkretisoituu nykyaikaisen parisuhteen sisäinen hauraus. Toinen nainen ja toinen mies kummittelevat alinomaan jossain lähistöllä ja muistut-

tavat parisuhteessa eläviä siitä, että omasta parisuhteestaan ei voi koskaan olla varma, koska uusi ja kiihkeämpi romanssi saattaa roihahda missä ja milloin vain. (Jallinoja 2000, 35.) Ulkomaantyökomennukset kuitenkin korostavat erityisesti ekspatriaattikotirouvien emotionaalista haavoittuvuutta. Koska naiset sekä ovat aiempaa riippuvaisempia miehistään että tunnistavat riippuvuuden, he myös kiinnittävät herkemmin huomionsa parisuhdetta ulkoapäin uhkaaviin tekijöihin.

Leena (H12): No, eihän se ole yksi eikä kaksi perhettä, jotka ovat hajonneet täällä.

Paula (H16): Kauhean surullista, että perheet menee rikki silloin kun lapset on pieniä. Että vaimo lähti kahden pienen lapsen kanssa (kotimaahan) ja mies otti aasialaisen tyttöystävän siihen.

Yllätyksekseni eivät kuitenkaan ainoastaan haastattelujeni naiset, jotka ovat nimenomaisesti asettautuneet kertomaan kokemuksiaan puolisopestille lähteneen näkökulmasta, nosta uhkaa esille. Josetta Mykkänen (2004) keskusteleee keväisenä perjantai-iltana O'Malleys -pubissa kokoontuneiden Shanghain suomalaisten kanssa. Eräs paikalla oleva mies toteaa: "Vaimojen viihtyminen Kiinassa ei sentään ole niin suuri ongelma kuin Indonesiassa, missä tehdään lauantaitkin töitä. Kiinassa työviikko on viisipäiväinen. Merkittävä uhka ovat kuitenkin kiinalaiset tytöt. He pysyvät ikuisesti hoikkina ja osa heistä metsästäää länsimaisia miehiä rinnalleen lähes päivätyönään." (Mykkänen 2004, 133.)

Fintran valmentautumisoppaassa todetaan: "Kauniiden päällekkäisten naisten ympäröimänä moni mies kohottaa itsetuntoaan – kotiin eivät houkuttele sairastelevat muksut ja aina räjähtänyt vaimo... Aasian köyhyden kovettamat naiset ovat valmiita tekemään mitä vain päästäkseen omassa elämässään eteenpäin." (Rousku 1998, 119.) Pascoe puolestaan siteeraa New Yorkissa työskentelevää englantilaista lakimiestä Jeremy Morleyta, joka on perustanut internettisivuston nimeltään www.international-divorce.com: Miehen kohdalla kaikki on yhtäkkiä toisin. Uudessa ympäristössä arki vaikuttaa huomattavasti eksoottisemmalta kuin kotimaassa. Miehen työ on myös muuttunut mielenkiintoisemmaksi. Ja kaikesta tästä seuraa, että mies on innostunut kuin pikkupoika ja tuntee elävänsä täydemmin kuin pitkiin aikoihin. Mies kokee itsensä erityiseksi, sillä hän saa paljon huomiota osakseen, ennen muuta paikallisilta naisilta. (Pascoe 2003, 145.) Pascoe jatkaa kertomalla melkein pä uskomattoman anekdotin: "Marriage counselors hear some amazing rationalizations from men for their adulterous behavior. Here's

my all-time international favorite: "This is one way I feel I can connect to the local culture." (Mts. 146.)

Ekspatriaattielämänmuodossa toisen naisen uhka ei siis kiinnity pelkääntään siihen, että ekspatriaattikotirouvat ovat oman riippuvuutensa lisääntymisestä johtuen aiempaa herkempiä erilaisille uhan signaaleille. Sekä omasta haastatteluaineistostani että aiemmasta kirjallisuudesta löytyy viitteitä, että toisen naisen uhka on ikään kuin sisäänkirjautuneena itse ekspatriaattielämänmuotoon. Paljon matkustava mies jättää usein jälkeensä naisen, joka on hänelle vihainen. Mutta myös aviomies saattaa olla vihainen vaimolleen, koska vaimo ei tue häntä hänen pyrkimyksissään. Mies lähtee pois kodin painostavasta ilmapiiristä sellaisten ihmisten pariin, jotka arvostavat häntä, ja erityisesti sen naispuolisen työtoverin vaikutuspiiriin, joka pitää häntä puoleensavetävänä. (Pascoe 2003, 148.)

Oili (H15): Koska miehellehän se on kauhean kiva, kun ei ole semmoinen raksuttava akka odottamassa kotona. Ja sitten (me) vaaditaan kaikenlaisia keskusteluja ja ynnä muuta. Mutta se söpö aasialainen nainen on hiljaa. Laittaa ruuan valmiiksi ja pesee pyykkiä hiljaa ja on kauhean kiltti, muka. Mutta meidän ollaan sellaisia, että me vaaditaan liikaa.

Tutkimuksen kaakkoisaasialaisessa kontekstissa nuoren ja viehättävän paikallisen naisen uhka viittaa myös edellä kuvaamaani eksoottis-romanttiseen asenteeseen. Asenteeseen, joka kohdistaaessaan muuttajan huomion eksoottiseksi tulkittuun paikalliseen kulttuuriin samalla mystifioi kaikkea siihen liittyvää. Friedan (2001, xvi) puhuu 1950 ja 1960 -luvulla harjoitetusta amerikkalaisten naisten yhteiskunnallisesta mystifioinnista (the feminine mystique), joka hänen mukaansa voitiin purkaa lausumalla ääneen, että naiset ovat aivan tavallisia ihmisiä, eivät sen enempää, eivätkä sen vähempää. Friedanin tulkinta paljastaa mystifiointiin yleisemminkin liittyvän vallankäytön. Näin siinä, että läntisissä miehisissä kuvitelmissa aasialaisen naisen ajatellaan olevan yhtäaikaan sekä hiljainen että haluttava, on pohjimmiltaan kyse alistussuhteen luomisesta ja ylläpitämisestä. Eksoottinen on kiihottavaa, jolloin eksoottiseksi miellettyyn on mahdollista kuvitella elämää suurempi seksuaalinen mielihyvä, jossa puuduttava arki muuttuu juhlaiksi. Eksoottiseen liitetty seksuaalinen fantasia on aikuiselle miehelle mahdollinen senkin jälkeen, kun muut kuvitelmat ovat aikaa sitten haihtuneet. (Ks. myös Hall 1999, 114.) Tällä kohtaa Tuhiwai Smith (2002, 49) toteaa, että roussealaisittain romantisoitu näkemys "jalosta villistä", joka elää lähellä luontoa idyllisissä olosuhteissa, on ollut erityisen sopiva tapa esittää juuri trooppisissa kulttuureissa eläviä naisia.

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät ole kuitenkaan aseettomia. Sillä vaikka heidän liikkumavaransa on kaventunut, heillä on edelleen valtaa parisuhteen sisällä. Tosin pitääkseen yllä henkistä liikkumavaraansa naiset saattavat joutua turvautumaan keinoihin, joita he eivät ole aiemmin käyttäneet, esimerkiksi uhkailuun. Naiset uhkaavat jättää miehensä yksin asema-maahan. Naiset uhkaavat muuttaa (lapsineen) kesken sopimuskauden takaisin kotimaahan, mikäli heidän tarpeitaan ei riittävästi oteta huomioon.

Riina (H17): Ennenkun me lähdettiin tänne tein sen päätöksen, että mä en sitten vetoa siihen ikinä, että sitten kun mä olen täällä mä sanon, että mä lähden ja otan lapset mukaan. Että en never ever siihen aiheeseen koske. Olen jo aika montakin kertaa. Että se on tiedätkös, kun on riippuvainen miehestään taloudellisesti, niin haluaa jossain jutussa antaa takasin.

Riippuvuuden lisääntyminen miehestä, ja erityisesti miehen kiintymyksestä, on jotakin, jota suomalaiset ekspatriaattikotirouvat sekä pelkäävät että häpeävät. Tunnustamalla oman riippuvuutensa lisääntymisen naiset eivät ainoastaan paljasta tilanteen haavoittuvuutta itselleen. Miehistään avoimen riippuvaiset suomalaisnaiset toimivat myös länsimaisten jälkimodernien ikonien vastaisesti. Niinpä esimerkiksi Giddensille (1992, 8, 61) postmoderni parisuhde on ennen kaikkea avoin projekti, jossa seksuaalisesti emansipoitunut nainen pyrkii yhä suurempaan autonomiaan suhteessa mieheen. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat huomaavat yllättäen olevansa tilanteessa, jossa heidän todellisuutensa on kaukana postmodernista ideaalista.

Kaksi erillistä yksikköä

Ekspatriaattielämänmuodossa vaimous osana naisen subjektiuden uudelleen määrittelyä siis korostuu, sillä ekspatriaattikotirouvien pääasiallinen sosiaalinen status on olla jonkun miehen vaimo. Ekspatriaattiparisuhdetta kiirehtivät määrittelemään sellaiset kulttuurisesti kielteisesti latautuneet luonnehdinnat kuin epäitsenäisyys ja riippuvuus. Ekspatriaattikotirouvinä suomalaisnaiset ovat miehistään riippuvaisia sekä taloudellisesti että emotionaalisesti. (Ks. myös Pascoe 2003, 181.)

Anna (H1): Kaikkein vaikeinta oli se tietynlainen oman itsenäisyyden menettäminen. Koska on tottunut vastaamaan omista asioistaan ja päättämään omista asioistaan, hoitamaan

kaikki asiansa. Olemaan täysin riippumaton kenestäkään ihmisestä. Niin nyt yhtäkkiä on kuitenkin sitten ihan toisen jatkeena sekä taloudellisesti että ((tauko)) kyllä sitä henkisestikin jotenkin on. On sillä tavalla, että en mä pysty yksinäni päättämään, että mä teen sitä ja tätä. Kyllä enemmän täytyy ottaa toista huomioon täällä ollessa.

Annan puheessaan pitämä tauko vihjaa, että henkinen riippuvuus puolisoista on jotenkin hävettävää. Aikuisten naisten ei siis ole helppo myöntää olevansa entistä riippuvaisempia (avio)miehistään. Asetelmaa on mahdollista tarkastella myös erityisen suomalaisena, sillä meillä on viimeisten vuosikymmenten ajan erilaisilla yhteiskuntapoliittisilla ratkaisuilla määrätietoisesti tuettu naisten oikeudellisen ja taloudellisen riippumattomuuden lisääntymistä avioliitossa. Kevät Nousiainen (2001, 63) huomauttaakin, että yleisen eurooppalaisen oikeuskäytännön näkökulmasta suomalaisten naisten alisteista asemaa on alettu purkaa varhain. Anu Pylkkänen (2001) jatkaa, että juuri vahvuutta ja itsenäisyyttä pidetään suomalaisille naisille tyypillisinä piirteinä. Suomalaisten naisten oletetaan olevan vahvoja yksilöitä, jotka ovat vastuussa perheen elatuksesta ja mielellään yhteiskunnallisesta hyvinvoinnista laajemminkin. Viime vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä alkanut naisen aseman juridinen yhdenvertaistuminen miehen asemaan nähden on 1970-luvun jälkeisinä vuosina muuttanut luonnettaan niin, että perheenjäsenet on yhä voimakkaammin käsitetty erillisiksi yksilöiksi, ja tästä johtuen kaikkea avioliittosidonnaista sääntelyä on pyritty vähentämään. (Pylkkänen 2001, 72–73.) Näin ei olekaan ihme, että nykypäivän suomalaiset naiset kavahtavat parisuhteissaan sekä henkistä että taloudellista riippuvuutta puolisoistaan.

Juridisen tulkinnan rinnalla riippumaton aikuinen on myös eräänlainen jälkimoderni fantasia. Kaikki ihmisyksilöt syntyvät riippuvuuden tilassa. Eikä kukaan meistä kasva aikuiseksi ilman toisten ihmisten monivuotista hoivaa ja huolenpitoa. Hoivan tarve säilyy läpi elämän. Lapsuudessa sisäistetyt turvan lisäksi jokainen aikuinen tarvitsee yhteisöllisiä turvamekanismeja, jotta hän kykenee käyttämään omaa potentiaaliaan ja siirtämään hoivaa ja turvaa seuraavalle sukupolvelle. (Julkunen 1995, 18; Siltala 1994.) Toisaalta se, että ekspatriaattielämänmuodossa monenlainen riippuvuus puolisoiden välillä lisääntyy, voi suomalaisessa kontekstissa olla yllättäen myös myönteinen kokemus.

Hanna (H8): Semmoinen keskinäinen riippuvaisuuden tunne on positiivisella puolella musta lisääntynyt. Että me paljon enemmän tavallaan tarvitaan ja täydennetään toisiamme. Että ennenhän kumpikin teki töitä ja ennen kumpikin teki kotitöitä. Eli tavallaan

kaksi erillistä yksikköä, mitkä vaan nyt sattuivat asumaan samassa taloudessa. Nyt me ollaan sillä tavalla riippuvaisia toisistamme, että toinen tuo leivän pöytään ja toinen pitää lattiat siistinä.

Sitaatissa Hanna vahvistaa suomalaisen yhteiskuntapolitiikan onnistuneen pyrkimyksessään kohdella perheenjäseniä erillisinä yksikköinä. Se suomalaiskansallinen ilmapiiri, jossa sekä voimakkaasti korostetaan naisten ja miesten taloudellista riippumattomuutta toinen toisistaan että pyritään häivyttämään sukupuolten välisiä eroja (Hearn ym. 2003), kääntyy suomalaisen ekspatriaattiparisuhteen kohdalla väistämättä kuitenkin itseään vastaan. Ekspatriaattielämänmuodossa rigidi riippumattomuuden vaatimus suhteessa puolisoon johtaa umpikujaan. Asemamaassa suomalaisen parisuhteen sisäinen tasapainotila muuttuu vääjäämättömästi, koska naiset siirtyvät pois totuilta paikoiltaan: ansiotyössä käyvistä suomalaisnaisista tulee yhdessä yössä kotirouvia. Kokemus eräänlaisesta hetkessä tapahtuvasta metamorfoosista ei rajoitu kuitenkaan haastattelemieni suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kokemukseksi. Sekä Bryson ja Hoge (2003, 199) että Pascoe (2003, 55–56) kuvaavat hetken, kun he laskeutuivat lentokoneesta tulevan asuinpaikkansa kamaralle hetkeksi, jolloin heidän käsityksensä siitä, keitä he ovat nyrjähtivät sijoiltaan. Bryson, Hoge ja Pascoe toistavat kuin yhdestä suusta muuttuneensa silmänräpäyksessä itsenäisistä, itsevarmoista, ansiotyössä käyvistä länsimaisista naisista liki hysteerisiksi ekspatriaattikotirouviksi, joilla ei ollut enää kuin rippeitä jäljellä kokemuksesta, että he kykenevät kontrolloimaan omaa elämäänsä.

Vieras mies tuli taloon

Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien näkökulmasta toinen ekspatriaattiparisuhteeseen leimansa lyövä piirre on miesten uppoutuminen työhön. Miesten työhön uppoutuminen tarkoittaa käytännössä sitä, että miehet ovat huomattavasti enemmän poissa kotoa, kuin mihin naiset ovat tottuneet.

Paula (H16): Ja yleensä miehet ovat aika kovilla näissä ulkomaankohteissa. Ja rouvat joutuvat olemaan paljon yksin. Ne (miehet) eivät halua kuulla mitään marinoita, eikä vastenmielisiä juttuja. Että paljon vähemmälle jää se yhteinen aika. Että tietyllä tavalla ehkä loittonee vähän.

Naisten jättäytymisestä työelämän ulkopuolelle ja miesten samanaikaisesti syväasukelluksesta ansiotyöhönsä seuraa, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kokevat suhteessa puolisoihinsa elävänsä ikään kuin kokonaan toisessa todellisuudessa.

Greta (H7): Mutta siinä on se ero, että miehellä on täälläkin se työnsä, mutta mä olen lasten kanssa täällä joka hetki. Mä elän siinä todellisuudessa. Mies taas elää vaan silloin, kun se tulee kotiin ((naurahtaa)) vaihtamaan vaatteita suurinpiirtein. Täällä se on sitä. Eriilaista todellisuutta kuitenkin eletään siinä mielessä.

Leena (H12): No, toisaalta me eletään sitten kuitenkin niin eri maailmoissa, minä ja minun mieheni. Hänellä on työ hänellä on paineet ja hän menee ja tulee, mutta mä olen täällä. Että toisaalta, jos ei ole puhevälejä ennen tänne tuloa, niin ei se kyllä enää auta sitten, että mies on viikkotolkulla pois työmatkalla.

Frida on perinjuurin kyllästynyt olemaan yksin kotona lasten kanssa. Niinpä hän pakkaa laukkunsa, ottaa leikki-ikäiset lapsensa kainaloonsa ja lähtee mukaan aviomiehensä työmatkalle Malesiaan. Frida odottaa matkalta ennen kaikkea sitä, että he voivat perheenä viettää aikaa yhdessä.

Frida (H6): Me tultiin kesälomilta, niin sitten ne pukkasi päälle (miehen) reissut. Meni kahdeksaan ja yhdeksään ennen kuin se tuli kotiin. Nyt tämä on rassannut tosi paljon reissaamiset ja kaikki. Mä ajattelin, että nyt kun lähdettiin Malesiaan, että saadaan olla viikko yhdessä. Mies sanoi, että voi olla yöllä jotakin hommaa, mutta mä ajattelin, että eihän se mitään haittaa, että kuitenkin illat sitten aikaa. Me menttiin maanantaina. Maanantaina oltiin siellä iltapäivällä. Ilta oltiin ja käytiin shoppailemassa. Mies lähti tiistaina aamulla töihin ja kun torstai-iltapäivä tuli, niin näki sitä seuraavan kerran. Mä ajattelin, että tässä se viikko meni, että ukkoa ei näkynyt. Ei siinä uskaltanut oikeastaan lähteä, kun ei tietänyt kaupunkia. Muutama shoppingsentteri ja siinä käytiin. Ei se hotellielämä. Sä hotellihuoneessa katsot teeveetä. Elikkä sitten torstaina (mies) tuli, että jäädään vielä yhdeksi yöksi. Minä sanoin, että mä en jää. Mä lähden nyt kotiin. Parempi meidän on kotona olla, kun täällä, jos tämä kerran tämmöistä on. Mutta ei, ei pitää ymmärtää, kun on töitä, niin sitä pitää tehdä silloin. Mä sanoin, että kyllä mä sen ymmärrän, mutta ei se firma yhtä miestä kaippaa.

Ei sun nyt tarvitse jatkuvasti siellä. Se on niinkö, että mikä sulle on tärkeintä tässä elämässä.

Fridan pettymys osoittaa, että aviomiehen lähes tauottomalta tuntuva poissaolo koskettaa nimenomaan heidän keskinäisiä välejä. Se, että Fridan kokemus yksinjäamisestä koskee yksinjäämistä nimenomaan suhteessa aviomieheen, saa vahvistusta havainnosta, että miesten ollessa poissa suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät suinkaan istu toimeettomina kotona. Tilanne on melkein päinvastainen, sillä haastattelujeni naiset kuvaavat arkipäiviensä olevan suorastaan kiireisiä.

Bella (H2): Että mulla oli niin kiire ja mä tapasin niin paljon mukavia ihmisiä. Me naurettiin, koska mä lähdin nyt joululomalle Suomeen. Mä katsoin almanakkaa. Mulla ei ollut yhtään vapaata viikonloppuakaan.

Riina (H17): Oli sitten vielä aikaa johonkin, niin mä menin englanninkurssille. Plus sitten, että mä oon käynyt näitä retkiä ja kaikkea. Että mä olen ollut tosi bisi.

Ekspatriaattikotirouvilla saattaa siis olla touhua aamusta iltaan, jokaisena päivänä viikossa. Kertomuksellaan miehensä paljosta poissaolosta Frida ei viittaakaan ikään kuin absoluuttiseen yksin olemiseen. Fridan puhe viittaa ennen kaikkea kaipaukseen. Naisilla on ikävä paljon poissaolevia puolisoitaan. Jallinoja (2000, 120) tulkitsee ajankäytön olevan tärkeällä sijalla nykyisissä ihmissuhteissamme. Aika on mahdollista ajatella eräänlaisena mittatikkuna. Niinpä se, mihin ihminen aikaansa kulloinkin käyttää osoittaa sen, mitä hän arvostaa tai pitää tärkeänä. Tämä mittatikkutulkinta saa selkeän hahmon ekspatriaattielämänmuodossa, jossa naiset mittaavat puolisoittensa kiintymystä sillä, kuinka innokkaasti miehet järjestävät yhteistä aikaa. Tätä taustaa vasten myös seuraavassa sitaatissa ärtymystään kuvaavan Gretan positio tulee ymmärrettäväksi. Gretalle ravintolan iloinen sorina on merkki maailmasta, joka vie hänen miehensä ajan miltei kokonaan, ja jonka ulkopuolelle hän kokee tulleen suljetuksi.

Greta (H7): Mutta sehän mua ärsyttääkin. Katsopas se on just se, että kun sattuu soittamaan silloin, kun (mies) on asiakkaan kanssa jossain ravintolassa. Niin sehän mua jurppii tosi paljon. Kuuluu kauhea kilinä ja puheensorina ((nauraa)). Juuri sattui tällainen tilanne viime viikolla, kun (mies) oli illallisella.

Seitsemäntoista haastattelemani naisen joukosta löytyy kuitenkin yksi poikkeus. Paula painottaa olevansa mielellään naimisissa paljon matkustelevan miehen kanssa. Tosin saattaa olla, että jo keski-ikäen ehtinyt Paula viittaa kommentillaan myös eräänlaisen väistämättömyyden hyväksymiseen. Haastatteluaineistosta nousee nimittäin esiin joukko pitkissä parisuhteissa eläviä suomalaisia naisia, jotka jo ennen nykyisiä ulkomaantökomennuksia ovat miestensä työn tähden tottuneet olemaan omillaan viikkoja, jopa kuukausia kerrallaan.

Paula (H16): Mä olen tottunut siihen, että hän matkustaa. Mä tykkään siitä, että hän matkustaa. Mä tykkään, että hän on menevä kaveri. Hän tuo aina ihania tuliaisia, kun hän tulee matkoilta.

4.3 Mies matkalaukussa

Suomalaista ekspatriaattiparisuhdetta luonnehtivaa kolmatta piirrettä onkin mahdollista kutsua eräänlaiseksi määräaikaiseksi merimiehenmuijuudeksi. Määrittelen merimiehenmuijuuden kahden kohdan avulla. Ensinnäkin merimiehenmuija on nainen, joka miehensä toistuvien ja pitkien poissaolojen vuoksi on niin tottunut yksin hoitamaan kaiken perhe-elämään liittyvän, että miehen ilmaantuessa paikalle yhdessä asioista päättäminen tuntuu hankalalta. Toiseksi merimiehenmuijuuteen liittyy kiinteästi se, että miehen palattua kotiin alussa sekä hänen fyysinen että psyykinen läsnäolonsa tuntuvat naisesta kiusalliselta. Merimiehenmuijuus koskee siis naisen kykyä elää suhteessa miehen toistuviin ja pitkiin poissaoloihin. Yhtäältä merimiehenmuijan on olosuhteiden pakosta opittava olemaan yksin ja miehen poissaolon ajan selviydyttävä arjesta ikään kuin miestä ei olisikaan. Toisaalta, kun nainen tottuu arkeen, josta mies on poissa, hänen ei ole enää ihan helppo sopeutua miehen paluuseenkaan. Niinpä merimiehenmuijuudessa on oleellista kyky sopeutua eräänlaiseen rytminvaihdokseen parisuhteessa.

Ella (H5): Että tota joskus mä olen sitten hämmästynyt, kun hän (mies) on niin paljon kotona. Kun on tottunut tai oikeastaan tottunut jo. Että alunperin, kun hän oli hirveän paljon matkoilla, niinkuin nuori ihminen joka lähtee työelämään. Ja saa lasten asiat päättää ja kaikki. Että kun on tottunut päättämään ja sitten

yksi kaksi kun saa, pitäisi, päättää yhdessä, niin se on hirveän paljon vaikeempaa ((naurahtaa)).

Kaija (H11): Että herranjestas mähän en kestä tätä miestä, kun hän tulee joka ilta kotiin. Mutta mä luulen, että siinä on tottumista. Kyllä mä luulen, että se kestää aina. Kun ennen vanhaan olin yksin oikeastaan viikkojakin välillä, niin silloin oli vaikeaa, kun hän tuli kotiin. Joo, elikkä se kesti kyllä pari päivää ennen kuin olin oikeastaan iloinen siitä, että hän oli kotona.

Tosin tällä kohtaa on syytä huomauttaa, että miehen toistuvilla, viikkoja ja kuukausia kerrallaan kestävillä, poissaoloilla ei välttämättä ole tekemistä sen seikan kanssa, kokeeko nainen parisuhteensa onnelliseksi vai ei. Jaana on ollut naimisissa yli kaksikymmentä vuotta ja suurimman osan siitä ajasta hän on hoitanut käytännössä yksin sekä pariskunnan neljä lasta että kodin.

Jaana (H10): Varsinkin sen jälkeen kun kuopus syntyi, niin meidän pappa on matkustanut hirveän paljon. Tämä on nyt oikeastaan ensimmäinen kerta ((naurahtaa)) kuopus on jo yhdeksän vuotias, kun hän on enemmän kotona kuin matkoilla. Täytyy sanoa että sen jälkeen kun mun mies oli Euroopassa. Ja mä olin yksin kotona, niin silloin mulla oli fyysisesti ja psyykkisesti aika kovaa. Että mä olin paljon yksin, todella siis yksin... Ollaan, ollaan vieläkin onnellisia, että hän on aivan ihana ihminen ja ymmärtäväinen.

Ellalla, Kaijalla ja Jaanalla on siis kaikilla vuosien kokemus merimiehenmuijuudesta. He ovat jo ennen perheen nykyistä ulkomaantyökomennusjaksoa tottuneet elämään arkeaan miestensä poissaolojen ja kotiin tulojen varjossa. Määräaikaiseksi mielletty merimiehenmuijuus kuvaa kuitenkin osuvasti kaikkien ekspatriaattikotirouviksi lupautuneitten suomalaisnaisten elämäntilannetta, sillä ekspatriaattikotirouvien on opittava olemaan yksin. Lisäksi ekspatriaattikotirouvien on hyväksyttävä miestensä ansiotyön enustamaton luonne. Saattaa olla, että miehet eivät vilpittömistä aikeistaan ja toistuvista lupauksistaan huolimatta kykenekään osallistumaan kuopuksen syntymäpäiville, ystäväperheen läksiäisiin tai lähtemään mukaan pitkään vireillä olleelle viikonloppumatkalle. Mielenkiintoinen on myös havainto, että ei edes monen vuoden taival merimiehenmujana vielä takaa, että suomalaisten naisten on ulkomaantyökomennusjakson aikana yhtään helpompi kestää miestensä matkoille lähtöjä ja matkoilta palaamisia. Seuraavassa sitaatissa Kaija tulkitsee, että hänessä on jotakin vialla, kun hän ei ole vielä-

kään tottunut rytminvaihdoksiin parisuhteessaan. Kaijan häpeän värittävä positio vihjaa, että länsimaissa on vallalla kulttuurinen normi, jonka mukaan aikuisten naisten tulee yrittää välttää riippuvuutta puolisoistaan. Tulkinta saa tukea Åsa Mobergiltä: ”Ennen Deirdre Bairin elämäkertaa olin aina hävennyt sitä, että rakkauselämäni ohjasi työtäni. Kun ymmärsin, että Beauvoir oli antanut samanlaisten mitättömien tunnemyrskyjen ohjata omaa elämäänsä, en enää hävennyt. Jo oli aikakin. Siinä, että on riippuvainen muista, ei ole mitään hävettävää...” (Korsström 2003, 163).

Kaija (H11): Ja sitten semmoinen, että esimerkiksi viimeksikin nyt kun hän lähti, kun hän sanoi että hän mielellään. Tai mä vaistosin, että hän oli mielellään lähdössä. Se tuntui kauhean pahalta. Ja sitten mä ajattelin, että kaikki muut naiset ne ovat vahvoja, rohkeita.

Miesten ollessa pitkiä aikoja enemmän siellä jossain (toimistoissa, matkoilla) kuin täällä kotona (Singaporessa) asetelmasta seuraa väistämättä, että nainen vastaa yksin kaikesta siitä, mikä on täällä. Näin tehdessään suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ottavat perheen arjen kokonaan haltuunsa. Arjen totaalihaltuunotto kuultaa läpi Oilin huolesta.

Oili (H15): Kyllähän tuo mies on tottunut aivan liian hyvälle, että en mä tiedä, miten se pärjää Suomessa ((naurahtaa)). Kyllähän se nyt voisi itsekin jotakin ruveta tekemään. Tottunut nyt siihen, että mä hoidan tämän huushollisysteemin ja kaikki tämmöset. Mitenhän se sitten taas siihen suomalaiseen systeemiin.

Se ekspatriaattikotirouvien kokemus, jossa heidän miehensä vetäytyvät takalalle suhteessa perhe-elämään, ei koske kuitenkaan yksinomaan suomalaisia naisia. Pascoe kertoo ystävättärestään, joka ei ennen perheen ulkomaantyökomennusjaksoa olisi voinut edes kuvitella, että hänen miehensä ei millään tavalla enää osallistu lasten arkeen. Ystävättären on ollut myös vaikea kestää sitä, että mies ei ole koskaan kotona ennen kahdeksaa tai yhdeksää illalla; lisäksi usein viikonloputkin vierähtävät työpaikalla. (Pascoe 2001, 199.) Koska ekspatriaattikotirouvat ovat siis enemmän tai vähemmän vapaahteisesti joutuneet ottamaan uudet kodit haltuunsa, niin miehillä puolestaan saattaa olla kotiin palatessaan vaikeuksia löytää sieltä jalansijaa. Seuraavassa sitaatissa Riina ei jätä mitään arvailujen varaan: koti on hänen ja kotiinpääsy tapahtuu hänen ehdoillaan.

Riina (H17): Tämä on mun koti, tämä tavallaan kaikki. Ja sitten semmoiset riidathan lähtevät yleensäkin parisuhteessa hyvin pienestä. Mies astuu ovesta sisään, niin alat sanoa: älä kengillä, kengät pois jalasta.

Naiset eivät kuitenkaan kykene yksin olemaan merimiehenmujia, jolloin merimiehenmujisuuden käänköpuolelta löytyy aina miehen kokemus. Haastateltuaan perheitä, joissa perheenpää (aviomies) oli jonkin suuren amerikkalaisen yrityksen palve luksessa (corporate families) Kanter (1977) tuli tulokseen, että silloin kun miesten roolit eivät olleet perhesysteemeissä riittävän selkeästi määritelty, miehet kokivat stressiä sekä palatessaan takaisin perheittensä luokse että perheittensä luota pois lähtiessään. Oletan Kanterin tulkinnan soveltuvan sellaisenaan ekspatriaattielämänmuotoon. On siis todennäköistä, että ulkomaantyökomennukset lisäävät stressin kokemusta myös ekspatriaattityötekijämiesten arjessa, sillä eivät ainoastaan kotona olevat naiset, vaan myös paljon poissaolevat miehet joutuvat elämään jatkuvassa rytminvaihdoksessa suhteessa puolisoonsa ja suhteessa perhe-elämään yleensä. (Kanter 1977; ks. Cummings 1999, 63.)

Kaijan äidinkieli on ruotsi, ja ehkä juuri siitä syystä hän tulee käyttäneeksi seuraavassa lauseessa suomen kielen kannalta katsottuna virheellistä sijamuotoa: Joo, siis kaksi vuotta hän (mies) oli matkalaukussa ympäri maailmaa tai ympäri Aasiaa. Kaijan lapsus on kuitenkin suomalaisen ekspatriaattiparisuhteen kannalta erittäin osuva, sillä siinä nainen on kotona ja mies matkalaukussa. Ekspatriaattiparisuhteita eletäänkin ennen kaikkea toistuvassa lähtemisessä ja takaisin paluussa. Ekspatriaattiparisuhteisiin on sisäänrakennettu kuluttavien ja ristiriitaisten tunnepositioiden leikki, jossa puolison ikävä ja yhä uudelleen hänen läsnäoloonsa totuttelemisen säännöttömästi vuorottelevat.

5

TÄNÄÄN KOTONA

5.1 Vain kotona

Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien subjektiivisen uudelleen arviointi koskee vaimon roolin korostumisen ja miehestä sekä taloudellisen että henkisen riippuvuuden lisääntymisen ohella selkeästi myös suhdetta kotona olemiseen. Kotona oleminen on horjuttanut haastattelemiäni naisten käsitystä itsestään.

Riina (H17): Mun mielestä kaikki kulminoituu siihen naisen kotona olemiseen. Mä olen täällä neljän seinän sisällä kumminkin tämän päivän. Ja mä olen neljän seinän sisällä seitsemän päivää viikossa ja kaksikymmentäneljä tuntia.

Riina kuvaa itsensä naiseksi, joka on ikään kuin suljettuna kotinsa seinien sisäpuolelle viikon jokaisena päivänä kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa. Riinan kokemus vaikuttaa ensikuulemalta olevan ristiriidassa sen touhukkaan ekspatriaattikotirouva-arjen kanssa, joka täyttyy uusista tuttavuuksista, retkistä, kielikursseista, kahviaamuista. Mistä itsensä suorastaan kiireisiksi luonnehtivien naisten kokemus neljän seinän sisälle juuttumisesta oikein ammentaa voimansa? Jokinen (1996, 86) tulkitsee kotiin jäämisen olevan lännen kulttuurisissa luokituksissa hierarkisesti alempana kuin kotoa lähtemisen ja ansiotyön. Kodin ja ansiotyön, jäämisen ja lähtemisen välinen hierarkinen asetelma ilmentää vallalla olevaa käsitystä ihmisen kehityksestä, sillä kehityspsykologisessa ajattelussa yksilön kyky erillisyyteen oletetaan kypsyyden edellytykseksi. Näin aikuisuus saavutetaan vasta lähtemällä lapsuuden kodista. Tätä taustaa vasten kotona oleminen näyttäytyy ennen muuta aloitteellisuuden ja dynaamisuuden puutteena, jolloin sekä lännen

kulttuurisissa kuvissa että oman mielensä kuvissa suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat "vain kotona".

Kotona olemista voidaan siis tarkastella eräänlaisena kulttuuristen ja sosiaalisten hierarkioiden läpäisemänä olotilana. Oudoissa oloissa fyysinen kotona oleminen pakottaa suomalaisnaiset luomaan sellaista uutta subjektiutta, jossa lähtö ja tekeminen antavat sijaa jäämiselle ja olemiselle. Eurooppalainen asenne todellisuuteen merkitsee ennen muuta pyrkimystä muuttaa ympäröivää todellisuutta, jolloin sitä ei hyväksytä sellaisena kuin se on. Ja siksi työn, tuottamisen ja muokaamisen ideat ovat lännessä tärkeitä. (Heinämaa 1998.) Niinpä myös suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kotona oleminen on mahdollista nähdä pakollisena pysähtymisenä, joka saattaa tuntua pahana olona, koska liikkeen lakkaaminen on vastoin kulttuurisia syvärakenteitamme. Ongelmalliseksi asetelman tekee, että ulkomaantyökommennuksille mukaan lähteneitten suomalaisnaisten arjessa kotona oleminen on heidän situaationsa ydinaluetta.

Kotona oleminen voidaankin tulkita ikään kuin kokemukselliseksi tilaksi. Moderniin epistemologiaan on nimittäin omaksuttu ajatus, että juuri tilan käsitteellä viitataan ihmisen mieleen liittyviin asioihin tai mielen paikkaan. (Nousiainen 2004, 23, 103–105.) Naisten kotona olemisen määrittelemisen mielen kokemukselliseksi tilaksi paljastaa kotona olemiseen kätkeytyvän paradoksin. Huolimatta siitä, että kotona oleminen, kun se asetetaan kodin ulkopuolella ansiotyössä käymistä vasten, on mahdollista tulkita kokemukselliseksi tilaksi, joka tarjoaa naisille mahdollisuuden lepoon ja harrastuksiin, niin Friedanin (2001) mukaan on tärkeä ymmärtää, että kotona olemiseen kokemuksellisena tilana liittyy myös selittämätöntä tyhjyyttä, jota naiset itse kuvaavat eräänlaisena ei-olemisen tilana. Paradoksi on siinä, että vaikka ansiotyön ulkopuolella eläessään naisilla on hallussaan sellaisia ajankäyttöön liittyviä resursseja, joita heillä ansiotyössä käyvinä ei ole, niin naiset eivät kuitenkaan välttämättä kykene hyödyntämään tarjolla olevia resursseja, sillä kotona ollessaan he menettävät helposti kyvyn keskittyä. (Friedan 2001, 30, 305.) (Ks. myös Cameron 1996, 24.) Viitteitä paradoksin olemassaolosta löytyy myös omasta haastatteluaineistostani.

Riina (H17): Elämä on ihan jees, mutta musta tuntuu niin kuin surkealta. Tämä hima on semmoinen asia, tiedät sä, että tässä ei vaan mikään riitä.

Friedan (2001) yrittää ratkaista paradoksin tuomitsemalla kotirouvuuden kategorisesti vääräksi valinnaksi. Friedanille ansiotyö (ja sitä kautta taloudellinen itsenäisyys) on ainoa tie, mikäli naiset haluavat ottaa käyttöön koko inhimillisen kapasiteettinsa, ja olla näin täysivaltaisia aikuisia, vapaita yksi-

löitä. (Friedan 2001, 385.) Matthews (1987, 219) esittää Friedanille kuitenkin kaksi aiheellista kysymystä: Mikä on sellaisen kodin ulkopuolisen ansiotyön todellinen arvo, joka on luonteeltaan puuduttavaa ja josta maksetaan huonosti? Onko niin, että mikä tahansa ansiotyö on naisten kohdalla kotona olemista parempi vaihtoehto? Matthewsinkin mukaan näihin kysymyksiin ei tosiasiallisesti ole vielä kyetty vastaamaan. Doriskin on juuttunut Matthewsinkin kysymyksenasetteluun.

Doris (H4): Mutta sitten taas toisaalta, onko se työ niin tärkeätä, jos se työ sinänsä ei anna sulle mitään? Vaan sen takia, että sä saat siihen talouteen kahdet tulot. Mä en tiedä.

Ekspatriaattikotirouvuudessa kotona oleminen kuitenkin poikkeaa kotona olemisesta Euroopassa tai anglosaksissa maissa, sillä ekspatriaattikotirouvuudessa kotona oleminen kutoutuu osaksi puolisopestiläisyyttä. Suomalais-ten ekspatriaattikotirouvien kotona olemista muokkaavat seuraavat kolme suhdetta: 1) suhde paikalliseen ekspatriaattikotirouvien yhteisöön, 2) suhde kotiapulaiseen ja 3) suhde kotiäitiyteen. Ekspatriaattiolosuhteissa kotona olevien naisten suhteita värittää ambivalenssi. Ensinnäkin naiset eittämättä tarvitsevat tukea toisiltaan. Toiset ekspatriaattikotirouvat ovat kotiin jääneelle naiselle ikään kuin työkalu, sillä samassa tilanteessa elävien naisten seura auttaa vähentämään ekspatriaattikotirouvuuteen sisäänkirjautunutta stressiä. Toisten naisten seura auttaa myös lieventämään ekspatriaattikotirouvuudessa yleistä yksinäisyyden ja eristyneisyyden kokemusta. (Bryson & Hoge 2003, 174.) Seuraavassa Frida kuvaa Bangkokissa kerran viikossa kokoontuneen suomalaisnaisten kerhon merkitystä.

Frida (H6): Joo, mä tykkäsin käydä siellä. Ensimmäinen vuosi meni niin, että kun siellä oli joka toinen viikko askartelua ja joka toinen viikko oli joku retki, niin mä en askarrellut mitään. Mutta toisena vuonna mä innostuin siitäkin. Mä askartelin ja oli tosi hauskaa. Oli tosi kiva. Siellä sitten juoruttiin. Oli iso pöytä ja siinä askarreltiin.

Niinpä on ymmärrettävää, että myös Pascoe patistelee ekspatriaattikotirouvia ulos asunnoistaan tapaamaan muita ihmisiä niin pian kuin mahdollista. Ulos on lähdettävä, vaikka ei erityisemmin haluaisikaan oppia asettelemaan kukkia tai tekemään ruokaa ilman rasvaa. Mikä tahansa aktiviteetti kuitenkin käy, kunhan se kuljettaa naiset sekä ulko-oven että oman päänsisäisen maailman ulkopuolelle. (Pascoe 2003, 65, 74.)

5.2 Naiset ryhmäkuvassa

Julkisia salaisuuksia

Suomalaisnaisten arjessa tuki tarkoittaa siis kotona olevien naisten muodostamaa yhteisöä eli ekspatriaattikotirouvien yhteisöä. Kuten Fridan kuvaus perheen Bangkokin ajalta osoittaa, naisten on ensin hyväksyttävä itsensä kotona olevina naisina, ja vasta sitä kautta heidän on mahdollista tavoittaa muiden naisten seura. Ryhmän tukea ei voi saavuttaa, ellei itse tee aloitetta menemällä mukaan ja olemalla läsnä siellä, missä toisten tukea on tarjolla. (Bryson & Hoge 2003, 121.)

Riina (H17): Sillon, kun me tultiin tänne katsomaan mun mieheni kanssa näitä paikkoja, niin me haluttiin semmoinen condominium, missä on suomalaisia. Jotta meidän lapset pääsisivät sisään tähän systeemiin. Että olisi leikkikavereita, kun kieltä ei kerta hallittu vielä. Niin nyt olisi ihan kiva, ettei suomalaisia olisi ihan nurkissa.

Haastatteluhetkellä Riina on asunut Singaporessa kahdeksan kuukautta. Mikä siinä ajassa on ehtinyt muuttua?

Riina (H17): Ja tämä johtuu siitä, (että) jonkinlainen suomalainen perusluonne naisilla, jotka ovat kotona, on hyvin semmoinen juoruileva. Ja se mua ärsyttää. Ja mitä mä valitan mun miehellekin nyt, että musta on kohta tulossa semmoinen pihan juoruämmä. Mä täällä seurailen, mitä naapureissa tapahtuu. Arvaas mitä se teki ja mitä se teki. Ja mä inhoan semmoista piirrettä itsessäni.

Jälkimmäisessä sitaatissa Riina toistaa kulttuurista kuvastoa, jossa kotona olevien naisten vuorovaikutus nimetään hereästi juoruiluksi. Naisten vuorovaikutuksen nimeäminen kielii hierarkisesta asetelmasta, jossa miehet voivat kyllä vapaasti sunnuntaiaamuna kokoontua taloyhtiön pihalle ihailemaan autojaan ja vertailemaan bensan hintoja ilman, että heitä epäillään juoruilusta. Miesten oletetaan vapaa-ajallakin keskittyvän asioihin. (Jokinen 1996, 181.) Riinan itselleen langettama tuomio, jossa hän puhuttelee itseään pihan juoruämmäksi, tukee myös aiemmin esittämäni kritiikkiä koskien liiketaloustieteelliseen ekspatriaattikertomukseen sisällytettyä paikalliseen

kulttuuriin sopeutumisen ihannetta. Jo jonkin aikaa Singaporessa asuttuaan Riina on oivaltanut, että hänen keskeisin sopeutumistehtävänsä ei suinkaan koske paikallista elämänmuotoa, vaan hänen on ennen kaikkea opittava tulemaan toimeen osana ekspatriaattikotirouvien yhteisöä. Myös seuraava Doriksen selonteko, jossa hän kuvaa asettautumistaan Singaporeen, viittaa siihen, että ekspatriaattikotirouvuudessa ei ole ensisijaisesti kyse pääsystä sisälle paikalliseen kulttuuriin, vaan pääsystä sisälle paikalliseen ekspatriaattikotirouvien yhteisöön. Haastatteluhetkellä Doris on asunut Singaporessa viisi kuukautta, mutta koska perhe on muuttanut Singaporeen Bangkokista, niin yhtämittaista kokemusta ekspatriaattikotirouvuudesta hänelle on kertynyt jo kolmen ja puolen vuoden ajalta.

Doris (H4): Eli esimerkiksi kun mä muutin tänne (Bangkokista), niin mä koin, että mä jäin täysin yksin. Mä yritin ottaa kontakteja ja yritin soittaa muutamille. Mutta tuli vähän semmoinen tunne, että mitä sä tänne soittelet. Ja sitten mulle sanottiin, että täällä (Singaporessa) on niin paljon suomalaisia, että se johtuu siitä. Kaikilla on omat elämänsä ja omat kuvionsa. Mutta uutena mä koin tän tosi vaikeana paikkana päästä sisään.

Kuten edellä käy ilmi, tulovaiheessa Riinakin haki turvaa muista kotona olevista suomalaisnaisista. Sitä mukaa, kun hän on kääntänyt vierautta tuttuudeksi turvan tarve on kuitenkin vähentynyt. Elämän arkipäiväistyessä jäljelle on jäänyt pienen pihapiirin nostattama ärtymys.

Riina (H17): Eikun mulle tulee vaan semmoinen, että tosi veemäiseltä kuulostan. Mutta toisaalta, kun mä kuuntelen näitä tämmösiä valituksia, että voi, voi kun mies matkustaa. Ja voi, kun täällä on taas niin kuuma, ja ei löydy oikeata maitoa kaupasta. Tämmöistä arkipäivän pientä valittelua, niin mun tekee mieli välillä sanoa, että olkaa nyt hiljaa.

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat tarvitsevat tukea toisiltaan, mutta samalla he pelkäävät pientä ekspatriaattikotirouvien yhteisöä. Tässä tullaan edellä mainitsemani ambivalenssiin, joka värittää ekspatriaattiolosuhteissa kotona olevien suomalaisnaisten keskinäisiä välejä. Riinan tavoin Anna tietää olevansa riippuvainen naisten yhteisöstä. Riinasta poiketen Anna ilmaisee riippuvuutensa käänteisessä muodossa, jolloin hänen oma varovaisuutensa korostuu. Annan epäluuloinen asennoituminen selittyy ainakin osittain sillä, että hän on ennen Singaporeen muuttoaan asunut vuoden päivät suljetussa suomalaisyhteisössä erään kansainvälisen organisaation palveluksessa.

Anna (H1): Niinkuin suomalaisten pienessä yhteisössä, mikä täälläkin on. Niin jos ihmisellä yhtäänkään on itsesuojeluvaistoa. Ei ehkä ihan niin helposti tule avautumaan kenellekään.

Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien tilanne on tukala. Yhtäältä naiset pelkäävät vieraassa ympäristössä yksin jäämistä. Toisaalta naiset arastelevat ekspatriaattikotirouvien yhteisöä, jossa kaikki tuntevat toisensa ja tietävät toistensa asiat. Lampela-Kivistö (2001) toteaa haastattelututkimuksessaan, että Hollannissa asuvan suomalaisen populaation pienuus lisäsi yhteisöllistä painetta. Lampela-Kivistön haastateltavat kertoivat, että koska kaikki suomalaiset tunsivat toisensa ja tiesivät toistensa asiat, niin omista huolista ei kovin herkästi puhuttu kenellekään oman perheen ulkopuolella olevalle. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien pienten piirien arastelu ei kuitenkaan rajoitu pelkästään suomalaisyhteisöön.

Ella (H5): Amerikkalaisethan on hurjan aktiivisia ottamaan kontakteja. Mä olen tähän saakka aktiivisesti kieltäytynyt ((naurahtaa)). Että heillä on kello viiden koktailtilaisuus tuolla swimmingpoolilla. Mä (olen) ihan tietoisesti välttänyt, että mä en ole mennyt heidän kanssaan. Ja olen hirveän tyytyväinen ((naurahtaa)). Etten ole mennyt sitoutumaan liian aikaisin johonkin, mistä on sitten vaikea päästä pois.

Seuraavassa kokemuksistaan kertoo Hanna, joka Ellaa yli kaksikymmentä vuotta nuorempana, ei ole ikään kuin osannut varjella itseään. Ekspatriaattikotirouvien (yhteisön) käyttäytyminen on tullut Hannalle yllätyksenä.

Hanna (H8): Tämä tilanne on että oppii panttaamaan asioita. Mulla on itselläni yksi tapaus mistä mä heräsin lopullisesti. Ihan vieras ihminen tuli kysymään, että miten sun vatsatauti jaksaa. Ihminen, ketä mä en ollut koskaan tavannut. Ai, sä olet se Hanna, miten sun vatsatauti jaksaa ((naurahtaa)). Jos sillä on ollut joku informaatioarvo, että on liikkeellä vatsatautia, niin okei. Mutta on se silti aika järkyttävää, että mun vatsatauti on toisten kahvikutsujen puheenaiheena. Mistä hän on sen kuullut? Mikä estää, että siellä ei olisi jotkut muutkin meidän perheen asiat.

Pascoe (2003, 143) käyttääkin ekspatriaattiyhteisöistä puhuessaan ilmausta: the gossip nature of international communities. On ehkä kuitenkin hyvä muistuttaa itseään siitä, että niin kutsutuista kolmansista osapuolista kiinnostumista (juoruilua) ei välttämättä tarvitse nähdä kielteisessä valossa.

Kiistatta on niin, että missä tahansa yhteisössä ystävystyminen tapahtuu siten, että ensin kerrotaan itsestä, halutaan kuulla toisesta ja siinä lomassa kerrotaan tarinoita kolmansista. (Jokinen 1996, 181.) Edellä Hanna kuvaa kantapään kautta oppineensa pitämään asioita sisällään. Jotain hyvin olen-naista suomalaisesta ekspatriaattikotirouvuudesta kiteytyykin dilemmaan, jossa ekspatriaattikotirouvilla on eittämätön tarve jakaa hämmentäviä ko-kemuksiaan, mutta samalla heillä on aiempaa vähemmän todellisia mahdol-lisuuksia toteuttaa tarvettaan.

Hanna (H8): Että ihmiset on hyvin erikoisessa tilanteessa. Niillä on tarve uskoutua, puhua omista henkilökohtaisista asioistaan. Mutta silti ketään ei sido minkäänlaiset lojaliteetit, koska kaikki häipyvät täältä joskus. Kukaan ei tunne ketään ennestään ja tavallaan katoaa sitten johonkin puolelle maailmaa, ei välttämättä Suomeen. Ja todennäköisesti ei koskaan enää tavata.

Ystävänä yksinäisyys

Miksi suomalaiset ekspatriaattikotirouvat sitten kaikesta huolimatta haluavat puhua omista asioistaan? Eikö olisi helpompaa tyytyä pitämään oma intiimi maailma itsellään semminkin, kun ekspatriaattielämänmuoto on osoittautu-massa erityisen haavoittuvaksi juuri ihmissuhteisiin keskeisesti liittyvissä lojaliteettikysymyksissä. Liisa Keltikangas-Järvinen (2000) korostaa naisten ilmaisevan itseään nimenomaan kielen avulla. Naisille on siis luontaista käsitellä tunteitaan ja kokemuksiaan puhumalla niistä jollekulle toiselle. Keltikangas-Järvinen haluaa erityisesti alleviivata tätä naisten ja miesten välillä havaittua eroa, sillä esimerkiksi masennuksesta puhumisen on todet-tu naisilla vähentävän masentuneisuuden kokemusta. Sitä vastoin miehillä masennuksesta puhuminen saattaa jopa voimistaa heidän masentuneisuuden kokemustaan. (Keltikangas-Järvinen 2000, 192–193.)

Niinpä ei olekaan yllättävää, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat sekä nykyisestä elämäntilanteestaan huolimatta että juuri sen tähden kaipaavat luotettavia ystäviä. Samaan seikkaan viittaa Lampela-Kivistö (2001): "Po-pulaation pienuus aiheutti ongelmia myös perheellisille. Ystävyysuhteitten solmiminen ei ole helppo asia Suomessakaan, jossa valinnanvaraa on yllin kyllin, saati sitten maassa, jossa on vain kourallinen suomalaisia. Vaikka haastateltavilla oli paljon tuttavuuksia, todellisia ystäviä oli vähemmän. Moni nainen varsinkin kaipasi sydänystävää, jonka kanssa jakaa elämän iloja ja suruja." Singaporessa asuvien suomalaisten ekspatriaattikotirouvien

luotettavat ja pitkäaikaiset ystävät ovat Suomessa. Heihin pidetään yhteyttä esimerkiksi sähköpostitse.

Frida (H6): Oikeastaan täällä Singaporessa on helpottanut se, että nyt olen tietokoneeseen saanut internetti yhteyden, että mulla on sähköposti. Ja nyt melkein kaikilla mun kavereilla on, että pystyy sillä lailla ottaan yhteyksiä. Että tosi kiva. Se on ollut mulle henkireikä.

Ongelmallisten elämänkäännteiden sattuessa kohdalle saattaa kuitenkin käydä niin, että ekspatriaattikotirouvat löytävät itsensä tilanteesta, jossa heillä ei ole ketään kenelle puhua. Ekspatriaattikotirouvat kaipaavat luotettavaa kuntelevaa korvaa, esimerkiksi sellaisissa vaikeissa tilanteissa, kuin oma tai puolison sairastuminen tai lähiomaisen kuolema. (Lampela-Kivistö 2001.)

Doris (H4): Varsinkin, jos (tulee) ristiriitatilanteita, tulee ongelmia. Niin siinä tilanteessa kokee täällä, että sä olet täysin yksin. Sulla ei ole semmoista turvaverkostoa. En mä tiedä johtuuko se iästä, vai mistä se johtuu. Mun mielestä ainakin on, että nämä tuttavuudet täällä ne ovat semmoisia jokapäiväisiä tuttavuuksia. Mutta ei mulla ole semmoisia suhteita täällä, että mä jokaisesta henkilökohtaisesta ongelmasta puhuisin. Ei, ne on Suomessa, joita mä sitten kaipaan.

Sydänystävyyttä liitetään kulttuurisesti tyttöjen ja naisten maailmaan. Perinteisesti naisille on tarjottu kahta sosiaalista muodostelmaa: avioliittoa ja sydänystävyyttä (Veijola 1997). Kulttuurisena ilmiönä ekspatriaattikotirouvuus alleviivaa sekä avioliittoa (parisuhdetta) että sydänystävyyttä. Sydänystävyyden kulttuurisesta painoarvosta kertoo, että kun haastattelun kuluessa nousee esiin ajatus parhaan ystävän merkityksestä, Riina kokee velvollisuudekseen selittää, miksi hänellä naiseudestaan huolimatta ei ole koskaan ollut niin kutsuttua parasta ystävää.

Riina (H17): Ja tämä on niin mun henkilökohtainen. Kun sä sanoit tosta ystävästä, että mulla oli Suomessa hyviä ystäviä. Mutta mulla ei ole koskaan ollu semmoista tosi bestistä. Ja mä olen vähän semmonen tyyppi, että mä en jollain lailla halua, että kukaan saa tietää mun ihan niitä syvimpiä tuntojani. Ihan syvimpiä tuntojani mä en ole jakanut kenenkään kanssa.

Romanttiseen rakkauteen perustuvassa heteroseksuaalisessa parisuhteessa nainen on emotionaalisessa ja eroottisessa suhteessa mieheen. Perinteisessä rakkaussuhteessa nämä suhteen eri puolet ovat erottomattomasti kietoutuneina toisiinsa. Rakkaussuhteesta poiketen sydänystävyys sisältää ainoastaan kahden ihmisen välisen emotionaalisen tason, joka kuitenkin monessa kohdin muistuttaa romanttista intiimiyttä. Kaikissa läheisissä ihmissuhteissa intiimiyden kokemus liittyy aina yksilöiden väliseen kommunikaatioon. Samaan tapaan kuin rakastavaisina oleminen, myös ystävinä oleminen vaatii erilaisia merkkejä intimitetistä eli informaatiota, joka on erityistä juuri tiettyjen ystäväysten välillä ja jota ei jaeta muiden kanssa. (Giddens 1992, 130, 139.) Singaporessa asuvien suomalaisten ekspatriaattikotirouvien ei ole helppo saavuttaa toisten ekspatriaattikotirouvien kanssa sellaista intiimiyden tasoa, joka sisältää riittävästi kuulluksi tulemisen ja turvan elementtejä, joita jokainen meistä tarvitsee voidakseen hyvin.

Cecilia (H3): Toisaalta siinä on se negatiivinen puoli. Että kun sä olet muutaman kerran kokenut sen, kun sä olet saanut hyviä ystäviä ja ne lähtee pois. Tavallaan se työ valui hukkaan. Ihmiset haihtuvat taivaan tuuliin. Se on aika harvinaista, että niistä jää sulle tosi, tosi hyviä läpi elämän meneviä ystäviä. Mä luulen, että semmoinen kynnyks avautua sitten täysin vieraalle ihmiselle vie ehkä pidemmän aikaa. Koska sä et halua itsellesi ikäviä asioita ja ystävien lähteminen on ikävä asia. Jos sä olet tottunut tekemään ihmisten kanssa jotain ja juttelemaan. Ja sitten he sanovat, niin nyt me lähdetään. Ja sitten sä jätät heitteille.

Pascoe (2001, 148) vahvistaa Cecilian kokemuksen. Ekspatriaattielämänmuoto itsessään sisältää lukuisia jäähyväisiä, sillä ekspatriaatit ovat alati muuttamassa jonnekin. Hieman karrikoiden Pascoe toteaa, että juuri kun on alkanut tutustua johonkin ihmiseen, niin samalla hetkellä tulee tieto hänen seuraavasta siirrostaan, joko takaisin kotimaahan tai jonnekin muualle. Ekspatriaattielämänmuodossa ei kuitenkaan ole mahdollista ohittaa tätä jatkuvien jäähyväisten todellisuutta. Ramey ja Could (1987) nimeävät paikkakunnalta toiseen muuttoon liittyvän yksinäisyyden kokemuksen tilaan sidotuksi yksinäisyydeksi, joka yleensä laukeaa, kun henkilö löytää uudessa asuinpaikassaan itselleen merkittäviä ihmissuhteita. Sellaisten muuttajien kohdalla, jotka eivät elinolosuhteiden tiheän vaihtumisen vuoksi ole useaan vuoteen kyenneet muodostamaan kestäviä kontakteja toisiin ihmisiin, yksinäisyys voi kuitenkin kehittyä ikään kuin krooniseksi tilaksi. (Ramey & Could 1987; ks. Cummings 1999, 90.) Rameyn ja Couldin tulkintaa vasten voi olettaa,

että mikäli ekspatriaattikotirouvuus jatkuu vuosia, niin samalla myös riski yksinäisyyden kokemuksen kroonistumisesta kasvaa.

Ekspatriaattikotirouvat ovat maasta ja/tai maanosasta toiseen muuttavina erityisen haavoittuvassa asemassa, sillä ihmiskontaktien uudelleen järjestelyt saattavat viedä vuosia, koska ekspatriaattikotirouvat joutuvat, muista perheenjäsenistä poiketen, toimimaan erilaisten koulu-, toimisto- ja ammattirakenteiden ulkopuolella (Pascoe 2003, 61). Ystävyysuhteitten merkitys ekspatriaattikotirouvuudessa korostuu siis myös siksi, että ekspatriaattikotirouvat elävät arkeaan ansiotyön ulkopuolella. Jokaisen päivän rakentaminen on heidän itsensä varassa. Niinpä ajan viettäminen yhdessä toisten ekspatriaattikotirouvien kanssa on uuteen arkeen rutiinien ja mielekkyyden hakemista.

Mari (H13): Ja sitten alettiin se. Käytiin niitä puistoja katsomassa. Aina kun mä avaan This Weekin, niin mä katson että no, missäs me ei olla vielä käyty. Kyllä me melkein joka paikassa ollaan ((naurahtaa)). Joo, me ollaan paljon käyty Oilin kanssa varsinkin, kun me ollaan tämmösiä yksinäisiä tai ei ole lapsia. Niin me kuljetaan nyt tuolla ja me pelataan sulkapalloa.

Riitasointuinen siunaus

Ekspatriaattielämänmuodossa kotona olevien naisten arki poikkeaa Euroopassa ja angloamerikkalaisissa maissa kotona olevien naisten arjesta siinä, että vaikka ekspatriaattikotirouvat ovat kotona heillä on usein myös kotiapua. Ja, kuten jo edellä totean, singaporelaisessa kontekstissa kotiapu tarkoittaa yleensä yhdessä perheen kanssa asuvaa filippiiniläistä kotiapulaista. Tätä taustaa vasten myös kotiapulaisuus on elementti, joka vaikuttaa siihen minäkäläiseksi suomalaisnaisten arki muotoutuu. Kotona on siis usein yhden naisen sijaan kaksi naista, joiden on totuteltava toisiinsa ja luotava yhteiselle arjelleen pelisäännöt. Lisäksi suomalaisnaisten kohdalla kotiapulaisuus merkitsee lähes poikkeuksetta sitä, että naisten on selviydyttävä keskinäisestä kommunikaatiostaan kummallekin vieraalla kielellä, yleensä englannilla. Joskus yhteinen kieli puuttuu kokonaan.

Frida (H6): Mä menin ja ostin sanakirjan. Mulla oli meidi (Bangkokissa) (joka) ei osannut yhtään englantia... Se astui sisään ja kumpikin pelkäsi toisiaan... Mua pelotti, että miten tästä. Se vaan kävi heti töihin.

Seuraavassa Pascoe (2001, 112) paljastaa, millaisia mielikuvia hänellä ennen perheen ensimmäistä ulkomaankomennusta liittyi kotiapulaisuuteen: Miten ihmeessä en haluaisi kotiini ihmistä, joka on valmis joka päivä huoltamaan vaatteeni? Ihmistä, joka vaihtaa tulevien lasteni vaipat? Ihmistä, joka valmistaa minulle illallisen? Huolimatta siitä, että olin kuullut joukon hämmäntäviä tarinoita, en millään voinut etukäteen ymmärtää, että kotiapulaisen kanssa elämisessä voisi olla varjopuoliakin. Viittauksia samantapaiseen valmistautumattomuuteen suhteessa siihen, mitä kaikkea sekä vieraasta kulttuurista että heikommista sosiaalis-taloudellisista lähtökohdista tulevan apulaisen läsnäolo perheessä tarkoittaa, löytyy myös omasta haastatteluaiaineistostani.

Cecilia (H3): *Mä olin aina jotenkin kuvitellut, että kun sulla on apulainen talossa, että se ihminen tulee ja hoitaa ja mun ei tarvitse välittää tuon taivaallista. Mun täytyy opettaa apulaiselle sitten siitä lähtien, että tämä on pakastin. Siellä tavarat jäätyvät.*

Singaporelainen asetelma, jossa suomalainen hyvin toimeentuleva ekspatriaattikotirouva on rouva ja Filippiineiltä heikkoja elinolosuhteita pakoon lähtenyt kotiapulainen on apulainen on tietenkin jo lähtökohdiltaan eriarvoinen. Filippiiniläisnaiset muuttavat kotiapulaisiksi Singaporeen useimmiten, koska he sillä tavalla varmistavat vähintään kaksi, joskus jopa viisi kertaa suuremmat ansiot suhteessa koulutetun naisen palkkaan Filippiineillä. Ulkomailla asuessaan monet filippiiniläisnaiset tekevät paljon ja raskasta työtä, mutta samalla he päättävät suhteellisen itsenäisesti rahoistaan ja vapaaajastaan. Kotiapulaiseksi lähteminen tarkoittaa siis myös sitä, että nainen on riippumattomampi kotimaassa olevan perheensä (aviomiehen/miesten) määräysvallasta. (Rotkirch 2002, 64, 70.)

Pascoe (2001, 112) käyttääkin ekspatriaattikotirouvien näkökulmasta kotiapulaisuudesta puhuessaan ilmausta: the mixed blessing of servants. Hänen mukaansa tämä riitasointuinen siunaus kulminoituu siinä ekspatriaattikotirouvien kokemuksessa, jossa apulainen on paikalla silloin, kun häntä tarvitaan. Mutta koska apulainen on lähes aina paikalla, hän on paikalla myös silloin, kun häntä ei välttämättä tarvittaisi.

Frida (H6): *Bangkokissa mulla oli apulainen. Ja jos jotakin tuli, että tarvitsin ja mä mietin, mistä mä sen saan. Niin mulla oli joku, joka osasi ja lähti hoitamaan asian. Apulainen oli suurena apuna... Mutta en mä niinkö ottaisi enää meidiä tähän sillä tavalla, että joku olisi joka päivä tässä. Kyllä tämä on helpompi.*

Oili (H15): Bangkokissa yksi rouva sanoi, kun hänellä oli siellä apulainen, niin se ei antanut hänen edes kokata siellä omassa keittiössään. Se sanoi se apulainen ((naurahtaa)), että mene pois. Että rouva ei, ei kun hän laittaa ruuat.

Arktinen hysteria

Kotiin jääminen ja kotona oleminen merkitsevät suomalaisille ekspatriaattikotirouville usein nimenomaan kotiäitiyttä. Haluan tässä yhteydessä kuitenkin korostaa, että kotiäitiys ei ole suomalaisen ekspatriaattikotirouvuuden synonyymi, vaikka useat ulkomaantyökomennuksilla kotiin jäävistä naisista ovat sekä ekspatriaattikotirouvia että kotiäitejä. Eeva Jokinen (1996, 102) päätyy tulkintaan, että kulttuuristen käytäntöjemme mukaan vaimous ja äitiys eivät olisi erotettavissa toisistaan. Tutkimuksessani joudun erottelun kuitenkin tekemään, sillä ekspatriaattikotirouvuus koskee nimenomaan vaimoutta, jolloin mahdollinen äitinä oleminen on kulttuuristen käytäntöjen tasolla ikään kuin alisteinen vaimona olemiselle. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteivätkö suomalaiset ekspatriaattikotirouvat voisi olla yhtä paljon äitejä kuin vaimoja. Ekspatriaattikotirouvuus ei kuitenkaan määräydy äitiydestä käsin. Vaikka ekspatriaattikotirouvuus ei määräydy äitiydestä käsin, ekspatriaattikotirouvuus kuitenkin siirtää suomalaisen naisen pois tutulta paikaltaan suhteessa äitiyteen. Suomalaiseen äitiyteen on aina, enemmän kuin esimerkiksi muissa Euroopan maissa, liittynyt työnteko ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen (Nätkin 1997, 23). Ekspatriaattikotirouvuina suomalaisnaiset eivät kuitenkaan ole kuin ketä tahansa suomalaisia äitejä, sillä he ovat nimenomaan äitejä jotka eivät ole ansiotyössä.

Suomalaiset naiset eivät ole kuitenkaan tottuneet olemaan ikään kuin täysiaikaisia äitejä kuin äitiys- ja vanhempainlomillaan. Tutkimuksen kontekstissa tavoittelen täysiaikaisen äitiyden käsiteellä samankaltaista miellelyhtymää kuin on englannin kielessä käytettäessä ilmausta: a full-time mom. Niinpä suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kohdalla on mahdollista puhua ekspatriaattiparisuhteen lisäksi eräänlaisesta ekspatriaattiäitiyden jaksosta. Suomessa naisten elämää voidaan kuvata eräänlaisen vaihemalliajattelun avulla. Mallissa naisen elämä hahmotetaan lineaarisesti vuorottelevien tapahtumien ketjuna. Vaihemalli sisältää oletuksen, että raskauden ja synnytyksen jälkeen nainen palaa takaisin työelämään viimeistään silloin, kun lapsi on saavuttanut leikki-ikä. Ajattelutavasta on kehkeytynyt vallitseva sabluuna, jota vasten tavallisia suomalaisia naisia mitaillaan. (Jokinen 1996, 113–114.) Vaihemalliajattelusta seuraa, että totutusta marssijärjestyksestä

poikkeaminen vaatii selitystä. Haastatteluaineistosta löytyy kaksi diskursiivista tihentymää, jotka paljastavat suomalaisten ekspatriaattikotirouvien olevan tietoisia siitä, että he ovat toimineet vastoin yleisesti hyväksytyä vaihemalliajattelua. Ensinnäkin haastattelijien leikki- ja kouluikäisten lasten äidit korostavat, kuinka tärkeää heille on, että he nyt uudessa elämäntilanteessaan voivat olla kotona. Moraalisilla kannanotoillaan naiset pyrkivät legitimoimaan kotiäitiyttään.

Leena (H12): Että mä voin olla lasten kanssa. Lapset nauttivat siitä, että mä olen koulubussilla hakemassa tai viemässä. Että edes toinen vanhempi on, jolla on sitten aikaa tehdä kotiläksyjä nyt yhdessä.

Riina (H17): Okei, se on lapsille mieletön juttu, että mä olen täällä kotona, että mä autan heitä näissä koulujutuissa. Jos he toivottavasti joskus saavat siitä jotain tulevaisuudessa ((naurahtaa)) irti. Ja sanovat, että tämä on ollut tosi hyvä juttu, että sä olet ollut kotona. Niin se on hieno homma.

Toinen tihentymä, jossa tulkitseen haastattelemieni naisten törmänneen suomalaisen nykyäitiyden vaihemallinormiin, kuvastuu siinä syyllisyydessä, jota Singaporessa kotiin jääneet suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kantavat suhteessa lapsiinsa. Naiset ovat pettyneitä, kun he eivät ole mielestään jaksaneet olla kyllin hyviä äitejä. Naiset tuomitsevat itse itsensä, sillä he tulkitsevat, että vaihemallinormin vastaisesti kotona olevilta äideiltä on oikeus odottaa ikään kuin enemmän äitinä olemista kuin työssäkäviltä äideiltä.

Bella (H2): Ehkä mä itseeni olen pikkaisen pettynyt siinä, että mä en ehkä ole kummiskaan niin hyvä äiti niille kun mä kuvittelin. Että mä iltapäivisin jaksaisin niitten kanssa hirveästi olla. En mä yhtään enempää pelaa mitään peliä niitten kanssa, tai lue välttämättä yhtään enempää kirjoja kun aikaisemminkaan.

Greta (H7): Mä tunnen itseni todella huonoksi äidiksi. Nyt mä olen kotona enkä mä ole (lasten) kanssa. Mä just tässä mietin että herranjestas. Mun niin piti lukea iltasadut lapsille täällä, kun mä olen kotona, mä teen sitä ja tätä. En mä ole tehnyt yhtään mitään ((nauraa)). No, olen mä nyt ehkä vähän enemmän. Mutta joka tapauksessa, on semmosia päiviä, että toteaa illan päätteeksi no, tämä meni tässä tämäkin päivä, enkä ole yhtään sen parempi äiti ollut.

Vaikka en ole tutkimuksessa erottanut niin kutsuttuja normatiivisia elämäntapahtumia (opiskelu, ammattiura, perheen perustaminen) toisistaan, jolloin eri ikäkausiin liittyvät elämänkaarelliset vaiheet tulisivat näkyviin (Dunderfelt 1997, 53–56), on todennäköistä, että nuorempien suomalaisnaisten kohdalla juuri pienten lasten kotiäitiys helpottaa ekspatriaattikotirouvaksi asettautumista. Suomalaisen pienten lasten äitien on sekä ikään kuin luvallisempaa olla kotona että kotiäitiys on usein ekspatriaattiolosuhteissa myös äidin kannalta helpompaa ja miellyttävämpää, kuin pienten lasten suomalainen ansiotyöäitiys. Riinan kuvauksessa pimeys ja kiire nousevat eräänlaisiksi työssäkäyvien pienten lasten äitien elämän symboleiksi. Trooppisen lämmön ja kotiäitiyden kiireettömyyden näkökulmasta pohjoinen kaamos ja ansiotyöäitiyden minuuttiaikataulu latautuvat kielteisesti.

Riina (H17): Kun mulla on itselläni vielä niin lyhyt aika Suomesta, niin mä mietin sitä, että joka aamu mä herään ensimmäisenä kuudelta. On pimeetä. Ja sitten mä alan potkia mun miestä ja lapsia ylös ja kiljun siellä tulkaa nyt aamupalalle, että ehditte töihin, kouluun, tarhaan. Plus itse siinä puet päälle ja meikkaat ja kiireessä vetelet sitten ne ((huokaa)) vällyt ja kamat noitten lasten päälle. Villasukkia ja villapukuja myöten ja kuravaatteet huonolla säkällä vielä siinä. Niin ne aamuruuhkat. Viet ne (lapset) hirveällä kiireellä ja podet huonoa omaatuntoa, kun sä olet taas huutanut heti aamusta. Ja lapset on väsyneitä. Lähdet hirveällä kiireellä sitten, kun olet heittänyt ne kouluun ja tarhaan töihin ajamaan täysillä. Ja sitten kun on pimeetä taas. Hirveällä kiireellä, kun sä pääset töistä, niin sä lähdet hakemaan lapsia, mistä haet. Ja sitten sulla on ne kotihommat vielä.

Pimeyden ja kiireen rinnalle myös räntäsade nousee kuvaamaan vaihtoehtotonta pienten lasten ansioäitiyttä. Junkkarit (2003, 86) kirjoittavat: "Mielenkiintoista oli kuulla, kuinka kotiäideiksi jääneet suomalaisnaiset eri puolilla maailmaa näyttivät omaavan saman kauhukuvan suomalaisen perheen arjesta: raahata lasta pimeässä marraskuun aamussa räntäsateessa päiväkotiin! Siitä koettelemuksesta he olivat ainakin päässeet eroon." Tosin haastattelemani suomalaisnaiset nostavat räntäsateen ja pimeyden myös yleisimmiksi kielikuviksi, kun he ekspatriaattielämänmuodosta käsin tarkastelevat Suomea ja suomalaisuuden nurjaa puolta.

Oili (H15): Se ((naurahtaa)) oli niin hirveätä nyt tammikuussa kun (Suomessa) ei ollut sitä valoisaa aikaa. Ja sitten tuli semmoista

sivuräntää. Ja ((naurahtaa)) mä ajattelin, että ((naurahtaa)) milloinkahan mä herään täältä.

Oilin kokemus saa tukea Valaskiveltä (2004, 199): "Suomeen paluussa pahinta on kuitenkin marraskuu, jolle on vaikea tehdä yhtään mitään. Kaamos on se asia, jota ekspatriaatit vähiten kotimaastaan kaipaavat."

5.3 Ekspatriaattiäidin arki

Suomalaiseen ekspatriaattiäitiyteen lyö vielä kuitenkin leimansa kolme ekspatriaattiuteen ilmiönä liittyvää piirrettä. Ensinnäkin ulkomaantyökomennuksen alkutaipaleella äideillä on huoli lapsistaan. Eritoten kouluikäisille lapsille ja nuorille ajatus tutun ympäristön ja kavereiden jättämisestä ja muutosta jonnekin täysin tuntemattomaan maahan on usein lähes ylitsepäsemättömän vaikea. Niinpä sekä ennen lähtöä että perille päästyään naiset jännittävät, miten heidän lapsensa tulevat kaikesta edessä olevasta selviämään.

Cecilia (H3): Jouluna, siis puoli vuotta ennen lähtöä, me kerrottiin lapsille, että nyt olisi tämmöistä ilmassa. Meidän vanhin sanoi menkää vaan. Mä en lähde. Eli tämä silloinen yksitoistavuotias. Ei mennyt (kuin) hetki, kun hän oli järjestänyt kaveripiiristään itselleen asuinpaikan. Hän otti asian erittäin raskaasti. Hän kieltäytyi ehdottomasti lähtemästä. Ja sitä olikin jännä seurata. Se pikkuhiljaa se uteliaisuus alkoi heräämään ja semmoinen hiljattainen positiivinen suhtautuminen. Ja sitten kun päästiin niin pitkälle, että oltiin kesäkuun alussa, jolloin tuli muuttofirma ja tavarat oli pakattu. Niin tämä, joka puoli vuotta sitten oli sanonut, että hän ei lähde sanoi eikös me voitaisi jo mennä. Mitä me täällä vielä tehdään?

Haastatteluaineistossani ekspatriaattiäitien huoli lastensa selviämisestä ilmenee ennen muuta eräänlaisissa helpottuneisuusselonteoissa. Niissä naisten omaksikin hämmästykseksi tulee esille se, että lasten vaikeudet asemamaassa ja erityisesti uudessa kouluympäristössä ovat osoittautuneet vähäisemmiksi, kuin mihin he olivat kuvitelmissaan etukäteen varautuneet.

Bella (H2): Ei mennyt vissiin viikkoa, kun (tyttö) meni jo indonesialaisen tytön luokse yökylään naapuriiin ja soitteli, että hän on täällä. Ja tytöt soittaa tänne. Koko illan soi puhelin... Käy kavereita aivan hirveesti... Ja sitten meidän pienin viihtyy koulussa ihan mahdollottoman hyvin.

Cecilia (H3): Mä olen positiivisesti yllättynyt siitä, kuinka nopeesti lapset sopeutuvat. Kuinka nopeesti ne oppii kielen ilman, että ne osaa oikeestaan ollenkaan kun ne tulee. Se on musta ihan käsittämätöntä, miten se tapahtuu niin nopeesti. Mä olin odottanut huomattavasti enemmän ongelmia. Mä olin henkisesti valmistautunut tekemään paljon töitä heidän ongelmiansa kanssa. Ja mä olen yllättynyt, että niitä ei siis semmoisia suuria ole edes ilmennyt.

Toinen ulkomaankomennusvaiheeseen liittyvä erityispiirre on, että ekspatriaattien odotetaan toimivan vapaaehtoisena apuvoimana lastensa kouluilla. Singaporessa asuvien ekspatriaattien lapset saavat opetusta yleensä amerikkalaisen tai brittiläisen koulujärjestelmän mukaisissa kansainvälisissä yksityiskouluissa. Koulumaailma poikkeaa Suomessa totutusta pakollisine koulupukuineen ja ovelta ovelle bussikuljetuksineen. "The English instruction in private schools follow either the US or British system of education. Most require uniforms; each has its own style, and some dictate type and color of shoes. Private buses service most schools and arrangements can usually be made through the schools." (Living in Singapore 1995, 44.) Kansainvälisten koulujen lukukausimaksut ovat korkeat, niinpä on tavallista, että ekspatriaatteja perheineen lähettävät yhtiöt kattavat kulut, joko kokonaan tai huomattavan osan niistä. "All schools have tuition fees. Most overseas firms pay all or part of the tuition." (Mts. 44.)

Angloamerikkalaisen järjestelmän mukaan lapset aloittavat koulunkäynnin neljän, viiden vuoden iässä. Seuraavassa Dover Court Preparatory School esittelee omaa toimintaansa ja sen keskeisiä lähtökohtia: "Dover Court Preparatory School is an expatriate school for pupils from 4 to 14 years of age. Following a basically British curriculum, the emphasis is on individual development and self-discipline. The main school is supplemented by a separate department teaching English to pupils whose command of the language is weak. There is also a special unit for handicapped and Special Education students." (Living in Singapore 1995, 45.) Useissa sekä anglosaksisissa maissa että keskisen Euroopan maissa vallitsee käytäntö, jossa kotona olevat äidit osallistuvat lastensa koulujen arkeen. Niinpä esimerkiksi Ranskassa ei ole mitenkään tavatonta, että lapset käyvät kesken koulupäivän kotona

syömässä, ja palaavat lounaan jälkeen takaisin kouluun. Suomalaisista käytännöistä poikkeavan koulukulttuurin mahdollistaa niin kutsuttu perinteisen perhemallin oletus, jossa naisten odotetaan lasten syntymän jälkeen jäävän kotiin ja keskittyvän kasvattamaan lapset aikuisiksi. (Tuomi-Nikula 1989, 242–243.)

Totutuista suomalaisista käytännöistä poikkeavat toimintatavat näyttäsivät kuitenkin hyvin sopivan haastattelemilleni naisille. He osallistuvat mielellään lastensa koulutyöhön. Ensinnäkin siksi, että naiset ovat etukäteen kantaneet huolta lastensa hyvinvoinnista, jolloin he haluavat paikan päällä varmistua koulunkäynnin sujuvuudesta. Toiseksi naiset kaipaavat mielekästä tekemistä, joka rytmittäisi heidän ansiotyön ulkopuolelle unohtunutta arkeaan.

Riina (H17): Mulle oli tärkeätä, että mä menen tonne lasten kouluun auttamaan. Ihan lasten, mutta myös mun itseni ja oman mielenrauhani vuoksi. Mä näen miten siellä asiat hoituvat. Ja mä olen ollutkin siellä vanhemman lapsen matikan tunnilla kerran viikossa ja mun nuoremman lapsen kuviksen ((naurahtaa)) sotkutunnilla. Ja välillä olen ollut sitten jumpassa ja retkillä. Silti vielä oli aikaa johonkin, niin mä menin enkun kurssille.

Kolmas suomalaista ekspatriaattiäitiyttä kuvaava piirre on keski-ikäisten äitien ikävä. Singaporessa asuvat suomalaiset keski-ikäiset äidit ikävöivät kotimaahan jääneitä aikuisia lapsiaan. Etelä-Kiinanmeren kainalossa asuvat äidit tietävät olevansa kaukana. He kokevat itsensä ajoittain avuttomiksi ja voimattomiksi.

Inka (H9): Lasten reaktio siihen Singaporeen muuttamiseen oli voittopuolisesti semmoinen, että kiva sinnehän me sitten tullaan käymään. Mutta tietysti kyllähän siellä sitten pohjalla oli kumminkin lasten reaktioissa se, että se on saamarin kaukana. Ja nyt teitä sitten näkee harvemmin.

Jaana (H10): Joo, täytyy sanoa, että ensimmäinen tunne oli, että mä en voi lähteä ((naurahtaa)). Mä en voi jättää näitä kahta. Kumminkin he ovat hyvin tämmöisiä järkeviä ja kypsiä nuoria. Kyllä se täytyy sanoa, että se oli hirveän paljon vaikeampaa mitä mä luulin. Se oli aivan hirveätä ((naurahtaa)). Se oli se kaikkein suurin jättää nämä isommat. Ja sitten mä olen ollut täällä ((naurahtaa)). En ole pystynyt sen enempää auttamaan, niin se on ollut raskasta täytyy sanoa. Se on ollut se pahin kokemus. Että mä

*olen riittämätön täällä. Että mä en voi heitä auttaa ((naurahtaa))
((silmät kostuvat)).*

Jaanan runsas naurahtelu ja emotionaalinen herkkyys kielivät hämmennyksestä. Toisaalla Jaana on valinnut lähteä Singaporeen. Ulkomaantyökomen-
nukselle suostuessaan Jaana on siis uskonut siihen, että hänen vanhimmat
lapsensa tulevat kyllä toimeen. Lähtöpäätökseen sisältyvästä luottamuksesta
huolimatta vasta aikuisuuden kynnyksellä siipiään kokeilevien nuorten ai-
kuisten jättäminen Suomeen on ollut hänelle kuitenkin lähes ylivoimaisen
vaikeaa. Jaanan hämmennys nousee ristiriidasta luottamuksen ja irti pääs-
tämisen vaikeuden välillä. Hän tuntuu ajattelevan, että hyvään äitiyteen ei
kuulu ikään kuin kohtuuton vaikeus päästää irti lapsistaan. Tässä yhteydessä
Jaanan kokemuksen voi tulkita viittaavan erityisen suomalaisen ajatteluun,
jossa lasten aikaista itsenäistymistä pidetään toivottavana, jopa eräänlaise-
na hyveenä. (Keltikangas-Järvinen 2000, 267.) Näkemyksen taustalta on
löydettävissä tulkinta, jossa itsenäisyyden ja vastuun ajatellaan kasvavan
sitä mukaa, kun niitä lapsilta ja nuorilta vaaditaan. Eli mitä aikaisemmin
itsenäisyyttä ja vastuuta lapsilta ja nuorilta vaaditaan, sitä itsenäisemmiksi
ja vastuullisemmiksi lapset ja nuoret ehtivät kehittyä. (Mts. 266.)

6

NÄKYMÄTTÖMÄLLÄ RAJALLA

6.1 Ahkerat kädet

Suomalaisilta ekspatriaattikotirouvilta ei puutu ainoastaan julkinen kertomus, vaan heiltä puuttuu myös pääsy kulttuurisesti myönteiseen julkiseen kertomukseen. Suomalaisilla naisilla ei yleensä ole kovin pitkää yhtämittaista kokemusta ajasta ansiotyön ulkopuolella. Kulttuurisissa kuvissamme naisten vapaaehtoinen kotona oleminen yhdistetään pienten lasten äitinä olemiseen. Sellaiset parisuhteessa elävät naiset, joilla ei ole lapsia tai joiden lapset ovat jo kouluikäisiä tai aikuistuvia nuoria, eivät ole kotona. Meiltä puuttuu sekä anglosaksisessa maailmassa että monissa Keski- ja Etelä-Euroopan maissa yhä yleinen kulttuurinen ilmiö: kotirouvuus.

Kaarina Nurmi (1998) on tutkinut koulutus- ja työmarkkinoiden sukupuolijakoa kahdessatoista OECD- maassa. Tutkimuksessa Pohjoismaita edustavat Suomi, Ruotsi, Norja ja Tanska, keskistä Eurooppaa Saksa, Hollanti ja Ranska, eteläistä Eurooppaa Espanja ja Portugali, anglosaksisia maita Yhdysvallat (USA), Britannia ja Australia. Kaikissa esimerkkimaissa naisten työvoimaosuus on ajanjaksolla 1965–1996 noussut dramaattisesti. Työvoimaosuudella tarkoitetaan sitä prosenttiosuutta, joka kertoo kuinka suuri osa kunkin maan 15–64 vuotiaasta väestöstä on, joko työssä tai työttömänä. Nurmen esittämistä tilastotiedoista selviää, että vaikka naisten työvoimaan osallistuminen on viime vuosikymmeninä yleisesti ottaen kaikissa vertailumaissa sekä noussut että yhdenmukaistunut, on maiden välillä edelleen selviä eroja. (Nurmi 1998, 23.) Yleisintä naisten työssäkäynti on Pohjoismaissa, seuraavaksi tavallisinta se on anglosaksisissa maissa ja viimeisiksi vertailuissa tulevat Keski- ja Etelä-Euroopan maat (Nurmi 1998, 25). Saksassa ja Ranskassa naisten työvoimaan osallistumisen kehitys poikkeaa muista vertailun kohteena olleista maista olennaisesti siinä, että koko työikäistä väestöä (15–64 -vuotiaat) tarkasteltaessa naisten työssäkäynti ei yleisty-

nyt tarkasteluajanjaksona juuri lainkaan. Samassa yhteydessä käy ilmi, että hollantilaisten naisten työssäkäynti on ollut alunperinkin poikkeuksellisen vähäistä. (Mts. 26.) Niinpä esimerkiksi Saksan, Ranskan ja Hollannin kohdalla voi olettaa, että niin kutsuttu perinteinen porvarillinen perhemalli, jossa isä elättää perheen ja äiti vastaa ainoastaan lasten hoivaamisesta, on edelleen varsin yleinen.

Porvarillinen perhemalli syntyi Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa 1800-luvun teollistumisen myötä, jolloin työnteko siirtyi kodeista esimerkiksi tehtaissa tehtäväksi palkkatyöksi. Tätä kautta myös koti sai uudenlaisia merkityksiä. Koti ei ollut enää yhteiskunnan perustuotannon yksikkö, vaan se alkoi rajautua niin kutsutun ydinperheen tyyssijaksi, josta isälle, äidille ja lapsille muodostui eräänlainen turvapaikka. Tämä uusi yhteinen koti määriteltiin naisten elinpiiriksi. Suomessa porvarillinen perhemalli-ihanne löi kyllä itsensä läpi ennen maamme, varsin myöhään alkanutta, teollistumista. Porvarillisesta perhemalli-ihanteesta muodostui kuitenkin ainoastaan pienen ja vaikutusvaltaisen koulutetun eliitin projekti, jonka tarkoituksena oli olla tukemassa pyrkimystä rakentaa Suomesta kansallisvaltio. Tässä kontekstissa naisille annettiin keskeinen asema perheen ja kodin ytimessä. Kotirouvuus siis otettiin ihanteeksi, mutta Suomessa kotirouvuus ei kuitenkaan ehtinyt vakiintua käytännöksi, sillä aina 1960-luvulle agraarisena yhteiskuntana säilyneessä Suomessa naisten työpanos oli maaseudulla välttämätön myös perhepiirin ulkopuolella. Lisäksi kaupungeissa työläisnaisten, ja jopa sivistyneistön (naimattomien) naisten, työssäkäynti oli sangen tavallista. Ja koska toisen maailmansodan jälkeen elinkeinorakenteemme muuttui nopeasti, niin naisten työvoimareserviä tarvittiin jälleen. (Aalto 2002.)

Pylkkänen (2001) painottaakin porvarillisen perhemallin, jossa isä elättää perheen ja äiti vastaa ainoastaan lasten hyvinvoinnista, olleen Suomessa sosiaalista todellisuutta ainoastaan pienessä säätyläisten piirissä. Maataloudessa tuottavaa työtä tekevä emäntä on meillä aina ollut paljon tavanomaisempi näky kuin hoivaan keskittyvä kotirouva. (Pylkkänen 2001, 99, 106.) Tätä taustaa vasten suomalaisten naisten kokopäiväinen ansiotyö on siis ollut pikemmin taloudellinen välttämättömyys kuin valittu vaihtoehto (mts. 144). Suomalaisten naisten on aina ollut tehtävä paljon työtä. Joutilaisuus ei ole ollut heitä varten. Niinpä suomalaisia naisia ei ole, Keski-Euroopassa asuvien sisartensa tavoin, koskaan edes taiteessa kuvattu levollisiksi lapsi sylissänsä paikallaan istuviksi madonnaäideiksi. Martta Wendelinin postikorteissakin suomalainen nainen nähdään lapset kintereillään suorittamassa monenlaisia arkisia askareita: liikkumassa pihamaalla, poimimassa marjoja ja keräämässä sienä. (Hautamäki 1999.)

Historiallisen määräytymisen ohella naisten ansiotyö on 1960-luvulta lähtien ollut Suomessa myös tietoisesti valittu yhteiskunnallinen tavoite

(Nousiainen 2001, 56). Ansiotyötavoitteen toteutuminen on puolestaan johanut siihen, että nykyään jo muutaman vuoden poissaolo työmarkkinoilta heikentää sekä naisen urakehitystä että hänen sosiaaliturvaansa, kuten esimerkiksi eläke-etuja (mts. 60). Tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa siis korostuu naisten itsenäisen toimeentulon ja vahvan työmarkkinakytkennän merkitys (Pylkkänen 2001, 114). Tätä taustaa vasten muutto miehen matkassa maailmalle merkitsee suomalaisille naisille selkeän taloudellisen riskin ottamista suhteessa omaan tulevaisuuteen. Seuraavassa Oili kertoo pelästyneensä huomattuaan, ettei hän avioliittonsa vuoksi enää kuulunut Kansaneläkelaitoksen maksamien korvausten piiriin.

Oili (H15): Että joka lähtee ulkomaille (pitäisi) selvittää nämä sosiaaliset edut, sosiaaliturvan. Että ottaa selville kaikki nämä lakipykälät. Kun mä olin viime kesänä Suomessa mä selvitin tätä. Mä olin viime kesänä kanssa töissä. Että hetkinen, mä olen Suomen kansalainen, että mun mielestä mulle kuuluu Suomen sosiaaliturva. Mutta se oli tämä avioliitto kaiken A ja O. Pitäisi olla naimisissa, kun sä lähdet.

6.2 Tavallaan tyhjää elämää

Kulttuurinen dysfasia

Ekspatriaattikotirouvat kuljettavat suomalaisen yhteiskunnan sosiokulttuurisen sielunmaiseman mukanaan Singaporeen. Suomalaista naista arvioitaessa määreet itsenäinen ja riippumaton nousevat ylitse muiden. Viittaa edellä siihen, kuinka Suomessa puolisoiden erillisyys, taloudellinen itsenäisyys ja sitä kautta keskinäinen riippumattomuus on pyritty takaamaan lainsäädännöllä. Lisäksi myös luvussa viisi kuvattu vaihemalliäitiysajattelu sisältää ansiotyöhön palaamisen ja naisen taloudellisen itsenäisyyden ylläpitämisen ihanteen. Tätä taustaa vasten tulee ymmärrettäväksi, että kun Cecilia ei Suomessa asuessaan enää kolmannen lapsensa jälkeen palannut takaisin ansiotyöhön, hän huomasi olevansa naapurilleen selityksen velkaa.

Cecilia (H3): Mun kohdalla meni jopa niin pitkälle, että naapurin rouva joka itse, siis Suomessa olleen naapurin rouva. Minun ikäinen ihminen, kova uranainen. Kun kuopuksen kohdalla tämä

äitiysloma ja hoitovapaa loppu, hän tuli minun luokseni. Mistä hän nyt sattuikin tietämään, että oli tarkalleen loppunut. Hän tuli sanomaan, että tiedätkö kuule tuolla koulun kansliassa olisi kanslistin virka auki. Sitten mä sanoin, että ahaa, mutta kun mä en ole tämmöistä konttorityyppiä ((naurahtaa)). Kun mä olen jumppari koulutukseltani. Eikä ne kyllä mua varmaan sinne huolisikaan, kun mulla ei ole minkäänlaista koulutusta. Jaa-a, no mitä sä olet sitten ajatellut? Mä sanoin, että en mä ole ajatellut.

Cecilian kuvaama selitysvelvollisuus koskee kaikkia Singaporessa asuvia suomalaisia ekspatriaattikotirouvia, sillä keskiluokkainen käsitys ansiotyöstä oikeutena ja itsenäisyyden perustana on kulttuurissamme niin voimakas, että kaikkea siitä poikkeamista on perusteltava. (Komulainen 1998, 174.) Selityksiä vaaditaan siis tilanteissa, joissa yksilön ajatellaan toimineen vastoin valalla olevia normatiivisia ja moraalisia odotushorisontteja. (Ks. Antaki 1994, 43; Jokinen 1996, 164; Suoninen 1997, 157.) Suomessa käydessään ekspatriaattikotirouvat joutuvat tekemään selkoa erityisesti ajankäytöstään.

Inka (H9): Mä kävin syksyllä Suomessa serkun viiskymmentävuotisjuhlilla. Ja mä arvasin sen etukäteen, että siellä tulee näitä kysymyksiä. Just, mutta niitähän tuli oikein ryöppy. Miten sä saat aikasi kulumaan? Mitä sä teet? Kaikki ne kai luulee mun vaan olevan tuolla uima-altaalla ja pelaavan golfia tai kulkevan noissa ostoskeskuksissa. Eikös ole mukavaa luksuselämää?

Seuraavassa sitaatissa Inka rakentaa ikään kuin vastahyökkäyksenä retorisen asetelman, jossa iäkäs äiti ryhtyy puolustamaan sukulaistätien ryöpytyksen kohteeksi joutunutta aikuista tytärtään. Sekä retorinen asetelma että Inkan puheessaan pitämä tauko heti sen jälkeen, kun hän on kertonut äitinsä ärssyntymisestä paljastavat hänen oman mielensä kuohunnan. Inkan tunteet ovat nousseet pintaan hänen tunnistaessaan sukulaistätien kysymyksiin kätkeytyvän epäilyn.

Inka (H9): Ja mä huomasin, että jopa kahdeksankymmppistä vanhaa äitiäni selvästi rupesivat ärssyttämään nämä kysymykset ((tauko)). Että mä huomasin hänen selittävän sukulaistäideille, että no, mutta mihin Inka nyt siitä voi mennä, kun aviomiehen työ on tommoinen.

Riina on joutunut ystäväpiirissään myös ikään kuin epäilyn alaiseksi. Se, että seuraavassa aineistositaatissa ei kuvata ainoastaan ystävien viatonta kiinnostusta ekspatriaattikotirouvuutta kohtaan, paljastuu Riinan omassa reaktiossa: kysymyksillä on ollut voimaa rapauttaa hänen itsetuntoaan.

Riina (H17): Ja aina sun pitää olla selittämässä tekemisiäsi tai tekemättä jättämisiäsi. Mä olen miettinyt minkä takia mun pitää yleensä selittää. Nämä sanat saatteli mut tänne mun kavereitten kautta. No, se oli semmoinen kysymys numero yksi: Mitä sinä siellä (Singaporessa) teet? Olet sä vaan kotona? Olet sä vaan kotirouvana? Löhööt sä altaalla? Mä sanoin, että mä en todellakaan tiedä. Mutta nämä on juuri semmoisia kysymyksiä, varsinkin kavereilta, jotka murtavat viimeisetkin itsetunnon rippeet.

Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kohdalla selitysvelvollisuus ei kuitenkaan koske ainoastaan sukulaistätejä ja kavereita, sillä naisten on selitettävä ratkaisuaan myös aivan lähimmilleen.

Inka (H9): Ja sitten kaikkein yllättävin kommentti tuli itse asiassa mun omalta pojaltani. Ja niin voimakkaasti, etten mä olisi koskaan uskonut enkä arvannut sitä etukäteen. Äiti, et sä todella aio mennä töihin? Elät sä miehen siivellä? Se oli hänelle aivan käsittämätön ajatus. Mutta hän on kaksikymmentäyksivuotias. Ja hän ei ole varmaan nähnytkään paljon muuta kuin semmoisia äitejä, jotka ovat olleet töissä.

Suomalaisille ekspatriaattikotirouville esitetyt kysymykset sisältävät kaksi dimensiota. Samalla, kun heiltä ilmitasolla kysellään kuulumisia, niin piilotasolla esitetään sanaton syytös, jonka ydin on epäilyssä, että he ansiotyön ja itsensä elättämisen ihanteen hylänneinä ekspatriaattikotirouvuina pääsevät liian helpolla. Singaporessa asuvat suomalaiset ekspatriaattikotirouvat rimpuilevat kuitenkin epäilyä vastaan, sillä heille vieraaseen maahan asettautuminen, oman paikan etsiminen ja uusien kontaktien luominen käyvät työstä. Tällä kohtaa ekspatriaattikotirouville räätälöidyn julkisen kertomuksen puute tulee selvästi esiin. Ollessaan vailla julkista kertomusta ulkomaantyökokennuksille puolisopestiläisiksi suostuneet suomalaisnaiset eivät tiedä, kuinka he itseään puhuttelisivat, jolloin naisten voi tulkita kärsivän narratiivisesta hiljaisuudesta. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien positio ei kuitenkaan tyhjene kokemukseen narratiivisesta hiljaisuudesta, sillä heillä on myös vai-

keuksia tehdä elämäntilannettaan ymmärrettäväksi oman kokemuksellisen elinpiirinsä ulkopuolella.

Bella (H2): Mutta eihän ne voi siellä Suomessa, eihän ne voi tajuta sitä elämää, mikä se täällä on. Ja tavallaan nyt kun sinne meni lomalle ja kertoi mitä on tehnyt. Sehän tuntui ihan hassulta, kun mä kerroin, mitä mä täällä (Singaporessa) teen. Eihän ne voi tajuta sitä, että jossakin ruokakaupassa käyminen vie päivän ja päivä on täynnä. Ja täällähän se. Niinkun monen kanssa on juteltu sitä. Eihän sun tarvitse tehdä päivässä kuin yksi asia, niin sun päivä menee siinä.

Leena (H12): Ja mä luulen, että tätä ei Suomessa (ymmärretä). Me pystytään harrastamaan täällä monia asioita. Ja joka ei tunne yhtään tätä niin hirmu vaikea niille on kertoa, että missä piireissä mä täällä. Että mä maalaan posliinimaalausta. Ja että mä luen kieltä. Tai mitä mä teen. Mä käyn aamukahveilla ja sitä se on.

Määrittelen tilan, jossa suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät kykene nimeämään nykyisessä arjessaan itselleen merkittäviä ja tärkeitä asioita niin, että he tulisivat oman kokemuksellisen elinpiirinsä ulkopuolella ymmärretyiksi kulttuuriseksi dysfasiaksi. Lääketieteellisessä terminologiassa dysfasia (dysphasia) luetaan sellaisten puheen häiriöiden joukkoon, joissa kyky ilmaista (impairment of the power of expression) puhuttua tai kirjoitettua kieltä ja erilaisia kieleen sidottuja merkkejä on heikentynyt; tai kyky ymmärtää puhuttua tai kirjoitettua kieltä on heikentynyt. (Dysfasian määritelmä löytyy internetsivustolta: <http://www.medterms.com/script/main/art.asp?articlekey=31169>.)

Suomalaisen ekspatriaattikotirouvuuden näkökulmasta on siis kyse siitä, että koska naisten kokemukset eivät ole artikuloituneet julkisiksi he eivät voi myöskään luottaa siihen, että he oman kokemuksellisen elinpiirinsä ulkopuolella näyttäytyvät ikään kuin oikeassa valossa. Naiset kyllä kuvailevat Suomessa asuville sukulaisilleen ja ystävilleen kaikkea, mitä he ovat Singaporessa nähneet, mitä eksoottisia ruokia he ovat syöneet, missä he ovat matkustelleet. Samanaikaisesti heihin kohdistuva selontekovelvollisuus on kuitenkin saanut naiset ajattelemaan, että heihin ei suhtauduta riittävän myönteisesti. Asetelmasta seuraa, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat alkavat suodattaa, mitä he komennusarjestaan ulkopuolisille kertovat. Naiset vaikenevat niistä komennusarkensa puolista, joita he eivät mielestään kykene ymmärrettävästi kuvailemaan tai joiden he arvelevat herättävän närkästystä. Vaikeneminen johtaa kuitenkin hiljaisuuteen, joka väistämättä synnyttää

voimattomuuden kokemuksen suhteessa itseen ja siihen arkeen, jossa suomalaisnaiset ekspatriaattikotirouvina elävät. Läntisissä kulttuureissa, joissa kieli ja nimeäminen merkitsevät valtaa, hiljaisuus merkitsee aina sortoa ja väkivaltaa (Rich 1977; ks. Belenkly ym. 1997, 23). Tätä taustaa vasten tulee näkyväksi, että kulttuurinen dysfasia vahingoittaa suomalaisia ekspatriaattikotirouvia, koska kieli ja nimeäminen liittyvät määrittelyvaltaan. Naiset kokevat, että he eivät kykene juurikaan vaikuttamaan niihin tulkintoihin, joita heistä ekspatriaattikotirouvina tehdään.

Pudonneet enkelit

Ekspatriaattikotirouville räätälöidyn julkisen kertomuksen voi kuvitella nostavan naiset esiin piiloistaan, jolloin ennen miinusmerkkisen position on mahdollista ajatella kääntyvän neutraaliksi. Väitän kuitenkin, että näin saavutettu nollataso ei ole ekspatriaattikotirouvien samastumisen kannalta vielä riittävä, sillä kulttuurisen samastumisen näkökulmasta julkinen kertomus ei ole riittävä, ellei se ole luonteeltaan myönteinen. Oletan, että maissa, joissa kotirouvuus on edelleen kulttuurisena ilmiönä ajankohtainen tai historiallisessa perspektiivissä laajasti hyväksytty myös ekspatriaattikotirouvien myönteinen julkinen kertomus on helpommin saavutettavissa. Niinpä on todennäköistä, että Frau Vogel ja Madam Dupont sopeutuvat suomalaisia sisariaan vaivattomammin uuteen statukseensa ekspatriaattikotirouvina, sillä keskieurooppalainen kotirouvakulttuuri vähentää kitkaa naisten entisen ja nykyisen elämänmuodon välillä; kokonaan riippumatta siitä, ovatko naiset kotimaassaan olleet ansiotyössä vai eivät. Keskieurooppalaisille ekspatriaattikotirouville kotirouvuus kulttuurisena ilmiönä on kuitenkin osa eräänlaista elämän luonnollista järjestystä.

Doris (H4): Mä olen puhunut täällä (Singaporessa) sveitsiläisen naisen kanssa. Hän ihmettelee sitä, että minkätakia mun tarvitsee palata sinne (Suomeen) töihin. Hän ajattelee, että mulla on ihan (hyvin). Niinkun mulla onkin. Mä olen tosi tyytyväinen elämäni. Miksi mun pitää palata? Miksi mä en voi jäädä? Mä koen sitä painostusta nyt Suomesta käsin. Koska mä olen yrittänyt kysellä, että jospa mä jäänkin tänne ja jospa mä luovunkin mun työpaikastani. Niin mä olen törmännyt siihen, että mut tyrmätään. Sä et voi tehdä sitä. Sä et voi luopua sun työpaikastasi. Sä et voi päästää niin, että sä jäät kotiäidiksi, että sulla ei ole ammattia. Että mulla on hirvittävän vaikea tilanne. Mun mies haluaisi olla

täällä. Mä olen hirveässä ristitulella tällä hetkellä. Palaanko mä sinne omaan Suomeen ja työhön? Vien lapset tarhaan ja aloitan sen normaalin arjen?

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät siis pääse suhteessa myönteiseen julkiseen kertomukseen yhtä helpolla. Se tosiasia, että edellä kuvattu kotirouvakulttuuri ei ole koskaan juurtunut suomalaiseen yhteiskuntaan katkaisee suomalaisten naisten kohdalla siivet sellaisen myönteisen kertomuksen kehittelyltä, joka pohjaa kulttuuriseen kotirouvuuteen. Eräänä osoituksena kulttuurisen kotirouvuuden puuttumisesta voitaneen pitää Suomen kielen sanakirjan (1996) sanakokoelmaa, joka sisältää 45 000 sanaa tai sanontaa ja 15 000 niin kutsuttua sivistyssanaa, mutta joka ei tunne lainkaan sanaa kotirouva. Sen sijaan sellaiset lähimerkitykset kuin kotiäiti ja koti-isä sanakirjasta kyllä löytyvät. Suomessa ei ole kulttuuristen käytäntöjen mukaista, että parisuhteessa elävä nainen on vapaaehtoisesti kotona, mikäli lapset ovat tarha- tai kouluikäisiä. Puhumattakaan tilanteesta, että naisella ei ole lainkaan lapsia tai lapset ovat jo aikuisia. Naisten kotona oleminen ei ole ainoastaan yhteisöllisten normien vastaista, sillä heikon miesperheenelättäjyyden maana Suomeen on myös vakiintunut kahden elättäjän perhemalli (Nurmi 1998, 35), jolloin naisten vapaaehtoinen kotona oleminen ei ole yleensä taloudellisestikaan mahdollista. Suomessa ei siis ole ikään kuin soveliasta olla kotirouva. Niinpä myös Singaporessa asuvat suomalaiset ekspatriaattikotirouvat suhtautuvat häpeillen kotirouvuuteensa. Haastatteluaineistossa häpeilevä suhtautuminen tulee esiin eräänlaisen päivittelyn muodossa. Naiset päivittelevät toisissa ekspatriaattikotirouvuissa havaitsemiaan piirteitä, jotka he mielissään liittävät kotirouvuuteen.

Greta (H7): Joo, joka tapauksessa eilen, kun mä olin todella ensimmäistä kertaa siellä suomalaisten rouvien kahvikutsuilla. Mä olen sitä lykännyt. Mä olen tosiaan kolme kuukautta ollut täällä ja mä en ole aikaisemmin käynyt. Koska mä en todellakaan kauheesti nauti näistä tämmöisistä tilaisuuksista. Mä en tiedä sitten, että jotenkin se oli vähän semmoinen, tai sanotaan, että tilaisuus vastasi odotuksia. Mä olen tottunut oleen töissä enkä rouseuroissa, joissa ollaan. Kulutetaan aikaa, kun miehet on töissä. Rouvat keskustelevat keskenänsä. Se tilanne jo yksistään on mulle niin outo. Siellä oli vaan työttömät rouvat kokoontuivat. Sehän nyt on selvä, kun se oli kymmeneltä päivällä.

Frida (H6): Täällä (Singaporessa) on paljon niinkö mä tiedän semmosia rouvia, jotka tykkää olla kotirouvia. Ne tykkää käydä

manikyyrissä ja pedikyyrissä ja kampaajalla joka viikko. Mä sanon, että niinkö mulle ei tulisi mieleenkään semmoinen. Ei se luonnistu meikäläiseltä semmoinen ((nauraa)).

Riina (H17): Kun tänne tuli tänne Singaporeen ja sitten, kun vähän aikaa oli täällä ollut ja katellut, mitä täällä touhutaan, niin yksi harrastushan on shoppailu. Mun mielestä se on järkyttävää ((naurahtaa)). Siis mä suu auki katselen ja kuuntelen, kun ihmiset sanovat, että ne on ostaneet sitä ja tätä. Ja siis ei ole kyse mistään pienistä ostoksista. Mä olen aina, että hetkinen. Jos joku siitä saa jotakin irti, mutta mua kauhistuttaa ja ärsyttää se, että on shoppailu harrastuksena ja sitä tehdään päätyökseen.

Pirkko Sallinen-Gimplen (1989) mukaan sosiaalisiin kriteereihin määrääntyneissä identiteeteissä toivotut samastumisryhmät aina suuntaavat ihmisten ajattelua ja ratkaisuja. Niinpä tilanteessa, jossa tietty sosiaalinen identiteetti koetaan vältettävänä kokemus tulee esiin vastaavina kielteisinä asenteina kuulumisesta tähän ryhmään. Kielteiset asenteet jotain tiettyä ryhmää kohtaan näkyvät esimerkiksi siinä, että yksilöt pyrkivät tietoisesti karttamaan ryhmän piirissä tapahtuvaa toimintaa. (Sallinen-Gimpl 1989, 213, 219.) Sallinen-Gimplen tulkinta paljastaa asetelman, jossa, suhtautuessaan häpeillen omaan kotirouvuuteensa, suomalaiset ekspatriaattikotirouvat alkavat karttaa toisten ekspatriaattikotirouvien seuraa tai muuten pyrkivät erottautumaan heistä. Suomalaiset naiset puhuvat toisista samassa elämäntilanteessa olevista naisista rouvaseurana, johon he eivät itse halua lukeutua. Paradoksaalista asetelmassa on, että päättäväisesti itsen ulkopuolelle suljetut ”ne toiset” muodostavat yhdessä eroa tekevän ”minän” kanssa ”meidät”. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat umpikujassa, sillä juuri kotirouvuus, kun sillä tarkoitetaan naista, joka ei käy ansiotyössä ja joka ei näin ollen kykene elättämään itseään tai osallistumaan perheen elatukseen, on ekspatriaattikotirouvuuden ydinaluetta. Tätä taustaa vasten väite, että suomalaisilta ekspatriaattikotirouvilta ei puutu ainoastaan julkinen kertomus, vaan myös se kulttuurinen liikkumavara, jossa myönteinen julkinen kertomus on mahdollinen, tulee ymmärrettäväksi.

Päivittelyn ohella suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kulttuurisen liikkumavaran puute tulee haastatteluaineistossa näkyviin positiossa, jossa naiset puhuttelevat itseään ikään kuin he kärsisivät jonkinlaisesta ekspatriaattikotirouvuuskohtauksesta. Suomalaiset naiset tuntuvat ajattelevan, että ekspatriaattikotirouvana eläminen, vaikka se ajoittain tuntuu mukavalta, ei saa olla ikään kuin oikeaa elämää. Bella viihtyy Singaporessa. Hän kertoo olleensa stressaantunut ja väsynyt ylikuormittavaan tilanteeseen työpaikal-

laan. Bella kaipasi hengähdystaukoa, joten mahdollisuus vuorotteluvapaaseen ja muutto Singaporeen tulivat hänelle kuin taivaan lahjana. Bella nauttii silmännähdn viilkaasta seuraelämästään, kutsujen järjestämisistä, retkistä. Ylipäättään kaikesta sellaisesta, mihin hänellä Suomessa ei ollut riittävästi aikaa eikä energiaa.

Bella (H2): Mutta mä toivon myöskin, että tässä tulee hetken päästä. Mä en usko, että se tulee vielä tänä keväänä. Mutta mä toivoisin, että ensi syksynä pikkuhiljaa alkaisi tulla semmoinen tyhjyyden tunne. Koska tavallaan onhan tämä semmoista tyhjää tämä elämä.

Hänninen (2000) viittaa työttömäksi jääneitten kohdalla henkilökohtaisen tyydytyksen ja sosiaalisen hyväksynnän antagonistisuuden muodostavan eräänlaisen loukun. Työttömäksi jääneitten ei ole helppo nauttia työttömyyteen sisältyvistä mahdollisuuksista: joutilaisuudesta ja harrastamisesta vaarantamatta omakuvaansa perinteisen työmoraalin sisäistäneinä kunnollisina suomalaisina. (Hänninen 2000, 103.) Vaikka haastattelemieni ekspatriaattikotirouvien sosiaaliset ja taloudelliset resurssit ovat aivan toista luokkaa, kuin vaikkapa peruspäivärahalta sinnittelevän suomalaisen työttömän, niin myös puolisoestille lähtenyt suomalainen nainen tunnistaa sen näkymättömän loukun, jossa henkilökohtainen tyydytys ja sosiaalinen hyväksyntä uhkaavat kumota toisensa. Ekspatriaattikotirouvuuden voi olettaa houkuttelevan erityisesti työssään ja/tai pienten lasten tarharumbaän väsyneitä suomalaisnaisia. Perille päästyään naisten ei ole kuitenkaan helppo nauttia auringosta, uimaltaasta, kotiapulaisesta, tenniksestä, naisten kahviaamuista vaarantamatta omakuvaansa työmoraalin sisäistäneinä suomalaisina.

Omaksi yllätyksekseni ”niiden toisten” sulkeminen ”minän” ulkopuolelle ei kuitenkaan koske ainoastaan suomalaisia ekspatriaattikotirouvia. Amerikkalainen Charise kertoo, että ollessaan asettautumassa Bangkokiin hän joutui kysymään itseltään: Haluanko todella kuluttaa aikaani toisten ekspatriaattikotirouvien kanssa? Charise myöntää jälkeinpäin, ettei hänen ensivaikutelmansa ekspatriaattikotirouvyhteisöstä ollut järin suoepa. Vastasaapuneena untuvikkona Charise näki toiset ekspatriaattikotirouvat ryhmänä naisia, jotka kuin sivuraiteelta seurasivat maailmanmenoa, koska heidät oli suljettu työelämän ulkopuolelle. (Bryson & Hoge 2003, 184.) Tällä kohtaa Jallinoja (2000, 142–143) huomauttaa, että toisin kuin Suomessa vielä luullaan amerikkalaiset perheelliset naiset käyvät nykyään varsin yleisesti ansiotyössä. (Ks. myös Bryson & Hoge 2003, 184.) Ekspatriaattikotirouvat tarvitsevat kuitenkin välttämättä kontaktin toisiin vastaavassa elämäntilanteessa oleviin naisiin. Näin asetelma, jossa nainen karttaa paikallista

ekspatriaattikotirouvien yhteisöä, koska hänen silmissään yhteisöltä puuttuvat kaikki myönteiset kulttuuriset symbolit, jolloin hän ei halua ikään kuin itseään tietää kuuluvansa joukkoon, on vahingollinen. Katkaisemalla yhteyden ekspatriaattikotirouvien yhteisöön nainen saattaa ajatella, että niin toimimalla hän välttää kaiken sen kielteisen, jonka hän liittää kotirouvuuteen. Samalla nainen tulee kuitenkin tuominneeksi itsensä ikään kuin puolinaiseen ekspatriaattikotirouvuuteen, jolloin hän myös helposti jää yksin. (Bryson & Hoge 2003, 185.)

6.3 Ansiotyön imperatiivi

Charisen kuvausta vasten on kuitenkin aiheellista kysyä: Miksi olen kotirouvuuden kohdalla erottanut suomalaiset ekspatriaattikotirouvat muista ekspatriaattikotirouvista? Varsinkin, kun ainakin angloamerikkalaisen kulttuuripiirin sisällä ekspatriaattikotirouviksi suostuneilla naisilla näyttäisi esiintyvän varsin samantapaista kitkaa uuden statuksensa hyväksymisessä, kuin suomalaisessa kulttuuripiirissä kasvaneilla naisilla. Tässä yhteydessä on oleellista ymmärtää, että kaikkialla läntisessä maailmassa sekä perheettömien että perheellisten naisten ansiotyö on koko ajan lisääntynyt. Tätä taustaa vasten yhä useamman naisen eräänlainen normaalitila on käydä ansiotyössä kodin ulkopuolella. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eroavat muista ekspatriaattikotirouvista kuitenkin siinä, että suomalaisilta naisilta puuttuu kokonaan sellainen kulttuurisiin käytäntöihin ja sosiaalisiin rakenteisiin pohjaava kotirouvuuden malli, jota heidän olisi mahdollista soveltaa uudessa elämäntilanteessaan. Ekspatriaattielämänmuodossa naisen ja miehen voi kuvitella nimittäin ikään kuin vajoavan takaisin perinteisen porvarillisen perhemallin asetelmaan, jossa mies käy ansiotyössä ja vaimo on kotona. Angloamerikkalaisesta kulttuuripiiristä käsin tulkitseva Pascoe toteaaakin, että haluttiin sitä tai ei ekspatriaattielämänmuodossa traditionaaliset roolit ilmestyvät osaksi perheen arkea ikään kuin ne olisivat puhdas luonnonvoima. (Pascoe 2003, 87.)

Suomalaisilla ekspatriaattikotirouvilla ei kuitenkaan ole luonnonvoimaa apunaan. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien tilanne on hämmäntävä, sillä Suomessa perinteisen porvarillisen perhemallin roolit ovat aina olleet hyvin ohuet tai ne ovat puuttuneet kokonaan. Niinpä suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kohdalla myönteisen julkisen kertomuksen ei ole mahdollista perustua porvarillisen kotirouvakulttuurin esiin kutsumiseen, jolloin heidän

kohdallaan myönteisyyttä on ryhdyttävä etsimään muualta. Tehtävä ei ole kuitenkaan helppo, sillä ekspatriaattikotirouvina suomalaiset naiset ovat oikeastaan kaikkea sitä, mitä suomalaiset naiset eivät ole: he ovat kotona, he eivät elätä itseään, eivätkä osallistu perheen elättämiseen. Ekspatriaattikotirouvina suomalaisista naisista tulee eräänlainen suomalaisen naiseuden takapiha. Hall (1999, 192) määrittelee hegemonian vallan muodoksi, joka perustuu jonkin ryhmän johtavaan asemaan niin, että ryhmän valta-asemasta vallitsee laaja yhteisymmärrys ja valta-asema näyttää sekä luonnolliselta että väistämättömältä. Suomessa naisten työssäkäynnistä ei vallitse ainoastaan yhteisymmärrys, sillä väitän suomalaisten naisten elävän eräänlaisessa ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivissa.

Edellä viittaa Elizabeth Etorreen, joka kertoo asuneensa maassamme seitsemän vuotta. Oleskelunsa alkuaikoina Etorren oli, omin sanojensa mukaan, vaikea ymmärtää, miksi suomalaiset naiset vetävät niin selkeän rajan kodin ja työelämän välille: I was surprised at how the divide between women's public and private lives was so clear. Vähä vähältä hän alkaa kuitenkin ajatella, että suomalaisen naisen työssäkäynnin täytyy olla jotenkin erilaista, kun sitä vertaa muihin maihin: (h)ow the experience of being a working woman in Finland was perhaps different than in other societies. Tulkitsen, että juuri tällä kohtaa Etorre viittaa eräänlaiseen suomalaisen naisen ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviin, sillä hän kääntää naisen ansiotyön ikään kuin positiiviseksi välttämättömyudeksi: But here I say to you the key is women's work is a positive necessity. (Etorre 1998.)

Ajatus suomalaisten naisten ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivista selvittää myös kysymystä, miksi haastattelemieni naisten kokemukset kuulostavat ajoittain sängen negatiivisilta. Johdantoluvussa totean osan naisten komennuskokemuksista olevan ikään kuin lähtökohtaisesti kielteisiä. Tulkitsen tämän lähtökohtaisen kielteisyyden rakenteelliseksi raskasmielisyydeksi, joka syntyy juuri siinä yhteentörmäyksessä, jossa suomalainen ekspatriaattikotirouvuus asetetaan vastakkain sekä porvarillisen kotirouvainstituution historiallisen poissaolon että hegemonisen suomalaisen naiseuden ytimen: ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivin kanssa. Näin kielteisyys ei ole yksittäisen suomalaisen ekspatriaattikotirouvan kokemisen tapa, vaan se on kiinnittyneenä niihin sosiaaliisiin rakenteisiin, jotka suomalaiset naiset ovat kuljettaneet mukanaan Singaporeen. Komennuskokemusten kielteisten piirteiden korostuminen ei siis merkitse sitä, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät kykene nimeämään arjessaan myönteisiä piirteitä.

Se, kuinka paljon tai vähän suomalaisten ekspatriaattikotirouvien komennusarjesta löytyy myönteisiksi tai kielteisiksi tulkittuja piirteitä, ei kuitenkaan ole tutkimustehtävän kannalta olennaisinta. Olennaisempaa on pohtia, miksi tilanteessa, jossa suomalaisnaiset kertovat omista kokemuksistaan

he tekevät sen jollakin tavalla, eivätkä jollakin toisella tavalla. Näkökulma paljastaa, että syy kielteisten kokemusten alleviivautumiseen ei ole ainoastaan rakenteellinen, vaan se on myös retorinen. Tässä en viittaa retoriikalla kuitenkaan sellaiseen kielipeliin, jolla ei ole kiinnekohtaa todellisiin tapahtumiin. Retoriikan käsitteellä haluan korostaa, että myös se, miten naiset ovat komennuskokemuksistaan kertoneet, on ollut valinta. Oletan, että nostamalla esiin komennusarkensa kielteisiä puolia haastattelujeni naiset ovat halunneet karistaa yltään sitä väärää lumoa, johon Bryson ja Hoge (2003, 4) johdantoluvussa viittaavat todetessaan, että joidenkin ihmisten korvissa elämä ekspatriaattikotirouvana kuulostaa lähinnä nykyaikaiselta prinsessasadulta. Erityisen epätodellisena ekspatriaattikotirouvuus näyttytyy, kun se asetetaan hegemonisen suomalaisen naiskuvan rinnalle.

Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat siis suhteessa suomalaiskansalliseen naisena olemisen tapaan yhtäaikaan sekä sisäpuolella että ulkopuolella, jolloin he joutuvat elämään eräänlaisella näkymättömällä rajalla. Nira Yuval-Davis (2001) luonnehtii sellaisten ihmisten, jotka elävät fyysisesti eri valtioiden rajalla yleensä poikkeavan näkemyksiltään radikaalisti rajoja ylläpitävän valtiokoneiston näkökulmasta. Niinpä väitän, että myös näkymättömällä rajalla eläminen muuttaa (ehkä pysyvästi) suomalaisten ekspatriaattikotirouvien mielenmaiseman, sillä heidän suhteensa ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviin ei ole enää ongelmaton. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien dilemma on siinä, että vaikka he ovat aina subjektiivisesti mukautuneet (Hall 1999, 228) ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviin, niin uudessa elämäntilanteessaan he tarvitsevat suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisten rakenteitten puristuksessa kuitenkin jotakin, jonka avulla he kykenevät puhuttelemaan itseään hieman lempeämmin.

7

SIIRTONAINEN

7.1 Pitkät jäähyväiset

Singaporessa asuvista suomalaisista ekspatriaattikotirouvista puhuttaessa on pidettävä mielessä, että me ihmiset teemme koko ajan valintoja sekä yksilöinä että erilaisten yhteisöjen jäseninä. Meillä kaikilla on elämässämme tavoitteita ja käyttäytymistämme ohjaavat tietyt motiivit. (Ahponen 2001, 15–18.) Me ihmiset siis teemme asioita tietten tahtoen. Teemme sitä, mitä kulloinkin teemme luodaksemme tai saavuttaaksemme tilanteen, joka syystä tai toisesta on mielestämme parempi kuin joku toinen tilanne. (Bauman 1997, 136.) Suomalaisen ekspatriaattikotirouvien kohdalla Hallin (1999, 10) havainto: olemme siellä missä olemme voidaksemme olla poissa jostain muualta, on osuva. Tosin arkielämän käytäntöjen tasolla harvat meistä muuttavat vieraaseen maahan pelkästään siksi, että voimme olla poissa jostain muualta. Hallin tulkinta paljastaa kuitenkin sen, että lähtö on aina valinta. Mikäli elämän ääriolosuhteet (esimerkiksi valtiovallan harjoittama väkivalta) suljetaan tarkastelun ulkopuolelle, jokaisen, joka on valinnut lähteä on ollut yleensä mahdollista valita myös jäädä. Erityisen selkeästi asetelma tulee näkyviin ekspatriaattielämänmuodossa, koska ulkomaantyökomennukselle ei voi ajautua vahingossa. Tilanne on pikemmin päinvastainen, sillä ulkomaantyökommennusta on haluttava, tavoiteltava. Sen eteen on jopa ponnisteltava.

Greta (H7): Meillä on tuttavaperhe, joiden ((huokaa)) kanssa mä olen nyt käynyt tässä sähköpostikirjeenvaihtoa viime päivien aikana. Koska he ovat miettineet pitkän aikaa, että lähtevätkö he jonnekin. Ja jostain syystä he eivät saa lähtemistä aikaiseksi. Se on varmaan siitä kiinni, että kaikilla ei ole sitä uskallusta. Ja sitten taas toisaalta se vaatii tietenkin sitä semmoista, että

täytyy tehdä asiat. Täytyy tietyt asiat hoitaa, jotta tämän pystyy toteuttaan. Kyllä siinä täytyy olla joku semmonen työntö, että nyt sitten lähdetään todella.

Kaikkien suomalaisten ekspatriaattikotirouvien lähtöpäätökset ovat siis kätkeneet sisäänsä intention, jolloin niitä on intention näkökulmasta tulkittava. Intentionaalisuus merkitsee sitä, että asioita lähestytään niiden tarkoituksista käsin. Ei siis voi olettaa, että haastattelujeni naiset ovat muuttaneet miestensä mukana Singaporeen niin, että he eivät olisi lähdoillään aikoneet tai tarkoittaneet jotakin. Naisille voidaankin esittää kysymys: Miksi he ovat siellä missä he ovat? Sillä vasta, kun tekojen motiivit suhteutetaan aikomuksiin ja tarkoituksiin, teot asettuvat kontekstiinsa, jolloin niiden subjektiiviset merkitykset tulevat näkyviksi. (Ks. myös Ahponen 2001, 23, 50.)

Kuten johdantoluvussa totean, olen lähestynyt haastatteluaineistoa kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin olen haastatteluaineistosta löytäneitä kokemuskategorioita diskurssianalyttisen tulkinnan avulla tarkastelemalla pyrkinyt osoittamaan ne olosuhteet, joissa miestensä ulkomaantyökomennoille mukaan muuttaneet suomalaisnaiset tosiasiallisesti elävät. Nyt käsillä olevassa luvussa lähestyn haastatteluaineistoa puolestaan käyttämällä sellaista empiirisen aineiston sisällönanalyttistä ryhmittelyn muotoa, jota kutsutaan tyypittelyksi tai ideaalityyppien etsimiseksi. (Ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 95.) Tulkitsen suomalaisten naisten lähtöpäätökset niin, että suostumalla puolisopestiläiseksi he ovat laukaisseet jonkin senhetkiseen elämäntilanteeseensa liittyneen jännitteen. Näin tulkitsemalla haastatteluaineistosta löytyy neljä erilaista lähtötyyppiä. Jokaisen lähtötyypin kohdalla on kuitenkin muistettava, että tyypittelyssä on aina kyse pelkistyksestä, jossa tietoisesti suljetaan silmät elämän monimuotoisuudelta. Näin ideaalityypit ovat aina rationaalisempia kuin se todellisuus, jossa me elämme. Seuraavassa luokittelussa jokainen haastattelemani nainen edustaa tiettyä lähtötyyppiä. Lisäksi jokaisen yksittäisen naisen on mahdollista kuulua useampaan kuin yhteen lähtötyyppiin. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kertovat kukin vuorollaan, miksi he ovat lähteneet puolisopestiläiseksi, jolloin myös aineistositaatteja on runsaasti. Olen kuitenkin valinnut esittää lähtötyypit kunkin naisen ”omalla äänellä”, koska haluan painottaa sitä, että yksikään lähtö ei ole ollut sattuma, ikään kuin viaton.

Ensimmäinen lähtötyyppi

Ensimmäisen lähtötyypin ydin on siinä, että ajatus lähtemisestä on syntynyt suhteessa sellaiseen elämäntilanteeseen, jossa naisten arki on tuntunut puuduttavalta, jolloin lähtö on ollut ennen kaikkea vaihtelunhalun ilmentymä. Lähtemällä mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille naiset ovat siis laukaisseet jännitteen puuduttavan arjen ja omien muutostoiveittensa välillä. Seuraavista aineisto-otteista on kuultavissa, että mikäli ulkomaantyökomenusta ei olisi ollut näköpiirissä, naiset olisivat todennäköisesti yrittäneet laukaista jännitteen jotakin muuta keinoa käyttämällä. Ensimmäistä lähtötyyppiä edustavat Bella, Hanna, Leena, Oili, Paula ja Riina.

Bella (H2): Mulla oli semmoinen vaihe töissä, että työt alkoivat olla Suomessa täysin rankkaa. Alkoi mun työpaikallani olla tämmöinen mentaliteetti, että rahaa pitää säästää. Työtä pitää tehdä. Meillä oli hurja tilanne. Mun esimies oli sairastunut niin, että meitä piti olla koko ajan viisi töissä, niin meitä oli kaksi tai kolme. Eliikkä me tehtiin töitä aika tiukalla tahdilla. Mä olin aika puhki poikki. Tavallaan mä näin vaihtoehdon, että nyt mä lähdän hetkeksi lomalle.

Hanna (H8): Tämä tuntui aika luontevalta ajankohdalta. Mulla oli semmoinen tilanne, että mä olisin joka tapauksessa ruvennut miettimään työpaikan vaihtoa. Niin ei ollut sitten mulla semmoista syytä, että olisi pitänyt jäädä Suomeen.

Leena (H12): Koska olinhan mäkin töissä näitten mun kahden lapsen välillä. Illalla tullaan. Eihän siinä jaksa, eikä ole aikaa toiselle. Sitä katsoo telkkaria hetken ja menee nukkumaan. Ja sitten odotetaan viikonloppua, jolloin olisi vähän enemmän aikaa. Jos mä ajattelen sitä aikaa, mitä me oltiin (Suomessa). Yritettiin säästää asuntoa ja mä olin töissä. Eihän sillä nuorella perheellä ole rahaa. Meillä oli tiukkaa, kun me säästettiin asuntoa samalla. Että taloudellisesti oli jo semmoinen huoli.

Oili (H15): Kyllä se sillai (on), että olemme molemmat aina olleet matkustushalukkaita ((naurahtaa)). Ja sitten, kun miehelle tuli tämmöinen mahdollisuus mä että ilman muuta. Se toisi vaihtelua siihen tavalliseen ansiotyöhön.

Paula (H16): Mä tykkään muutoksista. Mä olen työpaikkaa vaihtanut viiden vuoden välein. Ei se välttämättä ole

lyhytjänteisyyttäkään. Että mulla ensimmäinen työpaikka taisi olla kuusi vuotta ja sitten seuraava oli neljä ja sitten viisi vuotta. Joo, kyllä mä tykkään muutoksista.

Riina (H17): Mä aloin oleen vähän kypsä. Duunit olivat aina vaihtuneet kahden vuoden välein, mikä sitten motivoi mua jatkamaan samassa firmassa. Mutta nyt oli se kaksi vuotta tästä mun viimeisestä jaksosta tullut täyteen. Ja mä huomasin, että täytyy taas tehdä jotain muuta. Tai sitten voi tehdä totaalisesti jotain muuta eliikkä lähtee pois. Että se tuli mulle kyllä osuvaan rakoon.

Bellan, Hannan, Leenan, Oilin, Paulan ja Riinan vaihtelunhalua on mahdollista tarkastella siitä näkökulmasta, että he ovat kaikki suostuneet mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille, koska meille ihmisille on tyypillistä etsiä elämäämme onnellisuutta. Muutollaan vieraaseen maahan naiset ovat siis sekä kyenneet rikkomaan entiset enemmän tai vähemmän epätydyttävät arkiset rutiininsa että antamaan tilaisuuden jollekin vielä tuntemattomalle, ehkä tyydyttävämmälle, arjelle. Tätä taustaa vasten lähtemiseen itseensä voi tulkita sisältyneen eräänlaista irti tempautumisen mukanaan tuomaa onnellisuutta. (Kristeva 1992, 15, 38, 178.)

Toinen lähtötyyppi

Toisen lähtötyypin ydin piilee siinä valtavirtaa vastustavassa ratkaisussa, jossa parisuhteessa elävät naiset ovat jo Suomessa valinneet ansiotyön sijaan kotona olemisen. Ratkaisua vasten muutto miehen matkassa maailmalle on ollut ikään kuin kolmas vaihtoehto, sillä naiset ovat olleet väsyneitä yksinäiseen taisteluunsa kulttuurisia tuulimyllyjä vastaan. Naiset ovat päätelleet, että ekspatriaattikotirouvuina heillä on ikään kuin lupa olla kotona, jolloin heidän kotirouvuuttaan ei ihmetellä tai aseteta kaiken aikaa kyseenalaiseksi. Toista lähtötyyppiä edustavat Cecilia ja Jaana.

Cecilia (H3): Ja sitten mun täytyy sanoa, että aina kun mä avasin suuni (Suomessa), kun joku hölmö ihminen oli saanut mun mieleni järkkymään. Kysymällä, että miksi mä en ole töissä? Tai koska mä menen töihin? Olenko mä etsinyt töitä?

Jaana (H10): Kotirouva Suomessa ei ole minkään arvoinen. Siis sen mä olen kokenut niin moneen kertaan. Suomessahan on

tämä uranainen. Se on jotain. Mitään muuta ei löydy. Kaikilla on (Suomessa) työpaikat ja kaikilla on kiirettä. Ja oma elämä pyörii just siinä, että saa kaikki tehtyä. Sitten tämä sosiaalinen kanssakäyminen jää niin pieneksi.

Kolmas lähtötyyppi

Kolmannen lähtötyypin ydin on siinä, että naisten päätökset lähteä mukaan ulkomaantyökomennukselle ovat syntyneet suhteessa omaan puolisoon. Naiset ovat suostuneet lähtemään puolisopestiläisiksi ylläpitääkseen tasapainon ja/tai varmistaakseen jatkuvuuden parisuhteessaan. Kolmatta lähtötyyppiä edustavat Anna, Bella, Ella, Frida, Inka, Kaija ja Mari.

Anna (H1): Kaksi vuotta reilu meni sillä tavalla, että nähtiin tosi vähän (sulhanen asui ulkomailla). Voi sanoa, että on helpompi olla ihan yksistään kuin, että on joku jossain kaukana, jota koko ajan ikävöi ja odottaa ja kaipaa.

Bella (H2): Sitten mä sanoin, että sanon mä mitä tahansa sä olet jo päättänyt, että me lähdetään. Ja mä äkkiä hoksasin sen, että vaihtoehdot, joko mä lähden mukaan tai sitten mä katson kiukkusta katkeraa ukkoa loppuelämäni.

Ella (H5): Että se tuli oikeastaan aika nopeasti se päätös. Mä en tiennyt yhtään, mitä mä odotan tältä. Mä vaan päädyin. Mä olen aina sanonut, että ensin on aviopuoliso, sitten on oma työ ja sitten on lapset. Jos mä olen aina sanonut, että tämä järjestys, niin mä en voi nyt enää muuttaa ((nauraa)). Sen takia me ollaan täällä.

Frida (H6): Mies kiersi ensin Eurooppaa ja sitten lähti Aasiaan, yksin. Sitten kuopus syntyi. Mies lähti Aasiaan. Kuopus oli koliikkilapsi. Mä hypin seinille. Mä en kestä enää, että jotakin pitää nyt tapahtua. Mä en kerta kaikkiaan jaksaa enää, että mä olin yksin (Suomessa) lasten kanssa.

Inka (H9): Mä sanoin aina, että mä haluaisin töihin kauhean mielelläni. Mutta toisaalta mä olen myöskin tehnyt kerran sen

valinnan jo, että kun mä menin melkein viisikymppisenä toisen kerran naimisiin. Mä en enää halua asua eri maassa kun se mies.

Kaija (H11): Kyllä henkilökohtaisesti olisin mieluummin jäänyt Suomeen, jos olisin saanut valita. Mutta sitä valinnan varaa ei ollut. Se oli ehto. Hän ei olisi lähtenyt ilman minua, jos minä olisin pistänyt hanttiin. Joko minä tai hän katkeroituu. Minä päätin, että minä lähdän mukaan ja päätän en katkeroidu.

Mari (H13): Se oli aina semmosta, että viikko pois, kuukausi pois, muutama päivä pois. Ja sitten mä sanoin, että tästä ei tule yhtään mitään. Joko lähdet yksinäsi hemmetin kuuseen tai sitten ollaan yhdessä. Ollaan joko yhdessä tai erikseen.

Tony Dunderfelt (1997) siteeraa kirjassaan yhteispohjoismaista tutkimusprojektia. Projektin puitteissa yli kahdellesadalle suomalaiselle pariskunnalle lähetettiin kyselylomake, jonka avulla oli tarkoitus selvittää, miksi ihmiset pysyvät solmimissaan avioliitoissa. Tutkimuksessa tuli selvästi esiin, että miehen ansiotyö määrittää edelleen perheen toimintaa ja elinehtoja enemmän kuin naisen ansiotyö. (Dunderfelt 1997, 135–136.) Tutkimustuloksissa painottui siis se, että naiset mukauttavat elämäänsä enemmän suhteessa miesten ansiotyöhön, kuin miehet omaa elämäänsä naisten ansiotyön tai perheen suhteen. Tulkintaa vasten näkyy, että mukauttamisesta Annan, Bel- lan, Ellan, Fridan, Inkan, Kaijan ja Marinkin kohdalla on ollut kyse. Lähtöpäätöksiä tehdessään he ovat suostuneet ikään kuin taivuttamaan oman elämänsä sellaiseen positioon, että miesten työtoiveitten on ollut mahdollista toteutua. Kolmannen lähtötyypin naiset tuntuvat ajattelevan, että silloin kun ulkomaantyökomennukselle lähtö näyttäytyy puolisoiden intressien vastakainasetteluna juuri naisen on annettava periksi. Se, että etupäässä naiset lähtevät puolisopestiläisiksi kielii siis osaltaan siitä, että parisuhteessa eletäessä omista toiveista luopuminen tai niiden mukauttaminen kumppanin toiveisiin on yhä kulttuurisesti luontevampaa naisille.

Neljäs lähtötyyppi

Neljännessä lähtötyypissä naiset ovat puolestaan lähteneet puolisopestiläisiksi, ei niinkään suhteessa omaan puolisoonsa, vaan enemmän eräänlaisena irtiottona suhteessa itselle emotionaalisesti tukalaan elämäntilanteeseen tai

läheiseen ihmiseen, ihmisiin. Lähtötyypin ydin on siinä, että fyysinen lähteminen on ollut keino hakea ulospääsyä jostakin psyykkisesti koettelevasta tilanteesta. Dorikselle lähtö on merkinnyt konkreettista taakseen jättämistä, sillä juuri lähtöpäätöksen tekemisen aikoihin hän menetti odottamansa lapsen. Suru työnsi Dorista pois Suomesta.

Doris (H4): Se oli vaan tarkoitus lähteä vuodeksi. Ja että mä sitten sen jälkeen menen takaisin. Meillä oli no, en mä viitti, siis mulla oli keskenmeno Suomessa just silloin. Niin mulla oli jotenkin se, että mun oli pakko päästä sieltä pois.

Sitävastoin kolmekymppiselle Gretalle päätös lähteä Singaporeen on merkinnyt ennen muuta tilaisuutta piirtää selvemmat rajat oman perheen ympärille. Gretalle fyysisen etäisyyden hakeminen äidistä on ollut tärkeä Suomesta pois työntävä elementti. Muuttamalla Singaporeen Greta on kyennyt vahvistamaan omaa ja perheensä reviiriä suhteessa äitiin.

Greta (H7): Se oli yksi asia, mistä me keskusteltiinkin ennenlähtöä. Me ajatellaan, että me ollaan nyt täällä (Singaporessa) meidän perhe. Koska meillä oli aika paljon Suomessa semmoista, että mun äiti oli lapsia hoitamassa. Mikä oli ihan kiva sinänsä, mutta kyllä se sitten aika paljon sekaantui myös perhe-elämään siinä ((naurahtaa)). Jotenkin meillä oli tunne, että nyt meidän täytyy päästä olemaan ihan omana itsenämme, meidän perhe.

Näin sekä Doris että Greta kuuluvat kategoriaan, jossa heitä, Kristevan (1992, 16) tulkinnan mukaan, on ajanut lähtemään jokin muille ihmisille näkymätön haava. Haava on usein näkymätön muuttajalle itselleenkin. Kristevan tulkintaa vasten oletan, että myös muilla haastattelemillani naisilla on, eräänlaisten ilmeisten lähtömotiivien lisäksi, saattanut olla joku heille itselleenkin piilossa oleva motiivi, joka on ikään kuin työntänyt heitä lähtemään. (Ks. myös Hall 1999, 103.) Viimeisenä on vuorossa haastatteluaineistoni kuopus. Nellan lähtöön ei liity paon elementtejä, vaikka hänenkin lähtöpäätöstään on mahdollista tarkastella suhteessa hänelle läheisiin ihmisiin, hänen omiin vanhempiinsa. Nellan muutto Singaporeen sulautuu luonnolliseen lapsuuden perheestä irrottautumisen prosessiin. Nellan kohdalla ensimmäisen lapsen syntymä, avioliiton solmiminen ja uusi kaakkoisaasialainen arki nivoutuvat yhteen eräänlaiseksi itsenäistymiskertomukseksi.

Nella (H14): No, kun esikoinen syntyi me emme olleet naimisissa. Se on ihan tavallista nykyään, mutta meillä molemmilla on niin vanhoilliset vanhemmat. Se ei ollut heille ihan helppoa, (että) me emme olleet naimisissa.

Esikoisen syntymän jälkeen Nella ja hänen avopuolisonsa menivät kuitenkin naimisiin. Keskeistä avioliiton solmimisessa ei ollut niinkään se, olivatko he aikoneet mennä naimisiin vai eivät. Nella ja hänen tuleva avopuolisonsa halusivat ennen kaikkea itse määrittellä, milloin ja missä naimisiinmeno tapahtuu.

Nella (H14): Me emme menneet heidänkään takiaan naimisiin. Että me mennään naimisiin, mutta me ei mennä kenenkään (takia). Me halutaan tehdä se silloin, kun meistä itsestä tuntuu.

Seuraavassa Nella tuo vielä selvemmin esille sen, kuinka tärkeää hänelle on tällä hetkellä, että hänet nähdään lapsuuden perheestään riippumattomana, itsenäisesti asioistaan päättävänä aikuisena.

Nella (H14): Mutta silloin mulle oli itselleni tavallaan kova pala se ajatus, että kaikki luulee meidän menevän naimisiin sen tähden, (kun) me muutetaan ulkomaille.

Singaporeen muutolla onkin ollut Nellalle kaksitahoinen merkitys. Muutto on sekä pakottanut hänet lopullisesti irtautumaan lapsuuden kodista että tarjonnut kaivatulle irtautumisprosessille foorumin.

Nella (H14): Mä olen ennemminkin kääntänyt sen niinpäin, että mulle on ihan terveellistä tehdä välillä jotain muutakin. Että mä olen koko ikäni ollut joulut ((naurahtaa)) mökillä. Totta kai se kirpasi olla täällä. Sen sijaan, että olisi saanut olla joulun vanhempien kanssa mökillä. Mutta miksi ei.

Edellä esitetystä tyypittelystä ilmenee, että suomalaisten ekspatriaattikotirouvien kaksi keskeisintä lähtömotiivia ovat olleet: 1) vaihtelunhalu (kuuden naisen kohdalla) ja 2) parisuhteen sisäisen tasapainon tai jatkuvuuden ylläpito (seitsemän naisen kohdalla). Mitä nämä kaksi keskeisintä lähtömotiivia sitten kertovat suomalaisesta ekspatriaattikotirouvuudesta?

7.2 Lahjaksi lähtö

Kel onni on

Vaihtelunhalu -lähtömotiivin kohdalla huomioni kiinnittyi siihen, että mahdollisuus vapautua tietyksi aikaa ansiotyöarjesta, ja saada sitä kautta vaihtelua elämään, ei ole houkutellettu suomalaisia naisia ainoastaan lähtemään mukaan ulkomaantyökomennuksille, vaan se on houkutellettu heitä myös jatkamaan ulkomaantyökomennuksilla. Haastattelemistani seitsemästätoista (17) naisesta kuusi (6) on halunnut jatkaa ekspatriaattikotirouvuuttaan siirtymällä asemamaasta toiseen tilanteessa, jossa miehen edellinen työsopimus on päättynyt. Tässä valossa tulkinta, että haastatteluaineisto koostuu ainoastaan sellaisista suomalaisnaisista, joilla on verraten lyhyt kokemus ekspatriaattikotirouvuudesta, osoittautuu harhaiseksi. Haastattelujen tekohtekellä Doris (H4) on ollut yhtäjaksoisesti ekspatriaattikotirouvana 3 ½ vuotta, Frida (H6) 2 ½ vuotta, Leena (H12) 5 vuotta, Mari (H13) 1 ½ vuotta, Oili (H15) 3 ½ vuotta ja Paula (H16) 3 ½ vuotta.

Ulkomaantyökohteesta toiseen muuttaneiden suomalaisten ekspatriaattikotirouvien jatkomotiivia on mahdollista tarkastella rationaalisen valinnan teorioita vasten. Rationaalisen valinnan teorioissa subjektin toiminnan oletetaan aina olevan tarkoituksenmukaista, jolloin myös ihmisten keskinäisissä suhteissa voidaan tulkita olevan kyse hyödykkeen vaihtoa koskevasta rationaalisesta päätöksenteosta sosiaalisen niukkuuden tilan vallitessa. Rationaalisen valinnan teorioiden valossa sosiaalisissa suhteissakin siis punnitaan kustannuksia ja hyötyjä. Vähenevän rajahyödyn käsite on puolestaan kehitetty selittämään tilannetta, jossa tietyn hyödykkeen hankkimiseksi on luovuttava jostain toisesta hyödykkeestä tarpeentyydytyksen tason pysyessä vakiona. Eräänlaisessa rajahyödyn marginaalissa kehittyikin tilanne, jossa haluttomuus luopua vaihdossa halutun hyödykkeen vastineeksi sovitusta tuotteesta kasvaa siihen pisteeseen, että vaihtokauppaa ei tule. (Ahponen 2001, 16–17.) Ja kun suomalaisia ekspatriaattikotirouvia tarkastellaan tässä vähenevän rajahyödyn kontekstissa, heille on mahdollista esittää seuraavat kysymykset: Mikä on saanut heidät uudelleen jättäytymään hegemonisen suomalaisen naiseuden (ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivin) ulkopuolelle? Mikä on saanut heidät jatkamaan narratiivisen hiljaisuuden ja kulttuurisen dysfasian kaltaisissa kokemuksellisissa tiloissa?

Niistä kuudesta (6) naisesta, jotka ovat hyväksyneet ekspatriaattikotirouvuuteensa eräänlaisen jatkoestin, viisi (5) kuvaa jatkamisen motiiviaan tavalla, joka on tulkittavissa eräänlaiseksi vaihtelunhalu -lähtömotiivin si-

sarmotiiviksi. Naiset nimittäin painottavat ekspatriaattikotirouva-arjestaan puhuessaan sitä, että koska he ovat vapaita ansiotyöarjestaan heillä on kerrankin riittävästi aikaa itselle, lapsille, puolisolle. Ekspatriaattikotirouvuina heillä on mahdollisuus ikään kuin työntää tavallinen suomalaisten naisten ansiotyöarki hieman tuonneemmaksi.

Doris (H4): Sitten mä voin antaa sen ajan lapsilleni, harrastaa. Mitä sitten Suomessa ei taas ehdi. Jos sä teet kahdeksasta viiteen töitä ja hoidat kodin sitten illalla... (täällä) on suunnattomat mahdollisuudet toteuttaa samalla itseään. Sä voit opiskella, sä voit harrastaa. Siis tehdä kaikkea, mihin sulla ei jää yksinkertaisesti aikaa, kun sä teet pitkää työpäivää Suomessa.

Frida (H6): Eikä sitten halunnut vielä Suomeen lähteä... No, suoraan sanottuna mua ei kiinnosta pätäkään lähteä töihin oikeastaan vielä. Kaikki työkaverit ovat (vaihtuneet). Se on vielä kolmivuorotyötä. Sekin tekee sen, että miten se onnistuu.

Leena (H12): Voi antaa aikaa itselle ja omille harrastuksille... Suomessa meillä olisi aivan pieniä lapsia ja varmaan se väsymys painaisi ja taloudelliset asiat. Täällä kuitenkin hankitaan enemmän... Minua itseäni kauheasti vei eteenpäin, että kuitenkin mulla on aikaa lapsille.

Oili (H15): Kyllä mä nyt siitähän olen nauttinut. Että hetkinen ahaa, nyt on viikonloppu tulossa, on vapaata. (Oili teki Suomessa kolmivuorotyötä.) Voidaan tehdä sitä ja tätä. Mutta eihän Suomessa sitä voinut ikinä ajatella.

Paula (H16): Mä tykkään olla yksin ja mä nautin tästä, että elämä on vähän helpompaa... (nautin) tästä vapaudesta. Mä saan nyt tehdä kaikennäköistä pientä hullutusta... On ollut pieni kurssi tai iso kurssi tai mikä tahansa ulkomailla, niin mä olen kauhean tyytyväinen itseeni, kun mä olen saanut sen tehtyä... Sulla on aikaa tehdä itsellesi jotain kivoja asioita.

Samalla jatkomotiivi paljastaa, mikä suomalaisten naisten mielestä ekspatriaattikotirouvuudessa on parasta. Ekspatriaattikotirouvuuden parasta antia ovat aika ja ajan myötä mahdollisuus toteuttaa toiveitaan. Suomalaisten naisten toiveet puolestaan liittyvät lasten elämässä läsnä olemiseen, omiin harrastuksiin ja itsensä kehittämiseen. Suomalaisen ekspatriaattikotirouvu-

den kohdalla on koko ajan pidettävä kuitenkin mielessä, että ekspatriaattikotirouvuus on väliaikainen status. Kaikki edellä puheenvuoron saavat naiset, jotka muuttamalla asemamaasta toiseen ovat valinneet jatkaa ekspatriaattikotirouvuuttaan, tekevät selväksi halunsa palata takaisin Suomeen ja sitä kautta takaisin työelämään.

Doris (H4): Ensinnäkin mulla oli se ajatuksena, että mä olen tullut tänne vaan käymään. Mulla on vielä se, että mä olen menossa töihin. Ja mä ajattelin niin, että mä haluan tämän loppuajan antaa lapsilleni. Ja sitten haluan hoitaa sen kodin, koska mä palaan Suomessa työelämään.

Frida (H6): No, mä en ainakaan halua jäädä tänne (Singaporeen) kuitenkaan. Mutta jos olisi mahdollisuus, että mä saisin jatkoa, niin me mentäis Eurooppaan... Mutta se on taas sitten siitä, että saanko mä sitä lomaa. En mä halua itseäni irtisanoa töistä.

Leena (H12): Kyllä mekin ollaan palaamassa Suomeen, koska siellä on taas kaikki suku ja tämmönen... Ei me olla enää ajateltu hirvittävän montaa vuotta. Mutta me ollaan hyvin avoimella mielellä.

Oili (H15): Kyllä mua jännittää siinä mielessä, että mun pitäisi mennä (Suomeen) töihin kesällä. Se on aika kynnys mennä sinne ja vielä samaan yhteisöön.

Paula (H16): Mutta kyllä olen ajatellut, ettei täälläkään (Singaporessa) ikuisesti olla. En mä tänne. Tämä on niin kaukana Euroopasta.

Lahja miehelle

Parisuhteen sisäisen tasapainon tai jatkuvuuden ylläpito -lähtömotiiviin puolestaan sisältyy kaksi erillistä painotusta. Ensinnäkin haastatteluaineisto tukee tulkintaa, että osa naisista on suostunut lähtemään mukaan miestensä ulkomaantökomennuksille siksi, että he ovat halunneet vaikuttaa parisuhteen laatuun tulevaisuudessa. Naiset toivovat omalla suostumuksellaan voivansa estää puolisoitaan katkeroitumasta, jolloin on mahdollista puhua lähtömotiiviin kätkeytyvästä preventiivisestä painotuksesta.

Bella (H2): Ja mä äkkiä hoksasin sen, että vaihtoehdot (ovat), joko mä lähden mukaan tai sitten mä katson kiukkuista katkeraa ukkoa loppuelämäni.

Kaija (H11): Joko minä tai hän katkeroituu. Minä päätin, että minä lähden mukaan ja päätän en katkeroidu.

Preventiivisessä painotuksessa lähtöpäätöstä ei ole ohjannut niinkään käsillä oleva elämäntilanne kuin oletettu huomina. Naiset ovat antaneet puolisoitensa ikään kuin voittaa, koska he ovat haluneet varmistaa, että parisuhteen on mahdollista jatkua suotuisissa merkeissä. Seuraava aineistositaatti puolestaan paljastaa lähtömotiiviin kätkeytyvän toisen painotuksen, joka on tulkittavissa eräänlaiseksi pitkän parisuhteen sisällä tapahtuvaksi velkakirjan ylläpidoksi. Aviomies tarjosi Kaijalle mahdollisuuden keski-ikässä kouluttautua uudelleen häntä kiinnostavalle alalle.

Kaija (H11): Se oli mun velkani maksaa takaisin. Ja ehkä senkin tähden. Mulla oli niin hirvittävän hauskat nämä kaksi vuotta, mitä mä kävin koulua. Että se jo tekee. Mä olen kymmenen vuotta velkaa varmaan ((naurahtaa)).

Kaija ei siis ole muuttanut Singaporeen siksi, että hän olisi itsensä vuoksi halunnut niin tehdä, pikemmin päinvastoin. Kaija on lähtenyt mukaan miehensä ulkomaantyökomennukselle, koska hän on kokenut olevansa lähdön velkaa miehelleen. On siis mahdollista ajatella, että Kaija on antanut Singaporeen muuton aviomiehelleen eräänlaisena vastalahjana, koska aviomies on tukenut ja kannustanut häntä hänen opinnoissaan. Lisäksi Kaijan lähtöpäätöksessä on ollut keskeistä, että hänen miehensä ei olisi lainkaan ottanut tarjottua työtehtävää vastaan, ellei Kaija olisi lupautunut mukaan. Samankaltainen asetelma tulee epäsuorasti esille myös Bellan kohdalla.

Kaija (H11): Se oli ehto. Hän ei olisi lähtenyt ilman minua, jos minä olisin pistänyt hanttiin.

Bella (H2): Kukaan ei anna meille tilaisuutta lähteä myöhemmin. Mun mies alkaa olla sen verran vanhempi ja minä itse sen verran vanhempi, että tämän jälkeen meillä ei ole mahdollisuutta enää lähteä.

Tätä taustaa vasten tulee näkyväksi, että naisen päätös suostua mukaan miehensä ulkomaantyökomennukselle ei ole ainoastaan lahja puolisolle, vaan

se on lahja myös lähettävälle yritykselle. Se, että tutkimuksen pohjana oleva haastatteluaineisto koostuu pelkästään niistä suomalaisnaisista, jotka harkinnan jälkeen ovat päättäneet lähteä puolisopestiläisiksi, rajaa tutkimuksen ulkopuolelle mahdollisuuden sanoa kovin paljoa niistä naisista, jotka ovat valinneet jäädä. Seuraava Riinan kommentti kuitenkin vihjaa Suomesta löytyvän lukuisia naisia, jotka syystä tai toisesta eivät lähtisi mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille, vaikka siihen tarjoutuisi tilaisuus. On siis todennäköistä, etteivät yritykset aina kykenee mobilisoimaan henkilöitä, joilla ennakkoon arvioiden olisi parhaat mahdollisuudet suoriutua ulkomaantyökomennuksista. Samaan seikkaan viittaa myös Tahvanainen (2004) todetessaan yhä useamman ulkomaantyökomennukselle halutun henkilön kieltäytyvän perhesyihin vedoten.

Riina (H17): Kun ajattelee sitten sillä tavalla, että jos jollekin ((rykäisee)). No, nyt puhun omista ystävistäni. Jos heille valtaosalle sanottaisiin, että sulla on mahdollisuus lähteä Singaporeen pariksi vuodeksi. He eivät lähtisi.

Suhteellista solidaarisuutta

Traditionaalisissa yhteisöissä erilaiset lahjat liittyvät rituaalisiin käytäntöihin, joiden avulla sosiaalisia suhteita pyritään sekä käynnistämään ja ylläpitämään että ilmaisemaan suhteisiin sisältyvää vastavuoroisuutta. Perinteisten yhteiskuntien sisällä onkin mahdollista erottaa eräänlainen lahjasyyskli, jossa lahjan antaminen, lahjan vastaanottaminen ja lahjojen avulla toteutuva vastavuoroisuus vuorottelevat. Traditionaalisessa yhteisössä lahjan idea liittyy lähinnä sosiaalisen tasapainon ylläpitämiseen ja oman tai perheen hyödyn tavoitteluun. Perinteinen yhteiskuntarakente kuitenkin murtuu modernissa ja jälkimodernissa. Lahjan ja vastalahjan syklin kohdalla murtuminen merkitsee, että modernissa yhteisössä ikään kuin mekaanisen vastavuoroisuuden idea heikkenee ja sen tilalle nousee kiitollisuudenvelka. Siirtymässä on olennaista, että modernissa yhteiskunnassa lahjan vastaanottajan kiitollisuus ei niinkään reagoi hyötyyn, joka lahjan vastaanottamisesta seuraa kuin sen henkilön persoonallisuuteen, joka lahjan hänelle antaa. Kiitollisuus perustuu siis eräänlaiseen moraaliseen tilannearvioon. (Berking 2001.)

Näin modernissa yhteiskunnassa lahjan saaja on velkaa tietyllä tavalla ilmaistun kiitollisuuden, jota tosin usein osoitetaan antamalla jotakin. Kiitollisuuden velassa on keskeistä, että se auttaa ylläpitämään moraalista kuuliaisuutta (Ahponen 2001, 241). Toisaalta jälkimoderni yhteiskunta ei

näyttäisi tukevan lahjoittamisen ideaa juuri siihen sisältyvän moraalisen ulottuvuuden vuoksi. Lahjan antamisen ja lahjan saamisen vuorottelu voi nimitäin kaikkea riippuvuutta kaihtavasta postmodernista yksilöstä tuntua enemmän kahleelta, koska sosiaalisia sidoksia välttelevällä käyttäytymisellään subjekti pystyy paremmin takaamaan oman autonomiansa. (Berking 2001.) Mikäli suomalaisten ekspatriaattikotirouvien julkiseen kertomukseen etsitään myönteisyyttä havainnosta, että suostuessaan muuttamaan mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille naiset itse asiassa antavat miehilleen lahjan, uhkaavat myönteiset piirteet kuitenkin tyhjentyä jälkimoderniin autonomian ihannoitiin. Onko omistamisen ja vaihdon mittapuulla tarkasteltuna tyhmyydeksi ja menetykseksi arvioitava lahjoittaminen (Bauman 1997, 114) ylipäätään tekona sellainen, että siitä on postmodernissa maailmassa myönteiseksi prinssiiksi?

Joudumme kaikki nykyään perustelemaan valintoja, jotka vielä muutama vuosikymmen sitten tuntuivat itsestäänselviltä. Miksi esimerkiksi menemme naimisiin, vaikka yhtä hyvin voimme elää avoliitossa tai yksin tai kenties jollain kolmannella tavalla? Jälkimoderni yhteisöllisyys pakottaa meidät tietoisesti luomaan yksilöllisen mielen tekemisiimme ja tekemättä jättämi-seemme. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna postmoderni kehitys voidaan nähdä syvästi kaksijakoisena prosessina, jossa yhtäältä yksilö, yhteiskunta ja luonto ovat vapautumassa traditioista, mutta jossa ne samanaikaisesti ovat uudelleen moralisoitumassa. Edellä esitetystä kuitenkin seuraa, että jälkimodernin yksilön reflektiivisen suhteen itseen ja ympäristöön ei tarvitse merkitä ainoastaan yhä suuremman autonomian tavoittelua, sillä sama, ikään kuin yksilöllisen mielekkyyden luomisen pakko, mahdollistaa muitakin valintoja. Subjekti voi siis yhtä hyvin valita olla solidaarinen jollekin ihmiselle, ihmisryhmälle tai aatteelle sen sijaan, että hän pyrki olemaan mahdollisimman riippumaton tietystä ihmisestä, ihmisryhmästä tai aatteesta. (Berking 2001.) (Ks. myös Ahponen 2001, 236.)

Tähän postmoderniin repeämään iskeytyy se subjektiivinen valinta, jossa suomalaiset naiset suostuvat lähtemään mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille. Ja koska on lähes poikkeuksetta niin, että vasta naisen suostumus mahdollistaa parisuhteessa elävän miehen ulkomaantyökomennuksen, niin naisen suostumus on aina tulkittavissa lahjaksi miehelle. Taustaa vasten tulee näkyviin myös se, että koska parisuhteessa eläessään nainen ja mies ovat eräänlaisia sopimuskumppaneita, naisten tavoin miehetkin ovat riippuvaisia puolisoittensa hyvántahtoisuudesta. Naisen suostumus lähteä on siis solidaarisuuden osoitus tilanteessa, jossa nainen olisi voinut valita toisin. Yhteiskunnassamme naisten suostumus solidaarisuuden osoitukse-na on erityisen painokas, sillä kulttuuriset käytäntömme ja sosiaaliset rakenteemme tukevat muita vaihtoehtoja. Suomalaisten naisten suostuminen

ekspatriaattikotirouvuuteen tarkoittaa tällä hetkellä sitä, että samalla naiset tuomitsevat itsensä sellaiseen kokemukselliseen tilaan, jossa heidän ei ole helppo puhutella itseään myönteisesti.

7.3 Kuka on siirtonainen?

Tutkimuksen yhteydessä on aiheellista pohtia, miten marginaaliseksi luokiteltavan ekspatriaattikotirouvuuden on mahdollista haastaa vallalla oleva hegemoninen suomalainen naiseus. Seuraavassa tarkastelen haastetta Lea Laitisen ja Lea Rojolan (1998) teoreettista pohdintaa vasten, jossa he keskittyvät normin ja normin toiston väliseen suhteeseen. Laitinen ja Rojola lähtevät liikkeelle ajatuksesta, että jokainen toiminto on aina jonkin kontekstin muotoilemaa, jolloin parhaillaan tapahtuvaa toimintaa on mahdoton ymmärtää tuntematta sitä edeltäneitä toimintoja. Toiseksi jokainen toiminto samanaikaisesti sekä luo että uudistaa sitä kontekstia, jossa toiminto parhailaan tapahtuu. (Laitinen & Rojola 1998, 13.) Huomiosta seuraa, että missään olosuhteissa subjektin ei ole mahdollista nimetä itseään täysin vapaasti tai valita vapaasti sitä tapaa, jolla subjekti tullaan nimeämään (mts. 21).

Niinpä esimerkiksi feminiininen identiteetti ei ole yksinomaan valinnan asia, sillä se voi olla jotakin ainoastaan suhteessa siihen naiseuden normiin, joka tietystä ajassa ja paikassa on voimassa. Ei ole mahdollista ajatella, että ensin on olemassa ikään kuin pelkkä ihminen, joka ottaa tietyn sukupuolinormin omakseen. Tilanne on oikeastaan päinvastoin: sukupuolinormin siteeraus eli toisto on välttämätön, jotta ylipäänsä nainen tai mies (ihminen) on lainkaan mahdollinen. (Ks. myös Braidotti 1989.) Paradoksaalisesti juuri normin toistossa piilee myös muutoksen mahdollisuus, sillä mitään normia ei kyetä koskaan toistamaan täysin identtisesti, jolloin normin toistotapah-tumaan itseensä sisältyy hidas, mutta kuitenkin vääjäämätön muutoksen elementti. Ja juuri tässä on hegemonisen suomalaisen naisdiskurssin puristuksessa elävien suomalaisten ekspatriaattikotirouvioiden mahdollisuus. Elämällä toisin vallitsevaan hegemoniseen diskurssiin nähden siihen tulee säröjä, jolloin myös toisenlainen kertomus tulee mahdolliseksi. (Laitinen & Rojola 1998, 22–23.)

Näin nykyinen hegemoninen suomalainen naiseus ansioyön ja itsensä elättämisen imperatiiveineen on mahdollista haastaa diskursiiviseen kamppailuun suomalaisen naiseuden kulttuurisista merkityksistä toimimalla hegemonian vastaisesti. Suomalainen ekspatriaattikotirouvuus asettuu siis

ikään kuin peiliksi, jota vasten ansioyön ja itsensä elättämisen imperatiivi tulee näkyväksi. Korostaakseni suomalaisten ekspatriaattikotirouvien asemaa haastajina sovittelen seuraavassa heidän ylleen ikään kuin ihka uusia vaatteita. Ajatuksenani on, että enemmän metaforan tasolle jäävä lahjan idea ei ole vielä riittävä tilanteessa, jossa hegemonisen suomalaisen naiskuvan rinnalle ollaan luomassa valtavirrasta poikkeavia kulttuurisia merkityksiä. Tarkoitukseni on kokonaan hylätä yhteiskunnallisessa todellisuudessamme kielteisesti latautunut kotirouvuuden käsite, jolloin suomalainen ekspatriaattikotirouva on nimettävä uudelleen.

Olen asettanut tutkimustehtäväkseni ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisten naisten diskursiivisen todellisuuden näkyväksi tekemisen. Suomalaisen ekspatriaattikotirouvuuden kohdalla pelkkä diskursiivisen todellisuuden näkyväksi tekeminen ei vielä kuitenkaan riitä, sillä suomalaisessa yhteiskunnassa ekspatriaattikotirouvuuden keskeistä sisältöä: kotirouvuutta ei ole mahdollista tulkita kulttuurisesti myönteisellä tavalla. Tätä taustaa vasten nimeän suomalaisen ekspatriaattikotirouvan siirtonaiseksi. Tosin ei myöskään siirtonaiseuden käsitteellä ole valtaa muuttaa sitä todellisuutta, että naiset ovat edelleen kotirouvia. Olen kuitenkin päätenyt suomalaisten naisten uudelleen nimeämiseen, koska siirtonaisina suomalaisten naisten ei enää tarvitse juuttua yhteiskunnassamme sekä kulttuurisesti poissaolevaan että kielteisesti värittyneeseen kotirouvuuteen. Uudissanassa siirtonainen naisille avautuu toinen vaihtoehto, joka tekee mahdolliseksi tarkastella omaa elämäntilannetta tuoreesta näkökulmasta. Tarvitsen siirtonaiseuden käsitettä siis myös siksi, että kykenen puhkaisemaan aukon vakiintuneisiin ajatusmalleihimme ja ohjaamaan niitä uusille urille.

Puolisopestiläisiksi suostuneitten suomalaisnaisten nykyistä tilannetta voi verrata vanhaan jälkiruokareseptiin. Pappilan hätävara on nimensä mukaisesti turvauttu, kun parempaa tarjottavaa ei ole ollut saatavilla. Pappilan hätävara on jälkiruoka, jossa kermavaahtoon sekoitetaan tähteeksi jääneitä keksejä, pikkuleipiä, kuivahtaneita kakunpaloja eli kaikkea sellaista, mitä keittiössä sillä hetkellä sattuu olemaan. (Keittotaito 1972, 197.) Julkisen kertomuksen puuttuessa suomalaiset ekspatriaattikotirouvatkin ovat joutuneet keräilemään uuden ulkomaankomennusarkensa aineksia sieltä, mistä niitä on sattunut saamaan. Suomalaisen ekspatriaattikotirouvien kuormaa on lisännyt vielä se, että heidän kulttuurisen keittiönsä ainekset ovat olleet jo valmiiksi enemmän tai vähemmän käyttökelvottomia.

Tällä kohtaa Donna Haraway (1997, 11) rientää apuun ja tarjoaa käsitettä, jota hän kutsuu figuraatioksi. Harawaylle figuraatiot ovat eräänlaisia esitettäviä mielikuvia (performative images), joille voidaan antaa jokin sisältö. Figuraation ensisijaisena tehtävänä on saattaa lukija hieman sijoiltaan, ja näin auttaa lukijaa tarkastelemaan ehkä hyvinkin tuttua ilmiötä poikkeavasta

näkökulmasta. Siirtonainen on määriteltävissä sellaiseksi suomalaiseksi naiseksi, joka suostuu mukaan miehensä ulkomaantyökomennukselle ja suostumisellaan mahdollistaa perheen yhteisen arjen jatkumisen. Adler (2002, 309) käyttää ekspatriaattityöntekijämiehensä mukana muuttavan traditionaalisen vaimon kohdalla määrettä siirrettävä elämä (a portable life) tarkoittaessaan tilannetta, jossa kotirouvan (a housewife) on, vieraaseen maahan ja kulttuuriin sopeutumisen ohella, kyettävä siirtämään asemamaahan myös sellainen oma tapansa elää, jonka hän kokee mielekkääksi. Harawayn esimerkin rohkaisemana annan Adlerin mielikuvalle siirrettävästä elämästä hieman erilaisen sisällön vaihtamalla sanan life tilalle sanan wife. Näin siirrettävästä elämästä (a portable life) tulee siirrettävä vaimo (a portable wife).

Siirtonaisuus ei kuitenkaan missään mielessä tarkoita suomalaisten naisten passiivista siirättämistä maasta toiseen. Asetelma on päinvastainen, sillä siirtonaisina suomalaiset naiset valitsevat aktiivisesti siirtyä. Siirtonaisuuden kohdalla on siis oleellista ymmärtää, että suomalaiset naiset eivät ainoastaan valitse muuttaa mukaan miestensä ulkomaantyökomennuksille, vaan he valitsevat ennen kaikkea seurata miehiään. Ja oikeastaan vasta jälkimmäinen valinta tekee suomalaisista naisista siirtonaisia. Siirtonainen on siis uudissana, jonka avulla pyrin luomaan uusia merkityksiä. Vaikka lähettäisiin siitä, että siirtonainen ei uudissanakaan ole kokonaan vapaa aiemmista merkitysyhteyksistä, niin se taipuu riittävän vaivattomasti esittäväksi mielikuvaksi eli figuraatioksi. Semminkin, kun perinteistä maastamuuttoa kuvaava suomen kielen sana siirtolainen on ainoastaan yhden kirjaimen päässä siirtonaisesta. Erilaisten merkitysten kiinnittymistä sanoihin on kuitenkin mahdotonta etukäteen ennustaa, sillä merkitysten kiinnittyminen on luonteeltaan sosiaalinen prosessi. Vasta jonkin ilmauksen laaja, ja kieliyhteisön kannalta julkinen, käyttö vakiinnuttaa ilmauksen ja siihen liittyvät merkitykset. (Hakulinen 1989, 66–67.) (Ks. myös Cameron 1996, 233.)

Siirtonaisuus on siis valinta tilanteessa, jossa naiset olisivat voineet valita toisinkin. Näin siirtonaisuuden valitseminen voidaan tulkita lahjaksi. Suomalaisten naisten lähtösuostumus on siis ennen kaikkea lahja miehille, jotta heidän on mahdollista hyväksyä ulkomaantyökomennus ja perheen on mahdollista muuttaa yhdessä. Postmodernissa yhteiskunnassa lahjan antamisessa on keskeistä, että lahjalla pyritään ilahduttamaan henkilöä, jolle lahja on tarkoitettu. (Hyvärinen 2002, 79–80.) Lahjaksi ei siis kelpaa mikä tahansa, sillä voidakseen ilahduttaa henkilöä, jolle lahja on tarkoitettu, lahjan antajan on kyettävä ennakoimaan, mikä miellyttää lahjan vastaanottajaa. Tätä postmodernia pyrkimystä vasten oletan, että ulkomaantyökomennuksia suunnittelevat suomalaiset miehet ymmärtävät, että he saavat mukana muuttavilta puolisoiltaan lahjan.

Vilkko (1997, 141) muistuttaa erilaisten kielikuvien aina kietoutuvat tiukasti ajattelun ja toiminnan malleihin. Uuden käsitteen edessä olemme siis sikäli avuttomia, että tarvitsemme tuttuja kielikuvia, jotta kykenemme niihin sisältyvien konventionaalisten merkitysten avulla tavoittelemaan tuoreita merkityksiä. Seuraavassa jaottelussa kiteytyy se, miten suomalainen ekspatriaattikotirouvuus ja siirtonaisuus eroavat toisistaan.

Suomalainen ekspatriaattikotirouva on:

- nainen, jolla on vaikeuksia hyväksyä kotirouvuuttaan
- nainen, jolla ei ole pääsyä myönteiseen julkiseen kertomukseen

Siirtonainen on:

- nainen, joka valitsee olla solidaarinen miehelleen (lahja)
- nainen, jolle lahjan idea mahdollistaa pääsyn myönteiseen julkiseen kertomukseen

Siirtonaisiksi itsensä ymmärtäminen ei tietenkään ratkaise kaikkia suomalaisien ekspatriaattikotirouvien julkiseen kertomukseen liittyviä ongelmia, sillä myös niiden julkisten kertomusten, jotka subjekti on jo maksanut osaksi minuuttaan, on uudistuttava. Mikäli uudistumista ei tapahdu, subjekti ei kykene rakentamaan minuuttaan niistä kulttuurisista ja sosiaalisista aineksista, joita kulloinkin on saatavilla. (Mazzarella 2003, 198.) Ei siis riitä, että uuden elämäntilanteen synnyttämä julkisen kertomuksen tarve tulee tyydytettyä. Lisäksi subjektin jo olemassa olevan minuuden on kyettävä ikään kuin venymään, jotta julkisessa kertomuksessa tarjolla olevat tuoreet diskursiiviset tulkinnat mahtuvat mukaan. Väitän kuitenkin, että mukaan mahtuttaminen käy kivuttomammin, mikäli uudessa elämäntilanteessa tarjolla oleva julkinen kertomus on sävyiltään myönteinen kuten siirtonaisuus, eikä valmiiksi sävyiltään kielteinen kuten suomalainen ekspatriaattikotirouvuus.

8

PÄÄTÄNTÄ

8.1 Vaillinaisesta kokonaiseksi

Miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan lähteneet suomalaisnaiset ovat siis tämän tutkimuksen subjekteja, eräänlaisia tutkimuksellisia päähenkilöitä. Olen asettanut tutkimustehtäväkseni ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisten naisten diskursiivisen todellisuuden näkyväksi tekemisen. Seuraavassa esitän tutkimuksen keskeisimmät tulokset vastaamalla johdantoluvun kahteen tutkimuskysymykseen.

Millaisia puolisopestiläisyyttä koskevia diskursiivisia tulkintoja ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneille suomalaisnaisille tarjotaan?

Naisille tarjotaan kuiskaajan osaa

Liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimus tarjoaa miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan lähteneille suomalaisnaisille eräänlaista kuiskaajan osaa. Tutkimusgenressä ulkomaantyökomennuksille mukaan lähteneet naiset osallistuvat näytelmään nimeltä ulkomaantyökomennus, mutta varsinaista roolia heille ei itse esityksessä ole kuitenkaan kirjoitettu. Kuiskaajina naisten tehtävä on ennen kaikkea tukea ekspatriaattityöntekijämiehiään, jotta välttäisiin yrityksille kalliiksi käyviltä ulkomaantyökomennusten keskeytyksiltä. Yritysten näkökulmasta mukana muuttavat naiset ovat kustannus. Naisten odotetaan tuovan lisäarvoa juuri uusiin oloihin sopeutumista ja niissä viihtymistä silmällä pitäen. Naisten itsensä näkökulmasta kuiskaajan osa

on kuitenkin epäkiitollinen, sillä kuiskaajina heidän todellisuutensa ei tule näkyviin, vaan se pysyy ikään kuin yleisöltä piilossa.

Kuiskaajan osa on metaforana osuva myös, kun halutaan kuvata yritysmaailman ja puolisopestiläisiksi lupautuneitten naisten keskinäisiä suhteita. Yritysmaailmassa vallitsevan käytännön mukaan ulkomaantyökomennuksia suunniteltaessa ja niistä neuvoteltaessa puoliset suljetaan kategorisesti neuvotteluprosessien ulkopuolelle. Menettelystä seuraa, että suomalaisnaiset ovat kokonaan miestensä varassa sekä suhteessa siihen, miten ja minkälaista tietoa heille asioiden kulusta välittyy että suhteessa mahdollisesti solmittavan komennussopimuksen ehtoihin. Nykyinen käytäntö vahingoittaa naisia tarpeettomasti ja sulkee heidät heidän oman elämänsä ulkopuolelle. Aivan kuin ulkomaantyökomennuksia koskevat aiheet ja päätökset eivät lainkaan koskettaisi työntekijöiden puolisoita ja heidän perheitään.

Naisille tarjotaan romantisoitua sopeutumistehtävää

Kuiskaajan osan lisäksi liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimukseen kätkeytyy toinenkin diskursiivinen tulkinta, jota ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneille suomalaisnaisille tarjotaan. Puolisopestiläisyyden näkyväksi tekeminen osoittaa, että se liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimuksen vaalima korostus, jossa ekspatriaattien tärkeimmäksi sopeutumistehtäväksi määritellään asemamaan vieras kulttuuri ei vastaa ekspatriaattielämänmuodon arkista todellisuutta. Haastatteluaineiston analyysi paljastaa puolisopestille suostuneitten suomalaisnaisten viiteryhmäksi, ei suinkaan paikallisen väestön, vaan toiset puolisopestillä olevat naiset. Näin kulloisenkin isäntämaan kieli, tavat ja uskomukset toimivat eräänlaisina puolisopestillä olevien naisten arjen lavasteina, mutta itse näytelmä ne eivät ole. Asetelma on siis voimassa myös kääntäen. Asemamaasta, kielestä ja erilaisista kulttuurisista käytännöistä toiseen siirtyvät puolisopestiläiset kohtaavat tietyn paikallisen elämänmuodon eli näytelmän kulissit, joiden vaihtumisesta huolimatta varsinaisen näytelmän juoni säilyy kutakuinkin ennallaan.

Naisille tarjotaan kuluttavan kotirouvan ideaalia

Kolmas diskursiivinen tulkinta, jota ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneille suomalaisnaisille tarjotaan tulee näkyviin, kun Friedanin

(1963/2001) tulkinta 1950–60 -lukujen amerikkalaisten keskiluokkaisten kotirouvien yhteiskunnallisesta funktiosta asetetaan ekspatriaattiyhteisölle suunnatun Living in Singapore, An Expatriate's Guide (1995) -opaskirjan konnotaatioita vasten. Friedan nimittäin esittää, että yhä uusien pölynimureiden, televisioiden ja jääkaappien hankkimisesta, jo ennestään kauniisiin lähiökoteihinsa, tehtiin 1950–60 -luvuilla amerikkalaisten keskiluokkaisten kotirouvien elämän tärkein sisältö. Kuluttamisesta muodostui ikään kuin kotirouvien salainen tehtävä. Ja kun tätä 1950–60 -lukujen amerikkalaisten keskiluokkaisten kotirouvien salaista tehtävää verrataan opaskirjaan sisällytettyihin, erityisesti naisille suunnattuihin, lukuisiin ostos- ja kulutusvihjeisiin tulee näkyviin, että sama kuluttavan kotirouvan ideaali on tarjolla myös ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneille suomalaisille naisille.

Millaisia diskursiivisia tulkintoja ulkomaantyökomennuksilla puolisopestiläisinä olevien suomalaisnaisten elämästä on heidän omien kokemustensa pohjalta mahdollista tehdä?

Naiset ovat mahdollistajia

Perheellisten miesten näkökulmasta on lähes aina niin, että vasta naisen suostumus puolisopestitille mahdollistaa ulkomaantyökomennushankkeen toteuttamisen. Eli kun puhutaan miestensä ulkomaantyökomennuksilla mukana olevista suomalaisista naisista ei tarkoiteta kuiskaajia, joiden tehtävä on tukea miehiään, jotta välttyttäisiin yrityksille kalliiksi käyviltä ulkomaantyökomennusten keskeytyksiltä, vaan tarkoitetaan naisia, jotka suostumalla puolisopestiläisiksi mahdollistavat ulkomaantyökomennukset. Naisten positio mahdollistajina merkitsee yritysten näkökulmasta myös sitä, että ulkomaantyökomennukset voidaan aloittaa ja lopettaa puhtaasti liiketoiminnan ehdoilla. Yritysmailmassa on lähes sääntö, että ekspatriaattityöntekijät lähetetään asemamaahan ennen muuta perhettä, jolloin käytännön muuttojärjestelyt koti- tai lähtömaassa jäävät kokonaan naisten harteille. Liiketaloustieteellisessä ekspatriaattitutkimuksessa ei kuitenkaan ole saanut hahmoa se, että puolisopestiläisiksi muuttavien naisten näkökulmasta ulkomaantyökomennuksille lähtö ja uuteen maahan asettautuminen merkitsevät eri asioita kuin heidän miehilleen. Varsinkin ensimmäistä kertaa puolisopestitillä olevat suomalaisnaiset kuvaavat perheen maasta toiseen (tai mantereelta toiselle) siirtymisen rankaksi prosessiksi. Juuri asemamaahan

saapuneina naiset ovatkin usein valmiiksi uupuneita tilanteessa, jossa heidän on aloitettava perheen uusien arkirutiinien rakentaminen.

Lisäksi puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten kokemusten erittely paljastaa, että tehdessään eräänlaista kotiutumistyötä naiset kääntävät sekä ekspatriaattielämänmuodon että asemamaan vierautta tuttuudeksi ikään kuin koko perheen puolesta. Näin naiset käytännössä mahdollistavat sen, että heidän puolisonsa kykenevät uppoutumaan työtehtäviinsä juuri siten ja sillä volyyminä, kuin liiketoiminnan kannalta kulloinkin on tarpeellista. (Ks. myös Rotkirch 2002, 62.) Huolehtimalla yhteydenpidosta sukulaisiin ja ystäviin puolisopestillä olevat suomalaisnaiset mahdollistavat myös sen, että jonakin päivänä kotimaahan palaavien ekspatriaattiperheitten sosiaaliset tukiverkot säilyvät ulkomaantyökomennuksista huolimatta.

Perinteinen perhemalli astuu voimaan

Ulkomaantyökomennuksilla eletessä perinteisen porvarillisen perhemallin asetelma, jossa mies käy ansiotyössä ja vaimo on kotona, astuu voimaan suurimmassa osassa parisuhteita. Tämä porvarillisen perhemallin asetelma kääntää pääläelleen sellaisen Giddensin (1992) kuvaaman postmodernin parisuhdeideaalin, jossa seksuaalisesti emansipoituneet naiset pyrkivät yhä suurempaan autonomiaan suhteessa miehiinsä. Ulkomaantyökomennuksille lähdetessä suomalaisen parisuhteen sisäinen tasapainotila siis väistämättä muuttuu. Tasapainotilan muutoksen seurauksena parisuhteen ulkoiset uhat usein korostuvat. Vaikka toisen naisen tai toisen miehen hahmossa eräänlainen emotionaalisen haavoittumisen mahdollisuus onkin läsnä kaikissa romanttiseen rakkauteen perustuvissa parisuhteissa, niin ulkomaantyökomennukset korostavat erityisesti puolisopestiläisiksi lähteneitten naisten haavoittuvuutta. Ekspatriaattielämänmuodon lähempi tarkastelu paljastaa, että kokemus haavoittuvuudesta ei kiinnity ainoastaan siihen, että puolisopestiläisinä suomalaisnaiset ovat sekä taloudellisesti että henkisesti entistä riippuvaisempia miehistään, ja tätä taustaa vasten herkempiä erilaisille uhan signaaleille. Sekä oma haastatteluainestoni että aiempi kirjallisuus tukevat tulkintaa, jossa uhka täsmentyy nuoren paikallisen naisen uhaksi, joka puolestaan on valmiiksi kirjautuneena erilaisiin ekspatriaattielämänmuodon käytäntöihin.

Naiset muuttuvat merimiehenmujiksi

Perinteisen porvarillisen perhemallin asetelman ohella ekspatriaattielämänmuodossa parisuhteita määrittää miesten ansiotyöhön uppoutuminen. Komennusmiehet ovat paljon poissa kotoa, jolloin puolisopestiläisiksi lähteneitten naisten uutta positiota on mahdollista tarkastella eräänlaisesta merimiehenmujiuudesta käsin. Määrittelen merimiehenmujiuuden kahden piirteen avulla. Merimiehenmujijat ovat naisia, jotka puolisoittensa toistuvien ja pitkien poissaolojen aikana ovat tottuneet yksin hoitamaan kaiken perhe-elämään liittyvän, jolloin miesten palattua yhdessä asioista päättäminen saattaa tuntua hankalalta. Toiseksi merimiehenmujiuuteen kuuluu, että naiset kokevat kotiin palaavien miestensä sekä fyysisen että psyykkisen läsnäolon alkuun kiusallisena. Ekspatriaattiolosuhteissa eräänlainen määräaikainen merimiehenmujisuus koskettaa kuitenkin tavalla tai toisella kaikkia puolisopestillä olevia suomalaisnaisia. Merimiehenmujiuuskokemuksen ytimessä on naisten kyky elää suhteessa miesten varsin ennustamattomasti toistuviin ja/tai pitkiin poissaoloihin, jolloin naisten on kyettävä sopeutumaan yhä uudelleen ikään kuin rytminvaihdoksiin parisuhteissaan. Tätä taustaa vasten tulee näkyviin, että ulkomaantyökomennuksilla eletäessä parisuhde altistuu suhdetta kuluttaville tunnepositioiden vaihteluille, joissa puolison ikävä ja hänen läsnäolonsa uudelleen totuttelemisen säännöttömästi vuorottelevat.

Puolisopestiläinen tarkentuu ekspatriaattikotirouvaksi

Mahdollistajuuden, perinteisen vaimouden ja merimiehenmujiuuden lisäksi puolisopestille lähteneitten suomalaisnaisten arkea muokkaa se, että he eivät ole ansiotyössä. Näin suomalaisnaisten subjektiivisuuden uudelleen arviointi koskee myös suhdetta kotona olemiseen. Kutsun ulkomaantyökomennuksille puolisopestiläisiksi lähteneitä naisia ekspatriaattikotirouviksi. Olen päätenyt käsitteeseen kahdesta syystä. Ensinnäkin juuri kotirouvuus on puolisopestiläisiksi lähteneitten suomalaisnaisten tilanteen ydinaluetta. Tarkoitin kotirouvilla sellaisia naisia, jotka eivät ole ansiotyössä kodin ulkopuolella ja joilla joko on tai ei ole lapsia. Kotirouvana oleminen ei siis edellytä äitinä olemista. Toiseksi etuliitteen ekspatriaatti käyttäminen viittaa sellaiseen kotirouvuuteen, jolle ekspatriaattielämänmuoto antaa oman leimansa.

Ekspatriaattielämänmuodossa kotirouvuutta muokkaavat seuraavat kolme suhdetta: 1) suhde paikalliseen ekspatriaattikotirouvien yhteisöön, 2) suhde

kotiäitiyteen ja 3) suhde kotiapulaisuuteen, joista kaksi jälkimmäistä suhdetta eivät toteudu kaikkien ekspatriaattikotirouvien kohdalla.

Ekspatriaattielämänmuodossa kotona olevien suomalaisnaisten keskinäisiä suhteita kuvaa ambivalenssi. Ambivalenssin ydin on siinä, että samalla kun naiset etsivät tukea toisistaan, he pelkäävät pientä ekspatriaattikotirouvien yhteisöä, jossa kaikki tuntevat toisensa ja tietävät toistensa asiat. Ekspatriaattikotirouvuus osoittautuu haavoittuvaksi juuri ihmissuhteisiin keskeisesti liittyvissä lojaliteettikysymyksissä. Naiset eivät yleensä entuudestaan tunne toisiaan. Ekspatriaattielämänmuodon arvaamattomuudesta johtuen he eivät myöskään koskaan tiedä, milloin he itse tai joku heidän uusista tuttavistaan muuttaa pois maasta. Siitä huolimatta toisten ekspatriaattikotirouvien merkitys vääjäämättä korostuu, koska kotona olevat naiset joutuvat toimimaan erilaisten toimisto- ja ammattirakenteiden ulkopuolella, jolloin jokaisen päivän rakentuminen on heidän omassa varassaan. Yhdessä toisten ekspatriaattikotirouvien kanssa ajan viettäminen on siis myös arkeen rutiinien ja mielekkyyden hakemista.

Suhde kotiäitiyteen puolestaan tarkoittaa sitä, että vaikka useat suomalaiset ekspatriaattikotirouvat ovat myös äitejä, kotiäitiys ei ole suomalaisen ekspatriaattikotirouvuuden synonyymi. Ekspatriaattikotirouvuus kuitenkin siirtää suomalaiset naiset pois tutulta paikaltaan suhteessa äitiyteen, sillä ansiotyöäideistä tulee ekspatriaattiolosuhteissa kotiäitejä, joiden arkea puolestaan leimaa kolme ekspatriaattielämänmuotoon liittyvää piirrettä. Ensinnäkin ulkomaantyökomennusten alkutaipaleella äideillä on huoli lapsistaan. Äidit jännittävät, miten heidän lapsensa tulevat kaikesta edessä olevasta selviämään. Toinen erityispiirre on ekspatriaattielämänmuotoon sisäänkirjautunut oletus, jossa kotiäitien odotetaan toimivan vapaaehtoisena apuvoimana lastensa kouluilla. Kolmas erityispiirre koskee niitä keski-ikäisiä äitejä, jotka sekä ikävöivät kotimaahan jääneitä (tai muihin maihin muuttaneita) aikuisia lapsiaan että kantavat heistä huolta.

Lisäksi ekspatriaattielämänmuodossa naisten kotona olemista määrittää usein suhde kotiapulaiseen, jolloin suomalaista ekspatriaattikotirouvuutta muovaa tilanne, jossa yhden naisen sijaan kotona onkin kaksi naista. Kotiapulaisuus ilmiönä koskee ennen kaikkea niin sanotuissa kehitysmaissa asuvia ekspatriaattikotirouvia. Mutta koska yritysten ulkomaantyökomennukset suuntautuvat yleensä Euroopan ja Yhdysvaltojen ulkopuolelle, niin tavalla tai toisella kotiapulaisuus koskettaa useimpien suomalaisten ekspatriaattikotirouvien arkea. Ekspatriaattikotirouvien näkökulmasta kotiapulaisuuteen ilmiönä liittyy kuitenkin kaiken siunauksellisuuden ohella myös uuden tilanteen mukanaan tuoma hämmennystä.

Naiset jäävät seinäruusuiksi

Tavoittaakseni viidennen miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneiden suomalaisnaisten elämästä kertovan diskursiivisen tulkinnan turvaudun mielikuvaan naisista, jotka parhaimpiinsa pukeutuneina istuvat penkillä seinävieressä odottaen, että heidän läsnäolonsa huomattaisiin. Mielikuva paljastaa asetelman, jossa ansiotyössä käyvä osa ekspatriaattiyhteisöä ikään kuin katselee ekspatriaattikotirouvien ohi. Haastatteluaineiston analyysi tukee tulkintaa, että usein ekspatriaattityöntekijämiehet eivät tunnista todellisuutta, jossa heidän puolisonsa elävät. Miehet saattavat jopa ajatella, että ekspatriaattikotirouvina naiset pääsevät liian helpolla. Lisäksi ohi katsominen kielii asetelmasta, jossa ekspatriaattikotirouvat on jätetty seisomaan yhteisöllisen hierarkian alimmille rappusille. Ansiotyössä käyvä osa ekspatriaattiyhteisöä olettaa ilman muuta, että kotona olevat naiset eivät tee mitään, millä olisi erityistä merkitystä. Niinpä ekspatriaattikotirouvuuden valinneilla suomalaisnaisilla on vaikeuksia olla sillä tavoin kokonaisina läsnä, johon he nykyisen länsimaisen tasa-arvoon pyrkivän yhteiskuntajärjestyksen sisäistäneinä ovat tottuneet. Ekspatriaattikotirouvuudesta käsin tarkasteltuna seinäruusuksi jääminen on kokemuksena turhauttava, ajoittain jopa loukkaava.

Naiset nauttivat omasta ajasta

Suomalaisten naisten elämää hallitsevat sellaiset kulttuuriset käytännöt ja sosiaaliset rakenteet, joissa naisten ansiotyö on käännetty positiiviseksi välttämättömyydeksi. Nämä kulttuuriset käytännöt ja sosiaaliset rakenteet voidaan nimetä eräänlaiseksi ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviksi. Se, että suomalaiset naiset ovat aina subjektiivisesti mukautuneet ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviin ei kuitenkaan estä heitä ajoittain kaipaamasta pois pakkotahtiselta tuntuvasta ansiotyöarjestaan. Tätä taustaa vasten kaikkien suomalaisten ekspatriaattikotirouvien on mahdollista tulkita olevan eräänlaisella vuorotteluvapaalla, vaikka he eivät sitä kirjaimellisesti olisikaan. Uuden elämäntilanteensa ansiosta he kaikki kykenevät kuitenkin siirtämään ansiotyöarkeaan hieman tuonemmaksi. Ekspatriaattikotirouvina eläessään suomalaiset naiset kokevat, että heillä on kerrankin riittävästi aikaa itselle, lapsille, puolisolle. Suomalaisnaisten näkökulmasta ekspatriaattikotirouvuuden ehdottomasti parasta antia onkin juuri aika, ja ajan

myötä tarjoutunut tilaisuus toteuttaa toiveitaan. Haastatteluaineiston analyysi osoittaa, että suomalaisten naisten toiveet suhteessa ekspatriaattikotirouvuuteen liittyvät lasten elämässä läsnä olemiseen, omiin harrastuksiin ja itsensä kehittämiseen.

Naiset kärsivät kulttuurisesta dysfasiasta

Ollessaan vailla julkista kertomusta ulkomaantyökomennuksille mukaan lähteneet suomalaisnaiset eivät tiedä, kuinka heidän tulisi itseään puhutella. Määrittelen tämän kokemuksellisen tilan Somersin (1994) mukaan narratiiviseksi hiljaisuudeksi. Suomalaisten naisten positio ei kuitenkaan tyhjene kokemukseen narratiivisesta hiljaisuudesta, sillä heillä on myös vaikeuksia tehdä elämäntilannettaan ymmärrettäväksi muille. Määrittelen kokemuksellisen tilan, jossa suomalaiset ekspatriaattikotirouvat eivät kykene nimeämään uudessa arjessaan itselleen merkittäviä ja tärkeitä asioita niin, että he tulisivat oman kokemuksellisen elinpiirinsä ulkopuolella ymmärretyiksi, kulttuuriseksi dysfasiaksi. Naiset kyllä kuvailevat Suomessa asuville sukulaisilleen ja ystävilleen, mitä he ovat Singaporessa nähneet, mitä eksoottisia ruokia he ovat syöneet, missä he ovat matkustelleet. Samanaikaisesti heihin kohdistuva selontekovelvollisuus saa naiset kuitenkin epäilemään, että heihin ei suhtauduta riittävän myötämielisesti. Asetelmasta seuraa, että suomalaiset ekspatriaattikotirouvat alkavat suodattaa, mitä he komennusarjestaan ulkopuolisille kertovat. Naiset vaikenivat sellaisista komennusarkensa puolista, joita he eivät mielestään kykene ymmärrettävästi kuvailemaan tai joiden he arvelevat herättävän närkästystä. Vaikeneminen johtaa kuitenkin väistämättä hiljaisuuteen, joka puolestaan synnyttää voimattomuuden kokemuksen suhteessa itseen ja siihen arkeen, jossa naiset parhaillaan elävät. Kulttuurinen dysfasia vahingoittaa suomalaisia ekspatriaattikotirouvia, sillä naiset kokevat, että he eivät kykene vaikuttamaan niihin tulkintoihin, joita heistä ja heidän elämäntilanteestaan tehdään.

Suomalainen ekspatriaattikotirouva tarkentuu siirtonaiseksi

Suomi poikkeaa yhteiskuntahistorian valossa monista angloamerikkalaisen ja keskieurooppalaisen kulttuuripiirin maista. Suomessa perinteisen porva-

rillisen perhemallin asetelma, jossa mies elättää perheen ja nainen hoitaa kodin ja lapset, on jäänyt ohueksi tai puuttuu kokonaan. Meiltä onkin turha etsiä esimerkiksi Yaffa Claire Drazinin (2001) teoksen kaltaista esitystä, jossa seikkaperäisesti kuvataan viktoriaanisen ajan Lontoossa asuvien keskiluokkaisten kotirouvien arkea. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien tilanne on hämmentävä, sillä perinteisen porvarillisen perhemallin asetelman sijaan he putoavat kuin tyhjän päälle. Ja koska tulkitsen suomalaisnaisten elävän ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivissa, jossa ansiotyö on käännetty positiiviseksi välttämättömyydeksi, on selvää, että ekspatriaattikotirouvuudessa ansiotyön positiiviset piirteet karsiutuvat pois. Suomalaiset ekspatriaattikotirouvat kokevatkin tulleen syylliseksi eräänlaiselle suomalaisen naiseuden takapihalle. Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien dilemma on siinä, että vaikka he ovat aina subjektiivisesti sopeutuneet ansiotyön ja sitä kautta itsensä elättämisen imperatiiviin, niin uudessa elämäntilanteessaan he tarvitsevat jotakin, jonka avulla he kykenevät puhuttelemaan itseään hieman lempeämmin.

Ratkaisuksi kotirouvuuden kulttuuriseksi kiertämiseksi etsin narratiivista myönteisyyttä suomalaisten naisten lähtöpäätöksistä. Tulkitsen naisten ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiivin vastaisen lähdön siten, että sen avulla naisten on mahdollista osoittaa solidaarisuutta parisuhteessaan. Samalla nimeän suomalaiset ekspatriaattikotirouvat siirtonaisiksi. Siirtonaiset ovat siis naisia, jotka lähtöpäätöksillään siirtävät itsensä hegemonisen suomalaisen naiseuden ulkopuolelle. Siirtonaiseudessa on oleellista, että siirtonaisina naiset eivät ainoastaan valitse muuttaa ulkomaille, vaan he ennen muuta valitsevat olla solidaarisia puolisoilleen. Siirtonaiset valitsevat solidaarisuuden tilanteessa, jossa suomalaisessa yhteiskunnassa vallalla ovat kulttuuriset käytännöt ja sosiaaliset rakenteet puoltavat painokkaasti toisenlaisia valintoja. Globaalisti toimivalla maailmantaloudella on näin yllättäviä seurauksia, kun ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviin kiinnikasvaneitten suomalaisnaisten tulisi kyetä suostumaan mukaan puolisoittensa ulkomaantyökommennuksille. Toisaalta, mikäli me suomalaiset emme ole valmiita vastaamaan kansainvälisen talouden haasteisiin, niin aina löytyy heitä jotka ovat. Tätä taustaa vasten miestensä ulkomaantyökommennuksille mukaan suostuvat siirtonaiset eivät ole solidaarisia ainoastaan parisuhteissaan, vaan he ovat solidaarisia sekä suhteessa lähettäviin yrityksiin että laajemminkin suhteessa yhteiseen hyvään.

8.2 Paluu tulevaisuuteen

Hämmäntävä ekspatriaattikotirouvuus

Länsimaissa näyttää olevan vallalla eräänlainen riippuvuuskommo, jossa ihmisen henkilökohtainen autonomia, yksilölliset valinnat, itsemäärittely ja itsensä toteuttaminen korostuvat (Kirsi 2001). (Ks. myös Jallinoja 2000, 217.) Nämä läntisen kulttuuripiirin korostukset muokkaavat miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan suostuneitten suomalaisnaisten olosuhteita, sillä ekspatriaattikotirouvuudessa tasapainotila puolison tarpeitten huomioimisen ja oman autonomian välillä väistämättä järkkyy (ks. Miettinen 2002). Miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan suostuneitten suomalaisnaisten olosuhteet eivät siis vastaa ääneen lausuttua modernia naisihannetta, sillä modernit naiset määrittyvät ennen kaikkea ammatin, ansiotyön ja taloudellisen itsenäisyyden nojalla. (Ks. Julkunen 1994, 190.) Ekspatriaattikotirouvuus onkin suomalaisille naisille kokemuksena varsin hämmäntävä. Yhtäältä ekspatriaattikotirouvat ymmärtävät olevansa vähemmän, koska he eivät enää täytä sen paremmin autonomisen yksilön ihannetta kuin modernin naisen mittaakaan. Toisaalta ekspatriaattikotirouvuuden valossa tulee näkyväksi se ajan ja voimavarojen niukkuus, joka ansiotyön ulkopuolella määrittää niin kutsuttujen modernien naisten arkea. Mitäpä jos on niin, että suhteessa kotirouvuuden nojalla määriteltyyn traditionaaliseen naiseuteen ansiotyön nojalla määritelty moderni naiseus onkin jonkinlainen ansa? Ansa, joka saa meidät suomalaiset naiset kuvittelemaan, että ainoastaan käymällä ansiotyössä ja elättämällä itsemme olemme vapaita.

Paul Lillrank (2004) olettaa asetelmien Suomessa olevan pikkuhiljaa muutumassa sikäli, että uuden sukupolven myötä eräänlainen ideologinen pakkomielte, kuten Lillrank asetelmaa kutsuu, naisten ansiotyöstä kodin ulkopuolella on purkautumassa. Lillrank ei kuitenkaan tässä viittaa kotirouvuuteen, sillä hän korostaa nimenomaan kotiäitiyden ja naisen uran vastakkainasettelun keinotekoisuutta. Suomalaisessa sielunmaisemassa kotirouvuus merkitsee siis edelleen jotakin, jossa on vaikea nähdä mitään hyvää: "Taloudellista (puolisoiden erillisverotus) ja psykologista (kotirouvien halveksunta) keppiä käyttäen kaikki kynnelle kykenevät ajetaan palkkatyöhön tienamaan valtion pussiin." (Lillrank 2000.) Vaikka tulkinta, että suomalaisten on vaikea nähdä kotirouvuudessa mitään hyvää, saattaa kuulostaa liioittelulta, se saa tukea esimerkiksi seuraavasta nuorta suomalaista naiseutta edustavan mallin ja juontajan Saimi Nousiaisen kommentista: "Jos joutuisin kotirouvaksi, omanarvontuntoni kaatoisi välittömästi." (Suomen Kuvalehti 28.10.2005)

Suomalaisten ekspatriaattikotirouvien uudelleen nimeäminen siirtolaisiksi onkin eräänlainen narratiivinen välttämättömyys. Vaikka oletettaisiin, että Lillrank tarkastelee ajan merkkejä oikein siinä, että määräaikainen kotiäitiys tai kotivanhemmuus ovat uuden sukupolven myötä tulossa hyväksyttävimmiksi vaihtoehtoiksi, ilmiötasolla muutoksen tuulet eivät kuitenkaan tavoita ekspatriaattikotirouvuutta. Suomessa määrääjäksi pieniä lapsia kotiin hoitamaan jäävien naisten kotiäitiys eroaa ratkaisevasti ekspatriaattikotirouvuudesta, jonka keskiössä on parisuhde, ei äitiys. Siirtolaisuuden yhteydessä on kuitenkin syytä alleviivata, että solidaarisuutta parisuhteessa on toki mahdollista osoittaa lukemattomilla tavoilla, jolloin sitä, että suomalainen nainen syytä tai toisesta valitsee olla ottamatta tarjottua siirtolaisuutta vastaan, ei voi tulkita solidaarisuuden puutteeksi. Tutkimuksen kontekstissa kyse on ainoastaan siitä, että sellaiset suomalaiset naiset, jotka päättävät suostua siirtolaisuuteen löytävät solidaarisuuden (lahjan) ideasta jotakin, johon tarttua toimiessaan yhteiskunnassamme vallalla olevia kulttuurisia käytäntöjä ja sosiaalisia rakenteita vastaan.

Vaikka tutkimus koskee ainoastaan ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneita naisia, niin ei sovi unohtaa, että myös miehiä pyydetään puolisopestiläisiksi. Pidän todennäköisenä, että tulevaisuudessa mies puolisopestiläisenä tulee olemaan huomattavasti yleisempi näky kuin tänään. Mutta mikäli olen uskollinen tutkimuksen konstruktionistisille premisseille, naisten ja miesten puolisopestiläisyydet on tulkittava kahdeksi erilliseksi ilmiöksi, jolloin niitä ei ole mahdollista tarkastella samojen yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ehtojen vallitessa. Mies naisen matkassa maailmalla vaatii kokonaan toiset tutkimuskysymykset, ja sitä kautta uuden tutkimuksellisen asetelman, sillä kansallisuuden ja sosiaalisen aseman ohella juuri sukupuoli on keskeisesti yhteiskuntaa ja sen toimintaa määrittävä tekijä. (Vrt. Ahponen 2001, 121.)

Vaihtoehtoiset ulkomaantyöt

Ei kuitenkaan ainoastaan puolisopestiläisyys ole muuttumassa siten, että yhä useammin ulkomaantyökomennukselle mukaan lupautuva puoliso on mies, sillä myös varsinaisten ulkomaantyökomennusten luonteessa ennustetaan tapahtuvan muutoksia. Tahvanainen (2004) toteaa kansainvälistä liiketoimintaa harjoittavien yritysten perinteisesti lähettäneen työntekijöitä ulkomaille kahden, kolmen vuoden työkomennuksille silloin, kun paikallinen osaaminen ei ole riittävää tai emoyhtiön toimintatapoja halutaan juurruttaa tytäryhtiöihin. Perinteisten ulkomaantyökomennusten rinnalle ovat kuitenkin nousemassa

uudet tavat eli niin kutsutut commuter- ja virtuaalikomennukset. Commuter-komennuksella työntekijä, joko työskentelee asemamaassa viikon arkipäivät ja viettää viikonloput kotimaassa tai vaihtoehtoisesti vuoroviikkoina kotija asemamaassa. Tahvanainen korostaa näiden vaihtoehtoisten ulkomaantyötapojen lisänsen viime vuosina huomasti suosiotaan. Syykin on varsin selvä, sillä useiden liikeyritysten on ollut pakko karsia kustannuksia, jolloin perinteiset ulkomaantyökomennukset kalliine kompensatiopaketteineen on haluttu sivuuttaa.

Näin tutkimuksessa juuri artikuloiduksi saatu siirtonaisuus näyttääkin siis samantien olevan matkalla unholaan, sillä mikäli yritykset tulevaisuudessa panostavat erilaisiin vaihtoehtoisin ulkomaantyötapoihin perinteisten ulkomaantyökomennusten kustannuksella, ei siirtonaisiakaan enää tarvita. Lähemmin tarkasteltuna tilanne ei kuitenkaan ole aivan näin yksiselitteinen. Ensinnäkin Tahvanainen (2004) ennustaa, että yritysten ulkomaantyökomennukset ovat tulossa nykyistäkin tärkeämmiksi, koska yhä useampien yritysten liiketoimintakenttänä on koko maailma, jolloin entistä useampien työntekijöiden siirtäminen maasta toiseen on tarpeen. Toiseksi siirtonaisten kokemukset eivät rajoitu määräaikaiseen ulkomailla asumiseen. Haastattelujeni naisilla on nimittäin kokemusta myös siitä, minkälaista on elää keikkaluontoista ulkomaantyötä tekevän miehen puolisona.

Frida (H6): Mies kiersi ensin Eurooppaa ja sitten lähti Aasiaan, yksin. (Miehen) piti tulla jouluksi kotiin, eikä tullut. Mies sanoi, että hän tulee ensi viikolla ja sitten se siirtyi viikolla. Ja sitten mies tuli helmikuun ensimmäisellä viikolla, kun kuopus syntyi neljästoista päivä helmikuuta. No, sitten meni kaksi kuukautta ja mies lähti uudestaan.

Mari (H13): Mies jatkoi niitä keikkahommiansa. Ja se oli aina semmoista, että viikko pois ja kuukausi pois, muutama päivä pois. Ja sitten mä sanoin, että tästä ei tule yhtään mitään. Että joko lähdet yksinäsi hemmetin kuuseen tai sitten ollaan yhdessä.

Tahvanainen (2004) painottaa vaihtoehtoisten ulkomaantyötapojen kyllä houkuttavan yrityksiä, mutta niiden hyödyntämistä jarruttaa saatavilla olevan tiedon niukkuus. Työnantajat kaipaavat erityisesti tietoa siitä, millainen komennusmuoto missäkin tilanteessa kannattaa valita. Ehkä yritysten tällä kertaa kannattaisi kuunnella myös ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneita naisia, sillä esimerkiksi Pascoe (2003) suorastaan kiivahtaa vaihtoehtoisten ulkomaantyökomennusten olevan ratkaisu ainoastaan yritysten taloudellisten ja henkilöstöresurssien puutteeseen. Sellainen elämäntilanne,

jossa naisilla ei ole aavistustakaan, milloin heidän miehensä palaavat kotiin tai väliaikaisella ulkomaantyökomennuksella ei ole aikarajaa tai aikarajat ovat jatkuvassa liikkeessä, synnyttää väistämättä kuitenkin ongelmia sekä puolisoiden välillä että perhe-elämässä. Pascoe väittääkin vaihtoehtoisten ulkomaantöitten kiinnostavan ennen muuta siksi, että yritykset haluavat niiden avulla ratkaista omia ongelmiaan. Yritykset eivät ole laisinkaan kiinnostuneita ongelmista, joita uudet järjestelyt parisuhteissa ja perheissä synnyttävät. (Pascoe 2003, 150–151.) Varsinainen työntekijä ja hänen työpanoksensa ei ole koskaan muusta elämänvirrasta erillinen saareke, sillä sekä työntekijään että hänen työpanokseensa vaikuttavat monet ansiotyön ulkopuoliset seikat. Tätä taustaa vasten yritysten olisikin syytä tulkita toimiva parisuhde ja/tai perhe-elämä ennemmin liiketaloudelliseksi resurssiksi kuin kustannukseksi.

Tasa-arvon mannekiinit

Astun nyt hetkeksi hieman syrjään varsinaisesta tutkimusaiheestani ja pysähdyn pohtimaan kysymystä, mistä nykyinen hegemoninen suomalainen naiseus ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiveineen oikein imee kulttuurista voimaansa. Tällä kohtaa unohdan suomalaisen naiseuden historiallisen määräytymisen ja keskityn tarkastelemaan ainoastaan sitä mahdollisten keinojen valikoimaa, jolla hegemonista suomalaista naiseutta tänään tuotetaan ja ylläpidetään. Pasi Saukkonen (1997, 342) toteaa meidän suomalaisten usein luonnehtivan itseämme kansakunnaksi, jolla on vähän kokemusta kulttuurisesta monimuotoisuudesta, koska olemme väkimäärältämme pieni kansa ja näin kuin luonnonvoimaisesti kansana varsin yhtenäinen. Jokainen kansakunta onkin konstruktio, jonka olemassaoloon tarvitaan sekä historiallisia tarinoita kansakunnan synnystä että kuvauksia tietylle kansakunnalle ominaisista piirteistä. (Mts. 336.) Sitä paitsi on hyvä pitää mielessä, että kansallinen identiteetti ei ole olemassa ainoastaan kansan sisäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta varten. Kansallinen identiteetti on olemassa myös toisia kansoja varten. Kansakunnan kollektiivista identiteettiä rakennetaan siksi, että sen avulla tietyn kansakunnan on mahdollista erottautua niin selvästi kaikista toisista kansakunnista, että eri kansakuntia ei ole mahdollista sekoittaa keskenään. (Mts. 338.) Yhteisöllinen erottautuminen tarvitsee kuitenkin välttämättä eron merkitsijöitä. Kansakuntien kohdalla on siis etsittävä sellaisia piirteitä, joita joko muilla kansakunnilla ei ole lainkaan tai, joiden asema ei ole yhtä korostettu.

Tätä taustaa vasten väitän, että ansiotyön ja itsensä elättämisen imperatiiviin kiinni kasvaneet suomalaiset naiset on nostettu yhdeksi kansallisen erottautumisemme välineeksi. Suomalaisten naisten kohdalla positiivisena välttämättömyytenä pidetty ansiotyö ja itsensä elättäminen symboloivat poikkeuksellisen vahvaksi ja tasa-arvoiseksi tulkitsemaamme suomalaista naiseutta, jonka puolestaan ajattelemme sopivan eräänlaiseksi esimerkiksi muille kansakunnille. Väitettäni tukevat Valaskiven (2004) huomiot perheen Japanin vuosilta. Valaskivi lähti mukaan vaimonsa ulkomaantyökomennukselle ja jättäytyi koti-isäksi: "Ulkomailla asuessa kansallisuuden merkitys korostuu. Jokainen ekspatriaatti on omalla tavallaan maansa edustaja. Edes Pohjoismaissa sukupuolten tasa-arvo ei juhlapuheista huolimatta toteudu perheissä ja työpaikoilla, mutta japanilaisesta ja amerikkalaisesta näkökulmasta pohjoismainen tilanne on suorastaan vallankumouksellinen." Valaskivi liittää yhteen suomalaisten naisten ja miesten suhteellisen tasa-arvon ja Suomen kansallisen painoarvon: "Jotta Suomen myönteinen kehitys tasa-arvomaana voisi jatkua ja saada yhä enemmän kansainvälistä painoarvoa, olisi tärkeä huolehtia siitä, että naispuoliset huippuosaajat tulevat miesten tavoin valituiksi merkittäviin kansainvälisiin tehtäviin." (Valaskivi 2004, 198.)

Niinpä on ymmärrettävää, että siirtolaisten kokemukset eivät ole eräänlaisen suomalaiskansallisen imagon kannalta erityisen kiinnostavia. Tasa-arvon mielikuvaa kiillottamaan pyrkivästä suomalaiskansallisesta asetelmasta kertonee omaa kieltään verrattain tuore Ruckensteinin (2004) toimittama teos. Kirjassa, jossa keskitytään suomalaisten globaalitalouden huippuosaajien, erilaisten asiantuntijoiden ja ekspatriaattityöntekijöiden ja heidän perheittensä olosuhteisiin maailman eri kolkilla, ainoa kotona oleva puoliso, jonka annetaan kertoa omasta elämästään kokonaisen luvun verran on juuri edellä mainittu Jaakko Valaskivi, koti-isä. Näin nyt käsillä oleva tutkimus ei ainoastaan nosta esiin kulttuurisen ilmiön nimeltään siirtolaisuus, vaan se niin tehdessään asettuu purkamaan lähes ylitsepääsemättömältä vaikuttavaa dikotomiaa ansiotyössä käyvän suomalaisen naiseuden ja kotona olevan suomalaisen naiseuden välillä. Parvikko (2003) siteeraa artikkelissaan Hannah Ardentia, joka tulkitsee nyky maailman kärsivän ennen kaikkea siitä, että inhimillisten aktiviteettien skaala on surkastunut pelkäksi työnteoksi. Ongelma ei kuitenkaan ole työnteossa sinänsä, vaan siinä, että kaikki tekeminen on saanut ikään kuin ansiotyömäisen luonteen ja tekemistä perustellaan ansiotyölle luonteenomaisin termein. Tätä taustaa vasten siirtolaisuuden on osaltaan mahdollista olla monipuolistamassa sitä kulttuuristen käytäntöjen ja sosiaalisten rakenteiden repertuaaria, jossa suomalaista naiseutta tuotetaan ja ylläpidetään.

Saukkosen (1997) tulkitsemana hollantilainen de Swaan tiivistää globalisaation ilmiöksi, jonka ydin on kyvyssä ymmärtää eri alueilla syntyvää

kulttuuria ja yhä suurempaa määrää erilaisia ihmisiä. De Swaanin metafora Alankomaista (sen kielestä ja kulttuurista) asemalaiturina, jolta on mahdollista nousta seuraamaan maailmaa, osallistumaan siihen ja jonka kautta voi myös palata takaisin omaan lähipiiriinsä, kuvaa osuvasti tutkimuksen kontekstiin siirrettyä ekspatriaattiutta ilmiönä. Ekspatriaattiperhe nousee junaan kotimaansa asemalaiturilta ja maailmaa seurattuaan palaa takaisin, ehkä lähteäkseen jonakin päivänä uudelleen. Saukkonen korostaa, että jokaisen kansallisen kulttuurin elinvoimaisuuden merkki on siinä, että jatketaan puhumista ja kuuntelemista. (Saukkonen 1997, 344–345.) Siirtonaiset haastavatkin vastakertomuksensa artikulaatiolla hegemonisen suomalaisen naiskuvan diskursiiviseen kamppailuun suomalaisen naiseuden sisällöstä. Siirtonaisilla on tilaisuus asettua eräänlaiseksi kulttuuriseksi peiliksi varsin vaihtoehdottomaksi ja rigidiksi paljastuneelle suomalaiselle nykynaiseudelle.

Neljä solmukohtaa

Olen siis tarttunut tutkimusaiheeseeni, koska olen halunnut kuvata siirtonaisten olosuhteita sellaisina kuin ne ovat heidän itsensä kokemina. Siirtonaisten kokemusten analyysi muuttaa sen kuvan, joka miestensä ulkomaantyökommennuksille mukaan lähteneillä suomalaisilla naisilla on itsestään. Siirtonaiset eivät olekaan kuiskaajia näytelmässä, joka kertoo heidän elämästään, vaan he ovat toimijoita näytelmässä, joka on heidän elämänsä. Voidaankin liioittelematta sanoa, että siirtonaiset ovat toimijoita kansainvälisessä taloudessa siinä kuin heidän ekspatriaattityöntekijämiehensä ja työntekijöitä ulkomaille lähettävät suomalaiset yrityksetkin. Radikaali näkökulman muutos ravistelee väistämättä kuitenkin koko entistä asetelmaa, jossa miestensä ulkomaantyökommennuksille mukaan suostuneitten suomalaisnaisten elämäntilanteen on joko kuviteltu tulleen riittävällä pieteetillä käsitellyksi tai sillä ei ole ajateltu olevan erityistä merkitystä. Niinpä siirtonaiset vastakertomuksineen asettavat kyseenalaisiksi useat liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimuksen tulkinnat, yritysmaailmassa omaksutut toimintatavat ja osin myös suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän. Seuraavassa nostan esiin neljä solmukohtaa, joissa näkyväksi tehty siirtonaiseus ja nykykäytännöt ovat ristiriidassa keskenään.

Ensimmäisessä solmukohdassa siirtonaiset asettuvat poikkiteloin sellaisten liiketaloustieteellisten tulkintojen kanssa, joissa sukupuolta ei kirjoiteta näkyviin. Toki tieteellisen tiedon tuottamisessa on lupa lähteä liikkeelle monenlaisista premisseistä. Sukupuolen kohdalla on kuitenkin kyse eräästä

keskeisimmästä ihmisyhteisöjen kulttuurisia käytäntöjä ja sosiaalisia rakenteita muokkaavasta tekijästä. Sukupuolen huomiotta jättäminen ei siis voi olla vaikuttamatta niihin tulkintoihin, joita erilaisista elämänilmiöistä kulloinkin tehdään. Liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimukselta voidaan aiheellisesti kysyä, mitä tutkimustraditiolle merkitsee, että mukaan lähteviä puolisoita tarkastellaan kuin he olisivat kumpaa sukupuolta tahansa, vaikka mukaan lähtijät ovat edelleen lähes poikkeuksetta naisia? Ihmistieteellisen tiedon tuottamisprosesseissa ei ole mahdollista sulkea silmiään sukupuolelta, sillä me ihmiset olemme olemassa nimenomaan naisina ja miehinä. Erityisen vaikeaa silmien sulkemisen pitäisi olla tilanteessa, jossa tietty elämänmuoto tosiasiallisesti määrittänyt jomman kumman sukupuolen valinnaksi.

Raportoidessaan liiketaloustieteen alaan kuuluvan kyselytutkimuksensa tuloksia, McNulty (2005) käyttää ulkomaantyökomennukselle mukaan lähtevästä puolisoista nimitystä the trailing spouse, joka vastannee lähinnä suomen kieleen omaksuttua puolisopestiläistä. Siirtolaistena valossa McNultyn valinta on hämmentävä, sillä pitäytyessään käsitteessä the trailing spouse, hän ei kykene tekemään lainkaan eroa naispuolisoiden ja miespuolisoiden välillä. Tosin valinta on ilmeisen tietoinen, sillä McNulty ei jää pohtimaan sukupuolen mahdollista vaikutusta puolisopestiläisyyteen edes siinä vaiheessa, kun hän toteaa, että 91 % kaikista kyselyyn vastanneista oli nimenomaan naisia. (McNulty 2005, 9.)

Toisessa solmukohdassa siirtolaiset kyseenalaistavat yritysmaailmassa vallalla olevat koulutus- ja valmennuskäytännöt, joissa vieraan kulttuurin ajatellaan tarkoittavan ainoastaan kulloisenkin asemamaan paikallista kulttuuria.

Riina (H17): Mun miehen firma antoi päivän koulutuksen kulttuurisokista Aasiassa ja Singaporessa. Ja kalvoilta katsottiin, kuinka käyrä on ensimmäisen neljän kuukauden ajan tämmöinen honeymoonvaihe. Kaikki on jees ja eksellent ja upeeta vieraassa ympäristössä, missä ollaan minilomalla. Totaalisesti erilaista kuin Suomessa, mutta sitten kun se arki astuu kuvioon, niin sitten se lähtee alas.

Siirtolaisten kokemusten analyysi osoittaa, että asemamaa ja sen kulttuuriset erityispiirteet eivät ole kuitenkaan ainoa kulttuurinen muutos, johon määräaikaikaisilla ulkomaantyökomennuksilla olevien perheitten on sopeuduttava. Varsinkin ensimmäistä kertaa komennuksille lähtevien on kyettävä omaksumaan kokonaan uusi elämänmuoto, joka on aluksi yhtä arvaamaton kuin paikalliset olosuhteetkin. Paikallisten olosuhteitten lisäksi perheitten on siis sopeuduttava eräänlaiseen komennuskulttuuriin. Erikoiseksi asetelman

tekee se, että tästä toisesta kulttuurisesta muutoksesta ei puhuta. Kyetäkseen vastaamaan kysymykseen, miksi komennuskulttuuriin sopeutumisesta vaietaan, ekspatriaattielämänmuotoa on lähestyttävä tietynä sosiaalisena rakenteena, joka ei ole sattumalta sellainen kuin se on. Ekspatriaattielämänmuodon kohdalla keskeiseksi nousee havainto, että liiketaloustieteen pyrkimys sukupuolineutraaliuteen, ei tee ekspatriaattielämänmuodosta sukupuolineutraalia. Ekspatriaattielämänmuoto voidaan jakaa kahdeksi erilliseksi elämänmuodoksi: feminiiniseksi ja maskuliiniseksi. Vaikka jako on arjen näkökulmasta lähinnä teoreettinen, se on kuitenkin tässä yhteydessä hyödyllinen, koska jaossa tulee näkyviin, miksi komennuskulttuuriin sopeutuminen ohitetaan.

Jakoon liittyy lisäksi tiettyjä universaaleja piirteitä, sillä ihmislaji on kaiken kulttuurisen ja sosiaalisen määräytymisensä ohella sidottu myös biologiaansa. Miehet ovat aina olleet keskimäärin pidempiä, vahvempia ja, ollessaan vailla välitöntä vastuuta jälkeläistensä tarpeista, vapaampia lähtemään omille retkilleen. Miehet ovatkin kautta ihmiskunnan historian dominoineet kaikkea, mikä tapahtuu kodin ulkopuolella: työelämää ja muita yhteisöllisen kanssakäymisen muotoja. (Hofstede 2001, 305.) Ekspatriaattielämänmuodon yhteydessä jako feminiiniseen ja maskuliiniseen elämänmuotoon on siis paikallaan, koska ulkomaantyökomennukset ovat rakentuneet, ja yhä pääosin rakentuvat, traditionaalisten sukupuoliroolien varaan. Näin se, mikä ekspatriaattielämänmuodossa on paikallaanolevaa ja rutiininomaista kuuluu feminiinisen elämänmuodon piiriin, joka on varattu mukana muuttaville puolisoille. Kaikki se, mikä ekspatriaattielämänmuodossa on liikkuvaa ja haastavaa kuuluu maskuliinisen elämänmuodon piiriin, joka on puolestaan varattu varsinaisille työntekijöille. Ekspatriaattielämänmuodossa feminiinisen puolen erottaminen maskuliinisesta puolesta ei tietenkään tarkoita, että ulkomaantyökomennuksille mukaan suostuvat puoliset olisivat aina naisia tai, että yritysten ulkomaankohteisiin lähettämät työntekijät olisivat ainoastaan miehiä. Naiset ovat mukana globaaleilla työmarkkinoilla siinä kuin miehetkin. Tosin yritysmaailmassa ulkomaantyöpaikkoja koskevat päätökset ovat edelleen yllättävän sukupuolittuneita. Traditionaaliset sukupuoliroolit kuultavat läpi esimerkiksi seuraavasta Adlerin (2002) kirjassaan *International Dimensions of Organizational Behavior* käyttämästä viimeisen luvun alaotsikosta: *Managers and Leaders: No Longer Men Alone*. Toisaalta myös siirtonaisten esiinmarssi hämmentää totuttuja askelkuvioita, sillä voidaan kysyä, miten ulkomaantyökomennuksille puolisoittensa mukana muuttavien miesten kokemukset asettuvat suhteessa siirtonaiseuteen. Voiko mies olla siirtonainen?

Ekspatriaattielämänmuodon sisällä maskuliininen elämänmuoto on siis kauempana eräänlaisesta jokapäiväisyydestä ja lähempänä sellaista, mikä

lähtömaan perspektiivistä on luokiteltavissa eksoottiseksi. Asetelmasta seuraa, että vaikka varsinaiset työntekijätkin tosiasiallisesti toimivat komennuskulttuurin ehdoilla, heidän on mukaan lähteneitä puolisoita helpompi pitää yllä illuusiota, että sopeutuminen tapahtuu ainoastaan suhteessa paikalliseen kulttuuriin. Koska yritysmaailman näkökulmasta varsinainen lähetetty työntekijä ja hänen sopeutumisensa ovat keskiössä, on myös luonnollista, että erilaisissa koulutus- ja valmennuskäytännöissä keskittyytään nimenomaan siihen, miten paikallinen kulttuuri vaikuttaa ulkomaankomennuksella olevien perheitten arkeen. Näin jätetään kuitenkin kokonaan vaille huomiota se, että vähintään yhtä suuret haasteet kuin ne, jotka koskevat paikallista kulttuuria koskevat ekspatriaattielämänmuotoa itseään.

Kolmannessa solmukohdassa siirtonaiset vaativat päästä tasavertaisina osapuolina mukaan niihin yritysmaailman käytäntöihin, joissa ulkomaantyökomennuksista neuvotellaan. Vaatimusta voidaan pitää varsin perusteltuna, sillä onhan parisuhteessa elävän työntekijän puolisoilla keskeinen vaa'ankielen asema siinä vaiheessa, kun erilaisia ulkomaantyövaihtoehtoja vasta punnitaan. Juopa yritysten nykykäytäntöjen ja mukaan lähtevien puolisoitten tarpeitten välillä on pantu merkille myös liiketaloustieteen piirissä. Kyselytutkimuksensa tuloksia raportoidessaan McNulty (2005, 5) toteaa puolisopestiläisten kuvaavan erityisen stressaaviksi ja turhauttaviksi tilanteet, joissa he joutuvat ulkomaankomennuksia koskevan informaation suhteen olemaan kokonaan työntekijäpuolisoittensa varassa. Koska ulkomaantyökomennukset eivät tapahdu missään inhimillisen elämän tuolla puolen sijaitsevassa liiketaloudellisessa tyhjiössä, on vaikea ymmärtää, miksi yritysmaailman neuvottelukäytännöt on rakennettu ikään kuin näin olisi asianlaita. Siirtonaisten tosiasiallisen painoarvon lisäksi, nykyisten neuvottelukäytäntöjen muuttamista on mahdollista perustella yritysten omilla rekrytointitarpeilla. Mikäli tämänpäivän tilanne, jossa yhä useampi ulkomaankomennukselle haluttu työntekijä kieltäytyy perhesyihin vedoten, otetaan vakavasti, on yritysmaailman suostuttava arvioimaan uudelleen toimintatapojaan. Uudelleenarviointi kannattaisi ulottaa koskemaan erityisesti niitä käytäntöjä, joissa ulkomaantyövaihtoehtoista neuvotellaan tai ulkomaantyökomennusten ehdoista päätetään. On nimittäin hyvä syy olettaa, että puolisoitten pääsy mukaan neuvotteluprosesseihin lisää heidän motivaatiotaan. Se, että puoliset suljetaan kategorisesti neuvotteluprosessien ulkopuolelle, ei sitä ainakaan tee.

Neljännessä solmukohdassa siirtonaiset osoittavat ne sosiaaliturvajärjestelmämme aukkokohtat, joiden vuoksi he vaarantavat oman taloudellisen tulevaisuutensa. Seuraava, nimimerkki Katkeron 9.12.2006 päivätty, puheenvuoro löytyy Helsingin Sanomien keskustelupalstalta (<http://www.hs.fi/keskustelu/thread.jspa?threadID=40057&tstart=60>).

”Siirtonainen, joka pönkittää miehensä uraa seuraamalla miestään ulkomaankomennuksille ja samalla luopuu omista mahdollisuuksistaan. Säälittävä nynny vai varsinainen tahtonainen, joka pitää perheen koossa ja odottaa omaa vuoroaan, joka ei koskaan tule. Todellisuus voi olla varsin ikävä, kun on lopulta mennyt ammatti, mies ja miehen mukana myös vanhuudenturva. Vaimon kun voi aina vaihtaa nuorempaan kuuden kuukauden varotusajalla. Avioerossa voi huomata jääneensä puille paljaille, kun elatusmaksutkin annetaan automaattisesti anteeksi viidessä vuodessa. Että valitusvirrestä tulisi täydellinen: Kauppa- ja teollisuusministeriön ulkomaille lähetettyjen puoliset eivät saa edes eläkettä näiltä ”edusvuosilta”, joilla oman ammatin hoitaminen ei ollut suositeltavaa. Sopii kadehtia näitä pelkälle kansaneläkkeelle ajettuja edustusmummoja!”

Katkeron puheenvuoron sävy on yllättävän lohduton. Kirjoittaja ei armahda siirtonaiseuteen myönteisesti suhtautuvaa lukijaa, sillä hänen mielestään siirtonaiseksi suostuminen on silkkaa typeryyttä. Näin voimakkaan mustavalkoinen sävy tukee tulkintaa, että kirjoittaja kertoo omista kokemuksistaan ja/tai lähipiirinsä kokemuksista. Puheenvuorossa äänen saava siirtonainen katuu tekemäänsä valintaa, jonka taloudelliset seuraamukset varjostavat hänen loppuelämänsä. Kirjoittaja haluaakin puheenvuorollaan varoittaa muita naisia lankeamasta samaan ansaan.

Suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen valossa siirtonaiset eivät toimi ainoastaan vallitsevien kulttuuristen käytäntöjen vastaisesti. He toimivat myös suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän vastaisesti. Sosiaaliturvajärjestelmämme rakentuu palkkatyön varaan, jolloin palkkatyön ulkopuolelle jättäytyminen vaikuttaa ratkaisevasti yksilön sosiaaliturvaan. Siirtonaiseuden kontekstissa suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän ominaislaadusta seuraa, että miestensä ulkomaantyökomennuksille mukaan suostuvat naiset ovat taloudellisen turvan osalta puolisoittensa hyväntahtoisuuden varassa. Siirtonaiseuteen sisältyy kaksi katkosta, joissa palkkatyöhön sidotun sosiaaliturvan puutteet tulevat näkyviin. Vakavin katkos syntyy olosuhteissa, joissa se parisuhde, jonka varassa nainen on maailmalle lähtenyt, syystä tai toisesta purkautuu. Toinen katkos syntyy tilanteessa, jossa nainen siirtonaiseutensa vuoksi luopuu työsuhteestaan kotimaassa, jolloin hänellä ulkomaanjakson päätyttyä saattaa olla vaikeuksia työllistää itsensä uudelleen. Kaikissa tapauksissa siirtonaiseuden vuoksi työsuhteesta luopuminen merkitsee suomalaiselle naiselle kuitenkin sitä, että ulkomaanjakson aikana hänelle ei kerry Suomen työeläkejärjestelmän mukaista eläkettä.

Edellä esitetyt neljä solmukohtaa kuvaavat suomalaisia nykykäytäntöjä siirtolaisten silmin. Siirtolaisten näkökulmasta tarvitaan siis myös yhteiskunnallisia uudistuksia, mikäli ulkomaantyökomennukset aiotaan pitää edelleen perheitä houkuttelevana vaihtoehtona. Yhteiskunnalliset uudistukset eivät kuitenkaan toteudu ilman poliittista toimintaa, sillä epäkohdat on kyettävä osoittamaan epäkohdiksi. Yksittäisten siirtolaisten omassa elämässään tekemät valinnat jäävät ainoastaan yksityisiksi valinnoiksi, ellei niitä tuoda julkiseen keskusteluun. Yhteiskunnalliset uudistukset tarvitsevatkin toteutuakseen sekä julkista keskustelua että erilaisia kollektiivisia toimijoita (vrt. Julkunen 1994, 179–201).

Varto (2003) suorii jyrkin sanakääntein suomalaista yhteiskuntaa leimaavaa eräänlaista integroivaa ideologiaa, jolla hänen mukaansa pyritään aktiivisesti peittämään kaikki erilainen ja saamaan erilaisen itsensäkin ajattelemaan itsestään tavalla, joka vastaa enemmistön ajattelutapaa. Varton etsiessä vähemmistöille ulospääsyä marginaaleistaan, hän päätyy korostamaan vastustamisen merkitystä. Vastustaminen antaa Varton mukaan välineen niille, joiden elämäntilanne on syystä tai toisesta jäänyt vaille riittävää huomiota.

On tullut siirtolaisten aika ryhtyä vastustamaan.

KIRJALLISUUS

- Aalto, Ilana (2002) Kotiin päin – kodin muuttuvat merkitykset miesten isyyskertomuksissa. *Naistutkimus* 15 (2), 30–42.
- Adams, Parveen (1989) Of female bondage. Teoksessa Teresa Brennan (toim.) *Between Feminism & Psychoanalysis*. Routledge, London and New York, 247–265.
- Adler, Nancy J. (2002) *International Dimensions of Organizational Behavior*. 4th edn. McGill University, South-Western, a division of Thomson Learning.
- Ahponen, Pirkkoliisa (2001) Kulttuurin pesäpaikka. Yhteiskunnallisia lähestymistapoja kulttuuriteoriaan. Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY).
- Alanko, Heikki & Rousku, Kristiina (1998) Työ ja koti maailmalla. Muuttajan valmentautumisopas. Helsinki, FINTRA julkaisu nro 122.
- Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere, Vastapaino.
- Antaki, Charles (1994) *Explaining and Arguing. The Social Organization of Accounts*. London, SAGE Publications, New Delhi, Thousand Oaks.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite*. Vammala, Tampere University Press.
- Arminen, Ilkka (1998) *Therapeutic Interaction. Study of Mutual Help in the Meetings of Alcoholics Anonymous*. Helsinki (Hakapaino Oy), The Finnish Foundation For Alcohol Studies, Vol. 45.
- Aro, Laura (1996) Minä kylässä. Identiteetikertomus haastattelututkimuksen folklorea. Toimituksia 650. Vaasa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Bauman, Zygmunt (2002) Notkea moderni. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere, Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (1990/1997) *Sosiologinen ajattelu*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere, Vastapaino.
- Belkeny Field, Mary & Clinchy McVicker, Blythe & Goldenberg Rule, Nancy & Tarule Mattuck, Jill (1986/1997) *Women s Ways of Knowing*. New York, BasicBooks, A Member of Perseus Book Group.
- Berking, Helmuth (2001) Lahjasta solidaarisuuteen. Modernien yhteiskuntien moraalitalouden tarkastelua. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 9 (1), 40–50.
- Billig, Michael (1997) The dialogic unconscious: Psychoanalysis, discursive psychology and nature of repression. *British Journal of Social Psychology* 36, 139–159.
- Black, Stewart J. & Gregersen, Hal B. (1991) The Other Half of the Picture: Antecedents of Spouse Cross-Cultural Adjustment. *Journal of International Business Studies* (third quarter), 461–477.

- Black, Stewart J. & Stephens, Gregory K. (1989) The Influence of the Spouse on American Expatriate Adjustment and Intent to Stay in Pacific Rim Overseas Assignments. *Journal of Management* 15 (4), 529–544.
- Braidotti, Rosi (1989) The politics of ontological difference. Teoksessa Teresa Brennan (toim.) *Between Feminism and Psychoanalysis*. Routledge, London and New York, 89–105.
- Bryson, Debra R. & Hoge, Charise M. (2003) *A Portable Identity: A Woman's Guide to Maintaining a Sense of Self While Moving Overseas*. Printed in the United States of America, A Park Publication.
- Cameron, Deborah (1992/1996) Sukupuoli ja kieli. *Feminismi ja kielentutkimus*. Suom. Riitta Oittinen ja työryhmä. Tampere, Vastapaino.
- Clarke, Adele E. (2005) *Situational Analysis. Grounded Theory After the Postmodern Turn*. Printed in the United States of America, SAGE Publications.
- Collins, Patricia H. (1991) *Learning from the Outsider Within: the Sociological Significance of Black Feminist Thought*. Teoksessa M. M. Fonow and J. A. Cook (toim.) *Beyond Methodology. Feminist Research as Lived Research*. Indiana University Press, Bloomington.
- Cummings, Barbara W. (1999) *A Review of Books, Studies and Journal Articles Published in the U.S.A. from 1955–1995 Relating to the Sociological Impact of Corporate Relocation on the Family System*. USA, Dissertation.com.
- Delphy, Christine & Leonard, Diana (1992/1996) *Familiar Exploitation: A New Analysis of Marriage in Contemporary Western Societies*. UK, Polity Press.
- Douglas, Mary (1991) The Idea of a Home: A Kind of Space. *Social Research* 58 (1), 287–307.
- Dowling, Peter J. & Schuler, Randall S. & Welch, Denise E. (1994) *Human Resource Management*. Belmont, CA: Waldsworth Publishing Company.
- Dowling, Peter J. & Schuler, Randall S. & Welch, Denise E. (1999) *International Human Resource Management: Managing People in a Multinational Context*. 3rd edn. Canada, South-Western College Publishing.
- Drazin, Yaffa Claire (2001) *Victorian London's Middle-Class Housewife. What She Did All Day*. United States of America, Greenwood Publishing Group.
- Dunderfelt, Tony (1997) *Elämäkaari psykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen*. Porvoo, Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY).
- Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Tampere, Gaudeamus.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998/2003) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä (Gummerus Kirjapaino Oy), Tekijät, Vastapaino.
- Etelämäki, Marja (1998) *Kuva puheenalaisena*. Teoksessa Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.) *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Toimituksia 160*. Vammala, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 34–80.
- Etorre, Elizabeth (1998) *Naistutkijan kokemuksia Suomessa – Experiences of a Woman Reseacher in Finland*. *Naistutkimus* 11 (4), 24–27.

- Friedan, Betty (1963/2001) *The Feminine Mystique*. Printed in the United States of America, W. W. Norton & Company.
- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. United States of America, Stanford University Press, Stanford California.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksämäki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 702.
- Hakulinen, Auli (1989) *Mies, nainen ja kieli*. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki, Gaudeamus, 52–70.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere, Vastapaino.
- Haraway, Donna J. (1997) *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan_Meets_OncoMouse*. *Feminism and Technoscience*. New York, London, Routledge.
- Hautamäki, Airi (1999) Yksilöllistyminen psykologisen naistutkimuksen haasteena – nainen äitinä, äiti yksilönä. *Naistutkimus* 12 (3), 57–67.
- Hearn, Jeff & Lattu, Emmi & Tallberg, Teemu (2003) Minne mies menossa? Miehiä koskevan tutkimuksen kehitys Suomessa. *Naistutkimus* 16 (1), 18–29.
- Held, David & McGrew, Anthony (2005) *Globalisaatio. Puolesta ja vastaan*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere, Vastapaino.
- Heinämaa, Sara (1998) Tieteestä ja vastuusta. Fenomenologisia näkökulmia euroopalaisuuteen. *Tiede & Edistys* 23 (2), 110–120.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Tampere, Gaudeamus.
- Heritage, John (1996) *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Jyväskylä (Gummerus Kirjapaino Oy), Gaudeamus.
- Hirvikallio, Matti (2002) *TEKin jäsenet ulkomailla. Raportti Tekniikan Akateemisten Liiton ulkomailla työskenteleville jäsenille vuonna 2001 tehdystä kyselystä*. Helsinki, Tekniikan Akateemisten Liitto TEK.
- Hofstede, Geert (2001) *Cultures Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Printed in the United States of America, SAGE Publications.
- Hyvärinen, Matti (2002) Kirjoittaminen toimintana. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere, Vastapaino, 65–80.
- Hyvärinen, Matti (1998) *Lukemisen neljä käännettä*. Teoksessa Matti Hyvärinen & Eeva Peltonen & Anni Vilkkonen (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämänkertatutkimuksessa*. Tampere, Vastapaino, 311–336.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere, Acta Universitatis Tamperensis 696, Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika*. Helsinki (Keuruu), Kustannusosakeyhtiö Ota-va.

- Jokinen, Arja (1996) Asunnottomat miehet ja kodittomat naiset. Asunnottomuuden sukupuolisidonnaiset tulkinnat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheen kulttuurisesta virrasta. Tampere, Tampereen yliopisto, 161–183.
- Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere, Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Eeva (2003) Arjen kyseenalaisuus. Naistutkimus 16 (1), 4–17.
- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere, Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere, Vastapaino, 160–198.
- Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere, Vastapaino, 201–232.
- Julkunen, Raija (1995) Feministiseen analyysiin. Teoksessa Leena Eräsaari & Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere, Vastapaino, 15–28.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin Naisten hyvinvointivaltio. Tampere, Vastapaino, 179–201.
- Junkkari, Kaija Maria & Junkkari, Lari (2003) Nykyajan paimentolaiset. Työ ja koti maailmalla. Keuruu, Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Jähi, Rita (2004) Työstä, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuksena. Tampere, Acta Universitatis Tamperensis 1015, Tampere University Press.
- Järvinen-Tassopoulos, Johanna (2005) Muukalaisuuden labyrintissa – Kreikansuomalalaisten naisten matka jälkimoderniin arkeen. Helsinki, Helsingin yliopisto Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 3/2005.
- Kanter, R. M. (1977) Men and women of the corporation. New York, Basic Books.
- Keittotaito (1972) Elli Lehtinen & Salme Tetri (toim.) Porvoo/Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY).
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2000) Tunne itsesi, suomalainen. Helsinki, Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY).
- Kirsi, Tapio (2001) Täyttä ja menetettyä elämää. Aviovaimojen kertomuksia dementoituneen puolison hoitamisesta. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 9 (4), 293–311.
- Knuuttila, Seppo (1994) Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Toimituksia 129. Vaasa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Komulainen, Katri (1998) Naisten naisuhteet. Kerrottu ja puhuteltu sukupuoli itse-näistymiskertomuksissa. Teoksessa Matti Hyvärinen & Eeva Peltonen & Anni

- Vilkkö (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere, Vastapaino, 153–185.
- Korsström, Tuva (2003) Osaako nainen ajatella? Esseitä ja haastatteluja. Suom. Anu Tukala. Jyväskylä, LIKE.
- Korvajärvi, Päivi (1998) Sukupuolistamisen paradoksit työpaikoilla. Naistutkimus 11 (3), 54–58.
- Kristeva, Julia (1988/1992) Muukalaisia itsellemme. Suom. Päivi Malinen. Priima-Offset Ky, Gaudeamus.
- Kröger, Teppo (2002) Tutkimuksen kolme näkökulmaa vammaisuuteen. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 10 (1), 27–37.
- Laitinen, Lea (1995) Persoonat ja subjektit. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen (toim.) Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta. Tietolipas 139. Pieksämäki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 35–79.
- Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä, PS-kustannus, 26–43.
- Laitinen, Lea & Rojola, Lea (1998) Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Lea Laitinen ja Lea Rojola Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Tietolipas 160. Vammala, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 7–33.
- Lampela-Kivistö, Liisa (2001) Töissä Hollannissa. Tutkimus Hollannissa asuvista rotaatioasiirtolaisista. Suomen Merimieskirkko, painamaton julkaisu.
- Lehtovaara, Maija (1994) Subjektiiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena. Tampere, Tampereen yliopisto Kasvatustieteiden laitos.
- Lempiäinen, Kirsti (1999) Suomennettu sukupuoli – sukupuolistettu suomalaisuus. Naistutkimus 12 (1), 72–73.
- Leppänen, Asta (2004) Dallasin Suomi-korttelit. Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) Työpaikkana maailma. Lähtijöiden näkökulmia globaaliin talouteen. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 167–183.
- Lillrank, Paul (2000) Kolumni: A ja B. Talouselämä (4), 52.
- Lillrank, Paul (2004) Sunnuntaidebatti: Työ ei ole naisen vapauden ehto. Helsingin Sanomat 3.10. 2004.
- Living in Singapore, An Expatriate s Guide (1995) Lori Campbell and Janice Meagher (toim.) The American Association of Singapore. Singapore, Viva Lithographers Pte Ltd.
- Matthews, Glenna (1987) ”Just A Housewife”. The Rise & Fall of Domesticity in America. New York, Oxford University Press.
- Mazzarella, Merete (2003) Tähtien väliset viivat. Esseitä identiteetistä. Suom. Raija Viitanen. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- McNulty, Yvonne (2005) The Trailing Spouse Survey. Kyselytutkimuksen raportti löytyy internetosoiteesta: www.thetrailingspouse.com.

- Miettinen, Sonja (2002) Suhteessa toiseen oleminen ja sukupuoli: itsen ja toisen uudelleenkertominen vanhemman kuoleman jälkeen. *Naistutkimus* 15 (1), 4–18.
- Ministry of Information and The Arts (2000). Singapore 2000. Foo Siang Luen (toim.). Singapore, Grace Communications Pte Ltd.
- Moustakas, Clark (1994) *Phenomenological Research Methods*. Printed in the United States of America, SAGE Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Mykkänen, Joesetta (2004) Seikkailijoiden ja insinöörien Shanghai. Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) *Työpaikkana maailma. Lähtijöiden näkökulmia globaaliin talouteen*. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 127–146.
- Männikkö, Matti (1996) *Maailmankulttuurin tulevaisuus*. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.) *Maailmankulttuurin synty*. Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 37, Painosalama Oy, 270–279.
- Määttä, Kaarina (2000) *Kestävä parisuhde*. Juva, Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY).
- Naskali, Päivi (2004) Lukemista näkemättä ja näkemistä lukematta. Suomalaisen kasvatusfilosofian sukupuolineutraalius dekonstrukttiivisen luennan valossa. *Naistutkimus* 17 (2), 33–45.
- Naskali, Päivi (1998) Pohjoisen näkökulma naistutkimukseen. *Naistutkimus* 11 (4), 33–39.
- Neuendorf, Kimberly A. (2002) *The Content Analysis Guidebook*. Printed in the United States of America, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Nousiainen, Kevät (2001) *Yhdenvertaisuudesta, sukupuolierosta ja syrjinnästä*. Teoksessa Kevät Nousiainen & Anu Pylkkänen *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Helsinki, Forum Iuris (Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut), 16–67.
- Nousiainen, Kevät (2001) *Yksityinen ja julkinen - perhe ja markkinat*. *Naistutkimus* 14 (4), 6–22.
- Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja*. Elektroninen julkaisu, Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen julkaisusarja 3.
- Nurmi, Kaarina (1998) "Se pieni ero" hyvinvointivaltioiden koulutus- ja työmarkkinoilla. Tutkimus koulutus- ja työmarkkinoiden sukupuoli- ja sukupuolijaosta kahdessatoista OECD-maassa. Turku, Turun yliopiston julkaisuja sarja - ser. c osa - toim. 140.
- Oksanen, Antti (2004) *New Yorkin sitkeä vetovoima*. Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) *Työpaikkana maailma. Lähtijöiden näkökulmia globaaliin talouteen*. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 57–70.
- Pascoe, Robin (1992/2001) *Culture Shock! Successful Living Abroad. A Wife's Guide*. Portland (Oregon), Graphic Arts Center Publishing Company.

- Pascoe, Robin (2003) *A Moveable Marriage. Relocate Your Relationship without Breaking It*. Vancouver, Expatriate Press.
- Parvikko, Tuija (1998) Kriittisiä kysymyksiä naistutkimukselle. *Naistutkimus* 11 (2), 62–65.
- Parvikko, Tuija (2003) Toiminnan ihme. *Naistutkimus* 16 (1), 56–60.
- Peltonen, Tuomo (1998) *Expatriate Experience and Career: Studies on cross-cultural transfers, modern ordering and the limits of career management in multinational corporations*. Helsinki School of Economics and Business Administration Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-139, HeSE print.
- Piispa, Minna (2000) Modernisaation paradokseja. Nuorten naisten kokema parisuhdeväkivalta Suomessa. *Naistutkimus* 13 (4), 4–16.
- Pylkkänen, Anu (2001) *Avioliitto, perhe, sukupuoli – suomalainen näkökulma*. Teoksessa Kevät Nousiainen & Anu Pylkkänen *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Helsinki, Forum Iuris (Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut), 69–144.
- Raatikainen, Panu (2004) *Ihmistieteet – tiedettä vai tulkintaa?* <http://www.helsinki.fi/collegium/eng/Raatikainen/ihmistiede.pdf>
- Ramey, L. & Could, J. C. (1987) Relocation success: A model for mental health counselors. *Journal of Mental Health Counseling* 9 (3), 150–161.
- Rantalaiho, Liisa (1994) *Sukupuolisopimus ja Suomen malli*. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere, Vastapaino, 9–29.
- Rantanen, Päivi (1998) Köyhä mutta paras, topeliaaninen paradoksi Suomesta. Teoksessa *Konteksti – tutkimuksen avainsana?* Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 51, osa 1, Vaasa, 102–108.
- Rich, A. (1977) *Conditions for work: The common world of women*. Teoksessa S. Ruddick & P. Daniels (toim.), *Working it out (xiv–xxiv)*. New York, Pantheon.
- Riusala, Kimmo & Suutari, Vesa & Tahvanainen, Marja (1998) *Tekniikan akateemiset ulkomailla. Raportti liiton jäsenten ulkomailla työskentelyyn liittyvistä kokemuksista*.
- Rojola, Lea (1995) *Teksti nimeltä R. B. Roland Barthes ja minä*. Teoksessa Pirjo Lyytikäinen (toim.) *Subjekti. Minä. Itse*. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta. Tietolipas 139. Pieksämäki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 80–105.
- Rotkirch, Anna (2002) *Verkkoperheen aikakokemuksia*. Teoksessa Riitta Smeds & Kaisa Kauppinen & Kati Yrjänheikki & Anitta Valtonen *Tieto ja tekniikka. Missä on nainen? Tekniikan Akateemisten Liitto TEK*, 62–73.
- Rousku, Kristiina (1998) *Käytännön muutto-opas*. Teoksessa Heikki Alanko & Kristiina Rousku *Työ ja koti maailmalla. Muuttajan valmentautumisopas*. Helsinki, FINTRA julkaisu nro 122, 55–130.

- Ruckenstein, Minna (2004) Esipuhe: Osaajat, asiantuntijat, ekspatriaatit. Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) Työpaikkana maailma. Lähtiöiden näkökulma globaaliin talouteen. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 8–16.
- Ruckenstein, Minna (2004) Yhteenveto: Lähteä, jäädä vai palata? Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) Työpaikkana maailma. Lähtiöiden näkökulma globaaliin talouteen. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 218–227.
- Ruckenstein, Minna & Stark, Eija (2004) Osaajien kansainväliset markkinat. Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) Työpaikkana maailma. Lähtiöiden näkökulma globaaliin talouteen. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 18–39.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko (1989) Karjalainen kulttuuri-identiteetti. Teoksessa Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.) Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Tietolipas 114. Hakapaino Oy (Helsinki), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 209–226.
- Saukkonen, Pasi (1997) Intellektuaalinen rooli ja kansallinen identiteetti. Teoksessa Pertti Karkama & Hannele Koivisto (toim.) Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Tampere, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 332–347.
- Schneider, Susan C. & Asakawa, Kazuhiro (1995) American and Japanese Expatriate Adjustment: A Psychoanalytic Perspective. *Human Relations* 48 (10), 1109–1127.
- Seidman, Irving (1998) *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*. 2nd edn. New York, Teachers College Press.
- Seppälä, Ullamaija (1998) Lapsi, perhe ja epilepsia. Elämää pitkäaikaissairauden kanssa. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 2/1998.
- Siltala, Juha (1996) Sisäinen sankari pakollisena paradigmatena. *Tiedepolitiikka* 4, 5–22.
- Silvasti, Tiina (2000) Kotitalo, kotitila ja luopuminen. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 8 (3), 231–248.
- Somers, Margaret (1994) The narrative constitution of identity: A relational and network approach. *Theory and Society* 23, 605–649.
- Steffen, Vibeke (1997) Life stories and shared experience. *Social Science and Medicine* 45 (1), 99–111.
- Suomen kielen sanakirja (1996) Timo Nurmi & Ilkka Rekiaro & Päivi Rekiaro (toim.). Jyväskylä, Big Sur Oy ja Gummerus Kustannus Oy.
- Suomen Kuvalehti (43/2005) Muut lehdet, 85.
- Suoninen, Eero (1997) Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampere, Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiopsykologian laitos. *Acta Universitatis Tamperensis* 580, (TAJU).

- Tahvanainen, Marja (1998) *Expatriate Performance Management. The Case of Nokia Telecommunications*. Helsinki School of Economics and Business Administration, HeSE print.
- Tahvanainen, Marja (2004) *Sivullinen: Uudet ulkomaantyötävät yleistyvät*. *Talouselämä* (34), 49.
- Tainio, Liisa (1999) *Opaskirjojen kieli ikkunana suomalaisen parisuhteeseen*. *Nais-tutkimus* 12 (1), 2–26.
- Tainio, Liisa (2002) *Tieteellisen tekstin sukupuolet*. Teoksessa Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere, Vastapaino, 51–63.
- The Oxford Modern English Dictionary* (1995). Julia Swannell (toim.) Indian Edition. Printed in India at Saurab Print-O-Pack, Noida, U.P. and published by Neil O'Brien Oxford University Press.
- Tuhiwai Smith, Linda (1999/2002) *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London & New York, Zed Books Ltd. and New Zealand, University of Otago Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi-Nikula, Outi (1989) *Suomalaisena Saksassa*. Teoksessa Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.) *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. *Tietoliipas* 114. Hakapaino Oy (Helsinki), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 238–252.
- Törrönen, Jukka (2002) *Tieteellisen tekstin rakenne*. Teoksessa Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere, Vastapaino, 29–49.
- Valaskivi, Jaakko (2004) *Kotityötä ja etätyötä Tokiossa*. Teoksessa Minna Ruckenstein (toim.) *Työpaikkana maailma. Lähtijöiden näkökulmia globaaliin talouteen*. Helsinki, Sitran julkaisusarja (Sitra 263), Edita Prima Oy, 185–199.
- Varto, Juha (2003) *Dialogisen välttämättömyys. Niin & näin*, *Filosofinen aikakauslehti* 37 (2), 110–111.
- Varto, Juha (1992) *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Tammer-Paino Oy, Kirjayhtymä.
- Veijola, Soile (1997) *Luku, suku ja sosiaalinen*. *Taipuuko varsinainen sosiaalinen myös naissuvun mukaan?* *Nais-tutkimus* 10 (4), 2–29.
- Veijola, Soile (1987) *Mitä Jane teki Tarzanille - vaimous ja matkustaminen*. *Alkoholipolitiikka* 52 (3), 115–119.
- Vilkko, Anni (1998) *Kodiksi kutsuttu paikka*. *Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista*. Teoksessa *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen, Anni Vilkko (toim.). Tampere, Vastapaino, 27–72.
- Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana*. *Naisen elämän kerronta ja luenta*. *Toimituksia* 663. Tampere, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Vilkko, Anni (2000) *Riittävästi koti*. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 8 (3), 213–230.

- Williams, Raymond (1983) *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. New York, Oxford University Press.
- Virtanen, Piitu (2003) *Koulutetun työvoiman kansainvälinen liikkuvuus. Empiirinen tutkimus akavalaisten muuttoaikeista ulkomaille*. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen pro gradu -tutkielma.
- Ylijoki, Oili-Helena (1998) *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosiaalisaatio*. Tampere, Vastapaino.
- Yuen, Julie Alberta (2003) *An Exploration of The Definition of Expatriate Failure and The Predominant Reasons For it*. Research Essay, The University of Melbourne, Department of Management, painamaton julkaisu.
- Yuval-Davis, Nira (2002) *Imagined borders and boundaries. A gendered gaze*. Teoksessa *Sukupuolitetut rajat. Gendered borders and boundaries*. Katri Komulainen (toim.). Joensuun yliopisto, *Psykologian tutkimuksia* 22, 50–66

